

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

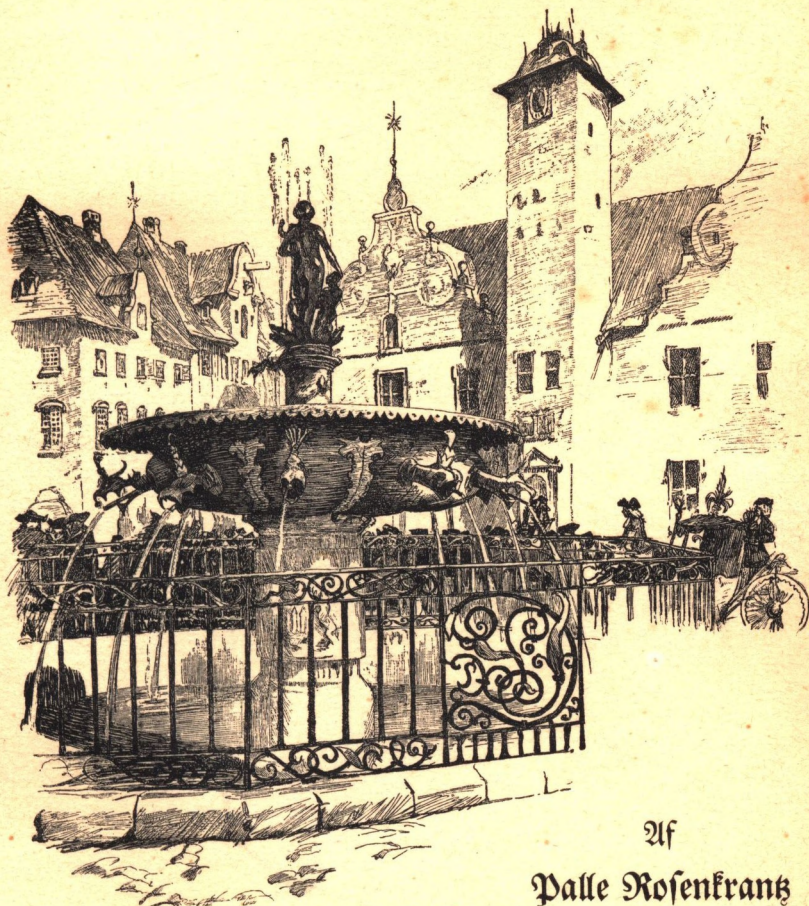
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Profuratorerne

i det 17. og 18. Aarhundrede

af
Palle Rosenkrantz

Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag
København 1927

**PROKURATORERNE
I DET 17. OG 18. AARHUNDREDE
1638—1810**

PROKURATORERNE I DANMARK

I DET 17. OG 18. AARHUNDREDE

1638—1810

AF

PALLE ROSENKRANTZ

BIDRAG TIL

DEN DANSKE PROKURATORSTANDS HISTORIE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1927

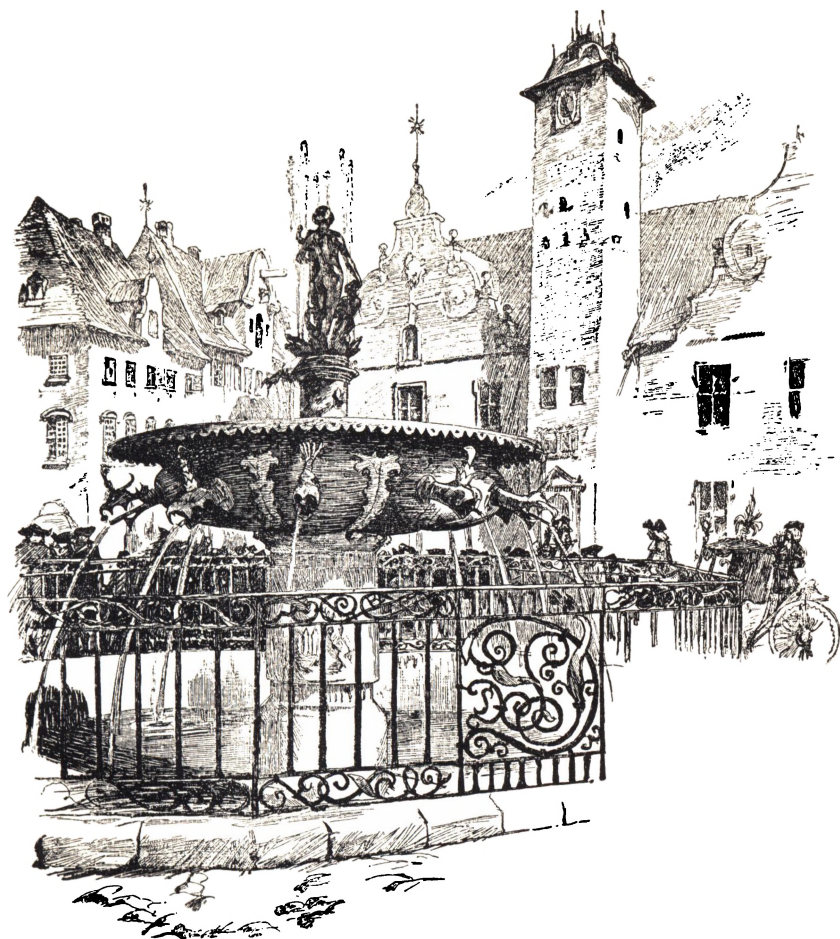
J. JØRGENSEN & CO. · IVAR JANTZEN

FORORD

NÆRVÆRENDE Bog tilsigter udelukkende at give en Oversigt over Prokuratorstandens Udvikling i Danmark fra de ældste Tider til tæt op ad vore Dage. Bortset fra Nicolaj Abraham's lille Bog af 1908 er Arbejdet udført paa bar Bund. En virkelig videnskabelig »Prokuratorhistorie« vil næppe kunne skrives uden et Samarbejde mellem juridiske Videnskabsmænd, Rethistorikere og Faghistorikere, og nærværende Arbejde gør kun Fordring paa at betragtes som en *populær* Fremstilling, beregnet paa saadanne af Sagførerstandens Medlemmer, der maatte ønske at erhverve noget Kendskab til Standens Udviklingshistorie. Af denne Grund har Forf. anset det for nødvendigt at give Skildringen en vis almindelig historisk Baggrund. Foruden den trykte historiske og juridiske Litteratur, Restprotokoller og Domssamlinger, der findes citerede i Oversigten bag i Bogen, har Hovedkilden til alt *utrykt* været en Række Arkivekscerpter foretagne af Sekretæren for Samfundet for dansk norsk Genealogi og Personalhistorie, H. Hjorth Nielsen, til Brug ved de af ham udarbejdede Sagførerbiografier. Disse Kilder er ligeledes citerede i Oversigten.

København i 1927.

FORFATTEREN

GAMMELTORV MED RAADHUSET I HOLBERGTIDEN

Af Hans Tegner.

Forordning
Om Præste Druckenskab / ærrørig Dom-
me / Kost oc Tæring / Arrest, Procuratorer, Loug-
feldis Rettergang / Kynbeskyttere oc Bysser.

Den Christian
den Fierde / med Guds

Raade / Danmarckis / Norgis / Wen-
dis oc Gottis Konning / Hertug udi
Sleswig / Holstein / Stormarn oc
Ditmerschen / Gressue udi Oldenborg oc Delmenhorst etc.
Giøre alle witterligt / at efftersom Os atskillige W-ord-
ninger / som udi Vore Riger udi fulde suang gaar / ere
forekomne; Da hassue Wi den Lenlighed med Voris
elstelige Rigenes Raad / som nu hos Os tilstede vare /
flitteligen offuervenyet oc beraadslagit / oc til des affskaf-
felse / med deris Raad / Bevilling oc Samtycke / for got
fundet at besckicke / paabiude oc forordne som effterfølger.

1.

Nar nogen Præst befindis saa besckentt / at hand icke
kunde giøre sit Embede (huad heller hand fordris til
nogen eller icke) uden forargelse / da skal hand strax uden
videre paamindelse dømmis fra sit Kald.

2.

Interefleris w-frie Personer saaledis udi nogen Sag /
lat det dereffter vil gaa paa deris ære: da endog Her-
ris / Bircke oc Byfogit / mue vel domme i Sagen i sig
selff; dog skulle de icke mue udstede nogen æredom: me-
den effterdi Liff oc Wre lige skattis / da skulle Lands-
Dommere domme udi alle ærrørige Sager / som Ade-
len icke paarører; thi der gaais om / paa sine tilbørlige
høyere Steder.

Saa

3.

Saa fremt Lands Dommerne finde nogen til Kost oc Tæring / da skulle de selff taxere, moderere oc naffngiffue udi deris Domme / huor høy oc megen den skal være / effter Sagens beskaffenhed / oc som den haffuer været klar oc vitterlig eller mislig til.

4.

Suger nogen Arrest, da forfølge sig den strax; en oc huer dog sin Ræt forbeholden.

5.

Efter som nu paa nogen tid lang / mod all gammel oc loughlig Sædvane / Procuratorer lader sig finde / som andre Folckis Tretter forfølge / oc sig aff egen mact saadant paatage / oc deraff som it Handverck leffue / oc dog mange fattige Banvittige sammenhizer / oc for deris egen Fordeel føre i vitløfflighed / trette oc Pengespilde: Oc effterdi saadanne dog med alle icke vel kunde ombæris oc affskaffis / for en deel Vnderfatters w-kynlighed i Sprog oc Loug / Siugdom / Tidspilde / viitaffliggenhed oc andre Aarsager; da skal udi Riøbstederne være Procuratorer som effterfølger:

For det Første / skal ingen sig dertil maa lade bruge / uden de som aff Kongens Lenkmænd / oc Borgemestere oc Raad tilfettis / huilcke skulle være gode frome w-berøctede oc oprictige Dannemænd: Oc skulle de være flere / paa det om nogen Trette paa kom med den / en Procurator ved Slegt / Suogerskab eller anden Pligt vaar forbunden / hand da en anden kunde haffue (som for saadant fri vaar) at bruge; Thi udi saadanne tilfelde / skulle Lenkmændene med Borgemestere oc Raad forskaffe en huer / den hand kand forvaris med / effter Sagens lenlighed / om ey nogen anderledis kand haffuis. For det

det Andet / samme Procuratorer skulle beærdigis / at de i ingen dennom beviste vrange oc w-retferdige Sager ville lade sig bruge / ey heller vidende nogen w-retviſhed / i Rettergang / Vidners føring eller anderledis driffue; Saa oc at de deris Principaler oprigtigen vilte tiene / ville oc ey Sagen med Krogeloug / w-debliffuelſe / forhaal / w-nødvendige eller ſogte Schuzmaal uden billig Marsage / opholde. For det Tredie / skulle samme Procuratorer ingen tilfelde giſſue / enten for Offuer eller Underdommere / med vitløſttige indvickede Jndleg / Forſæt eller Processer, at Dommene vitløſttig ere end tilbørligt ſkulle forſattis: meden kortelig Hofuitmeningen i ſaadanne Acter indføre. Om huilcken Eed hand oc aff Dømeren / udi huer Sag ſom tuiltradig er / kand erindris. For det Fierde / de ſkulle icke antagis / altid at bliſſue udi Beſtillingen / meden ſaadan Tieniſte ſkal dennom maa opkyndis / naar Offrigheden ſom dennom tilſetter / finnis at de hiſe Folck ſammen / bruge Krogloffue / hindre billige Forligelſemaal / ſpilde Rettergange / forlengge Tretterne / Sager oc Processer oppeholde / vitløſttiggjøre Rettergangene med vitløſttige Forſetter / indvickede Steffninger oc Processer, udsue de Fattige oc andre med w-billig Løn; Thi denom ſaadant gjøre / ſkulle Offrigheden ſtrar affſette / oc mue de ey aff Dømeren lidis eller tilſtedis. For det Femte / Offrigheden ſkal være forpliekt / at ſkaffe en oc huer Berger / Forſuar oc fuldmechtige: Huorfore oc Procuratorer ſkulle (naar dennom aff Offrighed beſalis) tiene de Fattige / være ſig Encker / Banvittige oc Bergeloſe / eller andre uden betaling / oc ſøge deris Løn oc opretning i den Koſt oc Tæring ſom dennom tildommis aff Nederparten. For det Siette / samme Procuratorer ſkulle ellers gjøris Løn / for Steffninger til Under eller Offuerdommere at udkaſte / Supplicazer / Jndleg oc Forſetter at fatte / ſaa oc for en
Pro

Proces gandske at driffue / aff Bore Lensmænd oc Bor-
 gemestere oc Raad / saa de vide huad de aff dennom for-
 mussue haffuer mæe tage / i huad sager det oc være kand/
 effter deris leilighed / oc ingen der offuer / ved en eller an-
 den forevendelse betynge eller udsue : Oc skulle de der
 hos advaris / at de Steffningerne oc Forsætter kortelig
 stile; dog at de intet aff Hoffuitmeningen udelader / oc
 raader Folck fra ærrørige Ord / uden huor æren søgis.
 For det Stuffsuende / ingen skal være forpligt dennom
 at bruge / som selff eller ved sin Berge eller Tienere sine
 Tretter ville udføre / eller oc nogen sin Forvant (om Sa-
 gen hans Ære eller Liff paagaar) kand bekomme / som
 saadan hans høye Nødtørst kand udføre. For det Ot-
 tende / med Offrigheds tilladelse / kand oc en huer bruge
 huo hannomlyster; dog at hand der brugis / skal i den
 Sag beedigis: Dog skal icke heller Offrigheden en Tret-
 tere / affsat Procurator, eller saadanne bevilge at brugis/
 som mere søgis oc antagis for Folck at plage / opholde
 oc tribulere, end en Retferdig Sag retviseligen at ud-
 føre. For det Niende / fører nogen Procurator Vidner/
 eller oc indfører nogit i Steffninger / Indlegge / Forsæt-
 ter / eller andet saadant / skal en huer dennom enten til-
 lige med Principalen / eller oc effter Sagens beskaffen-
 hed selff allene suare oc staa til rette forre / om under-
 fundelig oc w-tilbørligen dermed omgaais oc indføris.
 For det Tiende / paa Landsbyen maa ingen Procura-
 tor brugis / meden der skal helst en huer føre selff sin
 Sag ud / (paadet Tretter ey skulle formeris) eller oc
 bevilge en i Herrit eller Birk boesat oprigtig Danne-
 mand / som ellers icke er Tingstud / eller oc lader sig ge-
 menligen bruge i procureren : End kand hand ingen
 saadan faa / da skal Herskab lade suare for hannom / el-
 ler skaffe hannom een / som kand suare for hannom for
 en billig vederlaug / oc de Fattige for ingen betaling / vi-
 dere

dere end huis aff Bederpartens Kost oc Tæring kand
 haffuis som forbemelt. For det Ellefte / paa Landsbhen
 skal oc en nue brugis oc tilstedis andenstedz affsatte eller
 forviste Procuratorer oc Tingstude / som antagis til an-
 dre Folck / eller deris Tienere at tribulere. For det Tolfte
 / skal paa Landsbhen oc forholdis som forbemelt / med
 dennom sig besitter Sager / Proces oc Rettergang at
 spille oc oppeholde / Krogelow at bruge / vrange Vidner
 at føre / loagnactige Forsetter / Indleg eller andet at skriff-
 ue. For det Trettende / forbemelte Procuratorer, som
 nogen Sag opricktigen / som forbemelt udfører / skulle
 en dersfore aff nogen Dffrighed leggis for Had / meden-
 lidis oc forfremmis til Vnderdffrigheds Bestilling / naar
 deris Retvisshed altid befindis / paadet Retten uden fryct/
 fordeel / vrangvisshed / spille oc opholde en oc huer w-
 partiisk oc snarligen kand meddelis. For det Fiortende /
 offuer alt skal en oc huer Dommere hermed være paa-
 mindt oc besalit / Processen, det meste mueligt at for-
 korte / ingen Sag med w-ændelige Domme eller Op-
 settelse forlengge / en heller tilstede at nogen med Krog-
 lowe oc w-nødig Skusmaal / eller saadan Rettens spille /
 Justitien oc Rettens gienge oppeholder: Forholder nogen
 sig mod nogit aff det forbemelt er / staa Sagsøgeren saa
 vel som sit Herskab til rette / som vedboer.

6.

Dugfelde oc andre / som paa Dre / Lempe oc stand /
 smend ere mindre end Lougfeste / nue gaa i Rette oc
 suare for sig selffuer / naar de tiltalis: End dersom de
 forarsagis at lade tale paa nogen Sag / da maa de icke
 selffuer til Ting deris Sag udføre: Men boe de paa
 Cronens / i Riøbsted eller Landet / da skulle Kongens
 Lensmænd paa deris vegne / oc Adelen om de boe paa
 Adelsgrund / som deris Herskab paa saadannis vegne /
 tale

tale eller forordne dennem en / som skal udføre deris Sag: Breder nogen den som gaar i Rette paa deris vegne saadant / staa derfor til Rette.

7.

Ryhbeskyttere mæ en tilstedis: Alle de regnis for Krybeskyttere / som skiude oc ødelegge Bildt / oc dog icke tiene deris Høfbonder for Klede oc Penge / oc søge der Dug oc Dist.

8.

Ingen Almuismand / maa gaa eller reise paa Landet med Byffe / megit mindre haffue Bøffe med sig til Kircke eller Ting / vndtagen Adelen / eller Adelens Tienere / som tiene for Klede oc Penge / saa oc de Borgere som reise til Hest eller Vogns med Penge oc Gods / oc Bønder som effter Høfbonds befalling / søge eller føre Fanger: Huo derimod giør / haffue forbrut Byffen / oc straffis aff deris Høfbunder paa deris Formuffue / som Kongelig Mandatis Offuertredere: Huor effter en huer sig kand vide at rette. Giffuit paa Vor Gaard udi Odense den 9. Septembris, Anno 1638. Vnder Vort Signet.

Christian.

FØRSTE AFSNIT

DE USTUDEREDE PROKURATORER

1. KAPITEL

Tiden før 1638.

1. FORORDNING 9. SEPT. 1638. Med denne Forordning indføres *Prokuratoren* i det danske Retsprog. Kongens Haand aabner Døren for en fattig og lidet anset Person, der frygtsomt træder ind og ser sig om i Stuen, ærbødigt bukkende til højre og venstre.

Godt ser han ikke ud, en forløben Skriverkarl ligner han, er det maaske ogsaa, eller er han en relegeret Student, en suspenderet Præst eller en Ridefoged, der er jaget af Konditionen? Klodsede Sko dækker hans Fødder, graa uldne Strømper hænger om hans Lægge, han er klædt i Vadmel med en snavset Klud om sin Hals, og af Trøjens Lomme stritter Dokumenter og Suplikatzer i Vejret. Hans Blik er usikkert som dens, der er vant til at attræperes paa forbuden Vej. Mod de mægtige er han ydmyg og krybende, mod dem, der skal give ham »Bæring og Næring«, indsmigrende og sledsk, mod fattige Bønder og Karle er han hoven og haard, den højeste Lykke, han kender, er de klare Draaber i den klukkende Dunk, og Krostuen er hans Paradis, saa længe Værten giver paa Borg.

Han skuler til Godtfolk i Stuen og forstaar knap, at man virkelig med Rette har ladet ham ind. Saa smiler han forlegent — nu staar han der — saa er saa vidt vundet, *Prokuratoren* er kommen i Dannemænds Lag.

2. RETTERGANG I DANMARK I MIDDELALDEREN. Saalangt vi kender dansk Rettergang, tilkommer der i videste Omfang de enkelte frie Borgere Ret til med Selvstændighed og i Uafhængighed at ordne deres Anliggender, dog at dette sker i Offentlighed

d. v. s. paa *Tingene*, de frie Mænds Forsamlinger, hvor hver mødende Tingmand kunde afgive sin Stemme.

Det er vigtigt at erindre, at disse Ting ikke havde nogen egentlig dømmende Myndighed, men kun førte Tilsyn med, at de gældende Lovbestemmelser kom til Anvendelse ved Ordningen af, hvad der var Tingmændene imellem, (endnu i det 18. Aarhundrede lever disse Ting som Grandestævner eller Landsbystævner med deres »Vider og Vedtægter«).

De enkelte Sager afgjordes saa ved de i Lovene nævnte Midler, som var Tvekamp, Jernbyrd eller Ed, og hermed var saa Sagen afgjort. Men efterhaanden som man kom bort fra disse Midler, hvis Værdi laa deri, at man æskede en guddommelig Afgørelse, der maatte formodes at være ufejlbarlig, og gik over til andre Afgørelsesmidler, blev det nødvendig at opstille Autoriteter paa Tingene, der greb ind i Trætten Parterne imellem.

Det Synspunkt, der bliver afgørende, er da dette at faa den objektive Sandhed frem, men det sker ikke saaledes, at der skal vækkes en Overbevisning hos Domstolen om, at den ene Part efter alt, hvad der er fremført, har Ret og faar Retten tilkendt, det sker paa den Maade, at Loven har angivet visse Bevismidler, hvorved Parterne skal støtte deres Sag, og disse faar de efter Lovens Regler Ret til at benytte, hvorved Sagen afgøres uden det, vi nu kalder den endelige Retsafgørelse. Med andre Ord, den paa de gamle, af den faktiske Retstilstand udgaede, Provinsiallove støttede Rettergang, der vedbliver væsentlig uforandret, fordi dens Kilder ikke væsentlig ændres, saalænge som til det sextende Aarhundredes Begyndelse, bestaar overvejende deri, at det paa Tingene søges udfunden, hvilket Bevis der skal føres, og hvem der skal føre det. Modbevis er udelukket, og Loven angiver selv ufravigelige Regler for, hvorledes der skal gaaes frem under Beviset, og hvilke Bevismidler der efter Sagens Beskaffenhed skal benyttes.

De vigtigste Bevismidler er Eden, som Parterne aflægger. Denne Ed kunde Parterne dog udenfor de enkelte Tilfælde, hvor Eden f. Ex. som Sigtelsesed var et Led i Proceduren, ikke aflægge alene, den skulde aflægges med Mededsmænd, der svor med Parten og dermed leverede Beviset. Da det var en Hovedregel i gammel dansk Rettergang, at Sagsøgte skulde afkræfte en behørig fremstillet Paastand eller Sigtelse med sin og Mededsmændenes Ed, bliver dette i Aarhundrede den sædvanlige Form for

Afgørelse i de fleste civile Sager. Mededsmændene skulde saa i bestemte Sager være af Hovedpartens Slægt, de saakaldte Kønsmænd, men Sagens Afgørelse fandtes deri, at Parten kunde bevæge et saadant Antal Mænd til at gøre fælles Sag med ham.

I disse Afgørelser greb altsaa Retten d. v. s. Tinget ikke aktivt ind i selve Afgørelsen, den fordelte *Bevisretten* under Sagens Gang, som den i vor moderne Retspleje skønner over *Bevispligten* under Domsafsigelsen.

Anderledes stiller det sig i de Sager, der blev afgjorte ved Nævn. Det var Misgerningssager, og Nævningene var enten udmeldt af Tinget eller som Ransnævninger udnævnt otte i hvert Herred paa et Aar af Bønderne. I sværere Misgerningssager fungerede i Jylland Sandemænd otte i hvert Herred, udnævnt paa Livstid af Kongen. Deres Ed er af en anden Natur end Mededsmændenes, der kun sværger paa, at de tror Parten, medens Nævningenes Ed er en Sandhedsed, der udtrykker deres Overbevisning om Sagens Forholden, men deres Ed havde stadig Karakteren af et Bevismiddel og ikke af en Retsafgørelse.

Som et Bevismiddel, der senere faar overvejende Betydning, men i den gamle danske Rettergang staar helt i Skygge, nævnes endelig Vidnebeviset, men om dette gælder det ligeledes, at hvor det tillodes og førtes, var det afgørende, og der tilkom ikke Dommeren nogen Bedømmelse eller Afgørelse om dets Betydning eller Beviskraft. Det er Vidnebevisets Vækst, der fører den moderne Procedure og Prokuratoren med sig, og det er netop i den Tid, der hængaar mellem de første ustuderede Prokuratorers Tilsynekomst og Procesgangens Ordning ved D. L.s Regler, at det formelle System fra Provinsiallovene med de stærkt forbundne Beviser afløses af en Bevisteori, der gør det til Domstolenes Opgave ved alle tjenlige Midler at udfinde den objektive Sandhed, at Modbevis tilstedes, og Beviset fra at være Sagsøgtes Forsvarsvaaben blev lagt i Sagsøgerens Haand som rette Angrebsvaaben i Processen.

Rettergangen fandt Sted paa Tingene, det oprindelige Ting er Herredstinget. Af de sammensluttede Herreder dannes Lands-ting, først saa sent som i det 14. Aarhundrede omtales af Kongen udnævnte Herredsfogeder, som efterhaanden erhvervede den egentlig dømmende Myndighed, der efter Processens Art væsentlig viser sig som Ledelse af Processer og Afsigelse af Kendelser. Retten holdes under aaben Himmel mellem »Tingstokkene«, først

under Christian den anden bygges der i Byen Tinghuse, men under Christian den fjerde sker det hyppigt, at Tingene af Hensyn til forekommen Drik og Uskikkelighed lægges tilbage til de gamle Pladser i Herredet.

Oprindelig har der ikke været Tale om Appel eller Instansfølge, men fra Arilds Tid har der foruden Herredstingene været Lands-ting for de større Provindser, hvor vigtige kriminelle Sager be- handledes, de lededes af en Landsdommer, der ret tidlig blev en selvstændig Enkeltdommer. Landstinget var anden Instans, for hvilken de af Herredstingene indbragte Sager kunde indankes, medens det vedblev at være første Instans i visse Sager.

Efterhaanden som Regeringsmagten i Riget koncentreredes i Kongens Person, udviklede sig saa Højesteret, Kongens Retter- ting, der senere bestod af Kongen og Rigens Raad, som vedblev at fungere til Enevældens Indførelse.

Her har vi altsaa den endnu bestaaende Instansfølge, idet der jævnsides med Herredstingene for Købstæderne gennem deres Privilegier oprettedes særlige Byretter, der beklædtes af Borgerne, og hvor Retten plejedes efter de særegne Stadsretter, der ofte inde- holdt væsentlige Afvigelser fra de gældende Provinsiallove og ofte var stærkt paavirkede af fremmed, særlig tysk Ret. — »Kejser- ret« var til det 17. Aarhundredes Slutning en fælles Betegnelse for tysk og romersk Ret.

De i den senere Middelalder og navnlig i Tiden efter Reforma- tionen oprettede Birker adskilte sig kun i Ledelsen fra Herreds- tingene, de lededes af Adelens eller Gejstlighedens Birkefogeder. Den gejstlige Rettergang, der bortfalder ved Reformationen, har ikke haft nogen Indflydelse paa Udviklingen af det foreliggende Spørgsmaal og kan her ganske forbigaaes, saavel som de særlige Gaardretter og Kommissarierne, hvor Rettergangen i det væsent- lige er den foran skizzerede.

Af det fremstillede vil ses, at den danske Rettergang ikke har Brug for Veltalenhed, næppe nok for Retsvidenskab. Reglerne er enkle, og de paa Ting mødende Mænd kender dem nøje. Det gælder om at udfinde, hvilket Tilfælde det drejer sig om, og Lo- ven giver da Anvisning paa, hvorledes Beviset skal føres, og hvem der skal føre det. Parterne skal møde selv eller ved deres Nær- meste, og da Slægt og Byfæller spiller saa afgørende en Rolle for Sagen, kan der ikke være Tale om at anvende faglig Procesbe- fuldsmægtiget. Hvad der af særlig Retsviden og Retsindsigt maatte

komme frem blandt Statens Borgere toges i Brug af Staten paa Tinge, og Forhandlingerne var saadanne, at der ikke — som i Tyskland under »Spørge Processen« — var Trang til nogen officiel Mellemand mellem Ret og Parter. Det er naturligvis ikke udelukket, at de mægtige og ansete havde Overvægt overfor de fattige og ringe, men hele Retsforhandlingens Art lader ane, at den ejendommelige danske »Dannen Parti og Øven Kontrol med jævninge« har afbalanceret dette Forhold, og at de agtede og mægtige Tingmænd har været delt i Partier efter Sager og Personer til Gavn for de fattige, der mødte paa Tinge.

Men som det altid gaar: under Brugen opdages Manglerne, og selv om det taler til Fordel for den ældgamle danske Retspleje, at den har udviklet sig mere ved Sædvane end ved Lovbud, er det tydeligt, at man i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede har begyndt at føle Mangler og søgt at bøde paa dem. I den Reformperiode, der indtraadte under Christian den anden, er ogsaa Retsvæsenet taget op til Behandling, og det er tydeligt, at der har været Discussion Mand og Mand imellem om Mangler og Skavanker ved Systemet.

Poul Helgesen, der var en ihærdig Forkæmper for en Reformering af de kirkelige og verdslige Forhold i Tiden, af ganske samme Art, som vi træffer i Mellemeuropa i Middelalderens Slutning, f. Ex. Nicolaus af Cusa (den berømte Kardinal, der var begyndt som »Procurator« i Tyskland), har i sit Skrift: »Hvorledes Kranke, mislige, saare arme og fattige Mennesker skulle trakteres og besøges« (1527) udtalt sig saaledes:

Udi alle lande og steder, hvor som er god ordinans og skik, holdes altid paa menighedspung vise og kloge Læger og bartskeerer fattige folk tilgode, der dennem skulde hjælpe og styrke, om deres sygdom og Krankhed kan hjælpes. Saa gøres der ogsaa med vise og lovkyndige Mænd, som opholdes til at forfølge fattige folks sager, som ingen anden vil forde og fremme. Men vi danske Mænd haver saa meget at gøre med drik og giestebud, at vi kunde saadan mærkelige ordinans ikke besinde.«

3. UDENLANDSKE FORBILLEDER. Christian den anden lod sig lede af Raadgivere, der hentede Forbillederne for deres Reformere udefra særlig fra Holland, og det undrer derfor ikke i hans verdslige Lov at træffe Betegnelsen *Talsmand*, der synes at svare til den hollandske *talman*. Denne synes at være en Retsperson, der

svarer til den tyske *Fürsprecher*, som allerede i det ottende Aarhundrede optræder paa Tinge og »holder Foredrag« for Parterne, forelægger Dommerne Retssynspunkter og indbringer Domsforlaget. Han bliver nyttig i en Procesform som den gammelgermanske, der opløser Processen i en Række Spørgsmaal, stillede til Dommere og Parter og fremførte af ham; Sagfører i vor Forstand kan han ikke kaldes, han blev ikke lønnet af Parterne, tværtimod skete dette, blev han betragtet som bestukken, Staten lønnede ham, og selv om hver Part mødte med *sin* »Vorsprecher«, tjente hver af dem det offentlige, ikke Parten.

I den senere Middelalder træffer vi Procesfuldmægtige, der paa Tinge af Parten kaares ved den ejendommelige Ceremoni, der kaldes »*Halmwurf*«, idet Parten tilkaster sin Vorsprecher et Halmstraa og derved bliver denne Partens »*Vogt*«. Ordet *Vogt* gaar siden over til »*Anwald*«, en direkte Oversættelse af det latinske Ord *procurator*.

I Holland træffer vi i Processen først *Talman* (Vorsprecher) og senere *Vogt* (Anwald el. Procurator). Retshistorikeren Brunner skildrer fra »*Dingtalen im Delft*«, hvorledes »Katrijn gennem sin talman« beder om en Afgørelse for, hvorledes hun skal faa en *Vogt*. *Nævningerne* kender, at Katrijn skal give sin talman et Halmstraa og sige: »jeg kaarer dig til min *Vogt*.« Og nu er hendes *talman* hendes *Vogt* d. v. s. Procesbefuldmægtigede, *Procurator*.

Om der i Danmark paa Mor Sigbrits Tid har virket saadanne »*Talsmænd*« efter hollandske Mønstre kan ikke afgøres, men ingen skriftlig Overlevering indeholder noget om deres Virksomhed endsige noget om deres Personer.

Arild Huitfeldt benytter Navnet *Procurator* i en Udtalelse om, at de ikke bruges »*hos os*«. Det synes altsaa, som dette Navn paa hans Tid er kommet til os udefra, rimeligvis over de tyske Dele af Riget, hvor Institutionen fandtes, hvor Prokuratoren var en Procesbefuldmægtiget, der mødte i Retten for en Part. Navnet er gammelt, det stammer fra den romerske Republiks Tid. Den berømte Marcus Tullius Cicero var en *orator* eller *procurator*, der talte i Retten for eller imod uden at oppebære Løn, men vel Gaaver fra Klienter. Samtiden kalder ham en daarlig Jurist, han hørte ikke til de højt ansete *juris consulti*, der mødte ved Domstolene og vejledede Dommerne — en saadan var derimod Cato. Under Kejserdømmet bliver *juris consulti* til *advocati*, men sam-

tidig overtager de Hvervet som *procuratores* og ansættes i et bestemt Antal, indtil Advokaturen af Kejser Constantin gives fri ved Aar 300 e. C. Et Par Hundrede Aar senere indføres ved Lov en sluttet Advokatstand, der atter fremtræder som *juris consulti*, og det er blandt dem, vi finder de store romerske Jurister fra »Corpus juris«.

Efter romersk Ret er det blevet forbudt Parterne at møde ved Fuldmægtige i Retten, men dette Paabud omgaaes, og den saakaldte »cognitor« optræder, der, om han møder for Klageren, erhverver Dom paa hans Vegne, eller, hvis han møder for Indklagede, maa stille Kaution for Dommens Opfyldelse. Han behøvede ikke at være Jurist, men Udviklingen førte med sig, at »cognitor« forsvandt og gav Plads for *procurator litis*, der virkede efter Mandat og altsaa ikke egentlig var Sagfører i vor Forstand. Tværtimod, enhver kunde optræde som procurator; der gjaldt for disse ingen Lovregler om Edfæstelse, Pligter, Uberygtethed o. s. v. der for *advocati's* Vedkommende var codificerede, *procuratores* var specielle Procesbefuldmægtigede, og først da Udviklingen medfører, at *advocati* optræder som *procuratores* — hvorved bl. a. opnaaes, at *procuratores* kan oppebære Løn, hvad der ellers var forbudt dem, opstaar en egentlig Sagførerstand i romerske Retskredse.

Hvorledes dette Sagførervæsen udvikler sig i de romerske Lande i Tyskland og England ligger udenfor vort Emne, kun maa det fastholdes, at den Procesfuldmægtig, der møder i Danmark i Prokuratorernes første Tid, vist netop er en saadan Mandatar, engageret i det specielle Tilfælde som *procurator litis*. Betegnelsen omfatter ingen Stand eller Uddannelse, enhver kan møde, naar Retten blot tillader ham det.

I Tyskland og i alle de Lande, hvor den i den tyske og den kanoniske Ret udviklede Procesordning var gældende, er allerede ved Aar 1500 Prokuratoren en af Lovgivningen anerkendt almindelig Procesbefuldmægtiget med fastslaaede Pligter og Rettigheder.

4. CHRISTIAN DEN ANDENS REFORMER. At indføre en saadan Retsembudsmand vilde betyde en Revolution af hele det foran skizzerede Rettergangsapparat, og selve Institutet havde ingen Forudsætninger i den bestaaende Rettergang. Det var her som saa ofte andetsteds i Christian den andens Reformforsøg en Ind-

førelse af fremmede konkrete Lovbud, der ikke hvilede i den hjemlige Udvikling og derfor ikke kunde slaa Rod.

Det fremgaar tydelig af den verdslige Lovs Kap. 10 om Talsmænd, at det er den tysk-hollandske *Retsprokurator*, de ønsker indført, men der savnes i vor Rettergang sikkert alle de Elementer, hvoraf denne Embedsmand var fremgaaet i den tyske Rettergangsudvikling. Og med den senere opdukkende Prokurator, der, som vi skal se, er en ren Procesfuldmægtig, har »Talsmanden« intet fælles.

Ordene i Christian den andens gejstlige Lov Kap. 50 synes derimod at tyde paa forsøgt Indførelse af en ligefrem Procesfuldmægtig, en Art ved Loven hjemlet Mandatar, der endog synes at skulle være en Jurist. Denne Bestemmelse vilde, ført ud i sin Konsekvens, medføre en fuldstændig Ophævelse af den danske Rets Krav om Parternes personlige Møde, og det er ikke underligt, at den strax blev tilsidesat og ikke senere optaget i den følgende Tids Rettergangsordninger.

Selv om der virkelig har været Trang til at hjælpe fattige og ukendte i deres Møde for Retten, hvor de paa Grund af deres fjerne Forhold til de læge Dommere kan have haft svært ved at vinde Øre, saa har det næppe paa den Tid været Vejen at skaffe dem Prokuratorer af den Type, der optræder først i det 17. Aarhundrede, og som næppe har været benyttede af »Godtfolk« — men snarere at tvinge Borgerne til at tage sig af dem og skaffe dem det samme Gehør hos Dommerne, der var Borgernes jævniige, som disse selv kunde antages at nyde i Tidens borgerlige Nævningeret, at skaffe dem en »Maalsmand«, en Art processuel »Borger« og Patron.

Der lader sig ikke af Christian den andens isolerede Reformforsøg noget udlede, der kan lægges til Grund for Udviklingen af en Prokurator-Stand, og det maa fastslaaes som Resultat af den foregaaende Udvikling, at den danske Prokurator er og bliver en Procesbefuldmægtiget, der giver Møde for Parten, fordi denne enten er forhindret fra at møde eller ønsker at unddrage sig sin Mødepligt.

Med andre Ord Prokuratoren, om han skimtes i det sekstende Aarhundrede herhjemme, søger ikke sin Berettigelse i Domstolens eller Rettergangens Udvikling, i Procesformen eller Statens Omsorg for Borgernes Ret, men udelukkende i Partens personlige Ønske, der strider mod det Offentliges Krav og Opfattelse

af Rettens Væsen, hvad der passer godt med Forordn. 1638' egne Ord.

Og heri er vel Grunden at søge til den ringe Figur den første danske Prokurator nødvendigvis maa gøre.

5. TINGSTUDE. Ved anstillede Eftersøgninger i Tingbøger fra denne Tid, har der intet være at finde af Betydning med Hensyn til dette Emne, det er ørkesløst at lede efter Prokuratorer i Tingbøgerne fra det 16. Aarhundrede. Reglen har været den, at Parterne mødte selv eller ved deres dertil berettigede Slægtninge, og at man kun i formelle Sager og i Sygdomsforfald lod møde ved Rettens Personale for at begære Udsættelse eller sligt. Det gamle Ord Tingstud giver heller ikke nogen Oplysning om særlige Procesfuldmægtige, eller om de første danske Prokuratorers Herkomst. Glosen Tingstud er endnu ikke tilfredsstillende forklaret i Ordbøgerne. Ostensen Veile kender kun Udtrykket som Skældsord lig det i Tyskland almindelig benyttede *Rabulist* (af Fantasiordet *rabula*), Baden og Videnskabernes Ordbog har samme Udtydning. Molbech og efter ham Kalckar udleder det af Betegnelsen »Tingstøtte« uden egentlig Hjemmel. I det gamle lige-stillede Ord *Lovstud*, der forklares at betyde en æreløs Mand, der ikke kunde møde paa Tinge, er Endelsen »Stud« dog næppe ensbetydende med Støtte.

Det ses af Forordn. 1638, at Tingstud kun benyttes om de i Landsbyen optrædende Partsfuldmægtige, og det er rimeligst at antage, at Navnet har været knyttet til de løse Existenser, der drev rundt paa Tingene og tilbød Bønderne deres Tjeneste for Betaling. Det kan til Nød oversættes ved »Bondeprokurator« svarende til det svenske »Brännvinsadvokat« d. e. Vinkelskriver, men det har dog sikkert aldrig været nogen officiel Betegnelse, højstregnet et Udtryk af lignende Art som »Sjover« for en Arbejder, der søger tilfældigt Arbejde.

Om Procesfuldmægtige eller Prokuratorer i Byerne har det næppe nogensinde været anvendt. I Litteraturen træffes det ofte, saaledes hos *Peder Palladius* sidestillet »Spidsbove« og i flere Ord-sprog. I et af disse bemærkes det udtrykkeligt, at Tingstuden fraterniserer med de daarlige Dommere. Heri ligger en Antydning af Tingstudens hele lyssky og uofficielle Tilværelse.

Maaske har der ikke været Prokuratorer i Danmark i det 16de Aarhundrede, ikke en Gang af Navn. Og naar Arild Huitfeldt

siger, »at enhver taler sin egen Tarv hos os, som kan, uden Prokurator som Sagerne ofte for deres store Gerrighed forhaler«, saa sigter han vel til Prokuratorer i Udlandet, hvis Kostbarhed han har haft Lejlighed til at gøre Bekendtskab med, han har som sagt ikke behøvet at gaa længere end til de holstenske og slesvigske Byer, hvor det tyske Retsvæsen florerede.

6. PROKURATORER AUTORISERES. Det synes rimeligst at antage, at Forordn. af 1638, naar den siger: »Eftersom nu paa nogen Tid lang — Procuratorerne lader sig finde« sigter til et forholdsvis kort Tidsrum, nemlig Tiden, da Ulykkerne efter Christian den fjerdes uheldige Deltagelse i Trediveaarskrigen begyndte at strømme ind over Danmark. Det er vist næppe forkert at sætte Prokuratorernes Optræden i Forbindelse med den Nedgangens Tid, der nu viser sig i alle Forhold i vort Fædreland.

Paa denne Tid er Danmark en Adelsrepublik med en valgt Konge i Spidsen. Det er Udviklingen fra Reformationstiden, der har kulmineret. I en Række Aar efter Frederik den andens Syvaarskrig havde der været Fred og Fremgang, under et konservativt Styre var Velstanden vokset, og Riget var blevet styret af Kongen og Rigsraadet i fuld Overensstemmelse med Traditionerne fra de fremfarne Fædres Tid.

Saa kommer Krigen, og fra det af Trediveaarskrigen hærgede Tyskland breder nye Tanker og nye Mennesker sig over Landet. Krigslykken er Landet imod, og ved Freden i Brømsebro er Danmarks Storhedstid forbi.

Men samtidig er det, som ryster alt det gamle i sine Fuger, og Tingenes Tilstand skal blive ganske og aldeles ændrede. Det skete ved Enevældens Indførelse, det skete helt anderledes end nogen, der kendte Forholdene, kunde have tænkt.

Adelen ejede det halve af Landets Jordegods, den forvaltede Skatteopkrævningen og havde Birkeret til et stort Antal Birker, hvor den udnævnte Dommeren, den nød, hvad Arild Huitfeldt kalder »drabelig Frihed« d. v. s. Frihed for den almindelige Tyngte paa Gods og Bønder, Frihed for Baand paa Handel og betydelig Skatte- og Toldfrihed. Tillige blev Lensmændene saa godt som altid valgte ud af Adelen, og Landets lokale Administration kom i dens Hænder. Rigens Raad beklædte Højesteret, og Adelens Magt syntes paa sin Højde. Men samtidig var denne faatallige Stand, knapt 400 Husstande, i indre Splid og i aaben

Strid med Kongen. Til Borgerstanden stod den i et skarpt Mod-sætningsforhold. Købstæderne var faa og slet befolkede. København kan vel i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede have haft 25,000 Indbyggere, Aarhus, Odense, Ribe højst 4000, og kun 9 Byer havde 2000 Indbyggere, mens hele Resten var Flækker paa henved 1000 Sjæle.

Den vigtigste Handel og de store Formuer var paa enkelte Adelsmænds og udenlandske Handlendes Hænder. Indvandringen syd fra tiltog Aar for Aar, og mellem Købmandsstanden og Haandværkerstanden var idelige Rivninger. Indenfor Haandværkerstanden var stadige Stridigheder mellem Lavene og Svendene, og spredt i Byerne levede de saakaldte Kongens Tjenere, der nød Skattefrihed i denne Egenskab og idelig maatte hævde denne ved Rettergang.

Bønderne paa Landet var afhængige af deres Herskab, Kronen eller Adelen. Kun 6 pCt. af dansk Jord var i jordegne Bønders Eje. Der var stadig Kiv om Bønderne mellem Godsejerne indbyrdes, og i de af Bønderne selv ledede Kommuner stredes de indbyrdes om alt mellem Himmel og Jord. Vornedskab og Landgilde hvilede tyngende paa dem, og da Fjenden faldt ind i Landet, og Adelen ikke kunde beskytte dem, led de bitter Nød under Plyndring og Hærgning.

Naar man med den Skildring af Samfundstilstanden for Øje læser Ordene i Forordn. af 1638, forstaar man bedre, hvad de siger til. I disse Nødens og Trætternes Tider møder paa Ting de snu og forslagene Karle, der skaffer sig Indtægt af et helt nyt Haandværk: at føre Processerne. Men undværes kan de ikke. Det hedder: *efterdi saadanne dog med alle ikke vel kunne ombæres og afskaffes for en Del Undersatters Ukyndighed i Sprog og Lov*, (det ligger her nær at tænke paa de Tusinder af indvandrede Haandværkere og Handelsmænd) *Sygdum, Tidsspilde og Vidtaftigheden* (her sigtes til den stadig mere udvidede Adgang til at erhverve Jordegods i forskellige Egne, den voksende Samhørighed af Provindserne, der gav Stødet til den fælles Lovgivning) *og andre Aarsager* (her kan sikkert nævnes den Uorden, det fjendtlige Indfald har foraarsaget i alle Ejendomsforhold, saavel hvad Løsøre som fast Ejendom i Eje og Pant), *da skal udi Købstæderne være Prokuratorer som efterfølger*«.

Det maa da ganske særlig bemærkes, at Forordningen, hvorfra vi tager vort Udgangspunkt, og som skaber *Prokuratorstanden*,

efter sin Titel og sit Indhold tilsigter at afskaffe *Prokuratorer*, der virkede skadeligt, og hvor man var nødt til at beholde dem, omgærdede dem med strenge Bestemmelser.

2. KAPITEL

Ret og Samfundsforhold i det 17. Aarhundrede.

7. KONGE OG STÆNDER. Statsformen i Danmark var i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede som forud antydet vel af Navn »monarkisk«, men Kongen af Danmark var snarere Præsident i en Adelsrepublik end Suveræn. En dansk Historiker har udtrykt dette saaledes, at *Kronen* var det blivende, repræsenteret af Rigsraadet, der ikke kunde tænkes nogensinde at ophøre at fungere, medens *Valgkongen* var det skiftende Element. Kongen var *Rigets Bestyrer*, Herskermagten laa i Rigsraadets Haand.

Kong Christian den fjerde havde betydelig videregaaende Myndighed end Efterfølgeren Frederik den tredie, for begge gjaldt det, at de havde Valget af Rigsraaderne og Rigsembedsmændene blandt de indfødte Adelsmænd, at de kunde vælge deres Hofstat frit, lede den udenrigske Politik, fordele Monopoler, bortgive Lenene til Adelen; ved Frederik den tredies Haandfæstning gjordes ikke alene Indgreb i Kongens frie Ret over Toldafgifterne, men det blev endogsaa fastslaaet, at Overgreb fra Kongens Side kunde lægge hele Magten i Rigsraadets Haand.

Skattebevillingsretten og Retten til at erklære Krig laa hos Rigsraadet, og overfor de bestaaende Love og Standsprivilegier var Kongen bunden paa Hænder og Fødder. Med Hensyn til de nye Love gjaldt der vel ingen bestemte Regler, men uden Rigsraadets Samtykke kunde nye Love vanskelig tænkes givne. Rigsembedsmændene var uafsættelige.

Kongens personlige Magt havde væsentligst sit Udtryk i hans Stilling som øverste Krigsherre — ganske vist bunden til Rigmarsken — og i hans Ret til at disponere over Finanserne og Sundtolden samt til at stifte Laan. Ved Indstillingsretten raadede Adelen over Rigsembedsmændene og Rigsraadet, og uden disse Faktorer lod en Regeringshandling sig vanskelig foretage, — med andre Ord, Kongen handlede i Kronens Navn, ikke i sit eget, han var som sagt *Rigets Bestyrer*, men han besad dog en ikke ubetydelig administrativ Myndighed, som blev hævdet med større Styrke, naar Adelen splittede sig i Partier.

For Domsmagtens Vedkommende betød det, at han præside-rede i Landets højeste Ret, Kongens Retterting, hvis Medlemmer var Rigsraaderne. Hans Forhold til de lavere Domstole vil siden blive omtalt, hvor en Oversigt gives over de bestaaende Domstole, deres Rettergang og Personale.

Næst Kongen var Adelen med sine talrige Privilegier og Rettigheder Landets første Stand. Den var den egentlig herskende Klasse, der beklædte alle overordnede Embeder. Gejstligheden, der paany var opstaaet som Stand efter Reformationen, omfattede tillige de lærde, Universitetet, Kapitlet og Akademiet, dens Magt var af aandelig Art, dens menige Medlemmer i højeste Grad afhængige af Adelen, der havde Kaldsretten til de fleste Embeder. Borgerstanden stod skarpt adskilt i Købmands- og Haandværkerstand, den styrede Byerne kommunalt, men var afskaaren fra egentlig politisk Indflydelse og paa mange Maader hæmmet af Adelen's Særrettigheder; til den sluttede sig som særlig af Kongemagten afhængig Stand de kongelige Tjenere, der blev Forløbere for den senere Tids lavere Embedsstand, men den Gang var uden al politisk Indflydelse.

Og endelig levede paa Landet Bondestanden, fuldkommen afhængig af Adelen som Bærere af Landets Skattetyngde og kun selvstændig i Styret af sine egne Anliggender paa Sognets Stævner, men sikrede i deres Besiddelse ved gamle Love og ved Forholdene oftest i høj Grad værnede af Adelen.

I dette Samfund var alt skarpt afgrænset næsten som Kaste-væsen. Indenfor hver Stand kunde en Mand efter sin Dygtighed stige til en vis Magt, men Standens Grænser var bestemmende for hans Livs Omraade, og hver Stand værgede sig mandeligt mod Indtrængen udefra.

I denne Tingenes Tilstand sker der ved Enevældens Indførelse en fuldstændig Forandring. Riget forsvinder i Kongens Person, han *er* Riget.

8. DEN ENEVÆLDIGE KONGE. En saa absolut Forandring var oprindelig ikke tilsigtet; Statskupet i 1660 havde det Formaal at gøre *Valgkongen* til en *Arvekonge*, ikke at gøre ham til Ejer af Riget eller Riget selv. Men den rivende Udvikling førte med sig, at den sejrriige Kongemagt, støttet af Gejstlighed og Borgerstand samt af en tilfældig stærk, hvervet Hær, overfor den vigende Adel satte igennem, at Enevoldsakten d. 10. Jan. 1661 blev til,

blev underskrevet af alle Stænder og faa Aar efter fik sit blivende Udtryk i Kongeloven, den mest absolute suveræne Magt, Verdenshistorien kan opvise, en Magt, der intet Baand kender og kun ophører ved Kongens Død.

Man skulde tro, at denne fuldstændige Forandring af Magtforholdene i Riget maatte sætte sit Præg paa Samfundet, fuldstændig forandre alt ligetil de enkelte Undersaatters daglige Livsvilkaar. Og dog skete intet saadant, en Omvæltning fra oven præger ikke Folket, som en Revolution præger det.

Folket mistede ethvert Gran af politisk Magt, men dets Livsvilkaar ændredes ikke. Magtens Personer blev vel andre, Magtens Brændpunkt et andet, men Godtfolk i Landet levede videre i gode og onde Kaar som tilforn. Adel var Adel, Gejstlighed var Gejstlighed, Borgerne fik Chance til at avancere til Adelsfolk, om de var rige eller ærgerrige, og Bondestanden sank dybere og dybere i slette Kaar, berøvet sit naturlige Værn, den hjemstavnsbestemte Godsadel, hvis Godser tidligere sjældent solgtes, men i Reglen gik i Arv.

Det er først Landboreformerne i Slutningen af det attende Aarhundrede, der omformer det danske Folk og giver det det Præg, det har den Dag i Dag.

Det har for vort Emne sin Betydning at gøre Rede for denne Standsforskel, fordi den er den egentlige Aarsag til, at en Stand som Prokurator-Standen, der i det øvrige Europa nød en vis social Anseelse og i Syden aabnede sine Medlemmer Adgang til de højeste Poster i Riget, i Danmark holdtes i beskedne Kaar i henimod to Hundrede Aar, saaledes at et stort Antal af dens Medlemmer endog stod i samme foragtelige Skær i det borgerlige Liv som Middelalderens Tiggermunke. Det skyldes i første Række den nye Afgud, som holder sit Indtog med Enevælden og stiger Aar for Aar i Ære og Værdighed: *Fornemheden*.

9. FORNEMHED. Ordet »fornem« eller som det skreves »fornemme« er i Tiden efter Reformationen en Høflighedsbetegnelse, der tillægges lærde Mænd og velagtede Borgermænd. Begrebet *Fornemhed*, som vi kender det, viser sig — om end ikke betegnet ved dette Ord — allerede i Adelsvældens Tid. Fornemhed dækker over Mangel paa virkelig Magt. Den ret magtesløse Konge omgiver sig med et pragtfuldt Hof og bliver Rigets fornemste Mand. Adelsens Betydning i gamle Tider laa i dens Pligt til at

værne Riget, nu faldt denne Særret bort. Adelen virkede som politiske Embedsmænd, som Hofmænd og Jordegodsejere. De var faa, og det er netop det fine — Kongen er en, han er den fornemste, efter ham kommer saa Adelen, efter dem de lærde, Bisperne, Borgernes første, alle, der er faa, er fine.

Det gælder for at hævde Fornemheden at holde andre ude, jo færre jo finere. Og da Stænderne ved Enevælden mister al politisk Magt, bliver kun *Fornemheden* tilbage, men den sættes da ogsaa rigtigt i System ved Rangforordningen og Rangfølgen, der som alt i Staten bestemmes af Kongen.

Og efter Fornemheden grupperer nu alle Landets Borgere sig med Kongen og Hoffet i Spidsen.

Bønderne holdes helt udenfor, saalænge de lever som Bønder, i det første Hundrede Aar efter Enevældens Indførelse er det vedblivende Adelen, der er andet Trin nedefter i Fornemhed. Titlerne angiver atter her Rangfølgen, men til virkelig Fornemhed hører Adel og Vaabenskjold. Den gamle Adel træder med i Dansen, og en ny skabes, meget fin og fornem, efterhaanden heller ikke uden Magt, der dog altid er et Genskær af Kongemagten.

Det gælder stadig om, at saa faa slipper med som muligt, og der skabes en uskreven Lov for, hvad en fornem Mand kan »være«, og hvilke Erhverv, der absolut udelukker Fornemhed ja selv Muligheden for nogensinde at blive fornem.

De gode og indbringende Erhverv og Embeder forbeholdes den ny Adel. De eftertragtes da af alle Dygtigheder og af dem, der gennem Handel eller ved Lærdom havde erhvervet Rigdom eller Magt og var slupne ind i de Fornemmes Lag. Men udenfor stod de, der ernærede sig ved Haandværk og personlig Tjeneste, selv om ogsaa de udenfor Kredsen etablerede en vis Rangfølge efter deres Erhvervs større eller ringere Finhedsgrad. Vi ved meget om lærde og Præster, vi ved meget om Købmænd og Haandværkere ja selv om Ridefogder, Herredsfogder og Bønder. Om Prokuratorer tier vore almindelige Kilder »*kvær*«. Prokuratorerne blev som Stand længe udenfor Snoren. De var i første Halvdel af det syttende Aarhundrede kun taalte, de bedste af dem var Bundfaldet fra den lærde Stand, ingen befattede sig med at anvise dem Plads i Rangfølgen eller indrømme dem Privilegier, ingen anden Stand vilde kendes ved dem, og lykkedes det en enkelt at komme tilvejs, saa skete det ved, at han hævdede sig over sine Kaldsfæller og forlod deres Kreds. Dette ændrede sig

en Del i Slutningen af Aarhundredet, men fornemt blev det dog ikke at være Prokurator, de fleste, der duede noget, søgte frem ad andre Veje til stor Skade for Kredsen, der desuden altid maatte trækkes med en Samling af rodløse og udskudte, — hvad vi vilde kalde et Sagførerproletariat.

Og hertil kom, at Prokuratorerne efter deres Erhvervs Væsen sjældent fik Magt eller Myndighed over andre, saa de ikke en Gang kunde fremtræde i deres Underverden som Herskere, hvad der dog var Ridefogder, Herredsfogder og Politiembedsmænd beskaaret i deres Forhold overfor det gemene Folk paa Landet og i Byerne. Prokuratorens Magt laa i hans Tunge eller hans Pen, men Enevælden bandt Tunger og paaholdt Penne, Folk af den Art var farlige og maatte holdes nede, om de ikke kunde bruges, og i saa Tilfælde toges de ud af Standen og anvendtes i Kongens eller hans Stormænds Tjeneste med syv Segl for Munden.

Advokatens Magt er størst, hvor der hersker Frihed, fordi hans Virksomhed er fri, og for Advokater var der ikke Brug i Enevældens Danmark, hvor Kongens personlige Villie var alt, højt regnet for dem, som var villige til at lade sig bruge af dem, der havde Magten og vilde betale.

De ustuderede Prokuratorer, som vi her skal beskæftige os med, var altsaa traadt frem paa Skuepladsen paa en Tid, da enhver anden Stand i Landet havde sine lovfæstede Rettigheder. De var kun taalte, og man havde ingen Rettigheder givet dem, højest Løfter om, hvis de skikkede sig vel, at befordre dem.

Da saa Enevælden erstattede Undersaatternes Rettigheder med Kongens Naade, gled de ind i det nye Samfund uden Forventninger og Privilegier, uden Fornemhed og Rang, og det var først, da den oplyste Enevælde havde forsynet Landet med saa mange og vise Love, at Borgerne ikke selv kunde hitte Rede i dem, at det gik op for Staten, at der maatte gøres noget for at skaffe ordentlige Prokuratorer.

Først da begyndte de ganske vist med smaa Skridt at gaa frem mod den Magt og Ære, de en Gang skulde faa, fra Begyndelsen hævde sig ved Personligheder, hvis Fortjenester efterhaanden blev en Stands Ære.

Men det maa allerede her skarpt betones, at det Lov, Menesker faar hos Eftertiden, afhænger af, paa hvilke Kilder deres Historie skrives.

Den, der skriver paa Ligtaler som Kilder, vil befolke den Tid,

han skriver om, med Helgener, den, der skriver paa Retsakter, Supliker og Klagemaal, vil nødsages til at skildre sine Personer som rene Djævlø; der vil blive en uforstaaelig Modsætning mellem »de gode gamle Dage«, der skildres, og de forfærdelige Menne-ker, som lever i dem. Nu er vore Kilder til Beretning om de »fattige« Prokuratorer væsentligst Retsakter og Klager; de levede saa skjult, at ingen Præst faldt paa at forherlige dem paa Tryk eller i Tale, ingen lærd at dedicere dem sine Bøger. Og vi har Lov til at slutte, at mangan af dem »bene vixit, quia bene latuit«. Thi hvad vi hører om dem, der i de første 100 Aar omtales i Kilderne, er meget sjældent af det gode, og Prokuratorstanden var 100 Aar gammel, før vi finder dens Medlemmer i Samtidens Skønlitteratur, der er Samfundets Hverdags Spejl.

3. KAPITEL

Domstole og Rettergang i det 17. Aarhundrede.

10. UNDER-DOMSTOLE. De danske Retters Struktur er god og gammel, og den Reform, der *nu* er sket af Retsplejen, er den første radikale Indgriben i en Udvikling, der dølger sin Oprindelse i Oldtidens Mørke. I det syttende Aarhundrede har den Udvikling naaet det Punkt, paa hvilket den i alt væsentligt bliver staaende til vore Dage; vi træffer i de siden da forløbne Aar den samme Instansfølge, den samme Enhedsbesættelsesmaade, Rettens Kompetence er i alt væsentligt den samme. Procesmaaden den samme, og Udviklingen til vore Dage betegnes nærmest ved Oprettelse af Specialretter betingede af det voksende Folketal og Sagerens voksende Antal. I det væsentlige er Billedet gennem hele Perioden det samme; saa gennemgribende Omvæltninger som Overgang fra Klasseoligarki til absolut Enevælde og fra denne til konstitutionelt Monarki med udstrakt Folkestyre har ikke nævneværdigt paavirket Retternes Sammensætning eller Procesmaaden.

Naar vi beskæftiger os med Domstolene, som de var ved 1638, genfinder vi alt, hvad vi kender fra vore egne Erfaringer i vort daglige Liv.

Underinstansen er Herredstingene, de gamle Bondeting, der beklædes af Herredsfogeden, ansat af Kredsens Lensmand, virkende væsentlig selvstændig, undertiden med tiltagne Med-

domsmænd. Han dømmer i civile og kriminelle Sager, optager Tingsvidner og læser Skøder og Breve. I omtrent halvtredsindstyve adelige Birker er han ansat af den Adelsmand, der har Birkeretten. Han er Lægmand, i Herrederne skal han være en jordejende Bonde, i Birkerne er han som oftest Adelsmandens Foged. Han dømmer Bønderne imellem, men af Hensyn til de bestaaende Privilegier er hans Kompetence indskrænket til at paadømme mindre vigtige Sager og dømme Personer udenfor privilegeret Stand. Efter Recessernes Lydelse maa Prokuratorerne ikke møde for disse Retter, hvorfor de i god Overensstemmelse med Tidens Sæd er oversvømmede af *Tingstude*: Bondeprokuratorer og Brændevinsadvokater.

I Byerne er Underinstansen Bytinget, oprindelig en Forsamling af Byens Borgere, der plejede Retten, men lidt efter lidt er deres Virksomhed overtaget af en kongelig Embedsmand, Byfogden, der oprindelig kun havde det Hverv at paase Kronens Tarv i Byens Styrelse. Borgerne er Bisiddere, men deres Betydning som saadanne svinder lidt efter lidt og efterlader sig som Spor Bestemmelsen i D. L. om Meddomsmænd i Livssager. Jævn-sides denne Byret finder vi Raadstueretten, hvor Domsmagten udøvedes af Borgerskabet. I de større Byer medfører Udviklingen, at Byfogden, der bliver Enedommer i Bytinget, udelukkedes fra Raadstueretten, som beklædtes alene af Magistraten og ved Enevældens Indførelse nærmest virkede som en kommunal Politiret, maaske tillige som en Art Forligskommission og Voldgiftsret.

Byfogden hørte til den Klasse af Borgerstanden, der kaldes Kongens Tjenere, han var selvfølgelig en ustuderet Mand, men hans Stilling medførte en vis Anseelse og Indflydelse. Han virkede tillige som Stadens Politimester.

Ved disse Underretter fungerede saa Vidner, valgte af Borgerskabet, og Stedfortrædere for Dommeren ansatte af den Myn-dighed, der ansatte ham.

Procesmaaden havde udviklet sig gennem Tiderne og var ikke meget forskellig fra vor. Parterne stævnedes og irettelagde Dokumenter, Vidnebeviset spillede en afgørende Rolle, og Dommen blev fældet paa den hos Dommeren vakte Overbevisning om, hvem der havde Ret. Udviklingen havde gjort det af med Nævningerne, med »Log«, med Partseden som Befrielsesform og kun bibeholdt de Sagkyndige, Vidnebeviset og Dokumenterne. Proceduren var dels skriftlig, dels mundtlig; til Tingbogen førtes,

At Ialdte Landstingis Rættelætt. I skaden, blivve mange trætt. vii. drøifve Louen som vii kaad. Paa Landsting saa vii mer forjætt. Vaa er der hos beleværing. Aff Omkost og Foræring. Efter vilkaar og æffne: Om vii der skal stoffue.

KONGENS RETTERTING, LANDSTING OG HJEMTING
PAA FREDERIK DEN III.s TID

Titelblad af Ostersen Vejles Glossarium, Udgaven 1665.

hvad der passerede paa Tinge, Dokumenter fremlagdes, og Parterne udviklede deres Syn paa Sagen i Indlæg. Anstandslovgivningen var mangelfuld, og der var Tvistspørgsmaal nok til Paa kendelse under Proceduren, men det var Lovens Hovedsætning, at Parterne skulde møde selv og være Oplysningsobjekter for Dommeren. Man kunde fristes til at sige, at den ved Recessen 1636 indførte Rettergangsmaade meget lignede den, som vor nye Retsplejelovgivning og Retternes egen reformatoriske Praksis har indført i smaa Sager, saaledes at man — med al Respekt for Prokuratorerne — er vendt tilbage til den Rettergangsmaade, Danske Lov forefandt og væsentligst knæsatte: Dommerens Behandling af Parterne personlig til Sandhedens Oplysning med Udskyden af videnskabelig og betalt Bistand!

I denne Rettergangsform var Prokuratorens Arbejde væsentligst at indsamle det afgørende Vidneangreb eller Vidneforsvar. Det gjordes væsentligt i Marken ved at »sanke« Vidner og bearbejde dem, i hvilken Henseende der præsteredes et betydeligt Arbejde, som senere lejlighedsvis skal blive berørt ved Omtalen af de enkelte Prokuratorer i Tiden. Dernæst gjaldt det for Prokuratoren at udnytte Formalitetsproceduren til det yderste, at føre en Kamp med Dommeren for at faa Retten paa sin Side, og da Dommeren efter sin Ansættelse, sin Afhængighed og sit af det lille Samfund betingede nære enten velvillige eller uvillige Forhold til Parten, langt fra i Almindelighed var en ophøjet Retfærdighedens Haandhæver — man kan for Billedets Skyld sammenligne ham med en vor Tids Fæstemand, der i en Smaagade leder Forhandling mellem Husbond og Tyende, — saa var det ofte, at Prokuratorens durkdæevne Tilsløren af Sandhed og Forhalen af Afgørelsen virkede til den rette Side.

Det er næppe for meget sagt, at Rettergangen ved Underdomstolene i hin Tid har været yderst mangelfuld. Principet var i og for sig godt, det har jo ogsaa staaet sin Prøve lige til vore Dage, men Dommerne savnede den Uddannelse og Kultur, der maatte til, for at de kunde blive upartiske Rettens Haandhævere.

Det kan derfor heller ikke undre, at der hos alle, som dertil havde Midler og Anledning, blev en vild Flugt fra disse ordinære Underdomstole dels til de lovlige Overinstanser, dels til de særlige Kommissarier, hvor Sagerne undersøgtes og paadømtes i hvert Fald af ansete Mænd, og hvor der ved Indrømmelse af Kontra-

kommissarier var Adgang til at sikre sig en vis Upartiskhed i Hovedafgørelsen.

Den af smaa Forhold, af privat Kiv og Uenighed i smaa Samfund, af Nid og Smaalighed prægede Klopfægning af Parter og Prokuratorer for en Lægmand med Embedsmyndighed, der stod ganske i Partens og Prokuratorens Dannelsesniveau, har været en ikke ubetydelig Aarsag til den ringe Anseelse, Prokuratoren nød. Underdomstolene, beklædte af ofte uværdige Byfogder, var for en stor Del af dem deres Livs Arbejdsplads, og Underretten, der i gamle Dage havde været Stedet, hvor de bedste blandt Borgerne og Bønder i fri Luft sad til Doms over deres Lige, var paa vort Tidspunkt blevet Lokaler, men uden at overdrive kan sammenligne med Kro- og Gæstestuer, hvor Luften er fyldt af Os og Brændevin, hvor Tonen er raa og Ordene mere end djærve.

Man behøver blot at mærke sig de talrige Paabud i Christian den fjerdes Tid til Opretholdelse af Orden paa Tinge og Flytning af Tingsteder fra Byer til Land. Thi selv om Tinget endnu i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede selv i København nominelt holdtes under aaben Himmel, saa var der i Virkeligheden overalt sørget for Læ mod det ublide Vejr — som Tingskuret paa Gl. Torv — og naar Vedel Simonsen i Rugaards Historie fortæller, at det 1686 bestemtes »at der skulde være Tingsted for Odense og Skovby Herreder i Møllegaard og Vigerslev Sogn, og at Tingstuen i Gaarden siden hjemsøgte af Spøgeri, idet Karlens Stokke hver Nat kom i indbyrdes Slagsmaal, fordi de blev stillede i Krogen, hvor Dommersædet havde staaet«, saa er det Billede af de Karlekæppe i Slagsmaal i Karlekammeret sikkert ikke ueffent til at give Indtryk af et Underretsmøde i det syttende Aarhundrede, særlig naar det med Forfatteren tilføjes, at der samtidig var Kro ved Tinghuset!

Medens man saaledes med Hensyn til Retten og Rettergangsmaaden maa indrømme, at begge Dele paa Papiret og i Principet var meget lidt forskelligt fra det, vor Tid kender, saa kan det jo ikke nægtes, at med det Personale, der optraadte, og under de givne ydre og indre Vilkaar bliver Virkeligheden langt fra vore Underretter — bliver Krostuen med Slagsmaalene, Karlene og Fæstemanden! Enhver, der i de talrige Skildringer af landlige Forhold, vor Litteratur byder, læser om Retstrætter og Processer, vil finde dette Billede bekræftet.

I Købstæderne saa det næppe bedre ud. København havde da

ca. 30.000 Indbyggere, Malmø, Helsingør, Aalborg, Odense, Ribe og Aarhus kom i anden Række med 3—4000, og naar en halv Snes Byer som Randers, Horsens, Nakskov, Kolding, Køge m. fl. anslaaes til 2000 Indbyggere, saa var hele Resten sikkert mindre end 1000 Indbyggere.

I disse Smaabyer har Forholdene ikke været stort anderledes end paa Landet, og de Scener, der dølger sig under Tingbøgenes korte Angivelser og Byberetningernes stive Meddelelser om Forhandling, Vidneførsel og Procedure paa Ting, har ofte lignet private Møder i Nyhavns Beværtninger i vore Dage mere end alvorlige Retsmøder. Special- og Personalhistorie bekræfter dette i vidt Omfang.

I disse Møder er Prokuratoren en Hovedfigur, der ikke alene bør være skaaren for Tungebaandet, men ogsaa kunne gøre Fyldest ved Bægeret og det derpaa følgende Slagsmaal, »naar de kommer hverandre i Haarene«.

11. DANSKE LOV OG UNDERDOMSTOLENE. Det, der er særegent for Underretten i Tiden, er dens Personers manglende Autoritet, og selv efter at Christian V's Danske Lov har givet sine højtidelige Bestemmelser om Domstolene, der i alt væsentligt bibeholder Tilstanden fra før Enevælden, lykkedes det ikke rigtigt at faa »den kongelige Majestæts Lys og Lustre« til at skinne fra Underinstansernes Personer.

I første Bog omtaler Loven Retten og Rettens Personer 1—3—1, anordner Byting inden lukte Døre, 1—3—3 forbyder Kro ved Tingstedet paa Landet. 1—5 handler om Dommere og holder sig væsentlig til de bestaaende Forhold, saaledes som de har udviklet sig. Kommissarierne indføres allerede med Lovbestemmelserne 1—5—23 ff, et talende Vidnesbyrd om Underinstansernes Uformuenhed til at afgøre Sagerne. Det har sit Forblivende med Retternes Kompetence, med Dommernes Ansættelse som med Procesmaaden overhovedet, og det kan overhovedet siges, at Chr. d. V's Lov, der lige op til vor Tid blev den faste Grund, paa hvilken Procesmaade hvilede, i alt væsentlig var et systematisk Udvalg af de gældende Bestemmelser og Sædvaner saa fyldigt som muligt, men i ingen Henseende *reformatorisk*.

For den, der vil gaa i Detailler, frembyder der sig et rigt Stof til Sammenligning mellem den ældre gældende Ret og Kodifikationen, men for Dommeren, der skulde bruge Loven, for

Prokuratoren og Parten maa den i det hele fremtræde som en klar og ypperlig anvendelig Samling af de alt gældende Bestemmelser med Understregning af, hvad der trængte til at indskræpes for at hindre ældre Misbrug

Der tænkes her særlig paa Bestemmelserne i første Bog. Det er i Loven som i Staten. »Alle Embeder og Bestillinger . . . skal af Kongens Enevoldsmagt saasom af een Kilde have sin første Oprindelse«, staar der i 1—1—1, men i 1—1—3 hedder det i den gamle danske Aand: »Ingen maa tage sig selv Ret, men eenhver skal tale og deele sig til Rette«. Magtens Kilde er een: Kongen det er det nye, men det gamle Rige med dets Ret og Sædvaner vedbliver at bestaa. — Alt gaar som forhen.

Hvilket ogsaa var ganske nødvendigt af praktiske Grunde. Det var med det Materiale af Embedsmænd, Staten den Gang besad, umuligt at lovgive paa Rettens Omraade anderledes end ved paa en let tilgængelig Maade at kodificere de gældende Regler og opheve, hvad der havde vist sig skadeligt og uheldigt. Vi skal ved den grundige Omtale af Prokuratorernes Stilling efter Retskilderne se, hvorledes de gamle Bestemmelser næsten ordret optages i Loven, — hvad der maaske kunde forklares ved den ringe Interesse, Lovgiveren viste denne nye Institution — men ogsaa hvor det gælder Dommerne og Rettergangen, har det mere været Lovgiveren magtpaaliggende at stille alt dette i Forhold til den nye Statsmagt end at give nye videnskabelige Regler.

For Retsplejen i Underinstanserne betød Loven ikke nogen Reform eller Forbedring, den beholder det bestaaende Apparat, giver visse nye Regler om Personalet og udførlige Regler om Rettergangen, reformerer endelig Exekutionen — en højst tiltrængt Reform — og giver saaledes et bredt og let tilgængeligt Grundlag for Proceduren, der saa at sige indsnævrer Manegen for Dommernes, Parternes og Prokuratorernes Klopfægterier.

Tillige aabner den Adgang til et ikke uoverkommeligt Studium af den gældende Ret. I Ostensen Veiles juridiske Glossarium fra 1656 har vi et Vidnesbyrd om, hvorledes en flittig Skriver, der har haft nogen Adgang til at beskæftige sig med praktisk Jura, majsommelig gennemgaar Lovene for i Leksikonets ubehjælpomme Form at skabe en brugelig juridisk Haandbog.

Sikkert har Datidens Prokuratorer kendt — om ikke anskaffet — Ostensen Veiles Bog, de har vel ogsaa besiddet Eksemplarer af Landslovene og Recesserne, men først ved Dansk Lovs Emanation

tion har de faaet et videnskabeligt Vaaben i Hænde, hvormed de kunde kæmpe for Skranken.

Danske Lov er det første Vaaben, Staten giver den nye af Loven selv lidet agtede Stand. Bevæbnet med dette Vaaben organiserer Standen sig først ved sine fineste Medlemmer for Højesteret, men siden ud over det ganske Land, det er ikke for meget sagt, at det er Loven og dens Kodifikation af Livets og Samfundets Forhold, der gyder egentlig Liv i Prokuratorinstitutionen, gør den samfundsnyttig og — *uundværlig*.

Men trods Loven gaar der lang Tid, før Underrettens Krostuebillede forsvinder, saa sent som over Midten af det 18. Aarhundrede fremmanes det som samtidigt af den juridiske Forfatter Hedegaard.

12. LANDSTINGENE. Bedre er selvfølgelig Billedet i de højere Instanser. Anden Instans er Landstinget, hvor de af Kongen udnævnte, af Adelen udgaaede Landsdommere fører Forsædet i en Kreds af Adelsmænd, hvoriblandt ofte Medlemmer af Rigens Raad.

Som tidligere anført hviler ogsaa Landstingene paa Oldtidens Ting. Udviklingen havde medført, at der i Riget — bortset fra Provinserne øst for Sundet og Norge — var tvende store Ting, et i Viborg, det vigtigste, med tre Landsdommere, og et i Ringsted; desuden mindre Ting i Odense, i Rudkøbing, i Maribo, i Nykøbing, i Stege og paa Bornholm. Der blev paa Øer, der laa fjernt fra Hovedlande, som f. Eks. Samsø, afholdt Landsting, saaledes for Samsø af Lensmanden paa Dragsholm.

I en vis Periode indstilledes Landstingets Domme til kgl. Stadfæstelse (som senere under Enevælden Højesterets Domme), men meget tidlig er Landsdommerens Dom blevet selvgyldig. Han dømte oprindelig sammen med de fornemme paa Tinge, men efterhaanden blev det saaledes, at Landsdommeren blev Ene-dommer med Ret til at tiltage Meddomsmænd, ofte Rigsraader, hvem det paalagdes at besøge Landstingene. Ved Aar 1594 blev det Landsdommerne forbudt at tiltage Meddomsmænd, og Dommeren var da ligesom Herredsfogeden Enedommer.

Landstingene var Adelens Værneting og Appelinstant for Underretterne. De holdtes inden Døre og havde som den privilegerede Klasses Ting en vis Fornemhed bredt over Rettergangsmaaden, der iøvrigt var ganske den samme som Underretternes. De

senere Tidens udelukkende Skriftlighed for Appelinstanten kendes ikke, Skriftlighed og Mundtlighed veksler, Vidneafhøringer foregaar, hvis Tinget er Partens Værneting, men selvfølgelig kunde Vidnerne ikke drages fra deres personlige Værneting, og dermed nødvendiggjordes større Skriftveksel.

For disse Ting optræder Prokuratorerne vel nok med en vis Ærbødighed i den fornemme Forsamling, det har vel ikke skortet paa Forhaling og Klopfægteri, og den Omstændighed, at Landstinget udpræget var Adelen's Domstol, har ikke bidraget til at gøre den særlig populær i Folket, navnlig ikke midt i det 17. Aarhundrede, da Folkets Kritik mod denne Stand tog rivende Vækst. Den gamle Competence til at paakende vigtigere og alvorligere Sager bibeholdtes lige til Danske Lov.

Ved Chr. V's Lov bevares Landstingene som Melleminstans; de sidestilles med andre Overretter som Kongens Hofret og Specialretter i Overinstans, men i deres Form og Virkemaade gøres betydelige Ændringer, der let forklares derved, at Landstingenes Rolle var væsentlig udspillet sammen med den gamle Adels, for hvilken de var Værneting. De nyoprettede særlige Værneting for Adelen i Æressager, for Grever og Friherrer i alle Sager og for Bisperne Højesteret, for Hofpersonalet, Hof- og Borgretten, for de lærde Consistorium o. s. fr. er betydelige Forandringer, der berører Landstingene, og endelig er en stor Del af de Sager, der formedelst deres Art før behandlede ved Landstinget, henlagte til de ordinære Underretter. Landstinget bliver saaledes efter Danske Lov saa godt som udelukkende en Appelinstant, og Procesmaaden som en Følge af de nye Værnetingsregler i 1—2 og 1—13 overvejende af skriftlig Art. Dog antyder 1—13—25 en mere selvstændig mundtlig Forhandling i Straffesager.

De nyoprettede Grevskabers og Baroniers Birkedommere skal ikke indstævnes til Landstinget, men til Højesteret.

Det fejler næppe, at Landstingene — bortset fra deres Betydning i *jurisdictio voluntaria* ved Skødning af fri Jord, — efter Danske Lov mere og mere bliver Overretsinstitutionen med den stiltfærdige skriftlige Procedure, som oplærer Prokuratoren i den Vidtløftighed, der senere bliver Lovgiverens Rædsel, men sikkert er det ogsaa, at Arbejdet ved disse Retter navnlig i København, hvor Overretten var første Instans, kræver en større Dannelse hos Prokuratorerne og medvirker til at hæve Standens Niveau.

13. HØJESTERET. Det er dog for Højesterets Skranke, at Prokuratorerne vinder deres første Sporer, og der begynder at komme Forstaaelse hos Publikum af, hvad den nye Stand betyder.

Medens vor Litteratur er meget sparsom med Oplysninger om Underretterne, deres Personale og deres Procedure, er Højesteret udførlig behandlet i Overretsassessor *Sofus Vedels* Værk: *Den Dansk-Norske Højesterets Historie under Enevælden fra 1661 indtil 1790*. Kbhvn. 1888.

Gennem de udførlige Udgaver af de gamle Rettertingsdomme faar vi et fyldigt Indtryk af vor højeste Domstols Virksomhed gennem Tiderne. Det vil paa dette Sted være tilstrækkeligt at angive, at Kongens og Rigens Raads Domme afsagdes efter forudgaaende Procedure for Herredagens Retterting, der beklædtes af Kongen og Rigens Raad og holdtes paa Herredagene rundt i Riget, i den seneste Tid før Forfatningsforandringen saa godt som altid i Rigsraadssalen paa Københavns Slot, efter Indstævning af Kansleren, som første Instans for en Del vigtige Sager, Adelen betræffende, og som højeste Instans for alle Rigets Sager.

I 1861 blev Højesterets Oprettelse besluttet ved kongelig Rescript af 8. Jan. Statscollegiets Betænkning afgives allerede 10. Jan., saa Højesteret allerede nævnes den 17. Jan., da Statholderen i Norge Niels Trolle stævner Jørgen Løvenklau med Ordene i Conceptet til Stævningen: »wi selff med den dertil forordnede Højeste Rett«. Forordningen, der opretter Højesteret, er af 14. Februar 1661, og Retten fremtræder da i den Skikkelse, den saa omtrent har bevaret til vore Dage, blot at Enevoldskongen selv som summus judex fører Forsædet i Retten. Det udsiges her, at Retten skal holdes ordinarie en Gang om Aaret i Residensstaden København 8 Dage efter Pintse, »medmindre wi for sær Aarsagers Skyld det sielfver anderledes paabydendis vorder«.

Assessorerne, der under Kongens Forsæde den 4. Marts 1661 aabnede Højesteret i den førømmeldte Sag, var i Tallet 18, af hvilke ni tidligere Rigsraader med Hannibal Sehested i Spidsen og otte borgerlige, blandt hvilke Hans Svane og Hans Nansen, Christoffer Gabel og Juristen Peder Lassen, som det vil ses den nye Bevægelses ledende borgerlige Mænd.

De første Prokuratorbeskikkelser, vi overhovedet har, stammer, som det senere udførligere skal blive omtalt, fra 1650, og angaar enkelte bestemte Sager; den første Beskikkelse, der udtrykkelig

omtaler Højesteret, er dateret 18. Juli 1661 og giver Hans Baltzer Madsen's Ret til at benytte Jens Lauridsen som Prokurator i Højesteret.

4. KAPITEL

Statsmagten og Prokuratorerne i det 17. Aarhundrede.

14. FORORDNING AF 1638. Som det vil ses af den foran givne Ordlyd, gaar den ud paa, at »procuratorerne paa nogen tid lang mod al gammel og loulig sædvane lader sig finde«, den betragter dem som skadelige, men mener alligevel, at de ikke kan undværes og bestemmer saa at, de skal »være« i Købstæderne. Ved at gennemlæse Forordningen ser man let den Modvillie, hvorved Institutionen fra Lovgiverens Side betragtes. De »tilsættes« af Kongens Lensmænd og Borgmestrene og Raad, de faar Karakter af at danne en Stand, derved at de edfæstes paa at ville drive deres Næring hæderligt. Det forbydes dem at skrive lange Indlæg, hvad der altsaa maa have været en almindelig Foreteelse, før Standen anerkendtes. Ansættelsen sker saaledes, at de kan opsiges, naar de viser sig at være uværdige, og de skal gratis paa tage sig fattiges og værgeløses Sager, deres Løn fastsættes af Øvrigheden, der overhovedet har Indseende med deres Virksomhed, og ingen er pligtig at benytte dem.

Visse ejendommelige Straffebestemmelser falder i Øjnene; en afskediget Prokurator kan overhovedet ikke møde i Retten, hvad ellers enhver Borger kan, naar han beediges i den specielle Sag.

Paa Landet maa Prokuratorer ikke bruges, det lyder lidt inkonsekvent, naar Forordningen først fastslaar dette ubetinget og dernæst bemærker, at andetsteds afsatte eller forviste »procuratorer og tingstude« ikke maa tilstedes, og det synes at Bestemmelserne i Nr. 12, at Lovgivningen ikke nærer nogen stærk Tillid til, at det ad denne Vej vil lykkes at afskaffe de Ulemper, der klæbede ved at »Dannemænd« — vel i Reglen »procuratorer og tingstude« — mødte for andre.

I Nr. 13 gøres den ejendommelige Bemærkning, at procuratorer ikke skulde lægges for Had, naar de gør deres Pligt, men lides og forfremmes til Underøvrigheds Bestilling.

15. SENERE LOVBUD. Forordningen af 9. September 1638 maa vel siges at have legaliseret en bestaaende Tilstand, og den op-

tages væsentlig i uændret Skikkelse i Reces af 27. Febr. 1643 den-nes 6. Kapitel, Punkt 16. Prokuratorerne nævnes i Tidsrummet før 1660 kun een Gang yderligere i Lovgivningen, nemlig i Forordningen af 11. Juli 1654, der udtaler: »Eftersom vore landsdommere i Jylland sig beklage, hvorledes tretter her mectig tiltager och forlenges, baade for den misbrug, som en del procuratores foraarsager, saa og for den vidtløftighed med varsel og stefning . . . med forlenges«, bestemmes som følger:

Ingen procurator skal til rettergang admitteres videre end recessen tillader, och dette saaledes, at dersom nogen paa landet vil bruge nogen procuratore, tage sit herskabs forskrivelse derpaa. Dersom landsdommerne det for got anser och til sagens opliisning det nødig befinder, bør hofvitmanden self och andre interesserede møde, naar det begieres och dennom forelægges.

Meningen med det positive Bud, at den, der vil bruge procurator paa Landet, skal tage Herskabets forskrivelse derpaa, er vel den, at Prokuratorerne, trods Forbudet mod at møde paa Landet i vid Udstrækning havde ladet sig beedige i den enkelte Sag, hvad de kunde som »Dannemænd«, naar de var »uafsatte«, og for at forhindre dette, bestemtes det, at Bønderne kun ved Herskabets Medvirkning kunde engagere Prokuratorer i deres Sager paa Landets Ting. Selv om altsaa Prokuratorerne efter Loven var indskrænkede til at møde paa Bytingene i Embeds Medfør, har de grasseret stærkt i Landjurisdiktionerne, og deres Virksomhed har været en saadan, at man har villet indskrænke deres Adgang til overhovedet at give Møde som »Dannemænd«.

16. CHR. V. DANSKE LOV. I Tiden mellem 1654 og Danske Lovs Emanation beskæftiger Staten sig ikke med Prokuratorerne i Breve eller Forordninger, men ret naturligt tages Arbejdet op under Lovkommissionens Virksomhed. I Proceslovforslaget af 26. Marts 1663 omfatter Cap. 3 i Afsnittet »Dannemarks Riges Rættergang« Fuldmægtige og Procuratorer. Forslaget holder sig nøje til Recessen, det normale er, at Parterne møder selv. Borgmestre og Raad skal ansætte Prokuratorer i Købstæderne, ret naturligt som Følge af Borgerrepræsentationernes Autonomi er den kongelige Embedsmand bortfalden. Der forlanges Ed for at tiltræde »Bestillingen«, i hver enkelt Sag skal han have speciel Fuldmagt, han skal svare til Sagen, saalænge den føres, men Dom hændes over Principalen. Indlægene skal være korte, og der træffes

Foranstaltninger til at hindre Ophidselse til Proces, ligesom fattige skal betjenes gratis. Paa Landet maa Procuratorer stadig ikke bruges. En ny Bestemmelse er det, at *lovforvunden* Mand skal have Ret til at møde ved Prokurator.

Peder Lassens Udkast af 1667—72 til en Lovbog i 3 Bøger har i 3. Bogs 2. Capitel under Punkter 1—13 optaget Recessens Bestemmelser uændrede, ligesom Rasmus Vindings første Projekt til en Lovbog (1669—72) i Kapitel 9: »Hvo der maa gaa i Rette for sig selv eller andre«, væsentlig følger Recessen. Det hedder her »af Kongens Befalingsmand med Borgmester og Raad tilsettis«. I Punkt 12 træffes Bestemmelser om Løn for »Stevninger, Suplikatser, Indlægger og Forsetter at forfatte«. Ingen er pligtig at bruge Prokurator, og med Øvrighedens Samtykke kan enhver bruges, der beediges i den paagældende Sag. Forbudet mod Procuratorer paa Landet opretholdes. Opmuntringsparagraffen er bibeholdt.

I det sidste Projekt til en Lovbog, udarbejdet af den anden Revisionskommission, er under Kap. 9 i første Bog Spørgsmaalet behandlet, den vigtigste Tilføjelse er her i Punkt 12 følgende, tilsat af Peder Lassen. »Ok ej self nogen contract oprette førend Processens Udgang om nogen visse summa, to, tree eller flere hundrede Daler, men lade sig nøje med, hvis billigt og ret kand vær: langt mindre at gøre nogen accord de qvota litis eller om half, tredie eller fjerde part af, hvis tildømmis.« Denne Tilføjelse er i sin Helhed overstreget med Skraastreger i Manuskriptet og staar nu kun som et Fingerpeg i Retning af de Ulemper, der i Praksis kunde flyde af Prokuratorernes Bjergsomhed. Man har dog ikke villet gribe ind i Salærspørgsmaalet, formodentlig har man ment ved Lovens Bestemmelser at have tilstrækkelig Haand i Hanke med Prokuratorerne.

Danske Lovs Afvigelser fra Recessen findes væsentligst i den større Knaphed i Formuleringen. Det tilføjes, at der i Købstæderne skal være saa mange Prokuratorer, som Byens Lejlighed udkræver, og at de nøje skal holde sig til den af Principalen givne Fuldmagt. Forbudet mod Prokuratorer paa Landet er opretholdt med den udtrykkelige Bestemmelse, at forhenværende Prokuratorer, der er afsatte eller forviste, ikke maa benyttes.

Det synes dog at være en Følge af Lovens Ord, at Parterne selv, hvis de ikke møder personlig eller ved Værge, Frænde eller Tjener, er henvist til at benytte Prokuratorer, medens dog jfr.

1—9—7 Borgmester og Raad i Købstæderne og Øvrigheden eller Husbonden paa Landet kan skaffe Parterne en Fuldmægtig, der ikke behøver at være en Mand i Prokurator-Bestilling.

Det falder straks i Øjnene, at Loven har bevaret Prokuratorstanden som Stand, og det er kun Underretsprokuratorerne i Købstæderne, som Loven beskæftiger sig med, Men der bliver alligevel en vis Uklarhed tilbage, naar man betragter Bestemmelserne i 1—9—17, der giver Landsdommere eller andre Overdommere Ret til at forlange personligt Møde af Parterne. Her har Lovgiveren vel ogsaa tænkt paa Prokuratorer, der mødte for Overretter, og det er næppe heller Meningen med 1—9 at ville fastslaa, at det overhovedet skal være Prokuratorer forbudt at møde for Overretter. I 1—9—12 omtales udtrykkelig Stævninger til Overretter, og man maa vist antage, at de af Borgmester og Raad ansatte Prokuratorer var berettiget til at møde for *alle* Retter i Landet, hvad de faktisk ogsaa gjorde.

17. UDNÆVNELSER. Det var ganske vist allerede saa tidligt som 1650 Skik, at Kongen selv udnævnte Prokuratorer, og i disses »Benaadninger« bruger Udtryk som: at betjene alle og enhver her i vore Riger Danmark og Norge, som hans Tjeneste fornøden haver og begæredes er, udi hvis retfærdige Sager nogen til Ting eller andre Steder ved Retten haver at udføre«. Bevillinger kan være begrænsede til Over- og Underretter eller ogsaa omfatte Højesteret, der undertiden er endog udtrykkelig undtagne fra Virksomhedsomraadet, og det er ikke let at bringe Overensstemmelse mellem disse kongelige Bevillinger og Lovens klare Bud om, hvem der ansætter Prokuratorer, naar man ikke gør den Indskrænkning, at Loven kun beskæftiger sig med Underretsprokuratorer i Byerne. Dog er det utvivlsomt, at Lovens almindelige Bestemmelser gjaldt de kongelige udnævnt Prokuratorer uden Hensyn til Bevillingernes Ordlyd, og det rigtige vil sikkert være at antage, at Loven har anset det for overflødigt at omtale de kongelige beskikkede Prokuratorer, hvis Udnævnelse ved Kongen saa at sige stod *over* Loven.

Hvad de senere saa hyppige Udnævnelser af Prokuratorer ved Amtmænd og Stiftamtmand angaar, saa er de ganske vist ikke hjemlede ved Loven, men deres Udnævnelse er en naturlig Følge af Reglerne i 1—9—7.

Hvordan man nu vil se dette vanskelige Spørgsmaal, saa er det

i hvert Fald givet, at den ved D. L. skabte Tilstand blev, at den lovfæstede Beskikkelsesmaade ved Borgmester og Raad straks udvidedes ved Beskikkelse af Kongen eller Overøvrigheden, og at den efterhaanden helt bortfaldt, saa at Stampe i sine Erklæringer kan udtale, »at den nu (sidst i det 18. Aarhundrede) er ganske af Moden«. Det bliver derfor nødvendigt for at danne sig et Billede af Prokuratorernes Beskikkelsesmaade at undersøge de foreliggende Bestallinger og de om Ansættelserne vekslende officielle Skrivelser, hvoraf det vil fremgaa, at dansk Lov i denne Henseende kun har haft en underordnet Betydning.

Det er og bliver det daglige Livs Krav, der kommer til at spille Hovedrollen. Man har i Lovgivningsarbejdet stadig holdt sig til den Opfattelse af Prokuratorerne som et Onde, der allerede laa til Grund for Forordningen af 9. Sept. 1638, og alt imedens Retslivet udviklede sig og Prokuratorerne blev mere og mere nødvendige, holdt man fast ved denne Grundopfattelse, idet man dog stadig maatte give Standen større og større Terræn.

Der er i det foregaaende givet en Oversigt over Retterne og deres indbyrdes Instansfølge. Prokuratorernes Møderet for disses forskellige Retter udvikler sig gennem en Bevillingspraksis, der naturligvis præges af en mærkelig Tilfældighed, og det bliver de underligste Mennesker, der kommer til at optræde som Prokuratorer ved de forskellige Retter. Da man i den første Fjerdedel af det attende Aarhundrede tager Spørgsmaalet op til Drøftelse, viser det sig ogsaa, hvor tilfældigt og ubetydende den hele Institution virker, og hvor store Vanskeligheder det hele Forhold bereder Statsmagten.

19. TYPER AF UDNÆVNELSER. I hele den heromhandlede Periode, til Reformerne i 1737 iværksættes, har vi altsaa at gøre med flere Typer af Prokuratorer.

- 1) de kongelig beskikkede, der enten havde Beskikkelse til at optræde for alle Retter eller en begrænset Beskikkelse, i den tidligste Tid endog kun til at optræde i enkelte bestemt opgivne Sager. Lovene omtaler ikke denne Beskikkelsesform, der faar sin største Betydning, da Højesteret efter 1660 træder i Virksomhed i Stedet for Kongens Retterting, hvor det almindelig antages, at Prokuratorer ikke har givet Møde (se dog senere). De omfattende Bevillinger tilhører alle Enevældens Tid.

- 2) de af Øvrigheden beskikkede Prokuratorer for Overretter og lokale Underretter, der først optræder efter D. L.'s Tid og spiller en betydelig Rolle under Forhandlingerne om Reformen i Retsvæsenet, idet de navnlig optræder paa Landet i direkte Modstrid med Lovens Bydende, men alligevel fuldt ud lovligt.
- 3) de efter Recessen og Danske Lov af Borgmester og Raad tilsatte Prokuratorer, der henimod Slutningen af den her ommeldte Periode lader sig eftervise i stort Antal saavel i København som særlig i Provinsbyerne, men om hvilke vi før 1700 kun har meget sparsomme Efterretninger.

Man har som en fjerde Type af Prokuratorer nævnt dem, der blot tog Borgerskab og nedsatte sig som Prokuratorer. Saadanne fandtes i stort Antal og har ogsaa procederet, men som Stiftamtmanden skriver 12. Marts 1738 til Magistraten i Køge: »Ingen kan med at vinde Borgerskab blive Prokurator saasom han endskønt han er Borger maa have sin egen Konstitution efter sidste Kgl. allernaadigste Befaling og kan derfor heller ikke Peder Riis paa den Maade, han mener, bringe sig nogen Prokurator tilveje.«

Endelig er der Spor af en femte Type at finde i Horsens Bytingsprotokol fra 1732, hvor Frederik Bay fra Endelave efter hans Begæring og fremviste Attester fra brave Folk bliver efter aflagt Ed antagen til at være Prokurator her i Byen. Men at Prokuratorer ansattes af Underdommeren synes i sig selv utænkeligt.

19. KONGELIG UDNÆVNELSE. Den første kongelige Beskikkelse af Prokurator, vi kender, findes i Sjællandske aabne Breve, dateret 25. April 1650. Ved den beskikkes Ridefogden paa Frederiksborg at »betjene Dina Skomagers i hvis sager indtil Byting eller andensteds imod hende føris och Procederes«. Tilføjet staar: »Dette bleff igen Casserit och en anden hender tilforordnit ved naffn Bernhardus Vogit.«

Det drejer sig her om den berømte Proces mod Dina Vinhofer, der havde rettet ærerørige Beskyldninger mod Rigens Hofmester Corfitz Ulfeldt. Den 27. April 1651 blev følgende aabne Brev udgivet.

»Eftersom Dina Skomagers underdanigst er begierendis, at hender maatte forundis som hendes Sager, der nu Rethængig gjort ved Retten lovligen kunde udføre og hender derudi Raadføre, Da er Voris naadigst Villie og Befaling att Bernhardus Vogit dett

paa hendes Ansøgning for billig betaling paa tilbørlige steder gjøre schall.«

Mellem den første Beskikkelse og den under 27. April 1651 udfærdigede ligger to Beskikkelser af 26. Maj 1650 og 6. Decbr. 1650, der angaa to andre Sager.

Rækken af disse specielle Beskikkelser fortsættes ogsaa efter Udgangen af 1660; den 1. Okt. 1661 bekendtgøres, at Anders Jørgensen, Bager, maa indtil videre betjene Godtfolk her i København og Christianhavn saavel som her ude paa Landet som det begærende er, og derefter følger i 1663 og 64 lignende Beskikkelser for Jens Aarsleff, Hans Nielsen og Hans Olafsen Fangel.

Under 18. Juli 1661 gives den tidligere omtalte Bevilling for Hans Balzer Madsen til at bruge Jens Lauridsen i København i sine Sager for Over- og Underdommere, *saavel som for Højesteret*. I de følgende Aar meddeles lignende specielle Bevillinger afvekslende med Bevillinger for Prokuratorerne til at betjene Godtfolk, og efter Frederik den tredies Død findes Confirmationer paa Bevillinger meddelt af den afdøde Konge.

Under Christian den femte udstedes en Række Bevillinger, *væsentligst til Prokuratorerne selv*, der giver dem en almindelig Adgang til at gaa i Rette med Godtfolk; blandt disse er der særlig Grund til at nævne Bevilling af 4. Okt. 1684, der giver Danmarks første »Højesteretsadvokat« Reinholdt Wordemann, hidtilværende Supplikations- og Steffningsskriver i Aggershus Stift i Norge, Bevilling til »at betjene Godtfolk udi hvis retmæssige Sager, der for os i Voris Højesteret samt her i Staden (d. v. s. København) og paa andre behørlige Steder paa Landet kunde have at udføre«.

I 1688 faar den senere saa indflydelsesrige Brostrup Albertin Beskikkelser for Over- og Underretter i Danmark, og i det sidste Tiaar af Aarhundredet er det saa godt som udelukkende almindelige Prokuratorbeskikkelser, som meddeles, derunder ikke faa Bevillinger til at procedere for Højesteret. Saaledes udnævnes i 1693 de to fremragende Højesteretsprokuratorer: Bertel Bjørnsen og Hans Scavenius. Det drejer sig i Tidsrummet fra Anders Jørgensen Bagers Udnævnelse i 1661 og til Christian den femtes Død om ikke mindre end 46 kgl. Bevillinger for Prokuratorer paa Sjælland alene.

For de øvrige Landsdeles Vedkommende følges samme Praksis, som den, hvorom de Sjællandske aabne Breve vidner. Kun er Tilfældene noget sparsommere. Vi kender en Bevilling af 3. Febr.

1653 for Lolland, der angaar et specielt Tilfælde, ligesom vi har set for Sjællands Vedkommende, og Rækken af disse Bevillinger fortsættes til 1670, hvor under 14. Sept. den bekendte Mads Bang i Odense, Herredsfoged i Odense Herred, faar Bevilling til at være Prokurator saavel i Købstæderne som paa Landet ved Hjemting og Landsting. Hermed begynder Rækken af de almindelige Prokuratorbevillinger, der ogsaa her giver det Indtryk, at man for at være en *rigtig* Prokurator skulde have kongelig Bevilling.

For Jyllands Vedkommende begynder de almindelige Bevillinger allerede i 1664. Tilfældene er meget faa, det synes som om Jyderne har hjulpet sig uden kgl. Udnævnelse. 20. Juni 1684 konfirmeres af Kongen en Udnævnelse til Procurator ordinarius i Aalborg, der af Borgmesteren var givet Laurits Christensen Aas.

Det samlede Indtryk af de meddelte Bevillinger bliver da dette, at Kongen efter 1660 i vid Udstrækning har meddelt Bevillinger til Prokuratorer i København og paa Sjælland; at ogsaa de fynske og lollandske Prokuratorer har sat Pris paa at faa den kgl. Udnævnelse, medens Jyderne har nøjedes med den i Recessen, senere Danske Lov, vedtagne Udnævnelsesmaade, indtil de, da Amtmandsvæsnet kom ret i Flor i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, søgte deres Bevillinger hos den lokale Repræsentant for den kongelige Enevælde. Det vil dog alligevel næppe været forkert at sige, at selv om Prokuratorstandens Existens støttes paa Recessen og Danske Lov, er det alligevel i den heromhandlede Periode den kgl. Bevilling, der giver Standen sit Præg som lovlig og hæderlig.

20. OVER-ØVRIGHEDS UDNÆVNELSE. Den Omstændighed, at vi først fra Aar 1700 har Stiftsamtsprotokoller, gør det umuligt at afgøre, hvor udbredt den *anden* Kategori af Prokuratorer har været i det 17. Aarhundrede. At denne Beskikkelsesmaade var meget almindelig vil fremgaa af det følgende, hvor vi vil faa Lejlighed til at beskæftige os med en Del af Amtmændene udnævnte Prokuratorer. Disse Personer spiller en stor Rolle under den Reformbevægelse, der henimod Slutningen af vor Periode foranlediger Indførelsen af juridisk Examen og visse Ændringer i Udnævnelsen af Prokuratorer.

21. UNDERØVRIGHEDS UDNÆVNELSE. Den tredie Kategori, de af Borgmestre og Raad udnævnte Prokuratorer, har virket fra Re-

cessens Tid. Naar vi i Mandtalslisten for København for 1645 finder anført en Prokurator ved Navn Peder Poulsen, har denne vel nok hørt til den *normale Type*. I 1661 nævnes i Grundskatlisten ligeledes en Prokurator Peter Willandtzen, men han synes at være Prokurator efter kgl. Bevilling. Det er dog umuligt i København at eftervise den heromhandlede Type, men den har ihvertfald i Provinsbyerne været meget udbredt. I 1639 nævnes i Aarhus to Prokuratorer, hvoraf den ene i det mindste var autoriseret, i 1691 nævnes kun en Prokurator, der har taget Borgerskab i Aarhus. Nyborg havde allerede i 1644 sin Stadsprokurator, der hed Niels Dinesen; han døde 1661. Fra Kolding foreligger en Kontrakt af 15. Juni 1634, hvori en Mand ved Navn Gregers Pedersen Lilleballe paatager sig at føre Sag for en Kvinde, der anklages for Trolddom. Herfor skal han have 60 Sletdaler, hver til 32 Sk. Samme Aar maatte Parterne under en Hekseproces i Varde hente Prokuratorer fra Kolding, men i 1642 havde Varde sin Prokurator, der hed Jens Pedersen.

Som den ældste kendte danske Prokurator tør man vel nok betegne Rasmus Jacobsen Holm, f. 14. December 1593, Guldsmed og Prokurator i Ribe, død 1669. Gjert Gregersen aflagde 23. Aug. 1639 sin Prokurored i Aalborg, altsaa Aaret efter den første Forordning om Prokuratorer, samme Dag aflagde i samme By Jens Jacobsen Prokurored. Hübertz nævner i Aarhus By Historie 2. Del S. 212 to Prokuratorer i Aaret 1639: Niels Madsen som »tilforordnet« Prokurator i Aarhus og Ove Sørensen, men der er iøvrigt intet til Hinder for at disse kan have virket før Aaret 1638 og at »lokalt« anerkendte Prokuratorer har virket i en vis Periode før Recessen.

22. TILFÆLDIGE KILDER. I vidt forskellige Kilder omtales Prokuratorer, der ikke har været opførte paa de foreliggende Lister og Breve. Antallet er ikke stort. I 1655 nævnes Byfoged Christen Sørensen Ferslev i Aalborg, der drev Prokuratorvirksomhed. I 1660 nævnes i Roskilde i en Lejermaalssag Prokurator Jens Findsøn, ligeledes i 1660'erne nævnes Peder Jensen Frost som Guldsmed og Prokurator i Hjørring. Mester Jacob Haas i Roskilde er ved Kongebrev 1629 beskikket som Defensor for Mads Ravns Hustru, og Niels Hansen Haagerup, der deltog i Krigen 1658—59, siges i 40 Aar at have mødt ved næsten alle Herredsting i Fyen. Nils Hansen gik 1642 i Rette i Rudkjøbing beskikket i en enkelt

KONG CHRISTIAN DEN V PRÆSIDERER I HØJESTERET

Maleri paa Rosenborg.

Sag ved denne Lejlighed og kaldes »virkelig Procurator«. Caspar Hansen fra Fladstrand optræder 1688 som Sagfører paa Læsø.

Erik Jespersen var Byfoged i Præstø 1679—1682 og møder herefter ofte som Prokurator; han betegnes af N. V. Nielsen i Præstøs Historie som den første dér bosatte Prokurator, 1657 nævnes velagtede Mand Peter Jensen Prokurator i Hjørring. 1698 den 9. Sept. begravnes Prokurator Andreas Juel i Fredericia, og samme Aar nævnes Erik Jørgensen Procurator i Aarhus, han er dog nævnt som saadan allerede i 1669 og 1774 i Borgerskabsbogen. I Taxten over Viborg Bys Grunde nævnes Jens Jørgensen Prokurator i Viborg, han blev 1663 Byfoged og 1668 Raadmand dersteds.

I 1684 nævnes Mads Jørgensen i Langelands Nørre Herred som Herredsfoged, han mistede sit Embede ved Herredernes Sammenlægning og blev saa Prokurator. I 1641 findes Prokurator Jens Kiildsen i Helsingørs Kirkebog, og 1650 kaldes Anders Kjær i Borgerskabsprotokollen Prokurator i Horsens. Hans Knudsen (maaske den senere saa kendte og fremragende Højesteretsprokurator) Prokurator og Indvaaner i København faar 1657 Bevilling paa at brygge Øl, og Jørgen Knudsen ærlig og velagtet Mand Prokurator i Horsens antages 22. Juli 1679 af Borgmester og Raad som Byens Prokurator. Cornelius Kohlendal Kongelig Vejinspektør, fører, skønt Landmand og Godsejer, som Prokurator en Del Sager sidst i det 17. Aarhundrede, og i 1691 nævnes Niels Krag som Prokurator i Næstved.

En særlig Stilling indtager velbaarne Jørgen Pors til Frobjerggaard — altsaa en adelig — der 30. Juni 1664 udsteder et Brev om som Prokurator at have paataget sig en Sag for Lisbeth Krabbe til Randsrup, til Herredsting og Landsting. Fra Rudkjøbing bevares en Erklæring fra Raadstueretten, at P. Nielsen, Landstingsskriver ikke tillige burde gaa i Rette som Prokurator, en saadan Sammenblanding af Embeder var temmelig almindelig i hele den her omhandlede Periode. I 1695 har der i Nykjøbing Falster været to edssvorne Prokuratorer, i 1700 er der kun een. Fra Fredericia erfares det, at man for at skaffe den nyanlagte By Prokuratorer fritog indvandrende Prokuratorer for Borgerskabspenge.

Forholdet har i det hele været dette, at der hele Landet over var en Hoben Prokuratorer, der mødte paa Tinge, men at kun faa af disse var i Stand til at gøre Fyldest, forhutlede og uvidende som mange var, og at den almindelige Vej for Personer, der ønskede

at skabe sig en nogenlunde anset Stilling som Prokurator, var at indgaa med Andragender til Regeringsmyndighederne eller deres lokale Repræsentanter for at skaffe sig den fornødne Baggrund.

23. LOVBUD OM PROKURATORER EFTER D. L. Lovgivningsmagten beskæftiger sig overhovedet meget lidt med Prokuratorsspørgsmaalet i den nærmeste Tid efter D. L. I Forordning af 26. Juli 1683 om hvorledes i Sagerne for Højesteret skal procederes, hedder det:

»G. A. V. At saasom den Maade, med hvilken Processerne hidintil for vores Høyesteret førte ere, hafver været heel uordentlig, Parterne oc self saavelsom deres Fuldmægtige eller Procuratores som gaar i Rette, tit og ofte, efter at Sagerne mundtligen ere agerede, vidtlæftige Indlegge og Skrifter indgive og af vores Justitz Secretærer lader oplæse, som dog gemenligen intet andet i sig begriber, end hvis allerede mundtlig forebragt er, og i saa Maader ikke tjener til videre Oplysning i Sagen, men langt mere til Ophold og Processen dermed at forlænge, da til saadant aldeles at afskaffe haver vi allernaadigst forgodt befundet, dermed saaledes herefter at ville have forholdet som følger o. s. v.«

Forordning af 4. Marts 1690 udtaler sig om visse Misbrug ved Rettergangen saaledes:

»Oc eftersom Vi komme udi Erfaring, at en Deel Procuratores ey saa rigtigen med Godtfolkes Sager skal omgaaes, som det sig bør, da ville Vi hermed have Procuratorerne strængeligen oc alvorligen forbuden, ey om nogen Sag, som de sig paatager at udføre, enten om dend gandske, eller om en Deel deraf, før eller siden at transigere eller sig den paa nogen maade eller Vilkor at tilforhandle, under straf, ey nogen sinde for nogen Ret mere at gaa i rette; Til hvilken ende de skal være tilforpligtede, naar Vederparten det kunde begiere, deris Corporlig Eed derpaa for Retten at gjøre; Oc paa det Procuratores kunde have des store fryckt for, sig Vrange oc uretfærdige Sager at paatage, saa haver Rettens Bietenter her efter, meere end hidindtil skeet er, iagt at tage den 10 Artic. udi Lovens første Bogs 9 Capitel, og derefter Procuratoren udi hver Sag, dennem forekommer, som tvivlraadig eragtes, om hans Eed at paamine, oc, om fornøden eragtes, hannem, den at gjøre, paa ny paalægge.«

I Magistratens Vedtægtsbog (i Raadstuearkivet) er indført en Forretningsorden af 7. Nov. 1685, hvor det under Punkt 7 og 8 hedder.

»7). Parterne og Prokuratorerne skal advares herefter beske-
ligere og finligere imod hinanden at gaa i rette og Magistraten
tilbørlig begegne og at entholde sig fra Skælden, Gloser og Bander
under vedbørlig Straf.

8). Procuratores maa ikke skikke nogle Drenge eller Tjenere
for sig udi Retten, men selv møde til at forklare Sagerne og svare
til, hvis Magistraten kan behøve til Sagers Oplysning, under 4
Rdl. til de Fattige, og skal de indgive i alle Sager skriftlig Sagens
Beskaffenhed og deres Irettesættelse, under 1 Rdls. Straf, dog der-
som Prokuratorerne skikker saadanne Tjenere for sig i sit lov-
lige Forfald, som Magistraten kan eragte dygtige nok til deres
Sagers Forklaring, da maa det passere.«

Til Vedtægten er føjet »Anstalt paa Raadstuen imellem Magi-
straten«, hvori Punkt 2 lyder:

»2). Naar Rettergang holdes, Magistraten ikke spørge enten
nogen af Parterne eller Procuratores om noget, men om nogen af
Magistraten forekommer noget, hvorom han vil spørge sig for
til Sagens Oplysning, vil han det optegne paa et Papir, paa det,
naar Parterne ere udviste, han da derom kan konferere med Ma-
gistraten, og holder da Magistraten det fornødent at spørge der-
om, kan den indfordres, som kan og bør give Forklaring om
Spørgsmaalet eller Tvivl, som kan have.«

Et kongeligt Brev af 20. Okt. 1694 giver Højesterets Justitiarius
Tilhold om ikke at opsætte Retten paa Grund af Prokuratorernes
Udeblivelse og andre Misbrug .

I 1688 udkom en Befaling om at Advokaterne og Assessorerne
skulde bære særlige Dragter, der skulde købes hos Kongens Kam-
mertjener Forskamp og ikke andre Steder. Denne Befaling for-
anledigede, at Tidspunktet for Rettens Aabning 20. August maatte
udskydes til 12. September, for at de paagældende kunde have
deres Dragter i Orden.

Det er dog først saa sent som i 1719, at man begynder paa at
tage Spørgsmaalet om en Ordning af de paa mange Punkter mis-
lige Forhold op til Drøftelse, og den Reformbevægelse indtræder,
der afslutter den første Periode i Prokuratorstandens Historie
med Forordningen af 23. Decbr. 1735 »imod temere litigantes
samt uretvide Dommere og Procuratores«.

5. KAPITEL

Livsvilkaar, Salærer og Formueforhold.

24. HVORFRA REKRUTERES PROKURATORERNE? Spørger man, fra hvilket Lag den her omhandlede Perodes Prokuratorer rekruteredes, maa det erindres, at, som Prokuratorer betegnes i den første Tid enhver Person, der blot mødte i Retten for en anden uden Hensyn til, om han hertil havde nogen Autorisation eller ej — en Omstændighed, som i og for sig ogsaa er ganske ligegyldig, naar man ser, hvor ringe Hensyn man tog til, om der forelaa Autorisation eller ej; men en Fremstilling af Prokuratorstandens Historie bør bortse fra de uautoriserede Procesfuldmægtige og udelukkende holde sig til den Kreds af erhvervsmæssige Procesfuldmægtige, der med offentlig Sanktion søgte deres Livserhverv ved at møde i Retten. Ganske vist maa man saa renoncere paa at give fyldige Oplysninger om de i Tiden fra 1638 til 1660 virkende Prokuratorer, om hvis offentlige Udnævnelser kun meget faa paalidelige Data haves, men som ovenfor angivet, foreligger der før Enevældens Indførelse et saa stort Antal almindelige Beskikkelser, at de til en vis Grad kan danne Grundlaget for en Undersøgelse af, fra hvilken Klasse i Befolkningen de erhvervsmæssige Prokuratorer hidrørte. Man kan begynde med at nævne mislykkede Teologer, expecterende Præster og Skolemestre, som hyppig mødende i Retten, ligeledes var det hyppigt, at Retsbetjente ernærede sig som Prokuratorer ofte med Autorisation, saavel som at Byernes Embeds- og Bestillingsmænd ofte virkede i Skranken og kumulerede en Mængde Erhverv. Nævnes kan saaledes en Mand i Præstø, Thomas Krarup, der ernærede sig som Auktionsinkassator, Bygningsentreprenør, Handelsmand, Brandinspektør, Kæmner og Prokurator.

Der er heller ingen Tvivl om, at Ridefogderne paa Herregaardene i vid Udstrækning benyttedes som Prokuratorer, og at der tilflød Standen Rekruter fra Forkarles, Urtegaardsmænds og Ladefogders Kreds, ligesom ofte de virkende Prokuratorers Tjenere og Drengene mødte for deres Principaler og senere selv nedsatte sig som Prokuratorer.

Paa Grund af de sparsomme Oplysninger og den tilfældige Maade, hvorpaa Stoffet til denne Undersøgelse maa samles, bliver

Udbyttet imidlertid ikke stort, og fast Grund faas først, naar man begynder at undersøge, hvad Bevillingerne angiver om de udnævnte Prokuratorers Livsstilling, og hvad Kirkebøger og andre Dokumenter udtaler om deres Oprindelse, men en systematisk Undersøgelse af denne Art kan først for en meget senere Tid give virkeligt Udbytte.

Som før angivet, angaar den første specielle Beskikkelse, vi kender, af 25. April 1650, Niels Sørensen Ridefoged paa Frederiksborg, den næste af 21. Maj 1650 den fornævnte Bernhard Vogt, der utvivlsomt har været autoriseret Prokurator; 6. Decbr. 1650 beskikkedes en Renteskriver, og i en Beskikkelse af 23. Decbr. for fornævnte Vogt siges det, at der i Kjøge »ingen edsvoren Advokat paa steden er«.

I en Række Bevillinger fra Tidsrummet 1650 til 1660 til at gaa i Rette i enkelte angivne Sager nævnes forskellige: Doktor Peder Lauritzen, Fiskal paa Bremerholm Peder Knutzen, Borger og Indvaaner Peder Hansen i Korsør, Dr. Johannes Møller (Professor ved Københavns Universitet), Peder Willatzen (der er Prokurator), Jacob Sørensen Borger i Kbhvn. (senere Prokurator).

Fra 1660 begynder som foran meddelt de omfattende almindelige Beskikkelser, men disse indeholder saa godt som aldrig Angivelse af den vedkommendes Erhverv.

25. BEKENDTE HØJESTERETSPROKURATORER. Om de mest bekendte Prokuratorer i Slutningen af det 17de Aarhundrede foreligger derimod ret udtømmende Oplysninger. *Brostrup Albertin*, f. 2. Aug. 1660, Præstesøn fra Norge, var allerede 1686 Prokurator ved Viborg Landsting, men synes ikke at have studeret ved Universitetet. *Reinhold Wordemann* begynder 1678 at procedere i Christiania og bliver 1681 Supplikationsskriver og Stævningsskriver i Aggershus Stift, er sikkert begyndt som Skriver knyttet til Retterne i Norge. *Svend Krag*, f. 1680, er Søn af en Købmand i Skaane, søger Bevilling 1714. *Bertel Bjørnsen* er født 1654, Præstesøn, Student 1664, Bakalaur 1699 og 1693 Prokurator; han bliver en af Højesterets mest søgte Advokater. *Alexander Bringham* er Søn af en Legatinat i Trondhjem, Student 1692 og 1700 Højesteretsprokurator. *Hieronimus Brighmann* er født 1659, rimeligvis en Broder til den fornævnte, Student 1677,

Oberbergamtskriver 1687 og Højesteretsprokurator 1697. *Jens Hansen Ducke* er Bondesøn, fik 1694 Frihed for Fødested og Vornedskab og bliver 1698 Prokurator. *Martin Hansen Hyldtoft* begynder som Klokker og Hører i Nakskov 1666. *Hans Scavenius* er Søn af Justitssekretær Martin Lauridsen Scavenius, blev 1693 Prokurator for Højesteret, og endelig er *Jens Grønbech*, f. 9. Novbr. 1666, Søn af en Tolder, Student og 1696 Prokurator for Højesteret.

De her eksempelvis nævnte Højesteretsprokuratorer tilhører altså alle Samfundslag. Det følger af sig selv, at ingen af dem havde egentlig juridisk teoretisk Uddannelse; om en saadan bliver først Tale i det 18. Aarhundrede, før den Tid var Jura ikke Brødstudium ved Københavns Universitet, og Dansk Ret doceredes først ved Universitetet saa sent som i 1657.

Der har selvfølgelig været en betydelig Forskel i social Henseende paa de fremragende Mænd af Standen, der procederede ved Højesteret, ved Kommissarierne og Overretterne, og de Mænd, som mødte for Underretterne, og at Standen selv har følt dette, fremgaar af den senere Overretsjustitiar Frederik Horns Udtalelser i et Skrift af 1737. Han siger heri: »Prokuratorer maa bære et odieux Navn, som en Misbrug haver gjort tilfælles for de gemeeneste, liderligste og uretfærdigste Personer, og maa taale disses Conversation og tage imod deres injures, saa vidt de ere Procuratorer«. Herved bekræftes den Formodning at autoriserede og uautoriserede virkede paa Tingene uden at Publikum sondrede mellem dem.

26. ÆGTESKABER. Et ganske godt Middel til Bestemmelse af den sociale Stilling, Standen indtog, er Undersøgelse af, hvorfra Prokuratorerne hentede deres Hustruer, idet man i den Tid kunde gaa ud fra, at det gamle Ord om lige Børn, blev holdt højt i Agt, naar Borgerne tog til Ægte. Exempelvis kan vi atter her nævne de foran anførte Højesteretsprokuratorer.

Brostrup Albertin, der endte som rig Godsejer, var gift 2 Gange,

1. Gang med en Borgmesterdatter fra Odense, 2. Gang med en rig Borgerdatter fra København.

Svend Krag var gift 3 Gange. 1. Gang med den adelige Regitze Sofie Grubbe, 2. Gang med den adelige Elisabeth Wind og 3. Gang med den ligeledes adelige Christiane v. Raben.

Bertel Bjørnsen var gift 3 Gange; hans anden Hustru er Datter af Sognepræsten til Holmens Kirke.

Hieronymus Bringhmann er gift med Alvilde Henriksdatter, Enke efter den højsteskattede Borger i Strømsø.

Jens Ducke var gift med Edle Margrethe Bircherod, Datter af Sognepræst til Værløse, Jens Bircherod, altsaa af kendt Præsteslægt.

Hans Scavenius var gift med Cecilie Cathrine Wordemann, Datter af den oftnævnte bekendte Højesteretsprokurator, om hvis Ægteskab vi savner Oplysning.

og endelig var *Jens Grønbech*, gift med en Datter af en til Frederikshald indvandret Svensker Christian Vogel; efter hans Død ægtede hun Byfogden i København Iver Jentoft.

Selv om der ikke kan støttes meget paa disse enkelte Eksempler, vil man vel nok kunne fastslaa, at de bedste af Prokuratorerne efter deres Ægteskabs Udvisende regnedes til den Klasse af Statsborgere, der omfattede Præstestanden, de juridiske Embedsmænd og velstillede Borgere, selvom Antallet af disse velansete Prokuratorer ikke var særlig betydeligt.

27. FORMUEFORHOLD. Paa Grundlag af de saakaldte »Mandtal« o. lign. i København kan gives enkelte Oplysninger om de i Hovedstaden virkende Prokuratorer fra denne Periode.

Det første Mandtal, som findes for København, er Kopskatmandtallet for 1645. Heri anføres kun en eneste Prokurator, nemlig den før nævnte Peder Poulsen, der boede i Hestemøllestræde. Hermed er dog ikke givet, at København d. A. ikke besad mere end en Prokurator. Dels kan meget vel flere skjule sig under andre Erhverv, dels kunde de være anført blot med deres Navne. Antallet har dog sikkert ikke været stort.

Noget Mandtal, der omfatter hele Byens Befolkning, haves ikke før 1767. For den mellemliggende Tid er man da nødt til at nøjes med mindre gode Hjælpemidler, nemlig Grundtaksterne af 1661, 1681 og 1689, samt fra 1694 de hyppige (utrykte) Mandtal til Indkvarteringen, Lygte- og Sprøjteskat, der alle kun omfatter Husejerne, samt, fra Begyndelsen af d. 18. Aarhundrede, de bedre brugelige Næringsskattemandtal, endelig det bedste af dem alle, det trykte Mandtal over Indvaanerne efter Branden 1728; men selv dette kan ikke anses som fuldstændigt, idet en Del Familier

forlod Byen efter Branden, og en Del, vel ca. 3000 Mennesker, blev fjernede ved offentlig Foranstaltning, saa man maa antage, at Mandtallet ikke giver Meddelelse om henimod 10,000 Mennesker.

Grundskatten af 1661 nævner kun een Prokurator som Husejer, nemlig Peder Willantsen, der ejede og beboede en Ejendom i Hyskenstræde, ansat til 110 Rdl. Det er formentlig den Peder Willantsen, der 1663 fik Bevill. som Prokurator for Christianshavns Byting.

1689 var 4 Prokuratorer Husejere, nemlig: *Niels Mikkelsen*, der besad 5 Huse, vurderede til ialt 267½ Rdl. *Christopher Munck* en Grund paa Nytorv, vurderet til 335 Rdl. (Han maa altsaa have boet til Leje), *Anders Larsen* en Gaard i Pilestræde med tvende Huse til Gammelmønt og hosliggende Vaaninger samt en Vaaning med Have i Studiestræde, alt til 140 Rdl. Endelig nævnes *Anders Sørensen*, Prokurator, kun som den forrige Besidder af et Hus i Studiestræde, ansat til 80 Rdl.

Med Hensyn til de nævnte Prokuratorers Formueforhold kan det om Højesteretsprokuratorerne siges, at *Brostrup Albertin* ender som en rig Godsejer, *Wordemann* efterlader sig en betydelig Formue, *Krag* synes hele sit Liv at have kæmpet med økonomiske Vanskeligheder vel takket være hans fornemme Hustruer, *Bertel Bjørnsen*, der tjente mange Penge som en søgt Højesteretsadvokat, efterlader sig fast Ejendom i Staden og meget Løsøre; han boede en Tid lang paa Sandholm ved Hørsholm. *Alexander Bringhmann* har haft Penge, men hans Rigdom skrev sig vist væsentlig fra ilde ansete Pengeudlaansforretninger; ved sin Død efterlod han et vidtløftigt og forarmet Bo, hvis Behandling stod paa i 23 Aar! *Hieronymus Bringhmann* havde vel Pengevanskeligheder, men har sikkert haft gode Indtægter, *Jens Ducke* ejede betydeligt Jordegods og drev omfattende Landvæsen. *Scavenius* ejede en Gaard paa Købmagergade, men var ellers neppe formuende, og endelig var *Jens Grønbech* en meget velhavende Mand.

28. ANDRE ERHVERV. Et særligt Forhold maa imidlertid her fremhæves. Selv om det for enkelte Højesteretsprokuratorers Vedkommende f. Ex. Mænd som Brostrup Albertin, Wordemann, Bertel Bjørnsen og Hans Knudsen kan siges, at deres Prokuratorgerning kunde føde dem, har det sikkert været Tilfældet, at en

hel Del Prokuratorer har haft andre Erhverv, ja flere har endog forladt Advokaturen og er indtraadt i Statstjenesten som Embedsmænd.

Ogsaa m. H. t. flere af de tidligere nævnte Spidser i Standen kan lignende anføres. *Krag*, der paa Grund af et Liv over Evne, ender med at søge Embede og bliver Byfoged i Skelskør. *Hieronymus Bingham* bliver Generalfiskal i 1702, *Jens Ducke* er Regimentsskriver og Amtsforvalter og var en Tid Præsident i Fredericia, hvilket Embede blev ham fradømt. *Scavenius* bliver Assessor i Hofretten, og *Grønbech*, der levede sit Liv i Norge, driver stort Landvæsen.

Et ejendommeligt Erhverv har Christian Jacobsen Prokurator, boende i Norgesgade, haft, idet han 20. Okt. 1683 er beskikket til i Henhold til kgl. Frd. af 1682 blandt 36 andre Borgere i Byen »alle fornemme Liig herudi Staden at bære«.

29. SALÆRER. Prokuratorernes vigtigste Indtægt var de Salærer, de fik for Procesførelse. Loven forudsætter, at Prokuratorerne nyder billig Betaling af dem, der kan betale, men paa den anden Side er de pligtige til gratis at hjælpe uformuende og navnlig uden Honorar paatage sig de offentlige Delikventsager.

Der er næppe Tvivl om, at Parterne, forinden de antog en Prokurator, har enedes med ham om, hvad han skulde have for sin Ulejlighed. Der findes blandt Højesterets Dokumenter 1665 en Kontrakt om et saadant Forhold, der lyder saaledes:

»Kiendes ieg Ellen Giertzdaatter, och hermed gjør vitterligt, at ieg udi Herrens Nafn haffuer antaget Hans Hansen Indwaaner her udi Staden at shall udføre mine Sager her ibidem: enten i Mindelighed eller och ved Rettens Middell och Process till Endelighed, hvorfor ieg shall giffue hannem udi Salarium fra denne Dags Dato thil Paasche førstkommendis Penge thredueffen Rixdaller, ieg siger 30 Rdl: deraff ieg hannem Hælfthen nemlig Femten Rixdr: strax haffuer contenterit, saa ieg hermed befuldmegtiger och ved dette Breffes Krafft constueritt och Fuldmegtig gjør, forn. Hans Hansen herudinden i alltt at gjøre och lade, saa som ieg selff. Derimod anloffuer och forobligerer ieg mig Hans Hansen att vill och schall betiene velbte Ellen Gierdzdaatter effter Landtz Loug och Ret, Erlig, throlig, oprigtigen och well, som ieg for Gud och en huer retsindig med en god Conscientz will ansuare och tilstaae,

det bekeffter och stadfester wi vunder begge vores Hænder. Heraff er tuende eens liudende, och en huer haffuer sin Gienpart.

Hafniæ. 8. Obr. 1664.

Ellen Gert Meyersdater.

Hans

Eghd.

Egenhand.

Hansen.

Aff fornt 15 Rdlr: som strax schulle veret mig betalt, haffuer ieg ickun annamit Thj Slette Daler.

Hans Hansen Eghd.

Denne Kontrakt opfyldte Ellen ikke, og Aaret efter stævnedes Hans Hansen hende for Bytinget, hvor Sagen kom til Paakendelse 12. Juni. Af Vidneførslen fremgik det, at Hans Hansen 23. Decbr. 1664 mod Pant havde laant hende 40 Slette og for hende betalt 1 Dlr. til en vis Lauritz Christensen. Endnu krævede H. H. hende for en Muffe 2 Dlr., men Ellen svarede, at hun ikke havde pantsat sin Muffe til ham; Muffen var hendes, men *hun* havde ikke pantsat den, og han maatte henvende sig til Pantsætteren.

Alt i alt kendte de to udmeldte Borgere Ellen til at betale H. H. 79 Rdl. 2 M.

Ellen erkendte Kravet paa de 40 Dl., som hun vilde betale mod Pantets Tilbagelevering. Derimod bestred hun Fordringen om hans Tilgodehavende efter Kontrakten, idet hun gjorde gældende, at han aldrig noget for hende havde udrettet, og naar hun havde skikket Bud til ham, at han skulde forrette noget for hende, saa var han ikke til Stede eller af Staden forrejt, hvorfor hendes Sager var blevne forsømte til stor Skade for hende.

Bytingsdommen kendte hende pligtig at betale Hans Hansen 79 Sl. Dl. 2 M. inden 15 Dage.

Som før bemærket har det været paa Tale at søge Takster fastsatte for Prokuratorernes Ydelser, og i Forordningen for Bergen af 16. Novbr. 1680 tillægges der dem for en Supplik, Stævning, Indlæg eller andet at concipere og renskrive paa et helt Ark 2 Mark og et halvt Ark 1 Mark dansk, for Retsmøder i Rigsort, for Sagførelse paa Tinge ej højere end een à to Rigsdaler og for Magistraten tre til fire Rigsdaler efter Sagens Vidtløftighed. Overtrædelse straffes med Bestallings Fortabelse. Disse Bestemmelser er senere udvidede til at gælde andre norske Byer.

I den ved Højesteret dømte Adelsmand Kaj Lykkes Bo findes en

Regning, der er indleveret til Kommissionen, som behandlede Boet, og hvor en københavnsk Prokurator Johan Sørensen for en Bytingsag om en Gaard i Utterslev forlanger 200 Rdl., for en Sag mod en Foged 21 Rdl., for en tredje Sag, der angik 800 Rdl., 15 Rdl. for en Sag mod en af Kaj Lykkes Medarvinger, der angik 30,000 Rdl., 24 Rdl. med nogle Udlæg ialt 266 Rdl. Kaj Lykkes Hustru attesterer efter hans Flugt Regningen.

Iøvrigt vilde det føre for vidt her at komme ind paa Salærberegninger, der i en senere Periode vil blive mere udførlig omtalte. En tyngende Byrde var det, at Delikventsager skulde udføres gratis.

30. KUMULATION AF EMBEDER. Ved Lovgivningens Indgriben i Retsvæsenet i Slutningen af det 17. Aarhundrede er der ligesom blevet gydt nyt Liv i Retsvæsenet og dermed ogsaa, nu da det gjaldt at benytte de mange nye Love og Reskripter, skabt Incitamenten for Prokuratorstanden til at tage sig sammen og virke i Statens Tjeneste.

Underretterne var det ikke let at besætte med virkelig dygtige Dommere, selv om det vel nok maa siges, at de bondefødte Underdommere i det 17. Aarhundrede stod over den senere Tids uduelige Lakajer. Men alligevel har der i udstrakt Grad paa Landet fundet en skadelig Kumulation af Dommer- og Prokuratorhverv Sted, som har foranlediget Mishag og Rivninger og ofte er fremført i Klager til Regeringen.

Allerede saa tidligt som i 1642 erklærer Raadstueretten i Rudkjøbing, at P. Nielsen Landstingsskriver ikke tillige burde gaa i Rette som Prokurator, idet det tilføjes, at denne Udtalelse ikke hjalp. Sammesteds var Broer Petersen baade By-, Herreds- og Landstingsskriver, en Kumulation, der paadrog ham Lensmandens Reprimande uden Nytte. I Stubbekjøbing lader Byfogden Jeppe Jeppesen Kiep Prokuratorerne affatte sine Domme, fordi han ikke selv magtede det. Og Sammenblanding af Prokuratorer og Dommerhverv har sikkert i det 17. Aarhundrede været meget almindelig.

I en Række kongelige Bevillinger beskikkedes Retsbetjente til Prokuratorer, dels i enkelte Sager, dels ogsaa i al Almindelighed. Mest bekendt er Mads Bang, Herredsfoged i Odense Herred, der beskikkedes til at tjene Oluf Rosenkrantz i 1668; i 1670 faar han en almindelig Beskikkelse som Prokurator for Hjemting og Lands-

ting. Jacob Sidenborg, siden Højesteretssekretær, beskikkes som »Advokat« i 1679, uagtet han er Stadsauditør i Hovedstaden, 1681 beskikkes Byfoged Christian Christensen i Holbæk som Defensor i en Drabssag. 1668 beskikkes Herredsskriveren i Baag Herred, Peder Nielsen i en speciel Sag, 1683 beskikkes Herredsskriveren i Gudme Herred til Prokurator dog med Undtagelse af Gudme Herredsting, 1684 entlediges Byskriver i Saksøbing Iver Madsen som Prokurator. I Jylland ses ingen saadanne Bevillinger at være givne, men det fejler neppe, at der blandt de af Amtmændene udnævnte Prokuratorer har været mange, som har kumuleret Prokaturen med Retsbetjentembedet.

31. SUPLIKSKRIVERI. Forinden Afslutningen af dette Kapitel om Prokuratorernes Livsvilkaar er det nødvendigt at understrege, at der, selv om Affattelse af Skøder, Obligationer, Ordning af Skifter og sligt ikke i hine Tider tilfaldt Prokuratorerne, dog var et Felt, paa hvilket de udøvede en betydelig Virksomhed udenfor Procesen. Det var Affattelsen af de overordentlig hyppige »Suplikatzer« til den enevældige Konge, der i stort og smaat blev overrendt af underdanige Undersaatters Bønskrifter. Man har sikkert haft Prokuratorerne mistænkt for at være Ophavsmænd til et stort Antal Bønskrifter, og Fr. af 20. Febr. 1717 paabyder derfor, at enhver Supplikant skal tilkendegive, om han selv har konciperet sin Suplik, eller nogen anden har opsat den for ham: Det fremhæves, hvorledes Memorialskrivere og Konzeptmagere og lignende til deres egen Nytte fører Folk i unødige Bekostninger og Vidtløftigheder.

Et sidste Punkt er det betydelige Antal Rejser, Prokuratorernes Virksomhed medførte, og hvortil stor Bekostning medgik. Nævnes kan her Rejser i en Sag, der førtes i Ribe 1645—47, og som løb op til en Sum af 229 Sletdaler, ligesom det var hyppigt, at Prokuratorer mødte paa langt bortliggende Ting, hvormed lang Tid og store Omkostninger gik med.

32. TILBAGEBLIK. Det kan neppe undre, at man allerede tidligt begynder at lægge Mærke til de Mangler, der klæbede ved Prokuratorinstitutionen i den Hensigt at søge dem afhjulpne. Hvad der mangler, er sikkert i første Række juridisk Indsigt og egentlig Standsorganisation, men det maa erindres, hvad der i det foregaaende er hævdet, at hele Institutionen i allerhøjeste Grad hviler paa

Praksis, og at der ganske savnes ensartede Regler for Beskikkelse og Tilsyn med Standen, hvad der i høj Grad kommer til at virke ude paa Landet, hvor Dommeren er ringe og Overøvrigheden ofte despotisk og lunefuld, medens det mærkes mindre i Hovedstaden, hvor Landets Kræfter efterhaanden tages i Brug af de uafhængige og selvstændige Domstole, der opdrager Advokaterne og holder dem til Ilden ved energisk Indgriben. Forholdet er i Danmark paa det her behandlede Tidspunkt dette, at vi strængt taget har Domstole beklædt af Lægsmænd og derfor naturligt Lægsmænd som Rettergangsfuldmægtige.

Hvad der for denne Periode savnes, er specielle Biografier, som ikke let vil kunne tænkes, hvor det gælder Folk i ret beskedne Stillinger. Vi savner her i Samtidens ikke meget righoldige Litteratur de Skildringer, der gør det muligt at tegne Livet i Præstegaarde, blandt de lærde, ja selv paa Landet, hvor de talrige »Vider og Vedtægter« meddeler os mange Enkeltheder om Bøndernes Liv. Retsprotokollerne beskæftiger sig ikke meget med Prokuratorer som Personer, hvad der vilde være et Træk i deres Favør, hvis ikke Standen alligevel var saa faatallig (f. Ex. i Sammenligning med Præstestanden) og bortset fra enkelte Hovedstadsprokuratorer levede under saa beskedne Kaar, at den ikke kan ventes at tildrage sig stor Opmærksomhed.

Det maa vist siges, at Prokuratorerne i det 17. Aarhundrede er en Stand i Vorden, og man bør være forsigtig med at udtale en kollektiv Dom om den. De enkelte betydeligere Medlemmer, Standen fremviser, er os bedst kendte fra deres Virksomhed i Højesteret, og der vil de ogsaa i det følgende blive omtalte. Om Prokuratorerne ude paa Landet savner vi saa godt som fuldstændig personalhistoriske Meddelelser, og det samme gælder, ud over rene Fødsels, Døds, Beskikkelses og i enkelte Tilfælde Ægteskabs Aarstal, Prokuratorerne i Købstæderne. Vi staar overfor en Række Navne uden Historie og en Stand, om hvilken ikke en Gang de lokale Overleveringer har bevaret Sagn eller Anekdoter.

Vi har med andre Ord kun den Kerne *Højesteretsprokuratorerne*, om hvilken den danske Sagførerstand danner sig.

6. KAPITEL

Procedure i det 17. Aarhundrede.

33. PROCEDURE I ALMINDELIGHED. Det er ikke let at paavise, hvorledes Procuratorernes Gerning, der oprindelig var den som tilfældig tilstedeværende paa Tinge at hjælpe Parterne til rette, har udviklet sig til Sagførerens Virksomhed som den, der fra først af overtager Processens Førelse. Udviklingen er sket gradvis, ligesom Procedurens Form fra rent mundtlig, formløs Procedure til formbunden skriftlig har udviklet sig gradvis gennem Tiderne. Prokuratoren skulde oplyse og bevise Sandhederne, som grundede Retten, det var i alt væsentligt *factum*, der var hans Virkefelt. Han benævnedes i Domsprotokollerne *Fuldmægtig*. Han møder i Reglen alene for Retten, uden at Parten er til Stede. Hans Hovedarbejde er at forelægge Indlæg og at skaffe Vidner, Dokumenter og Skøn frem. De skriftlige Indlæg træffes i det 16. og Begyndelsen af det 17. Aarhundrede kun i Ny og Næ, der procederes ved Diktater til Protokollen, men fra Midten af det 17. Aarhundrede faar Indlægene Overmagten uden dog at udelukke, at der tages Hensyn til alt, hvad der er passeret for Retten og uden Udelukkelse af det, »der ikke findes i Akterne«. Proceduren er i den her omtalte Periode formløs, det er Dommeren, som griber ind og danner sit Skøn af alt, hvad der passerer. Skriftlighed og Mundtlighed varierer efter Parternes Ønske, selv inden for den samme Proces. Indlægene var i Almindelighed underskrevne af Parterne selv. Af 73 Indlæg fremlagt i 50 Sager for Københavns Raadstueret i 1685 var kun de 18 underskrevne af Prokuratorerne.

Det er ofte udtalt, at en Gennemgang af Retsprotokoller ikke kaster noget virkeligt Lys ind over Proceduren i de Tider. Tilfældene er spredte, faa og ukontrolable paa de afgørende Punkter, og det maa vistnok siges, at en Gennemgang af Retsprotokollerne for den heromhandlede Periode ikke vilde give noget stort Udbytte til Bedømmelse af Procedurens Art og Procuratorernes Virksomhed, selv ikke senere Tidens Sagsreferater vil give noget Udbytte paa dette Punkt, der staar i Forhold til det næsten uoverkommelige Arbejde.

Vil man danne sig et Billede af Proceduren, maa man holde sig til enkelte Sager, og det er da naturligt at vælge saadanne *celebre* Sager, der har tildraget sig Samtidens Opmærksomhed og er ble-

vet Genstand for almindelig Kritik og Diskussion — væsentligst maa dette være criminelle Sager.

34. DINA VINHOFERS SAG. I denne Henseende er den berømte Dina Skomagers Sag med Corfitz Ulfeldt af stor Interesse. At gennemgaa den fra først til sidst vilde tage uforholdsmæssig Plads op, men for Spørgsmaalet om Prokuratorernes Stilling til Sagerne byder den adskilligt oplysende, om end ikke for Standen smigrende. Sagen var anlagt af Rigens Hofmester Corfitz Ulfeldt mod en berygtet Kvinde, Dina Vinhofer kaldet Skomagers, der havde beskyldt Ulfeldt for at ville rydde Kong Frederik den tredje af Vejen med Gift. Sagen er i sig selv velkendt, den findes meget udførlig refereret i et samtidigt Værk kaldet: En kort og sandfærdig Beretning om en mærkelig Sag, der tildrog sig 1651, hvortil slutter sig Ulfeldts Æresforsvar, trykt 1651. I Dr. med. Otto Sperlings Selvbiografi er der givet et langt Referat af Sagen, ligesom den er udførlig behandlet i Birket-Smiths Bog om Eleonora Christine Ulfeldt.

Ulfeldt mødte ved sin faste Tjener, en dansk Studiosus ved Navn Peter Rock, der paa Stadens Byting fremførte Klagen mod Dina. Peter Rock har ikke været Prokurator, men Sperling siger i sin Beretning, at da Rigens Hofmester saa, at Rentemesteren Jørgen Rosenkrantz mødte paa Tinge foruden Dinas beskikkede Prokurator »en durkdreven Skjelm ved Navn Berens Vogt fra Bremen«, forordnede han Peter Rock som *Advokat* en fin Borger ved Navn Bjørn Bentsen, en klog og i den danske Ret saare vel forfaren Mand.

Bjørn Bentsen var ikke Prokurator, men en i Staden velkendt Borger, der hyppigt nævnes i »Københavns Diplomatarium«, men ikke ses at have haft noget Embede eller særligt kommunalt Hverv. Ulfeldt har altsaa ført sin Proces uden Prokurator. I Æresforsvaret udtaler han sig saaledes om den Dina beskikkede Prokurator, den foran nævnte Bernadus Vogt:

»Dina bleff oc en Procurator efter hendis Supplication bevilget oc forordnet, som skulle gifue act paa, saa viit hende vedkom, at hende ingen Uret bleff vederfaret; Her er nu vel at acte huorfra Begyndelsen til denne Process er kommen.

Di Qualiteter Dinæ Procurator er begafnet med erre vel aff den Consideration, at de burte hafue været antegnet hos hinders Skabning udi den Kiobenhaffn-Beretning, for de gaar nok lige

pasz. Samme Person kalder sig Bernhardus Fogt, er ellers vel bekiendt til Lybeck, i Nedsted og paa Siellands Landsting. Jeg vil intet melde om hans Forhold, thi det som icke er Ære vært, meriteret icke meget at tale om. Det vil jeg alleneste sige, at hand udi den Sag gjorde sit beste til at forvikle, fordreie og opholde bemeldte Sag med Krog-Lav han fremsøgte, oc syntis det, at han hinder derfor var ordineret, efftersom hand Retten der i Landet var forvist oc sig selfuer haffde forplictet icke at tale for nogen Sag.

Hun haffde vel ingen Procurator hafft fornøden thi hun haffde intet at forebringe, som hinder nogen med Loven, Recessen eller Forordninger kunde udi komme til hielp, Omstendigheder, som som hun allene og ingen anden skulle sige, de skulle gjøre hinders Ord beviiszlige. Desforuden var Rentemester Jørgen Rosenkrantz, som havde hans Maytts Interesse udi alt, huilcken bestoed paa Dinæ Bekiendelse, som de formente, oc udi foregaaende Artic. melder, derfor burte hand med det samme gifue agt paa, saa viit hinder vedkom, at hende ingen Procuratorer behoff.«

I sit Skrift:

»Aarsagerne som hafuer nød oc tvungen mig underskrefuen (for en Tid) at begifue mig aff Danmarcks Rige, Punkt X« siger han:

4). »Saadan Person som Dinæ Procurator er, huilken forvikler, fordreier oc opholder Sager, forbyder Lofven udtryckeligen, icke at maa gaa i Rette for nogen, alligevel bleff hand hinder forordnet — — —«

Denne Prokurator Bernhardus Vogt, som Ulfeldts Ven Magister Simon Hennings, der af Dina blev stævnet for Provsteretten i Konsistoriehuset, efter Sperlings Meddelelse betegnede som Bernhardus og kaldet »*Porcurator*«, ligesom han »havde ham mægtigen til Gjæk«, har været en uhyggelig Repræsentant for Standen, der af en eller anden Aarsag er blevet draget frem, formodentlig af Dinas Beskytter Oberst Walter og i nogle Aar har nydt en vis Beskyttelse paa højere Steder; han ses senere at være knyttet til den nye Rigshofmester.

Ulfeldts Udtalelser er sikkert velbeføjede, selv om det maa undre, at en mangeaarigt Statens øverste Embedsmands ikke har kunnet se, at det var rigtigt at beskikke den uforstandige Almueskvinde en Prokurator i den meget indviklede og omfattende Pro-

ces. Vogts Virksomhed, som Ulfeldt betegner med Lovens Ord som det, Prokuratorer skal entholde sig fra, er udelukkende forhalende, forvirrende og fordrejende, og han kan i alle Maader nævnes som Eksempel paa en Prokurator af den allersletteste Type. Det var Jørgen Rosenkrantz paa Kongens Vegne og Bjørn Bentsen, der førte Sagen med Vidner og Oplysning, og Prokura-rens Indlæg saavel i Dinas Sag som i de to dermed forbundne Sager med Sperling og Hennings er kun som Sperling kalder dem: »ikke af nogen Substans men kun Ord«. Den, der gennem- gaar Sagen, maa give Sperling Ret.

Forhandlingerne og Vidneudsagnene, der er bevarede i Afskrif-ter i Rigsarkivet, blev omhyggeligt optegnede i Protokollen, der hver Middag, naar Tinget var til Ende, maatte bringes op til Kon- gen og Dronningen for at de kunde faa at vide, hvad der var passeret.

Det var svært at se, hvorfor man i en saa celeber Sag, der førtes under Kongens Tilsyn, medens Musketerer med tændte Lunter var paa Tinge, hvor Rigsraader mødte, og hvor Rentemesteren re- præsenterede Kongen, har anvendt en Prokurator, der efter Ul- feldts sigende hørte til de »afsatte og forviste«. Ulfeldt mener jo dog, at en ordentlig Prokurator maatte kunne have været skaffet, hvis man overhovedet vilde have Prokurator i Sagen. Ganske vist er det næppe sandsynligt, at der i København har været mange Prokuratorer kun 13 Aar efter Loven af 9. Febr. 1638, og som tidligere vist er Vogts Beskikkelse den ældste os bekendte konge- lige Beskikkelse, men man kan vanskelig frigøre sig for den Tanke, at Kongen og hans Raadgivere ved at beskikke Bernhar- dus Vogt har villet vise Ulfeldt en velberegnet Haan og udsætte ham for den ilde ansete Prokurator's Fornærmelser og Krænkelser.

Det er næppe berettiget at antage, at der ikke paa den Tid i Staden fandtes en blot nogenlunde hæderlig og anset Prokurator, selv om det maaske kunde tale i denne Retning, at Ulfeldt selv valgte Mænd udenfor Standen.

Sagen endte for Bytinget med Dinas Domfældelse, og Ulfeldt fik en extraordinær Permission til at lade Sagen indstævne for Herredagen d. v. s. for Kongen og Rigens Raad, der dømte Dina til Døden. I denne Herredagssag optræder efter Sperlings Referat mærkelig nok Bernhardus Vogt ogsaa. Man har tidligere ment, at Prokuratorer aldrig mødte for Kongens Retterting. Men Sper- ling skriver i sin Biografi, at Ulfeldts Akter oplæses og »at Bern.

Vogt overrækker sine Skrifter«; det er muligt, at her er Tale om et Indlæg med Bilag, forfattet særlig til Herredagsproceduren, men der lader sig af denne enkeltstaaende Oplysning hos den med Rettergangen næppe fuldt kendte Læge Sperling ikke noget slutte om, hvorvidt Vogt virkelig har optraadt som Dinas Prokurator paa Herredagen. At Prokuratorer dog har givet Møde paa Herredagen allerede meget tidligt, fremgaar af Christian d. fjerdes Brev 15. Juli 1647 (nævnt i Slanges Historie), hvor det befales, at Prokuratorer, der paa Grund af deres slette Forhold er forviste fra den højeste Ret eller Herredagen, skulle forhindres at møde til Hjemtingene. Sperlings ypperlige Billede af de afgørende Optrin fører Tankerne helt bort fra Procedure og Indlæg, og ejendommeligt er det, at det afgørende først sker *efter* at Dokumentationen er afsluttet og alle længes efter at høre »hvad for en Sentens, der vil følge herpaa!«

Sagen mod Dina var en af de sidste *store* Sager, der paadømtes af Herredagen. Da Ulfeldt selv dømtes, og da Kaj Lykkes bekendte Sag kom for, var Herredagen erstattet af Højesteret, og Formen for Proceduren var bleven en anden, selvom Kaj Lykke, der »aktioneredes« af Generalfiskal Søren Kornerup, ikke ses at være beskikket nogen Defensor. Han var ganske vist bortrømt ligesom Ulfeldt senere.

35. HØJESTERETSPROCEDUREN. Med Højesteretsproceduren kommer som foran antydte Prokuratorne til deres Ret og Anseelse. Og det vil da være naturligt at berøre to Sager, der i høj Grad er egnede til at give et Billede af Prokuratorernes Virksomhed og Betydning under den ændrede Retsplejeform.

Da Højesteret begyndte sin Virksomhed ved Reskript af 8. Januar 1661 og Forordning af 14. Februar 1661, og optoges der i disse Lovbud ingen særlige Bestemmelser om Prokuratorer. I den berørte første Højesteretssag, Sagen mellem Niels Trolle og Jørgen Schrøder kaldet Løvenklau, var det af Præsident, Borgmester og Raad i København beskikket Løvenklau en Prokurator, der imidlertid begærede sig fritaget for dette Hverv. I Kaj Lykkes sørgelig bekendte Sag samme Aar optræder ingen Prokuratorer; man begynder dog straks at beskikke Prokuratorer, og Beskikkelsen sker ved Kongen. De første bevarede Beskikkelser af denne Art hidrører, som foran angivet, fra 18. Juli 1661.

Prokuratorerne kaldes Parternes »fuldmechtige«, i en Votering

af 21. Juni 1665 bruges Betegnelsen »Advokat« i Modsætning til Prokurator for Commissarierne. Men som vi tidligere har set, træder de almindelige Beskikkelser efterhaanden i Stedet for de særlige, selv om der ofte foreligger særlig Beskikkelse til at gaa i Rette den specielt omhandlede Sag. Det ses af Voteringerne, at Prokuratorernes Hverv opfattes som et *kongeligt Paalæg*, saaledes f. Ex. hvor det i den bekendte Sag mod Gabriel Milan (hvorom senere mere) af Assessor Otto Skeel voteres: »Om Hans Knudsen (Milans Prokurator) ellers i allernaadigst respekt af hans Ordre at gaa i rette i denne Sag ikke skal forskaanes, da der ellers vel var at sige paa hans Forhold«.

Højesteret har i stort Omfang lige fra Begyndelsen øvet Tilsyn med Prokuratoren. Vedel anfører en Sag af 3. December 1661, hvor Prokurator J. Soffrensen blev »paamindet« om, hvorledes han bedre skulde sig betee, samme fik 29. Juli 1667 en skarp Reprimande offentlig i Retten »af Hr. Cancellar«. En lang Række saadanne Tilfælde kunde opregnes, men den Maade, paa hvilken Retten under Sagens Gang griber ind mod Prokuratorerne, vil bedst kunde ses af den Fremstilling, der nedenfor vil blive givet af den berørte Gabriel Milan'ske Sag. Vedel fremhæver ligeledes Exempler paa, at Retten har beskyttet Prokuratorer mod Underrets- og Landstings-Dommeres Overgreb. Og ved at gennemgaa de gamle Højesteretsprotokoller faar man det Indtryk, at Retten baade anerkender og forstaar Prokuratorernes vigtige og ærefulde Hverv, og at Prokuratorerne i det hele optræder med stor Frihed og Selvbevidsthed overfor Retten, der kun finder dens Mishag, naar Grænsen for det sømmelige overskrides.

Proceduren var væsentlig mundtlig dog stærkt iblandet med skriftlige Indlæg, og Vedel anerkender ikke Rigtigheden af Holbergs Udtalelser om, at Prokuratorerne længe agerede alene ved skriftlige Indlæg undtagen, at de før eller efter Dommens Op-læsning kunde sige nogle faa fornødne Ord. Derimod paatales det oftere i Voteringen, at Prokuratorer for at forhale Sagen skriftlig gentog, hvad de mundtlig havde fremført. I Milans Sag voterer saaledes Parsberg, der er stærkt forbitret paa Milans Prokurator, fornævnte Hans Knudsen, at han: »tvert imod Kongelig placat agerer ligesaa fuldkommen mundtlig som skriftlig udi de sidste 8 Punkter, endog hans skriftlige Indlæg var vidtløftig forfattet og at deri var de Dokumenter fuldkommen indført som han siden lod læse; naar Vederparten det ej havde gjort, ja mest

delen svarede først mundtlig, lod siden læse Akterne, saa sit Skrift derpaa mundtlig igen og endelig gjort en utilladelig duplique«. Det maa unægtelig have været en ret omstændelig Procedure!

Som Vedel fremhæver forelaa der i Højesterets første Periode, som han regner fra 1661 til Kong Frederik den 3. Død i 1670, ingen indgaaende Bestemmelser for Rettens Organisation og Proceduren. Først 25. Juni 1670 gives »Instruction og Anordning« for Højesteret, der følges af en lang Række af Instruxer, der stiles til Retten selv, medens Publikum erholder Underretning gennem offentlig publicerede Forordninger eller de aarlige »Patenter« om Højesterets Holdelse.

Instruxen af 1670 beskæftiger sig mere indgaaende med Prokuratorerne. Det hedder her, at Parterne skulle indkomme, naar Sagen er paraabt »og beskedeligen deres Sag enten selv eller ved deres Advokater og Fuldmægtige agere og med den største Ærbødighed tee og skikke«. I Forordn. af 29. Juni 1670 hedder det, at de skulle: »sig for al Skjelden, Smelden, Løyten, Sværen og Banden og daarlig Uskikkelighed mens de for Retten staae entholde«. Alt under Straf for Procuratorer og Fuldmægtige af »det blaa Taarn«.

I Forordn. af 7. Maj 1677, der slutter sig til Instrux af samme Dato, indskærpes, at alle Indlæg skal være paa Dansk og »paa korteste Maade klarligen forfattede«. Vedel er tilbøjelig til at anse Prokuratorstanden for »gennemgaaende udygtig, i -mange Tilfælde endog kun lidet hæderlige«. Men det maa dog i denne Henseende bemærkes, at den Omstændighed, at Assessorerne i deres Vota gaar skarpt frem mod Prokuratorerne og dadler deres Procedure ved idelig Angivelse af Lovenes Ord om »Uretvished og Kroglove«, egentlig ikke behøver at betyde andet, end at Prokuratorerne gør deres bedste, som Bartholin siger i et Votum i Milans Sag: »Prokuratorens Forseelse sees ikke saa stor, efterdi han fik at gjøre sin flid med Milans Defension«.

Det maa i denne Sammenhæng vel bemærkes, at i et lille Samfund som det københavnske i Slutningen af det 17. Aarhundrede, maa man være forsigtig med at tillægge den enkelte Assessors Udtalelser om de mødende Prokuratorer for stor Vægt. Der var kun faa Prokuratorer, og færre hørte til de mest benyttede. Der har sikkert bag de voterende Assessors Udfald mod de optrædende Prokuratorer skjult sig en god Del personlig Uvilje, hid-

rørende fra nære Forhold til Modparten eller fra egne Oplevelser med den vedkommende Advokat.

I de fra 1670 aarlige Patenter klages hyppigt over Prokuratorernes Forsømmelse med at møde og uskikkelige Optræden. Der anføres fra 1677 Straf for en Prokurator for uskkelig Procedure, fra 1681 Straf for at have vægret sig ved at gaa i Rette og søge utilbøjelig Udflugt. I 1682 sættes en Licenciat i Arrest i Slotsfogdens Kammer for at have fremlagt falsk Indlæg, og disse Tilfælde kan sikkert suppleres med adskillige andre, men da Sagernes Antal er meget stort, saaledes f. Ex. i Aarene 1721—22 191 Restancer og 172 nye Sager, bør der ikke drages for almindelige Slutninger af de nævnte enkelte Tilfælde.

Den mundtlige Procedure bliver under Christian V almindelig, og i Slutningen af det 17. Aarhundrede optræder for Retten en Række fremragende Prokuratorer, hvis Person og Livsforhold senere nærmere skal blive behandlede.

Der er virkelig ved dette Tidspunkt kommet en bestemt Form over den højeste Domstol, som den bevarer i en lang Række Aar, dens Medlemmer er nu væsentligst Jurister, idet man har gennemført, at de, der ikke er Grever eller Friherrer, bør være studerede Mænd. Dens Kreds af Advokater er begænset saaledes, at det i et Indlæg til fynske og smaalandsk Register XII Nr. 38 8/6 1702 af Justitiarius i Højesteret Willum Worm d. 3. s. M. udsiges: »at Højesteret synes nu med Advokater til Fornødenhed at være forsynet, helst efterdi Forfarenhed udviser, særdeles udi den nu holdende Højesteret at saalænge Brostrup Albertin og Bertel Bjørnsen kan bekommes søger Parterne ingen andre Prokuratorer, endog der kan være dygtige Folk nok lidet eller slet intet haver at bestille«.

Denne Udtalelse synes at være et Udtryk for en kyndig Dom om Standens første Mænd, der vel er værd at lægge Mærke til overfor den almindelige Opfattelse af Prokuratorernes ringe samfundsmæssige Niveau og Udygtighed.

Det kan vel siges, at Højesteret under Christian den femtes Regering ret hurtigt har arbejdet sig op til en anset og betydelig Stilling i Statssamfundet, og at Højesteretsprokuratorerne, forsaavidt de var dygtige Mænd, spillede en fremragende Rolle i det lille Samfunds Retsliv.

En Gennemgang af Højesterets Protokoller vilde kunne bestyrke denne Antagelse, men af Pladshensyn er det som angivet nød-

vendigt at holde sig til et Par enkelte celebre Sager, der for saa vidt er meget oplysende, som den første af dem giver Billedet af en Defensions Fataliteter, den anden af en energisk og hensynsløs Aktion. Begge Sager giver bedre end en Oprensning af mange spredte Data et Indblik i Prokuratorernes Virksomhed i Datidens Rettergang.

36. GABRIEL MILANS SAG. Milan, en Udlænding af jødisk Slægt, havde under Frederik den tredje kæmpet sig frem til en betydelig Position og var bleven Guvernør i Vestindien. I denne Stilling kom han i Modstrid til det Vestindiske Compagni, blev arresteret og ført hjem til Danmark, hensad i Kastellet som Fange og blev af Compagniet tiltalt for en Række Forseelser af meget graverende Art.

Efter Datidens Skik blev han stillet for en Commission, og den bekendte Prokurator Wordemann optraadte paa Compagniets Vegne imod ham. Sagen førtes med mange Udsættelser og vidtløftige Vidneførsler for Commissionen og endte med Milans Dømfældelse. Uagtet Kongen ønskede Dommen uden Appel eksekveret, blev den dog indstævnet for Højesteret og naaede frem til Behandling i Februar 1689. I Sagen voterede 7 Assessorer, Wordemann optraadte ogsaa her paa Compagniets Vegne. Sagen er meget vidtløftig og strækker sig over 16 Retsmøder, ligesom det udtrykkelig fremhæves »at Sekretær Sidenborg for mange Volumina Acter og Breve at have maattet lade skrive og forfærdige« bør tillægges det usædvanlig store Honorar af 200 Rigsdaler.

Den 14. Februar 1689 begyndte Sagen. Prokurator Wordemann er Compagniets Sagfører, og den gamle Prokurator Hans Knudsen er beskikket som Defensor for Milan, efter at den konst. Prokurator Christoffer Munck har undslaaet sig. »Westindisk Compagniets Directeurer contra Gabriel Milan Citerer Commissionærer Tage Tot, Peder Hiort, Povl Winding og Hans Nielsen deres Dom i en Del poster til confirmation i en Del poster til nærmere paakjendelse angaaende Gabriel Milans Forhold udi Westindien den Stund han der Gouveneur var, hvilke de har udi tyve poster saaledes fundet ham skyldig at han endelig fra gods ære og liv haver dømt. Herimod var Contrastævning.«

Det kan bemærkes, at disse Poster var meget graverende. Det drejede sig om en Række Overgreb paa danske og Udlændinges Gods og Person, en Række ulovlige Tilvendelser af Compagniets

Ejendom, et raat Lystmord paa en stakkels Neger, der uden nogen Aarsag var bleven levende spiddet paa en Pæl, kort sagt Milan synes i det hele at have huseret som en gal Mand; det er rimeligt at antage, at han har været et Offer for den Tropegalskab, der angriber udsendte Europæere i de varme Lande, og som er velkendt i Koloniernes Historie. Der var ikke meget at sige til hans Forsvar, og hans Defensor, der i 36 Aar havde virket som en dygtig og hæderlig Prokurator, var i Virkeligheden meget slet stillet. Han begyndte da ogsaa med en yderst hasarderet Paastand, idet han hævder, at Fiscalen Michel Michelsens Indstævning af Vidner for Commissionen til 15. April 1688 var ulovlig, da Vidnerne først afhørtes den 27. April og hele Processen derfra skal kasseres. Herimod replicerer Wordemann. Og Spørgsmaalet om, hvorvidt hele Commissionsbehandlingen af denne Grund skal kasseres, optages til Kendelse.

I Rettens Vota hagler det allerede nu ned over Hans Knudsen. *Assessor Engberg* voterer, at Hans Knudsen søger ikke andet end at echappere fra Sagen. *Niels Benzon* voterer: det er at beklage, at en Prokurator misbruger Højeste Rets Taalmodighed med at fremtvinge det til Ophold, som han i sin Samvittighed ved er anderledes, Prokuratoren skulde kun forebringe, hvad der i alle Maade er lovligt. *Marcus Giøe* voterer: Hans Knudsens Dristighed ved denne utidige Declamation mange til Forargelse imod hans Samvittighed og al Praxis burde anses til stor Straf var det i en anden Sag, men for denne Sags særlige Omstændigheder kunde han gives Tilladelse til at gøre sit bedste. *Thott* voterer: at Hans Knudsen mod bedre Vidende forklarer Loven for Folk.

Sluttelig bliver det sagt begge Prokuratorer efter Højesterets Befaling, at dette Stævnemaal var lovligt og Hovedsagen uden videre Vidtløftighed eller Protestering imod Stævne-maalet af Prokuratorerne Post paa Post forfølges.

Parten indkaldes, og Hans Knudsen begynder at agere paa Milans Vegne om, at der findes en Konspiration imod ham, og at han kun havde fulgt sin Instrux o. s. fr.

Proceduren udvikler sig nu ved skiftende Repliker, og Hans Knudsen gaar efter, at Milans Instrux er oplæst, saa vidt, at han benægter hans Underskrift paa den. Som tidligere berettet gør Hans Knudsen alt for at trække Proceduren i Langdrag. Den 18., 19., 20., 21., 23., 28. Februar, den 2., 4., 5., 6., 7. og 9. Marts procederes altsaa i samfulde 14 Dage. Den 7. Marts optræder

Milan selv og Mandag den 9. Marts paastaar han Dilation til Torsdag førstkommende af Aarsag, at Hans Knudsen Prokurator ej før den Tid kan faa sit Indlæg færdigt ud i en Række Poster, der nu procederes. Der maa altsaa voteres. Dommerne voterer: »Hans Knudsen tilbyder sig mundtlig at ville agere Sagen, og at han dermed synes at være færdig, hvorfor Sagen skulde forfølges og mundtlig ageres, omendskønt hans Indlæg ej vises.« *Thott* siger rent ud, at havde Hans Knudsen fundet noget Fundament i disse Sager, havde han sagt det, nu er det kun Udflugter, og Anstanden afslaaes.

Proceduren bestaar af Wordemanns skarpe Angreb, støttet paa Commissionsdommens 20 Punkter og de udførlige Vidneforhør, besvaret af Hans Knudsens Angreb paa Commissionen særlig Hr. Tage Thott og Fiscalen Michel Michelsen, hvoraf Assessor Parsberg i sit Votum giver en drastisk Skildring.

Den 11. Marts oplæses Commissions-Dommen og den 14. Marts voteres i den; samme Dag indsendes en Deduktion af Sagen til Kongen med en Fremstilling af dens Punkter, hvori det om Hans Knudsen hedder: og som Prokurator Hans Knudsen adskillige Gange Commissionen her i Højesteret alt for haardt haver angreben bør han i det mindste her for Retten gøre den et Afbigt.

Voteringen fylder 186 Sider i Protokollen, og Dommen gaar meget vidtløftigt ind paa alle de tyve Poster, ligesom den paa en enkelt Undtagelse nær beskæftiger sig indgaaende med Prokurator Hans Knudsens Forhold i Sagen. *Willum Worm*, Aaret efter Rettens Justitiarius, voterer saaledes om Prokuratoren: i Anledning af Fiscal Michel Michelsens Protestation mod Hans Knudsen for hans Medfart og paasagn, da Hans Knudsen har ladet falde for Højeste Ret adskilligen haarde og usømmelige Ord om Commissionerne og Michel Michelsen bør Hans Knudsen gøre dem offentlig Afbigt.

Rasmus Bartholins mere forstaaende Votum er tidligere anført. *Engberg* mener, at Hans Knudsen bør gøre Afbigt.

Derimod udtaler *Niels Benzon* sig mod Prokuratoren med en Vrede, der frister til den Antagelse, at de to Herrer har haft et betydeligt Udestaaende med hinanden. Det hedder i dette mere end to Foliosider lange Afsnit af Benzons Votum: Hvad Hans Knudsen comportedment ellers i denne Sag angaar haver den været helt insolent. *Først* mod Loven og Kongelige Placater, idet han have paastaet imod (hans) bedre Vidende, det at være mod

Loven, som var in hoc casu conform dermed og persisteret offentlig derudi efter at ham er notificeret Højesterets Mening derom og saaledes brugt Uretvished og Krovlove udi Rettergang mod Lovens 10. Artikel pag. 90. Derpaa følger det foran citerede Stykke om mundtlig og skriftlig Procedure.

2. Imod Retten med ubeskedne Ord og usikkelige Lader og Fagter og ikke med den sømmelige Respekt allermindst af en gammel Prokurator, som piquerede sig selv ved den ringeste attaque og gav sig ingen Grænser for hans attaquere imod andre, for det Sted hvortil Hs. Kongelige Majestæt bør Talen allerunderdanigst indrettes. Naar han ikke kunde ialt bruge den Frihed, som hans Empolement ham tilsagde meddelte han sig at være der intet nyttig. Maatte han ej tale saa vilde han blive borte.

3. Imod Commissarierne særdeles Hr. Etatsraad Tot trakterende dem ligesom de havde dømt af Had, sigende til ham at han ej skulde tage sig Sagen saa nær, ej være saa ivrig, han var Milan ej god (og meget mere) . . .

Saaat dersom dette ej blev med nogen Straf anset, maatte han ej alene dermed continuere, Sagerne til mærkeligt Ophold og Højeste Ret til Disrespekt men endog andre Procuratorer driste sig paa hans Exempel og øve der lige Kaadmundethed, enhver brav Mand derimod maatte sig undse at lade sig bruge udi Commissarier for at ej over ham lige Gluffer og den gemene Mands Latter, som staar uden Skranken undergives.

Og som Hans Knudsen Prokurator saa usømmelig haver citeret sig i Retten i mange Maader som ovenfor forklaret, bør han efter mine Tanker deprecere for Retten for Commissarierne og desforuden give til Christianshavns Kirke 50 Rigsdaler.«

Den bekendte Statsmand *Marcus Giøe* udtaler sig om det her behandlede Spørgsmaal med stor Forstandighed og Maadehold. Han voterer saaledes: »Saasom Prokurator Hans Knudsen har uden nogen dertil givne Aarsag dem (Commissarierne) helt usømmeligt dels skriftlig ved Indlæg dels mundtlig torteret, at han derfor her for Retten beder dem om Forladelse. For øvrigt om noget er forefalden som i Hans Knudsen kunde holdes strafværdigt for en og anden Forhold og Maade at agere med saa ringe Respekt til Højeste Ret, jeg tilstaar at hans Omhu at fordunkle Sandhed og at forholde Højeste Ret ved Tingstud-streger for nødvendig Oplysning her var med lige Ret som paa andre Steder at anse til højere Straf end han forhen skyldes til. Ikke destomindre

vil jeg for min Person bede allerunderdanigst at det maa ham ikke tilregnes, men allernaadigst forlades i Henseende til hans høje Alder og 36 Aars Tjeneste, hvis han i en Sag som ham har været allernaadigst anbefalet at forsvare, findendes lidet eller intet som kunde gjelde til Milans Befrielse eller Undskyldning har ment at ham stod frit for at sophistere og betjene sig af Udflugter og Veje for at smykke og gjøre alt det bedst han kunde af en ond Sag.«

Thott voterer uden Commentar for Afbedelse af usømmelig Tale, og *Skeel* voterer endelig: »Hans Knudsen bør i det mindste at gøre Commissarierne en Compliment for at han haver gaaet dem noget skarpt paa Klingen i denne Proces, saavel som Michel Michelsen. Om Hans Knudsen ellers i allerunderdanigst Respekt af hans Ordre at gaa i Rette i denne Sag ikke skal forskaanes, da der ellers vel var at sige paa hans Forhold.«

Dommen faldt den 21. Marts 1689. For Milan fik den det Udfald, at han dømtes til Tab af Ære, Liv og Gods, til en barbarisk Afhuggelse af Haand og Stejling, hvilke to sidste Poster dog be-naadedes ham. »Procurator Hans Knudsen, som udi denne Proces bemeldte Commissarier med adskillige usømmelige og nærgaaende Ord og Skrifter har angrebet bør for Rettens Dommere offentlig Afbedelse at gøre«.

Den gamle Prokurator slap altsaa ret naadig fra sin hasarde-rede Defension, og hele Proceduren giver et ganske godt Billede af Forholdet mellem Dommere og Advokater; bortset fra Niels Benzons Votum, der sikkert har en dybere skjult Aarsag, har Dommerne forstaaet Advokatens vanskelige Stilling og af et ærligt Hjerte tilgivet ham hans Krumspring, ligesom han synes at have nydt Agtelse hos Retten og i sin Optræden været baade uafhængig og uanfægtet af sine Vederparters Rang og Fornemhed. Fiscalen Michel Michelsen synes Retten at have behandlet med overlegen Ligegyldighed, og mod ham havde den gamle Prokurator været mere end ondskabsfuld. Den hele Sag synes at stille Højesteretsadvokaterne i Christian den femtes Regeringstid i en næsten lige saa uafhængig og fri Stilling overfor Retten som den, der i vore Dage indrømmes Højesteretssagførerne.

37. HANS KNUDSEN. Milans Prokurator var endda en meget jævn Mand. Han var født i Viborg 1630, Søn af en Sadelmager

og kom i Tjeneste paa en Gaard, der ejedes af Slægten Sehested; saaledes blev han Ridefoged hos den berømte Hannibal Sehested og erhvervede sig en betydelig Formue i denne Mands Tjeneste, vedblev efter hans Død at administrere hans Ejendomme og knyttedes som Birkedommer til Wedellsborg Birk og Grevskabet Wedellsborg, der oprettedes for Hannibal Sehesteds Svigersøn Grev Wedell; selv ejede han paa dette Tidspunkt Vedtoftegaard og Herregaarden Krængerup (Frederikslund) paa Fyen. Knudsens Optræden i Milan-Processen har saa langt fra skadet ham, at han i sine sidste Aar steg i Anseelse og Velstand, 1687 var han bleven Assessor i Admiralitetskollegiet. Han blev 1692 Ejer af Sandager Gaard i Nordsjælland, hvor han døde 1697. Biskop Kingo holdt Ligtalen over ham, og han blev begravet i Trinitatis Kirke.

Fr. Rostgaard siger om ham, at han »i de Tider passerede for en af de mest kyndige og i Lov og Ret skarpseende Advokater, omend skønt han havde mist det ene Øje«.

Hele sit Liv havde han været Sagfører, Bevilling havde han aldrig faaet, men det er neppe urigtigt at betegne ham som den ældste fremragende Repræsentant for den danske Prokuratorstand, der i Læ af en Stormands Yndest og i hans Tjeneste erhvervede Rigdom og Ry som en dygtig og sindig Jyde, der af tvang sig sin Samtids Respekt og i sin Prokuratorvirksomhed blev en holden Mand. Det er sandsynligt, at den Milan'ske Sag har ærgret ham, thi da der et Par Aar efter for Højesteret føres en Sag mellem Milans Søn Felix og et af Gabriel Milans Ofre, møder vi i Skranken Christoffer Munck og ikke Hans Knudsen. Som Modstander figurerer denne Gang den senere saa berømte Brostrup Albertin, der havde vundet sine Sporer i den store Axel Juel'ske Sag, hvormed vi nu skal beskæftige os. Der er blot, inden vi forlader Hans Knudsen, at tilføje, at han i en Mordsag, han i 1682 havde ført, havde faaet et Salær paa 221 Rdlr., en for de Tider betydelig Sum, og at han i 1692 i en Sag mellem Anne Lindenow og Otto Krabbe for haarde Beskyldninger, han »mod sin bedre Forstand« havde fremført, blev dømt til at betale 50 Rdlr. til Christianshavns Kirke.

38. REINHOLD WORDEMANN. Hans to fremragende Kolleger i Højesterets Skranke Wordemann og Albertin var begge betydelig yngre end han. Reinhold Wordemann var rimeligvis født i Norge

og oprindelig Stævnings- og Supplikationsskriver, han er den første Prokurator, i hvis Bevilling af 4. Okt. 1684 der gives en almindelig Beføjelse til at optræde for Højesteret og er tillige mærkelig derved, at han indfører en særlig Form for Proceduren, om hvilken Reitzer i sin store Memorial af 1726 siger: at »det er Wordemann, der har indført for Retten den store Vidtløftighed i Sagernes Procedure«. Han synes at være bleven svækket af Helbred i 1691, da han fik Befaling til at aflevere sine Sager, og døde 1697 i København. Om hans personlige Forhold og Karriere vides ellers intet. En Datter af ham var som anført gift med Hans Scavenius.

39. BROSTRUP ALBERTIN. Betydeligt mere kender vi til hans Modpart i den Juelske Sag Brostrup Albertin. Han blev født 2. Aug. 1660 i Norge og var Søn af Præsten Peter Albrigtsen (Petrus Alberti). I 1686 træffer vi ham i Viborg, hvor han procederer, og 1688 faar han kgl. aabent Brev paa at maatte betjene Alle og enhver for Over- og Underretterne i Danmark. Aaret efter beskikedes han til at føre Sagen mod den tidligere Guvernør i Trankebar Axel Juel, en Brodersøn af den berømte Søhelt Niels Juel. Det er i denne Sag, der vakte den største Opmærksomhed i det hele Land, at Brostrup Albertin som Aktor tjener sine Sporer. Den unge Advokat var ikke nøjeregnende med sine Midler. Sagen strakte sig over 37 Retsdage og skabte Brostrup Albertin Ry som de fattiges Forsvarer mod den gamle Adel, et Ry, der lagde Grunden til hans Navnkundighed og Rigdom.

40. AXEL JUELS SAG. Axel Juel havde som ung Guvernør i Trankebar optraadt meget skarpt og udæskende mod sine Undergivne, og da disse *rebellerede* mod ham, var han faret frem med haard Haand mod Rebellionen. Flere var bleven henrettede og andre piskede og jaget i Landflygtighed efter haarde Pinsler. Der blev da udnævnt en kgl. Overkommissarius Oberst Wulff Heinrich von Calnein, der lod Juel arrestere og føre hjem, hvor hans Sag først paadømtes af en Commission, der gav Juel Medhold. Den 9. Sept. 1688 kom Sagen for Højesteret, hvor Brostrup Albertin mødte for de henrettedes Arvinger og de mishandlede Funktionærer samt for Calnein, medens Wordemann mødte for Juel.

I Højesterets Voteringsprotokol for 1690 er optegnet den omstændelige Votering i Sagen, der giver et godt Billede af det pas-

serede. Det kan ikke nægtes, at Brostrup Albertin var gaaet meget vidt, ja endog havde forvansket Bevismaterialet og derved foranlediget Axel Juels Arrestation, men Publikum og Hoffet var paa hans Side, og Wordemann paa sin Side nægtede sig heller ikke noget, saa Resultatet blev, at Retten om Prokuratorerne udtaler: »at deres ubevislige Beskyldninger, ærerørige Ord og ufor-svarlige Irettesættelse, hvormed de havde bebyrdet saavel Dommerne som de stridende Parter, og som burde alvorligt have været afstraffede, eftergives ved Hs. kgl. Majestæts Naade for sær Aarsags Skyld«. Axel Juel blev fuldstændig frikendt.

Naar man tilføjer, at den Dag, Sagen blev incamineret, mødte Kongens Kammertjener Forskamp i Retten med en Ordre til Prokuratorerne om ikke at nægte sig noget i Vidtløftighed og Energi, og at selve Højesteretspræsident Kansler Reventlow før Voteringen mødte og paalagde Dommerne at dømme uden Avind og Affect til nogen Side, forstaar man, at det her drejede sig om en Proces, hvori Hs. Kgl. Majestæt havde særlig Interesse.

Voteringen i Sagen giver et fortræffeligt Indblik i den af Prokuratorerne benyttede Procedure, og hver eneste af de voterende Assessorer udtaler sig derom.

Om Brostrup Albertin siges det, at han har forholdt sig med Axel Juel, saa et hvert redeligt Gemyt maatte med Horreur anhøre ham, han har offentlig kaldt ham Forræder, Morder, Tyran ect. angrebet hans Ære og Liv paa falske Fundamenter, han bør bede Axel Juel om Forladelse og straffes med en Maanedes Fængsel (Povl Vinding). For alt for haarde Irettesættelser og urimelig Procedure bør han bøde 50 Rdr. til Christianshavns Kirke. (Cosmus Bornemann). Han har tillagt Axel Juel ubeviselige *Crimina* saasom *Crimen falsi et corrupti albi, crimen adulterii, crimen violati juris divini et gentium, neglectæ salutis publicæ, crimen perjurij, crimen contempni magistratus, et læsæ mayestatis*, med flere *Crimina*, Dommerne ikke ser ham »at have overbevist«.

Brostrup Albertin har ordentlig luftet sin Latin! han bør ikke stedes mere at gaa i Rette, gøre Juel skriftlig Afbigt og give Christianshavns Kirke 30 Rdr. (Mathias Worm).

De adelige Assessorer er haardere endnu. *Knud Urne* vil have Brostrup Albertin, der har krævet Axel Juel kagstrøgen, brændemærket, hængt og arkebuseret, andre til afskyeligt Eksempel, at miste sin Ære og straffes med Arbejde og Jern sin Livs Tid paa Bremerholm. *Jens Rosenkrantz*, der gentager Brostrup Albertins

Sigtelser og Skældsord mod Axel Juel, vil, at han skal have sit Prokurator-Embede forbrudt og henstilles til Kongens Straf for sine Forbrydelser. *Niels Benzon* ønsker alle Sigtelser og Ukvemsord mortificerede i Dommen og kræver Brostrup Albertins Ed paa, at hans Falsum var ubevidst. *Holger Parsberg* vil nøjes med 100 Rdl. Bøde og en Advarsel. *Marcus Giøe* (der er Justiarus) siger, at Brostrup Albertin har »buldret« meget, men »saa Gud er mitt Vidne jeg har intet fundet i al hans vidtløftige Tale som er værd at tage i Reflexion«. Med hvad Ugudelighed, Uforskamethed, Løgn, Ubevislighed og Falskhed, han er gaet i Rette, er mere end nogen anden end han selv kunde præstere. Brostrup Albertin bør miste sin Ære og sin Livs Tid gaa paa Bremerholm i Kongens Jern samt betale 200 rdl. til de angrebne Kommissions Dommere. *Knud Thott* vil ogsaa have Albertin i Jern paa Bremerholm paa Livstid. *Otto Skeel* slutter sig ligeledes hertil. *Wilum Worm* vil lade ham slippe med Bøde 200 Rdr. til Christianshavns Kirke for sin Formastelse. Af samtlige Dommere er der kun een, *Rasmus Bartholin*, der undskylder Albertin med den Iver, han har vist for sine fattige Klienter, og den Aarsag, Vederparten har givet ham, straffer man ham, vil det blive svært for Smaafolk at faa en Prokurator. Prokuratorernes indbyrdes Skældsord er Dommeren tilbøjelig til at lade »gaa lige op mod hinanden«.

Vordemann, der forsvarede Axel Juel, fik ogsaa Dadel for sine stærke Ord og sin ubeherskede Procedure, men han faar ogsaa Ros af nogle, særlig de adelige Assessorer. *Mathias Worm* mener, at han havde udført sin Funktion lovmæssig og med ikke ringe Flid og derfor ikke bør mulkteres, et Par Assessorer vil give ham en Mulkt paa 2 til 300 Rigsdaler, men *Marcus Giøe* siger, at Vordemann har ageret i disse Blods- og Æres-Sager som en retsindig Kristen for Gud. Hs. Majestæt bør erindre ham til Naade og Befordring, det samme synes Knud Thott og Otto Skeel.

Udfaldet er allerede meddelt, men allerede Flertalstrusler med »Livsvarig Jern paa Bremerholm« maa have været uhyggelige nok for Albertin.

I 1696—1710 ejer han Gundetved (nu Selchausdal), 1700—1710 Egemark og fra 1707 Søgaard og Tølløse i Holbæk Amt. 1714 udnævnes han til Kancelliraad og Generalfiskal, men rammes to Aar efter at den kongelige Unaade og mistede sin Ret til at procedere. Aarsagen var urigtige Rapporter i Mariager Kloster

Sag og i Bjergværksager. Hermed endte Albertins Saga som Advokat, »Den i dansk Tungemaal meget veltalende Højesteretsprokurator«, kalder C. P. Rothe ham. Han levede ti Aar efter sin Afskedigelse som Godsejer paa Tølløse og bisattes 7. Marts 1726 i Trinitatis Kirke. Hans Søn Peder Albertin blev 1749 adlet med Navnet de Albertin, men Slægten uddøde med ham i Aaret 1779.

41. TILBAGEBLIK. I Aaret 1737 udgav Friderich Horn, der 1735 var bleven Prokurator i København og i 1740 tillige blev Højesteretsprokurator for senere at blive Politimester i Staden og ende som Justitiarius i Hof- og Stadsretten, et lille Skrift kaldet Meditationer over Procurator Professionen, der ved hele sit videnskabelig filosofiske og lærde Tilsnit vidner om en Mand med nogen klassisk Dannelse og Bonsens, selv om Samtiden kalder ham »Holbergs Abe«. Han opstiller efter de bedste klassiske Mønstre de ved Retshaandhævelse virkende Personer i fem Grupper, idet han gaar ud fra, at det er umuligt alene at stille Dommeren afgørende overfor Parterne.

»(a) at Dommere maa være underkastede andre Dommere, som supponeres at være fuldkomne; (b) at der maa være saadanne Personer, som kand iagttage deres Ret, som ikke selv kand, eller ikke veed, at de have nogen Ret, hvilke Personer jeg i almindelighed kalder Værger eller *Curatores*; (c) saadanne Personer, som kand forud see og forud forekomme de Tvistigheder, som kand foraarsage Dispute; samt sige de U-erfarne hvad Vished eller U-vished, Billighed eller U-billighed der er eller kand holdes for at være i deres formeentlige Ret, hvilke Personer jeg kalder *juris Consulti*; (d) de som kand skaffe oplyst og beviist de Sandheder, hvorpaa Retten grunder sig og som ere skjulte eller hindrede at komme for Lyset, hvilke Personer jeg kalder *Procuratores*. (e) De, som kand demonstrere, hvad der er sandt og ret for Dommerne, saaledes, at disse af saadan Demonstration klarligen kand fatte baade hvad der er Sandhed og hvad der er Ret, hvilke Personer jeg kalder *Advocater*«.

Horn udvikler nu, at de tre sidste Slags Personers Kunst er »under eet blevet anseet for at høre til Prokurator-Professionen«, og slutter med at udtale, at det er klart, »at Procuratores bør være af de skikkeligste, viseste, klogeste, reedeligste og mest veltalende Folk i deres Societé eller Republique«. At dette er umuligt, viser han indgaaende, men giver derved det bedste Bevis

for, at Tidens Opfattelse af Procuratorgerningen ikke svarer til vor. Det hedder nemlig: »Det var derfor at ønske paa deres Vegne som skal entree i Proces, at der vare saadanne Personer eller Juris Consulti, hvis Profession alleeneste var at conseillere og raade Folk og alleeneste derfor bleve belønnede, enten de raadte fra eller til; og andre som uden at have noget Raad eller Samtykke, førte Processerne som Retternes og Parternes Handtlangere«.

Til Grund for disse Betragtninger ligger, at Procuratorerne ikke kunde anses for Raadgivere, men først kom til at virke, naar Processen *var* der. Med andre Ord, at det, som er vore Sagføreres Hovedvirksomhed, ved deres Raad og Udfærdigelse af Dokumenter at *hindre* Processer og umuliggøre dem, laa langt uden for Datidens Procurators Væsen og Natur. Efter Horns Mening har en Procurator qua talis ingen Samvittighed og bør til en vis Grad selv tilstaa det.

Det lille Værk, der kun har Betydning, fordi det er skrevet af en Prokurator fra det 18. Aarhundredes første Trediedel, slutter saaledes med holbergske Vendinger:

»Den meest probable Resolution paa dette Problema er derfor, efter mine Tanker, at den samme Person kand være god Philosoph og god Procurator, naar han qva Philosoph kan indrette sine Gierninger og Tanker, sine Villie og Forstand uden at melere den med Forensiske og Juridiske Principiis, og qva Procurator kand sætte all Moralisk Affection, Passion og Jugement til side, saavidt en Gierning og Sag stricte Juridice ventileres; hvilket vel er mueligt, dog ikke saa let at practiquere for den der . . . er *Procurator*, som for den der er *Juris Consultus* eller *Advocat* . . .«

Disse Betragtninger, som hidrører fra en af Standens Spidser, giver Nøglen til Forstaaelsen af Procurators Virksomhed i Samfundet, der er vidt forskellig fra vor Tids Sagførers. Som allerede tidligere bemærket fandtes hos os ikke den romerske Rets for-grenede Sagførervæsen. Selv om Horn fra klassisk og samtidig europæisk Ret kender disse forskellige Arter af Proces-Personer, bliver for ham den nationale danske Procurator den eneste, hvor-med han i Virkeligheden regner, og i de os overleverede Processer fra denne Tid møder vi ideligt disse forensiske Jurister, hvis eneste Opgave er at være deres Parts Haandlinger og med alle Midler føre *hans* Sag. Advokater kaldes de undertiden for Højesteret, men de var og blev Prokuratorer, der havde at forsvare enhver

Sag, den være sig god eller slet, og som skulde leve af at føre Sager. Og samtidig maa det erindres, at den Sondring, der nu kendes mellem civile Sager og Misgerningssager, i denne Periode ikke kan paavises. Den kriminelle Retspleje var Procedure mellem *Parter*, det være sig Statens Repræsentanter eller de forurettede private og deres Arvinger, og Delinkventen var at betragte som *Part*.

At der under disse Omstændigheder let kunde falde et Skær over Forsvareren for en bemidlet Delinkvent af ved »Kroglove« at vilde hindre en retfærdig Straf over en Misdæder og at samtidig den ubemidlede Synder næppe kunde paaregne et effektivt Forsvar, maatte ogsaa bidrage til at gøre Prokuratorerne fordægtige saavel hos de mægtige, der støttede det ordnede Samfund som hos de fattige og ringe, der var udsatte for »de stores« Overgreb.

Det er denne Tingenes Tilstand, der præger Opfattelsen af Prokuratorerne paa det Tidspunkt, da Litteraturen begynder at beskæftige sig med dem, den Periode vi hos os kalder »*Holbertiden*«.

ANDET AFSNIT

PROKURATORERNE I HOLBERGTIDEN

FØRSTE KAPITEL

Mangel paa Prokuratorer og Overflod paa samme.

42. HOFFET. Christian den Femtes Tid er Enevældens Glansperiode; Hoffet efterligner den store Solkonge i Frankrig; de kongelige Slegfredbørn, der, ikke som oprindelig bestemt bliver Hertuger, men kun »høygrævelige Excellenzer«, flokkes om Tronen, de nybagte Lensgrever og Friherrer bidrager deres til den kongelige Pragt, Yndlinge stiger som Peter Schumacher for brat at styrtes af den kongelige Unaade, og den »faute«, der bringer den tidligere almægtige Minister lige til Bøddelsværdet for i sidste Øjeblik at benaades med livsvarigt Fængsel, er ikke Uredelighed og Salg af Embeder, men den formastelige Ting at have skrevet i sin Skrivekalender: »Kongen besvarede Gesandtens Udtalelser som et Barn«. Englænderen Molesworth har i sit Værk »Denmarc as it was in 1692« givet et Billede af dette al Frihed berøvede Land, hvor Adlen var blevet Lakajer, Borgerstanden bedraget for lovede Rettigheder og Bønderne degraderede til Umælende. Det eneste, Molesworth roser, er Landets Retsvæsen, der er retfærdigt, enkelt, hurtigt og billigt.

Prokuratorstanden stod som forud sagt Hoffet fjernt, men Christian den Femte har sikkert kendt de mest benyttede Højesteretsprokuratorer og interesseret sig for Proceduren i den Ret, hvor han selv præsiderede. Ved hans Død og Frederik den Fjerdes Tronbestigelse ændres vel ikke stort i Hoffets Væsen, men Forholdene stabiliseres, de enkelte Stormænd og de forskellige Stænder — stadig udenfor Bondestanden — finder sig til Rette, og det er først, da Kongen ved sit Giftermaal med Anna Sophia Reventlow skaffer sig sin Slægt og Stormændene til Uvenner, at hans Uvillie, ja endog Had til den indfødte Adel aabner Riget for en helt ny

tysk Adel, der som Amtmænd kommer til at spille en Rolle i senere Tider.

Men allerede i Frederik den Fjerdes sidste Aar rykker Borger-skabet Tronen nærmere og med Christian den Sjette, den borgerlige Kancellikonge med en ødsel Duodez-Prinsesse som Dronning, begynder den Tid, der udvikler den højere Middelstand, bestaaende af Repræsentanter fra alle Livsvirksomheder, der bliver det nittende Aarhundredes Overklasse. I denne Stand optages Prokuratorerne lidt efter lidt, men Standen som saadan bestaar stadig af højst ulige Elementer af vidtforskellig Dannelse og i vidt forskellige Kaar. I Christian den sjettes personlige Breve nævnes oftere Prokuratorer ved Navn.

43. OVERFLOD ELLER MANGEL PAA PROKURATORER. Mærkeligt er det, at Stiftamtmandenes Protokoller, der nu bliver Hovedkilder til Oplysning om Prokuratorer, dels synes at vise, at der er Mangel paa Prokuratorer, dels indeholder Klager og Besværinger, der kunde tyde paa, at der er for mange. Hvad Hovedstaden angaar, synes der at være et rigeligt Antal. Det københavnske Mandtal af 1728 nævner ca. 30 Personer, der vides paa dette Tidspunkt at have procederet. København har paa dette Tidspunkt 14 Højesteretsprokuratorer, 5 Over- og Underretsprokuratorer, 5 Underretsprokuratorer og fire, hvis Bevillinger ikke kendes. Halvdelen af Byens Prokuratorer møder for Højesteret. Kun een, Prokurator Unger, havde Bevilling fra 1681, alle de andre var udnævnte af Frederik den Fjerde, og i Aaret 1728 kom fire nye Prokuratorer til.

44. ROSTGAARDS ERKLÆRING. I Begyndelsen af Aar 1720 fik Justitiarius Fr. Rostgaard til Erklæring nogle Ansøgninger fra Folk, der ønskede Prokuratorbevilling, og det paalagdes ham at afgive Erklæring og Specifikation paa de mest bekendte Prokuratorer i Danmark. Denne afgav han den 17. Januar s. A., og det fremgaar heraf, at han mener, at Landet et »temmelig vel forsynet med det Slags Stridsmænd«. De begynder fattige, men samler Midler. »Landet tager af naar Prokuratorerne tager til.« Han foreslaar i Jylland højst 8 privilegerede Prokuratorer, i Fyen med Smaalandene højst 6 og ligesaa mange i Sjælland. (Dog skal de, de er, have Lov til at dø som Prokuratorer). Prokuratorer skal attesteres af Landsdommerne, de skal undervises i Lov og Ret og oplæres i Praxis. Derefter giver Rostgaard en Liste over Pro-

kuratorer, ved Højesteret 17, ved Underretter i København 11, paa Sjælland 11, i Jylland 9, paa Fyen 5 og paa Lolland-Falster 4.

Erklæringen medførte, at der gik Ordre til Landsdommere og Magistrat om ikke at antage nye Prokuratorer og afvente en kgl. Anordning ogsaa om Uddannelsen.

Men dermed henlagdes Sagen, dens eneste praktiske Resultat var dette, at det konstateredes, at der i Aarhus slet ingen Prokuratorer fandtes.

45. PREBEN LANGSTED. For Fyens Vedkommende tages Spørgsmaalet om Prokuratorer op af Standen selv, idet Preben Langsted i Odense i Skrivelse til Amtmand Christian Rosenkrantz besværer sig over ulovlig Konkurrence. Skrivelsen er af 2. Marts 1729, den klager over Misbrug og Uorden i Stiftet, hvor unge og ledige Karle og »Dommernes Tjenere« gaar de beskikkede Prokuratorer i Næringen, uagtet disse bærer Tyngde som brave Skatteborgere og skal leve. Denne Disorden maa afskaffes. Skrivelsen blev sendt til Dommerne af Amtmanden og læst paa Tinge med Forbud mod uautoriserede Prokuratorer. Men 1731 lægger Langsted og tre Kolleger ud igen, denne Gang til Kongen selv, med forstærket og meget længere Klage over det samme Forhold. De nævner en Birkedommer paa Taasinge, der virker som Prokurator, og klager over Tryk ved Rejser og Delinkventsager.

Nu er Chr. Sehested bleven Amtmand i Odense, han giver Prokuratorerne Medhold og klager over de løse Existenser, der spilder Folks Penge. Dog siger han, at de beskikkede Prokuratorer er meget ubillige med Salarium. De uautoriserede skal Dommerne kunne forbyde Møde, men samtidig skal Salarium foreskrives de beskikkede. Alle Prokuratorer skal aflægge Ed, kun betjene sig af en, der tjener dem for Kost og Løn som Fuldmægtige, og at der skal kun være en Prokurator i hver By, Odense undtagen.

Kancelliet forlanger yderligere Indstilling, og Sehested sender den, den indeholder Salærforslag som vi senere skal komme tilbage til. Kancelliet er ikke meget naadigt mod Prokuratorerne, men vil dog ikke bestemme Takster, da dette kan medføre skadelige Konsekvenser for Publikum. Øvrigheden maa paase dette, de uautoriserede Prokuratorer forbydes. Om dem havde Sehested oplyst, at der paa Fyen fandtes 58 — ingen i Kerteminde — deriblandt 8 Retsbetjente. De beskikkede Prokuratorers Antal var 14.

46. FORHOLD PAA SJÆLLAND. Paa Sjælland fører samtidig Amtmand C. F. Holstein en hvas Strid med de uautoriserede Pro-

kuratorer. Under 27. September 1732 skriver Holstein saaledes til Kongen:

Den store Omsorg, som Eders Majestæt alt fra sin højt prise- lige Regierings Tiltrædelse havet baaret og endnu bærer for Ju- stitiens og Rettens Fremme, er iblandt mange andre end større Ting fornemmet af Eders Majestæts allernaadigste Befaling af 19. Januar 1731, i hvis Følge enhver Amtmand og Stiftsbefalings- mand over hele Riget skulde indgive sin allerunderdanigste Rela- tion om alle Underrettsdommere og Skrivers Dydighed eller Udydighed. Men, allernaadigste Konge, ikke mindre forsaarsage slette og uretvises Prokurores end udygtige Dommere Hinder udi Justitiens og Rettens ubehindrede Løb, hvilket jeg ved min Om- reise herudi Stiftet bevisligen har erfaret. Thi her findes nu altfor mange af deslige Folk, saa som fast enhver, hvo der vil, uden at agte om Lovens Bydende udi dens 1. Bogs 9. Capitels 10. Articul, og uden at have erhvervet enten Eders Majsts. eller vedkommende Øvrigheds Tilladelse, herpaa lader sig bruge til Prokurores. Hvad onde heraf følger er fast utroligt. Thi som de fleste af des- lige Folk intet eye, men er nogle Omløbere, saa agte de fast ikke enten hvad de sige, skrive eller gøre, beflittende sig aleneste paa at hidse Folk sammen til ufor nødne Processer, afsnakke dem derpaa en Del Penge, og naar de ei mere formaa forlade Sagerne; hvorudover de af Eders Majsts. samt Øvrigheden anordnede Pro- curatores betages deres Brød, og maa leve i Armod, med mindre de vil følge samme procedur, hvilket derfor vel ofte sker. For en stor Del kunde vel alt sligt hemmes, hvis Dommerne, med Alvorlighed holdt over Lovens Bydende udi dens 1. Bogs 9. Ca- pitel; men som dette Onde er nu bleven til en Vane, og fast al- mindelig Praxis, saa kan det ej heller hemmes paa anden Maade end ved det kongelige Forbud, at ingen Dommer under en dic- tered høj Straf maatte tillade nogen, som ikke enten var en ed- svoren Procurator eller hertil havde Lovens eller Øvrighedens Tilladelse, at gaa i Rette for andre. Ja, som her iblandt de alle- rede anordnede Procuratores vel findes de som ikke due meget, og Tallet desuden er altfor stort, saa var det vel ikke utjenligt, at en Del af dennem blev afskaffede, og at det blev fastsat, hvor- mange her burde være udi Stiftet af deslige Folk. Hvilket dog alt allerunderdanigst indstilles til Eders Majestæts eget allernaadig- ste Behag o. s. v.

København 27. September 1732.

Reskript af 31. Oktober 1732 giver Amtmændene Paalæg om at tilholde Rettens Betjente ikke at lade uautoriserede Prokuratorer gaa i Rette. En Indskrænkning i de autoriserede Prokuratorers Antal kommer Reskriptet ikke ind paa.

At man i Virkeligheden i enkelte Tilfælde gik frem med en vis Energi mod de suspekterede Personer, viser en Brevveksling mellem Sjællands Stiftamtmand og de paagældende Myndigheder angaaende en vis Lorenz Sandroe, hvilken strækker sig over en betydelig Række Expeditioner.

Sandroe har ikke haft Bevilling og ej heller været antaget af Magistrat eller Dommere som autoriseret Prokurator. Han har imidlertid været en ret paagaende Mand og haft et betydeligt Klientel, medens han synes idelig at have ligget i Kiv med Myndighederne. Her skal anføres en Skrivelse, der giver Holsteins Tone meget karakteristisk.

Efter en vis Borger i Slagelse Rasmus Brabands Død antog Enken Sandroe som sin Laugværges, medens Magistraten foranledigede, at Raadmand Peter Jensen blev beskikket hende. Boets Behandling gav Anledning til en ret omfangsrig Korrespondance, og det synes, som om Sandroe ikke godvillig vilde vige Pladsen. 28. Juni 1732 skriver Stiftamtmanden til Magistraten: »Hvad dernæst Enkens nu antagne Laugværges Procurator Sandroe angaar, da er jeg aldeles af de Tanker, at han saafremt han ellers er af den Beskaffenhed, som I foregiver, ikke vil blive hende en god Laugværges«. Enken har imidlertid ved Skr. af 26. s. M. begært at faa Sandroe til Laugværges og kalder ham »sin gode Ven«. »Jeg synes derfor, at man burde lade disse gode Venner være samlede, indtil man fik tilstrækkelig Bevis paa den enes Urolighed, da man straks kunde skille dem ad. Thi jeg tror dog næppe, at Raadmand Peter Jensen tager sig paa at være denne Enkes Laugværges, nu siden hun haver faaet disse Skifte Commissarier. Imidlertid kommer jeg snart ned udi Eders Egn, da jeg nøje vil informere mig om denne Procurator Sandroes Forhold, og hvis det saaledes befindes som I haver mig det beskrevet, skal jeg nok udfinde et Middel til at skille Eder ved hannem. Med Koldsindighed fanger man ellers snart onde Mennesker; den vilde jeg derfor ønske Eder«.

Den lange Sandroe-Strid endte med, at Sandroe endelig i 1737 fik Lov til at blive Procurator.

Der findes en meget betydelig Række Skrivelser fra Holstein

om Prokuratorernes Forhold, og det uagtet der paa Sjælland kun virkede 11 Prokuratorer foruden 3, som Holstein udnævnte, blandt disse Birkedommeren ved Kragerup og Vedbygaard Birker.

Senere stiger Antallet betydeligt. En officiel Indberetning af 23. Marts 1737, indsendt af Amtmand Gersdorff, har 21 Prokuratorer paa Sjælland; man faar Indtrykket af at Amtmændene saa nøje efter, at de mødende Prokuratorer var autoriserede, men at holde Justits var sikkert svært, da Rettens Betjente ofte var Mænd af samme Kaliber som de uautoriserede Prokuratorer og lod dem møde. Gang paa Gang paataler Amtmændene dette Forhold.

47. PAA LOLLAND-FALSTER var man meget mindre paapassende end paa Sjælland og Fyen. I Aarene 1722—35 findes her mindst 21 Prokuratorer. En af dem, Christen Knudsen i Nakskov, klager i 1732 over, at Magistraten har nægtet at antage ham som Borger. Den undskylder sig med, at han har begaaet Lejermaal og i 20 Maaneder ikke været til Alters, men Stiftamtmanden mener, at dette ikke er Aarsager, for hvilke en Prokurator kan afsættes.

48. JYLLAND. For Jyllands Vedkommende er Oplysningerne fra denne Periode meget sparsomme. Rostgaards Liste angiver som foran meddelt i hele denne Landsdel kun 9 Prokuratorer, og Listen over de uautoriserede findes ikke. Det fremgaar iøvrigt af Biografierne, at der har været et betydeligt større Antal, men vi er ude af Stand til at forfølge dette Spørgsmaal, da der ikke hertil foreligger tilstrækkeligt Arkivmateriale.

At Stiftamtmanden i Ribe C. C. v. Gabel har været opmærksom paa de samme Forhold, der raadede paa Øerne, ses af hans Skrivelse af 8/11 1732 til Kongen fra Ribe.

»Efter Deres kgl. Majst. mig tilhændekommande allern. Befaling af 31 hujus passato ang. at ingen Procurator udi Retterne maa admitteris uden at de som dertil lovligen ere autoriserede, haver jeg tilføjet den allern. Anstalt ved samtl. Rettens Betjente saavel i Stiftets Købstæder som alt udi det mig allern. anbetroede Amt at allerhøjest bemeldte Deres kgl. Majst. allern. Bef. af alle vedkommende med allerunderd. hørsommelig Lejlighed kan blive efterlevet, og som denne Egn paa nogen Tid haver været bebyrdet med 2de vidtløftige Procuratorer navnlig Niels Jørring og Otto Didrich Bierum hvoraf den første er en

Omløber, som for en Voldsgerning herpaa Stedet actioneris og de begge intet eje, ej heller agte hvad de sige eller gøre, men mest have søgt deres Lyst udi at hidse Folk sammen i unyttige Trætter, saa har jeg ved samme Lejlighed ladet anordne, at de udi ingen Tilfælde her i Stiftet eller Amtet til at gaa i Rette for andre maatte accepteres, men som det er ventelig, at bemeldte Personer for endydermere at continuere deres begyndte Forhold skulle allerunderd. anholde om Deres kgl. Majestæts allern. Bestalling og Tilladelse at gaa i Rette for alle Ober- og Underretter skønt det ikke formodes, at de noget om min Ordre og inhibition ved deres allerunderd. Ansøgning anfører paa det der ej skulde bringes i Erfaring hvorledes deres Forhold og Opførsel hidtildags været haver, saa beder jeg allerunderd. at førend noget paa deres allerunderd. Ansøgn. bliver refereret samme da til min allerunderd. Erkl. allernaadigst maatte remitteres, at jeg beviseligen kan oplyse hvor uværdige de er til at betjene Procurator-Embede og end mere derpaa at nyde nogen allern. Tilladelse, jeg lever udi allern. Pligt udi dybeste Soumission.

C. C. v. Gabel.

Da Joh. Ad. Løvenstjerne søgte Bevill. som Prokurator i Ribe, siger han, at han vel vidste, at Navnet Prokurator havde noget, om ikke detestabelt, saa dog forargeligt for mange, som stødte sig over nogle uretvide Tingstudes Krogstier; men fornuftige Mennesker vidste at gøre Forskel paa Folk og vidste tillige, at Prokuratorer var aldeles nødvendige til Justitiens Fremme.

Det er under et stærkt Indtryk af denne Tingenes Tilstand, at man efter Christian den Sjettes Tronbestigelse gaar i Gang med at forme Lovregler, der tilsigter at bøde paa de Ulemper, man havde bragt i Erfaring, og som den landsfaderlige Regent og hans Raadgivere mente at kunne afhjælpe ved visse Lovbud. At det ikke lykkedes skyldes, som alt tidligere antydet, i det væsentlige den Aarsag, at det viste sig umuligt at reformere Dommerstanden, der lod maaske langt mere tilbage at ønske end den samtidige Prokuratorstand. Stiftamtsprotokollerne med deres Skrivelser om Dommere og Prokuratorer er en righoldig, men ikke opbyggelig »Historiebog« at blade i for den, der ønsker at lære den landlige »Retfærdigheds« Historie i det 18. Aarhundrede at kende.

2. KAPITEL

Rettergang og Domstole.

49. ANKER OVER RETTERGANG. Med Hensyn til Prokuratorernes Forhold falder Ankerne i to Hovedgrupper: 1° Klager over de uautoriserede Personers Optræden i Retterne. 2° Besværinger over Prokuratorernes Forhold i Retten og Sagens Vidtløftiggørelse. Det første Punkt er berørt i det foregaaende.

Besværinger over Prokuratorerne hænger nøje sammen med de almindelige Klager over Rettergangen, og af hvilke Natur de nødvendigtvis maatte være, vil allerede fremgaa af den foregaaende Skildring. Der lader sig imidlertid paavise en bestemt Række Bestræbelser for at afhjælpe Ulemperne, der giver Ret til at betegne denne Periode som en Reformperiode, selv om Resultaterne blev magre og Ulemperne ikke afhjulpet i Hundrede Aar.

Klagerne gjaldt særlig: 1. at Prokuratorerne paatog sig ulovmæssige Sager. 2. at de trak Proceduren ud og 3. at de opførte sig uskikkelig i Retten.

15. Oktober 1699 finder vi i Højesteretspatentet § 6, 3. den Bestemmelse, at Prokuratorerne 8 Dage før Sagens Opslag skal have gennemset de dem anbetroede Sager for itide at kunne frasisige sig dem, ifald en Sag maatte være af den Beskaffenhed, at de ikke paa Forlangende edelig tør bekræfte, »at de troe dem ret og lovmæssige at være«. I samme Patent § 10 bestemmes det, at en Prokurator, naar han har frasagt sig sin Sag, ikke maa antage sig den for Vederparten. I kgl. Brev af 27. Marts 1700 til Højesteret gives der Forklaring om, hvorledes nogle Artikler i Rettens Instruktion om Prokuratorerne er at forstaa.

Mod Vidtløftighed i Proceduren kæmpes der saa at sige daglig, idet Voteringsprotokollerne udviser en Række Vota under Sagens Procedering, hvor Retten kæmper mod Prokuratorerne paa samme Maade som lidt ældre Sagførere vil kunne erindre fra Sø- og Handelsretten under den højfortjente Retsformand Madvig. Man kan her ligesom i sin Tid i Sø- og Handelsretten ikke bare sig for at formene, at den ihærdige Kamp mod Vidtløftigheden bliver et nyt Vidtløftighedsmoment, der stundom appellerer til Smilet. At man imidlertid samtidig har haft Opmærksomheden henvendt paa visse Ulemper for Prokuratorerne ved Sagens for hurtige Fremme ses af Justitssekretær Sekmans Projekt af 1707 »om Forandringer i Højesterets Holdelse«. Sekman ønsker

5 visse Hovedsessioner i et Aar, hvad der vilde være ogsaa Prokuratorerne belejligt: »at de ved disse Maaneders Intervaller for Parterne de anfangne Sager desto bedre kunne instudere og Højesteret forestille, idet de nu, naar Højesteret er begyndt, snart alle Sager maa have i Hovedet og mellem falder adskillige importante Sager, til hvis Eftersyn de ikkun have Eftermiddagen fri, og dersom med deres Principaler at kunne conferere, som det tilsigter Justitiens bedre Befordring og Parternes bedre Tilrette-Forhjælpelse, som tidt klager, at deres Prokurator ej vel nok for dem haver procederet«.

At der imidlertid har været god Grund til at kæmpe mod Vidtløftighed er utvivlsomt. Det fremhæver saaledes, at den i alt væsentlig mundtlige Procedure virkede med utaaelig Omstændelighed. I et Reskript til Rettens Tilforordnede af 8. Februar 1717 klages der over »megen Tids unyttige Spilde, fordi Prokuratorerne gøre deres Processer altfor lange og vidtløftige ja tidt videre end Sagens Nødtørft udkræver«. Retten opfordres til at finde Midler herimod, og der peges hen til den Mulighed, at man kunde forelægge Prokuratorerne enten ved Timeglas eller Sejerværk saadan Tid, udi hvilken de Sagens Tarv noksom kunde fremføre«. Noget lignende har man foreslaaet ja vel ogsaa benyttet overfor altfor veltalende Præster. I Retten blev det dog ikke til noget, men den 22. s. M. afgav 17 Assessorer et Forslag, der affødte Rescript af 6. April 1717, oplæst den 17. s. M. for samlede Advokater, der modtog en Kopie af samme.

Det tredie Spørgsmaal, Prokuratorernes Skikkelighed for Retten og Midlerne mod Uskikkelighed, optog i høj Grad Myndighederne, og ved Rescript af 27. Marts 1700 paalagdes der Advokaterne en særlig Ed kaldet juramentum credulitatis sive calumniæ, som kunde afkræves i den enkelte Sag efter Rettens Skøn og aflagdes foruden den almindelige Advokated, der indtil Aar 1731 aflagdes en Gang om Aaret.

Ordlyden af disse Eder gengives her efter Citat.

Hovededen lød saaledes: »Jeg lover og herved sværer, at jeg under min Æres og Bestillings Fortabelse ei videndes nogen vrang eller uretfærdig Sag vil antage eller mig derudi lade bruge, langt mindre nogen Uretviished, Falskhed eller Kroglove drive, ej heller Folk sammenhitze eller nogen lovlige Forligelsesmaal hindre, ei heller vil jeg de Fattige eller andre med nogen ubillig Løn udsue; men derimod vil jeg mine Principaler med

Fliid, Troskab og Oprigtighed betjene; desligeste vil jeg give Højeste Ret, saa vidt mig mueligt er, ald nødvendig Oplysning om Sagerne saa og med Ærbødighed, Skikkelighed og Beskedenhed gaa udi Rætte og ellers alle Ting gjøre og lade som det en tro, ærlig og oprigtig Advocat vel ligner og anstaaer; saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord«.

Tillægseden lød saaledes: »Jeg sværger herved, at jeg ej troer og anderledes veed, end at jeg udi denne Sag jo haver en god og retfærdig Sag og at jeg ej søger andet end at give Højeste Ret en fuldkommen Oplysning derudi, for at erlange en retfærdig Dom, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord«.

Vægning ved at aflægge Tillægseden medførte Fortabelse af Ret til at føre Sagen og 50 Rdlr. Bod til Vor Frelsers Kirke samt Tilsvær af Omkostninger til Principalen. En Votering af 22. Juni 1707 har dog ladet en Reprimande træde i Stedet for de strænge Skriftbestemmelser, vi har jo alt set, at Højesteret var meget lemfældig mod Prokuratorerne.

En vigtig Bestemmelse i det citerede Rescript er det, at der forbydes Prokuratorerne at fremføre nogen Sag for Højesteret »som havde været der tilforn og der var bleven underkendt«.

50. GEHEIME INQUISITIONS-COMMISSIONEN. Det alvorligste Udslag af Reformbestræbelserne var imidlertid for Højesterets Vedkommende Nedsættelsen af en *Geheime Inquisitions-Commission* i Aaret 1725, der oprindelig skyldtes nogle Klager mod Flaadens Directeur Kammerherre Carl v. Gabel og Overretssecretair Frederik Rostgaard (tidligere Justitiarius i Højesteret) for Handel med Embeder. Fra at gælde de nævnte Embedsmænd udstraktes Undersøgelsen til Højesteret, af hvis Medlemmer enkelte var stærkt kompromiterede.

Hovedindholdet af dette vigtige Skrift er følgende: »Justicien krænkes« ved Skænk og Gaver, Foræringer til Køkkenet, mægtige Gæstebud etc. (de Mistænkte burde udelukkes) ved nogle Assessores Ukyndighed i Loven og Uduelighed, ved enkelte myndiges Overvægt, her nævnes Etatsraad Scavenius, der kujonerer de andre, ved Pensioner som Assessorerne faar af private. Scavenius og Kaalund faar 300 Rdl. af Grevinde Schach, *ved økonomisk Afhængighed af visse Prokuratorer, der hjælper dem til fede Commissioner*, ved Justitiarius Scavenius' vilkaarlige Fordeling af Sagerne og Hidkalden af særlige Parter nemlig Asses-

sorer, ved Lemfældighed overfor daarlige Underdommere. De *Store* vil ikke mere sidde i Retten, Ridderne kommer og gaar naar de lyster, *Prokuratorerne gør hvad de har Lyst til og opfører sig upassende*, de andre Retter tilsidesætter Højesterets Domme m. m.

Dernæst paapeges, at der er for mange Sager, det skyldes den tiltagende Fattigdom, daarlige Underdommere, *Prokuratorernes Forvirring af Sagerne*, Højesterets Mildhed mod uretfærdige Dommere, *onde Prokuratorer* og trættekære Parter. Retten varer for længe, der er for mange Sager, *Prokuratorerne er for vidtløftige*, de voterende Dommere ligesaa.

Det tilraades som Hjælp at kræve Præcished, at mulktene Assessorer og lønne dem.

Stiftamtmand Reitzer slutter sig til Erklæringen med en Memorial, der særlig fremhæver, hvorledes *Prokuratorerne bestikker Dommerne, er mere »specieuse« og klogere paa Lov og Ret end disse, at de udebliver* — det har de ganske vist lært af Assessorerne! »Prokuratorerne, med hvilke en Del Assessorer holder Kammeradskab og vel iblandt ere deres pensionaires, tør og gjøre, hvad dennem lyster«.

Prokuratorer, der er i Rettens Yndest, eller giver Assessorerne Skænk og Gaver eller forskaffer dem Commissioner, kan tillade sig alt i Retten, grov Skæmt, nærgaaende Skældsord, unyttig Snak, Chicaner og Kroglover og alt andet.

»Intet er vissere, end at de fleste Prokuratorer, ligesom det var deres lovlige Kald og Prokuratorembedet bestod derudi, ikke aleeneste uden nogen Undseelse og Samvittighed søge nu at forvende og forspilde Retten, samt forsvare de aller uretfærdigste Sager, men endog hitze Folk sammen for at udsue og afpresse dennem deres Penge og med det samme hielpe til, at den ene Proces føder den anden af sig, ja i de Byer og Provinsbyer, hvor de ere, ere saa meget mere værre og skadeligere end andre onde og skadelige Mennesker, som de vide noget mere af Loven end andre, og mere have Lejlighed til at misbruge denne deres Viden-skab. Hvorfor og Stiftsbefalingsmændene ligeledes her skulde allerunderdanigst ynske, at dennem maatte allernaadigst tillades, i de dennem allernaadigst anfortroede Stifter baade at beskikke Procuratores, og dennem, naar de fandtes uretvis og uretfærdige eller og udøgtige, at afskaffe. Men besynderligen burde de i Højesteret, naar deres Brøst fandtes, haardeligen at ansees.«

Højesteret viser for stor Lempelighed overfor uretfærdige Dommere og Prokuratorer, og naar Lovens Strenghed ikke her nyder sin fulde Kraft og Gang »bliver der ingen Hold paa uretfærdig Dommer og uretvisse Prokuratorer og tillige med Uret, Bedrageri, Vold og andet mere saadant ondt vil Processernes Mængde dagligen tage til«.

Aarsagen til Sagernes store Vidtløftighed ser Reitzer deri, at jo mere en Prokurator taler, des større Salarium kan han forlange, og det er nu for Prokuratorerne fast bleven en Nødvendighed at tale saa meget, da Parterne ellers ikke er tilfredse, men Assessorerne og Publikum maa saaledes undgælde, for at Prokuratorerne kunne tjene Penge.

»Men det er ikkun nogle og tredive Aar siden, at en Prokurator ved Navn Wordemann førte denne Vidtløftighed ind i Høyeste Ret; saasom tilforn procederedes der paa en meget enfoldigere og kortere Maade ved Indlegge, hvilket fik snart en Ende; og havde vel eller ikke Kongerne selv samt heele Rigens Raad, af hvilke Højesteret i fordum Dage bestod, kunnet sidde der«. Reitzer mener dog, at dette Forhold vil kunne bedres, om Justitiarius med Alvorlighed hævdede Instruksen 26. Artikel.

Højesterets Assessorer er ogsaa altfor vidtløftige i deres Vøring, de kommer for sent i Retten, saa at der ofte maa ventes paa dem i »halve, hele og flere Timer« eller bliver helt borte.

Den hele Sag havde, som det vil ses, et stort og uhyggeligt Omfang, men karakteristisk for Tiden er det, at dens Udfald blev, »efter Omstændighederne meget tamt«. En Dommer Justitsraad Kreyer blev trods Bødetilbud afskediget, og Etatsraad Scavenius blev »i Naade forløvet, men fik 1730 Titel af Conferentsraad og gør atter Tjeneste blandt Assessorerne«.

Med Hensyn til Prokuratorerne fik Sagen slet ingen praktisk Følge, maaske kan det antages, at Paabudet i kgl. Rescript af 2. Marts 1729 om, at Advokater skulde søge deres »under Hænder havende Sager« forligte inden disse fremkom i Højesteret, stod i Forbindelse med de indhøstede Erfaringer, men Bestemmelsen fik aldrig praktisk Betydning.

Ved Rescript af 4. Marts 1730 fandt Højesterets Justitiarius Braem sig foranlediget til alvorligt at foreholde Prokuratorerne den Mishag, som Hs. Majestæt havde fattet over deres Vidtløftighed, »da de med unødige Dicentes og Nonchalance spilde Retten, saa at i afvigte Aar mere Tid var dermed spildt end paa Sagerne«.

51. REFORMER. Lige efter Christian den Sjettes Tronbestigelse var der overhovedet en stærk Bestræbelse for Reformen i Retsvæsenet, og ved Commissorium af 24. November 1730 blev det paalagt Conferentsraad Niels Slange i Forbindelse med flere andre Assessorer i Højesteret at gennemgaa den seneste Instrux og afhjælpe Mangler. Resultatet blev en ny Instrux af 23. Februar 1731, der særlig indeholdt vidtløftige Bestemmelser om Prokuratorernes Forhold, i det væsentligste var en Gentagelse af tidligere spredte Paabud, der alt er omtalte, saaledes Forbudet mod at transigere sig Sagerne og et nyt Paabud om, at Prokuratorerne i Sygdoms- eller andet Forfald skulde forhandle med deres Principaler om Overdragelse til en anden Prokurator, hvorved Bestemmelse af 1684 om Møde ved Fuldmægtig ophævedes. Endelig sker der den Ændring i Edsaflæggelsen, at Eden kun aflægges een Gang.

De enkelte spredte Reformbevægelser samles dog i den bekendte Forordning af 23. December 1735, den foranlediges i høj Grad ved de rundt i Provinserne herskende Tilstande, der belyses skarpt gennem Amtmændenes Protokoller og Brevbøger.

Forordningen af 23. December 1735, der er alle Jurister velbekendt, er rettet mod temere litigantes samt uretvide Dommere og Prokuratorer.

Dens mod Prokuratorer rettede Bestemmelser er følgende. »I Præmisserne hedder det: Justitiens uforhalede og retsindede Befordring er hidindtil hindret dels ved det at trættekjære Menneskers Ondskab samt egennyttige og uretvide Procuratorers Opholdelse og Lovkroge have indviklet andre Undersaatter i unødvendige Processer og gjort Sagerne forvirrede og uendelige«. Der næst gaar man over til at opregne Dommernes Synderegister, hvorefter Præmisserne slutter med »at igentage alt hvad Loven og de udgangne Fr. mod temere litigantes og trættekjære Partiere samt uretvide og partiske Dommere og onde og forføriske Procuratorer befaler samt desuden befales«.

§ 3 tilholder, at Procuratorerne for alle Retter skal af Dommerne tilkaldes at overholde deres Ed, straffes med Mulkter og tilige betale lige saa meget som Mulkten til Justitskassen.

Til Forordningen af 23. December slutter sig Reskript til Højesteret, hvori denne tilholdes at ikende de Parter, Prokuratorer eller Dommere, hvis utilbørlige og lovstridige Forhold for Højesteret tydelig fremlægges, Omkostninger og tilstrækkelig Penge-

mulkt til Justitskassen, hvadenten dette af Modparten paastaas eller ikke. Reskriptet er iøvrigt væsentlig rettet mod Dommerstanden, og dets afgørende Betydning ligger deri, at man ved at underlægge Processen paa alle Trin Dommeres »Politimyndighed« skabte en ny Magt: *den dømmende Magt*, der faktisk indskrænker Enevælden.

Med Forordningen af 23. December 1735 er de her nævnte Reformbestræbelser væsentlig bragt til Ende. Man bliver selvfølgelig ved at søge ved Reskripter, Forordninger og Instruxer at afhjælpe Mangler, men naar Omtalen heraf udsættes, saa er det, fordi der samtidig med de her omtalte Reformarbejder løb et andet meget betydningsfuldt, Forsøget paa gennem en videnskabelig Uddannelse i Lovkyndighed at skaffe Landet Dommere og Prokuratorer, der bedre end de ustuderede kunde udfylde deres Plads i Samfundet.

3. KAPITEL

Økonomiske Forhold og Kaar.

52. SALÆRER. En almindelig Anke mod Prokuratorerne var den allerede af Arild Huitfeldt nævnte »deres store Gerrighed« d. v. s. de høje Salærer. I Tiden før 1700 var Taxten 6—10 Rdlr. der tilkendtes for Møde. I Amtmand Sehesteds Indstilling til Kongen (berørt ovenfor) siges det, at de enkelte Skridt specificeres. En Stævning koster i Reglen 4 til 6 Rdlr., Vidner 4 Rdlr. daglig, Protest frafaldet 3 til 4 Rdlr. Dog kan Beløbene for udenbyes Forretninger stige til 6, 10 eller 14 Rdlr. Amtmand Sehested »grues« over Procuratorernes Salærer, men ønsker dog heller ikke at »Brødkassen« skal hænges dem for højt og bringer en Række faste Taxter i Forslag, som Regeringen ikke vil lade gælde.

Det har som sagt for den almindelige Opfattelse staaet saaledes, at de Procuratorerne tilkommende Salærer var meget høje, og der klages idelig derover. Det maa imidlertid erindres, at der paa hvilede dem en meget generende Pligt til at møde i Delinkvent-sager uden at erholde væsentlig Godtgørelse, og dette Forhold har givet Anledning til mange Rivninger.

Medens det i det 17. Aarhundrede var Skik, at den, der ved en Forbrydelse var bleven forurettet, selv skulde forfølge og betale Omkostningerne ved Forfølgelsen, ændredes dette Forhold ved Frd. af 9. December 1712, hvorved Omkostningerne paalagdes det Offentlige. Ved senere Lovbud fastsættes det, at Prokura-

torerne skal nøjes med fri Befordring samt Kost og Tæring for disse Sager.

Men det er en Selvfølge, at saadanne Regler om Delinkventsager skabte Prokuratorerne meget gratis Umage og satte ondt Blod. Det vrimler derfor med Klager og Skriftveksler af denne Aarsag. En vidtløftig Drabssag kan anføres, hvori Prokurator Bøje til Amtet indsendte en Regning paa 972 Rdlr. 4 Mk. og 13 Sk., medens det Beløb, der efter Vedtægten tilkom ham, kun var 1 Mark for en halv Dag og for en Nat og Dag 2 Mark. Selv om Salæret i den Sag kun er beregnet til 701 Rigsdaler og 2 Mark og af Regeringen nedsættes til 400 Rigsdaler, da der var akkorderet forud med Prokuratoren, overskrider det meget væsentligt, hvad der tilkom ham.

Det kan ikke undre, at det var svært at faa fat i Prokuratorer til Delikventsager, dog de herom førte Forhandlinger skaffede ikke Prokuratorerne større Betaling, men det tillades Amtmændene i disse Sager at gaa udenom Prokuratorerne.

Har de private i Begyndelsen af den heromhandlede Periode været haardt tyngede af Delikventomkostninger — (i den før omtalte Milan'ske Sag androg de for Westindisk Compagni over 2000 Rigsdaler), saa er sikkert den kriminelle Retspleje efter 1712 bleven i høj Grad præget af det Offentliges Karrighed til Skade for de arme Syndere, der skulde defenderes.

I Almindelighed hævdes, at Prokuratorerne skal lade sig nøje med fri Fordringsskab samt billig Kost og Tæring, og Salær gives ikke i Delinkventsager. I Kommissionssager kunde dog Salærerne løbe ret højt, saaledes fik Højesterets-Prokurator Smith i 1734 Lov til at beregne 100 Rdlr. om Sagen tabtes, 200 om den vandtes; det drejede sig om en Sag mellem Køge By og Ølseagle Bymænd om Køge Lyng.

53. JENS SCHIÖTT'S FORSLAG. I denne Forbindelse bør fremdrages en Skrivelse, der indkom fra Prokurator Jens Schiött, tilsigtende Reformen i Betalingsvilkaarene med Regeringens afslaaende Svar herpaa.

Efter at være blevet Prokurator, 10. August 1705, indkom han med en Skrivelse til Kancelliet, hvori han, næst efter at takke for sin Bevilling, fremsætter: og saasom mangelen af en rig og trættekiær ved Proces bliver ruineret, hvorover de fattige bliver tvungen til at supplicere om Hans Majestæts Hjælp som dog bliver remitteret til Lov og Ret, saa forestiller han til den fattiges

Conservation en Del Punkter til Hans Majestæts Resolution. I Korthed gik disse ud paa:

- 1) at de fattige i Danmark og Norge maa nyde ustempet Papir og Frihed for Skriverpenge, saasom C. 5ti Reglement om Skrifverløn af 84, 22 Martij siger i Slutningen at den fattige som ikke kan betale, derfor dog ikke skal holdes for sin Ret.
- 2) at de mange Opsættelser, som sker i Retterne, hvorved den fattige meget opholdes, maatte korrigeres og ikke at ske uden med begge Parters Villie efter Lougen, ej heller længer end til næste Ting eller 14 Dage i det højeste; og at ingen maa tvinges til at tage Opsættelser.
- 3) anker over, at man først skal stævne Vidner til Examen at tage Tingsvidner efter og derefter skal man stævne Sagen til at agere og til Doms som er dobbelt Bekostning for den fattige, og han har i Norge brugt en langt kortere Metode, idet han paa een Gang stævnedes baade til Vidner at forhøre og til Doms, og fik saa Sagen paa en Gang afgjort.
- 4) Loven befaler, at Prokuratorer, naar de af Øvrigheden befales, skulde betjene de fattige uden Betaling. Han formener, at skønt en Prokurator ikke bliver anbefalet af Øvrigheden, bør han det dog gjøre, men han ved mange Exempler, at Procuratorer ikke vil antage Sager for den fattige, hvor de ikke kunde vente Salarium.

Herpaa svarer Generalprokurøren ved at citere Loven uden i større Grad at finde Anledning til at komme ind paa Sagen, men ender med følgende:

»Lougen forbyder ingen Procurator at antage den fattiges Sag, men vil hand det ej saa kand Øvrigheden give ham den Befaling at tage sit Salarium i dend tilkommende Kost og Tæring. Naar en Procurator vil gøre som Jens Schiøt proponerer og troligen veileede den fattige, da er det at berømme. Men skulde nogen have Bestalling at være de fattiges Procurator med særdeles beneficia for dem uden foregaaende god Information om Sagen, da var at befrygte at under Fattigheds Navn mange Processer unyttelig vilde opkomme og vilde drifves Marchandise med Retten disse Exempler hand taler om af Excesser borde han nævne af H. K. M. dem kunde korrigere, men han ved ingen i Særdeleshed at nævne da er det ilde gjort at han ligger en Diffamation paa dem alle særdeles for deres og hans Konge o. s. v.

Hvorpaa Conseillet 3. Februar 1706 resolverer: Forbliver ved Gen. Procureurens Erklæring og ved Loven.

Den nidkære Prokurators Anstrengelser ses saaledes ikke at være bleven kronede med Held!

54. LIVSVILKAAR OG FORMUE. Selv om nu Overøvrigheden har ment, at Prokuratorerne tjente godt, og Erklæringen om Højesteret fremstiller dem som de mægtige og rige overfor Dommerne, saa har det vel nok kun været et Faatal, om hvem dette med Sandhed kunde siges. De enkelte »store« Advokater fik gode Salærer, og i Kommissionssagerne betaltes ogsaa rundeligt, men den daglige Sagførrergerning særlig paa Landet kastede vel ikke saa forskrækkelig meget af sig. Det københavnske Mandtal af 1728 giver enkelte Fingerpeg om dette. Af de her opførte 28 Prokuratorer er 8 Husejere. Af Højesteretsprokuratorerne logerer *Hans Henrik Ermandiger* paa Slotsholmen i Gaarden Nr. 112, han ejede Nabogaarden og holdt to Karle. Desuden førte han Hus paa Hjørtespriug ved Herløv, hans Hustru var adelig født, af den højadelige Slægt Trolle. *Svend Krag*, beskikket Assessor, boede paa Slotholmen 112 med Hustru, 9 Børn, 3 Karle, 4 Piger, 1 Præceptor og 1 Fuldmægtig, altsaa en Husstand paa 20 Personer. Ogsaa hans Hustru var adelig, men han levede over Evne. *Lowson*, senere meget fremragende Højesteretsprokurator, boede da i Løngangsstræde med 1 Karl. *Bjørn Mørch* boede i Larsbjørnstræde, efter Branden paa Købmagergade med Hustru, 4 Børn, 3 Karle og 2 Piger. *Truels Smith*, kaldet Højesteretsadvokat og Generalfiskal, ejede før Branden Gaard paa Nørregade og flere Prioriteter, men da han ikke var i Byen under Mandtallet, erfarer vi ikke noget om denne Standens første Mands Husstand. Han holdt dog Præceptor til sin Søn. *Hans Ursin* ejede ogsaa Gaard paa Nørregade, der brændte, han boede ved Mandtallet hos den rige Vinhandler Abraham Lehn i Strandgade med Hustru, 3 Børn, 1 Søsterdatter, 4 Karle og 2 Piger, hans Fuldmægtig boede i Byen. *Morten Westling* ejede Gaard paa Vandkunsten, hvor han boede med Hustru, 4 Børn, 3 Karle og 2 Piger samt et fattigt Barn, han havde taget til sig. Af de resterende 9 Højesteretsprokuratorer var Munthe ikke i Byen, Lykke, Lunow, Hvid, Espe levede i stor Fattigdom, Munk, Holm og Leth havde en mindre Husstand, men tilsyneladende ret gode Kaar.

De øvrige Prokuratorer er enten helt ubemidlede eller lever under smaa Haandværksmestres Kaar.

4. KAPITEL

Prokuratorernes Jura og Retssprog.

55. LOVKYNDIGHED. Hvilken var da disse Prokuratorers Lovkyndighed, og hvorledes formede de deres Ord i Skranken, deres Indlæg for Parterne? Af Prokuratorerne i det syttende Aarhundrede har vist kun en ganske enkelt drevet, hvad vi nu vilde kalde juridiske Studier, ja overhovedet været indskrevet ved Universitetet som Student. Og har de det, har de vel oftest drevet det teologiske Studium og er saa senere blevet slaaet ud af deres Livsvej og har grebet til Prokuratorens. Ikke faa af de Prokuratorer, der har faaet Bevillingen, angiver udtrykkelig at de har studeret Teologi. Et enkeltstaaende Tilfælde afgiver Truels Smith, der 28. Januar 1702 bliver Højesteretsprokurator og i sin Ansøgning selv siger, at han har været ved Universitetet i 13 Aar og udenlands i 6 Aar og »appliceret sig til Jura«.

Den Jura, der fandt Anvendelse ved de gamle danske Domstole, var som før antydet Kendskab til de gamle Love og deres sædvanemæssige Anvendelse. Københavns Universitet oprettedes 1479 af Christiern den Første. Som Fag doceredes der Jura ved facultas utrisque juris, det var da kanonisk Ret, der dyrkedes. Efter Reformationen virkede i Reglen kun een Professor i Jura ved Universitetet, og denne repræsenterede i Statsstyrelsen vel nok fremmed Ret og Romerret, gav Reponsa o. s. fr., men paa det hjemlige Lovarbejde havde han ingen Indflydelse. Den danske Adel tæller adskillige dygtige Retslærde, deres almindelige Studier havde de drevet ved de berømte europæiske Universiteter, saa godt som aldrig i København, men i deres Stillinger som Rigsraader, Rigsebedsmænd, Dommere paa Landsting og i Kongens Retterting fik de god Brug for deres Kendskab til Retsvidenskab og positiv Ret. Paa Sorø adelige Akademi dreves Studiet af Retsvidenskab, og det er vel nok rigtigt, at Adlen vaagede over den danske Retsvidenskab som sit specielle Domæne, og at der væsentlig i den Periode, der kaldes Adelsvælden, i Danmark ikke blev drevet juridiske Studier af andre end Medlemmer af den privilegerede Stand, hvem alle juridiske Stillinger i Staten var forbeholdt.

I Christian den Fjerdes sidste Tid og navnlig i Tiden efter hans Død maa dette Forhold dog have været noget ændret. Den

første fødte Dansker, der bliver Professor i Retsvidenskab ved Universitetet, er Claus Plum, en Svoger til Biskop Vinstrup, i hvis Lod det faldt at ønske Carl d. X. Gustav velkommen som Herre i Skaane! Det vides fra Forfatteren af Glossariet Oster- sen Vejle, at Plum interesserede sig for dansk Ret, og en af hans Efterfølgere Peder Lauridsen Scavenius træder straks efter Enevældens Indførelse ind i det praktiske Retsliv som Generalpro- kurør og Assessor i Højesteret. I 1658 beder 9 Studenter, med den senere Højesteretsdommer Cosmus Bornemann i Spidsen, om, at der maa blive doceret dansk Lov for dem. Blandt de Mænd, der arbejder paa Christian den Femtes danske Lov, er al- lerede fremragende danske Retslærde. Men det varer længe end- nu, inden Retsvidenskabens, som den doceres ved en videnskabelig Højskole, naar til de Lag i Befolkningen, hvorfra Datidens Pro- kuratorer rekruterer. Og den Maade, paa hvilken der procederes af disse Prokuratorer, er den samme i den sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede, som den har været før 1660.

Under Enevælden blev Universitetets Jurister taget i Brug særlig i Højesteret og senere i de betydeligste juridiske Embeder i Staten og det synes, som om man ved Universitetet er bleven ved med at docere væsentlig fremmed Ret, skønt Udkastet til en ny Fundatz i 1691 foreskriver, at dansk Lov skal sammenholdes med Romerret. I Begyndelsen af det nye Aarhundrede breder Studiet af »Natturretten« sig over Mellemeuropa og naar til os, hvor Holberg i sin Natur og Folkeret indfører Pufendorf i Dan- mark. Den voksende Trang til Viden sætter sine Spor i alle Kredse, og Juraen, som Adlen i flere Aarhundreder havde vogtet til eget Brug, vinder flere og flere Dyrkere, bliver mere og mere nødvendig for alle, der vil give sig af med Dommer- og Embeds- virksomhed.

De lærdes Sprog var endnu Latin, men fra Midten af det 17. Aarhundrede bliver Fransk Diplomaternes Sprog, og Moders- maalet trænger mere og mere igennem i Litteraturen, selvom Latin endnu terpes i Skolerne. Latin behøver derfor ingentunde at staa i Forbindelse med Romersk Ret eller udvidet Retsstudium.

Latin finder vi nok af hos de procederende, deres Sprog er spækket med latinske Gloser — ikke Hans Knudsens, han taler Jysk, men Brostrup Albertin f. Ex. er gæv i latinske Vendinger, som han, der ikke ses at have været Student, dog maa have et

eller andet Steds fra. At det i Begyndelsen af det attende Aarhundrede har været Mode at fremføre fremmed Jura i Højesteret ses af Instrux af 1731, der forbyder Prokuratorerne at allegere fremmede Rigers og Folks Love. Men det juridiske Studium som Forberedelse til Embeds- og Prokuratorgerning møder vi først ved Indstiftelsen af juridisk Examen i 1736.

56. RETSSPROGET. Hvad angaar Retssproget i den holbergske Tid, saa er det under Udvikling henimod det rendyrkede Fag-Kaudervælsk. I det 17. Aarhundredes første Halvdel lød endnu Christian Pedersens, Palladii og Peder Laales djærve Dansk, der hentede sine Fagudtryk fra de ældgamle Provinslove, som de var udviklede i Recesser og senere fandt deres endelige Form i den sproglig set herlige Lovkodifikation, der bærer Christian den Femtes Navn og Titlen »Danske Lov«.

Men allerede i den sidste Halvdel af Aarhundredet brød Skriverfransken, Militær- og Embedstysken og sluttelig Universitetslatin ind i Retssproget.

I de givne Prøver paa Processer i denne Periode vil man have haft Lejlighed til at lægge Mærke til Albertins djævelske Opregning af Axel Juels *crimina* og til Assesorernes franske Gloser. Dette bliver snarere værre end bedre i den senere Periode. Og Latinen bliver efterhaanden uhyggelig. Slem nok i de københavnske Retter, hvor den dog i hvert Fald kunde regne paa adskillige akademiske Læsere og Tilhørere, rent ud forfærdelig i sin Per Degn'ske Form bliver den i Durup Degn, i Rasmus Bondos og Konsorters Mund. Det virker i denne Sammenhæng forfriskende at stifte Bekendtskab med den ægte gamle Tunge hos den af Aakjær biograferede berygtede jydsk Proprietær Hans Rosborg fra Skive-Egnen, hvem Aakjær beskriver som en lille firskaaren, pirvorn, til daglig mærkelig og lurvet klædt Mandsperson. Han var selv processyg og optraadte med Forkærlighed i Retter, var vel ikke egentlig Prokurator, han taler med Foragt om de »Landprokuratorer, som flakker Landet omkring og indslikker sig hos en ugidelig Bonde«. Men han har Ret, naar han siger: jeg kjender ikke udi hele Danmark der tales nogen Steder ret Dansk uden i Kjøbenhavn dog er Mangel udi mange Ord«. Hans Erfaringer strækker sig over den anselige Tid fra hans Fødsel 1661 paa Rosborg i Mønster Sogn til hans Død samme Steds i 1752; faa kendte som han Rettergangens Krogveje fra

Birkeretten i Friisholt til Højesteret, paa hvis Foranledning han blev dikteret af »sær Kgl. Naade« en Bøde paa 100 Rdlr. til Viborg Tugthus.

Der findes opbevaret en Prokuratorfuldmagt fra 1727, hvori Bønderne i Kirkeby i Ribe Stift gør vitterligt: »at de have antaget Niels Mortensen og hannem beskikket til vores utvivlelige *Syndico* saaledes, at han maa og skal kunne møde paa vore Vegne *active* og *passive* i forberørte vores Sag (mod Jægermester Bachmann i Tandrup om Græsning og Tørvegroft i Kirkeby) paa Kalslund Herreder Ting eller i Fald Sagen *per apellationem* skulde komme til en højpriselige Oberret eller hvor det maatte erfordres, deraf at rejse og *formere* alle Slags *Proces* og Tiltale, samt igen at indkalde og indbringe, at overlevere *fora declinatoria* og andre Exeptioner, *libellere*, *litim contestere*, *articulere*, *respondere*, *juramentum veritatis*, *malitiæ*, *calumniæ dandorum respondentorum in litem affectionis*, *æstimationis*, *purgationis in supplementum probationis expensarum*, *damnorum et interesse quartæ dilationis esjusque prorogationis* endog enhver anden tilbørlig Ret og Lov tilladt eller ved Dom paagældende Ed, *estiamsi litis decisorium fuerit*, i og paa vor Sjæl at gjøre og aflægge, at indbringe alle Slags Bevis dets angaaende, alt hvad nødvendiggøres at forhandle det samme at *tuere*, at *exipere* og *respective replicere*, *duplicere*, *triplicere ect sigilla et manus recognoscere* eller *diffinere in contumaciam* at *producere* samme at *purgere* til vor og endelig Dom at beslutte«

Aktstykket er læst Fredag den 1. December 1733 paa Kalslunds Herreds Ting. Det drejede sig ikke her om en lærd latinsk Jurist, men om en omløbende Prokurator, om hvem Amtmand Gabel udsiger, at han intet agtede, hvad han skrev, sagde eller gjorde. Men paa de Kirkeby Bønder har denne Mundfuld Corpus juris-Latin i Degneudgave sikkert virket overbevisende og givet dem en stærkt Indtryk af, at deres Sag var gode Hænder, og at de i hvert Fald havde givet deres Prokurator nok til at tumle med i den højvigtige Sag om Græsning og Tørvegroft.

Det bør dog formodentlig tilføjes, at Retten i og om Ribe var den i Slesvig gængse Ret, om hvilken det hedder: »at den ikke bestaar i een, men mange saasom Kong Valdemars eller jyske Lov, Landgerichtordningen, adskillige Recesser, Blüttings Glossarium, Haandfæstningerne, Coldingers Afsked, Thor Degn, wohlhergebrachte Freiheit, urgammel Usance, og naar alt dette ikke

kan hjælpe, da fremmede romerske og andre Love, adskillige juridiske Skrifter og endelig Dommerens sunde Begreb.«

En Retstilstand som denne, hvorom Amtmand Gabel 1736 skrev til Kongen, var vel egnet til at fremelske et Retssprog i Distrikterne Sønden for Lov og Ret.

Det er vel efter det anførte næppe for meget at sige, at den juridiske Videnskabelighed, for saa vidt Underretternes Prokuratorer og Underdommerne angik, vandrede rundt i et tæt Mørke, der bedre end noget andet tjener til Forklaring af den Bekymring, vort Retsvæsen skabte hos Landsfaderen og hans trofaste Raadgivere.

57. PROKURATOR ABELS LATIN. I en noget senere Periode naar Diskussionen om Prokuratorlatin op til Landets højeste juridiske Embedsmænd, og Prokurator *Iver Abel*, født 1720 og død 1788, Prokurator i København, har paa en pudsig Maade gjort sit Navn bekendt for Eftertiden og er af Werlauff bleven højtidelig tagen til Indtægt som Bevis for Latinen hos Holbergs Komodie-Prokuratorer. Samtiden tog Episoden med bedre Humør.

Det var en københavnsk Byskriver Henning Gether, der følte sig brøsthølden og klagede 30. November 1765 til Kancelliet over, at den forvorpne Prokurator havde bestilt en Akt, hvori der forekom to »Indlægge«, som var fulde af Fransk og Latin. Hr. Gether siger, at han havde udeladt dem, da de var heel ulæselig skrevne, Sandheden var, at den brave Skriver ikke forstod et Kuk af de fremmede Sprog. Han sagde det til Abel, men det Skarnsmenneske indførte saa paa egen Haand det udeladte i Akten og tegnede under Byskriverens Notat in marginem følgende: »Suplementi Rigtighed attestere Iver Abel. Og det er Skade, at Vedkommende ikke har lært bedre at læse«. Indigneret spørger nu Byskriveren, om en Prokurator saaledes kan attestere og criticere i en skreven Akt udstedt under Rettens Segl. Han haaber ikke, en Skriver skal beskæmmes, fordi han ikke kan Latin, da der jo dog inden Retten skal procederes paa Dansk. Magistraten indsender Akten, der har været produceret i Raadstueretten, uden Kommentarer.

Den daværende Generalprokurør Stampe faar den til Erklæring og tager først meget højtidelig fat. Han har før hørt Klage over Abels Dumdristighed, nu ser han den for første Gang. Ind-

læggene er temmelig sluddervorne skrevne, de er spækkede med latinske Vendinger, som han meget bekvemmere kunde have givet paa Dansk. Vi har gode danske Love, vi skal være glade for det og holde os til det danske. For at vise Prokurator Abel, at slikt Markskrigeri ikke bifaldes, bør han betale en »liden Mulkt«.

Havde han nøjedes med denne ungdommelige Kaadhed, saa fik det gaa, men han har gjort det, der er værre. Gether havde Ret til at lade Pladsen staa aaben, han forstod ikke Latin, og det var endda sluddervorn Latin. At Abel har indført Latinen i Akten og attesteret den i Marginen, »det er dristigt, ilde og ubetænksomt gjort«.

»Iver Abel burde som Prokurator vide at Akter er en hellig Ting«, der maa ingen ændre eller udfylde. Sker det oftere, kan han vente alvorlig Straf, for denne Gang slipper han paa Grund af Ungdom og Uerfarenhed.

Desuden skal Abel have at vide, at vor Rettergang bør være dansk, for sin daarlige Latin bør han betale 4 Rdlr. i Mulkt til Stadens fattige.

Cancelliet fulgte Generalprokurøren, Prokurator Iver Abel blev 4 Rdlr. fattigere, Juristerne morede sig, og den danske Litteratur fik en Kommentar til Tobias Prokurators Latin.

For Abels Vedkommende er der nu rigtignok det særlige at han *var* Sprogforsker, 1775 trak han sig tilbage fra sin Prokuratorvirksomhed og levede til 1788 for sine Sprogstudier, der omfattede Hebraisk, Grønlandsk og Mongolsk og satte Frugt i flere videnskabelige Værker, der har bevaret hans Navn, og skaffet ham selve Professor Vilh. Thomsen til Biograf!

Latinen blev dog ikke for de 4 Rdlr. udryddet, thi i den juridiske Tilskuer Nr. 20 1776 besværer en Indsender P. N. sig over Prokuratorernes ulykkelige Vane — især paa Landet — at bruge i deres »Indlægger« saa mange »latinske, grædske, franske ja endog italienske Ord (det sidste skyldes den Skurk Beccaria, der huserer slemt i det attende Aarhundredes Jura), at en stakkels Skriver har største Fortræd med at skrive dem rigtigt«. »Ingen er værre hermed end Drengene, naar de møder paa deres Husbondes Vegne«. Latin syntes altsaa at være degraderet til en Sport for de unge Fuldmægtige, Indsenderen beder til, at man kunne faa disse unge Mennesker til at tale deres Modersmaal.

Klageren er sikkert By- eller Herredsfoged og Skriver. Han klager over, at de unge Mennesker negerer, concederer, refererer

sig — skal vel være reservere sig, de urgere, de inhærerer og de engræssere sig. Dette sidste skal formodentlig betyde, at de gør sig tykke. Det findes hos Holberg i Den honnette Ambition, hvor det bruges af Henrik som Baron. Indsenderen savner Høfners Conversations Lexikon, som hans Formand i Embedet havde haft. Tysk kan han nemlig og kunde fortjene meget ved at oversætte Prokuratorernes Indlægger paa Dansk.

Klagen er pudsig, men vi maa bekende, at endnu saa sent som i vore Dage negere, concederer og urgerer vore unge Jurister som i gamle Dage for at engræssere sig! Og er Latinen havnet hos Fuldmægtige paa Landet i 1776, kan man uden at gaa Sproget for nær sige, at den er langt ude!

58. ANDREAS HOJER. Gennem Holbergs Komedier er de to Ting, Prokuratorer og daarlig Latin, knyttede nøje sammen for Eftertiden, og den Jura, som Holberg gav sine Prokuratorer i Eje, er heller ikke meget værd. At der var i høj Grad Anledning til at sørge for, at Prokuratorerne blev bedre uddannede, fremgaar allerede af de i det foregaaende afgivne Betænkninger, Rostgaards, Sehesteds og Slanges, og de deri udtalte Bestræbelser sætter da ogsaa Frugt ved Indførelsen af juridisk Examen.

Æren for dette store Fremskridt har Andreas Hojer, født 18. Maj 1690 i Karlum Præstegaard i Tønder Provsti. Skønt hans Sprog var Tysk, har han i sin Barndom hørt Bonden tale »godd gammel dansk«, og selv betragter han sig altid som dansk. Sin Universitetsuddannelse faar han dog i Tyskland, oprindelig Mediciner er han hele sit Liv en Tilhænger af praktisk Uddannelse. Gennem Joh. Ludvig Holstein træder han i Forbindelse med Christian den Sjette og bliver efter dennes Tronbestigelse en af de mest benyttede Mænd i Riget. Han udnævnes til juridisk Professor og udfolder en betydelig litterær Virksomhed. Hojer døde kun 50 Aar gammel som Grundlægger af den danske Retsvidenskab.

59. JURIDISK EXAMEN. Allerede 1731 var der af Geheimeraad Iver Rosenkrantz til Rosenholm, samme Aar ansat som Universitets Patron, nedsat en Kommission, hvori Gram, Worm og Bartholin havde Sæde, og den nye Fundatz, som fremgik af dens Arbejde, opretter et nyt Professorat i Jura, der blev besat med Hojer, om hvem det siges, at han først bragte det juridiske Studium

i Flor og med megen Iver søgte at føre den studerende Ungdom til at lægge sig især efter Fædrelandets Love. Den juridiske Examen indføres ved Fr. af 10. Februar 1736. Intimationen udtaler sig saaledes: at Forordningen fremgaar af Ønsket om at Justitsen i vore Riger og Lande formedelst retvise og bekvemme Rettens Betjente og Procuratorers Tid efter anden desto bedre efter Lands Lov og Ret kan vorde plejet.

Den Henvendelse til Kongen, forfattet af Hojer, der gik forud for Forordningen, indeholder de Motiver, som gør denne ønskelig og lyder saaledes:

»Stormægtigste Monark allernaadigste Arvekonge og Herre.

Eders Kongelige Majestæt har ved Patron Academiæ Herr Geheimeraad Rosenkrantzes Excellenzes allernaadigst ladet os underskrefne anbefale, at som Eders Majestæt med største Mishag ansaa den ynkelige Tilstand, hvori Justitsen ved saa mangfoldige ukyndige og ubekvemme tildels derhos uretvis og onde, enten Procuratores eller Dommere og andre Justitz-Betjente i Eders Kongelige Majestæts Riger og Lande befindes at være satt, i det saadanne Mennsker ey allene ophidser andre eenfoldige Undersaatter til unyttige Processer, men endog af Uvidenhed og iblandt Ondskab, forkært anlegge i andre Maader saaledes forderve de dem enten som Procuratorer eller Dommere anbetroede Sager, at de siden ey allene maae gaae fra een Instanz til den anden, og til sidst ind for Eders Kongelige Majestæts højeste Rætt; men som det saaledes eengang er forseet, offtest ey meere staaer at redressere; hvorover ey allene Processernes Mængde endog for højeste Rætt maae blive saa umaadelig, at de ey i et Aar kand afgiøres, men fornemmelig Undersaatterne udarmes og Landet opfyldes med mangfoldige Urættfærdigheder, Falskheder, urigtige Eeder samt andre dermed connecterede Gud fortørnende Synder og et uendelig Had mellem Undersaatterne indbyrdes, saa skulle vi med al optænkelig Flid overveye, hvorledes Studium juris paa dette kongelige Universitet stoed at bringes i større og saadan Flor, at fleere, end hidtil skeet er sig derpaa med Flid maatte applicere, offentlige Examina Juridica kunde indføre og endelig denne beklagelige Misbrug derved tillige kunde hemmes eller i det ringeste med Tiden formindskes og Landet med bekvemme og retviise Procuratorer, Skrivere, Dommere og andre Civil-Betjente forsiunes.«

Derefter fremlægges Forslaget, der er delt i III Poster. Post I

om Examinibus Juridicis i sig selv. Ingen Studiosus maa søge Dommer eller Prokurator Embede etc. uden at være publice examineret og givet Character. Der skal hver Maaned holdes Examina i Lighed med de teologiske, de skulle af en Notario protokoleres og 3 Distinctioner imellem Candidatus skal gives. Her følger saa Regler for Examination og Characterer for Opgivelser, forinden Examen tilstedes af Generalia og Studier, om særlige Fag, Examinanden har studeret, og om at et Indlæg og en Dom skal forelægges over et givet Emne. Derefter kommer Bestemmelsen om Løfte og Haandsrækning og om Examensbevis.

Som Punkt 10 er opført Bestemmelser om ustuderedes Adgang til Examen og dennes Emner: Naturens Lov, dansk Proces, Loven og Lovkyndighed og endelig Indlæggenes eller Dommenes Forfattelse. Denne Bestemmelse er slettet i Udkastet, men som bekendt optaget i Forordningen af 10. Februar 1736.

II Post angaar andre til Studio juris Forfremmelse tjenlige Punkter og behandler Promotioner til Universitetets Grader, om Adgang til anseelige Embeder for de graduerede, om dygtige graduerede Lærere og endelig: »at Licentiati Juris maatte allernaadigst være tilladt at være overalt i begge Kongeriger Over- og Underrets Prokurores, naar de beviser i Kanzeliet allerunderdanigst at have præsenteret sit Diploma Licentiæ og efter samstedts at have givet den foreskrefne Ed eller Forpligt, som af Prokurores efter Loven eller kongelig Anordning æskes«.

J. L. Holstein har her i Margen tilføjet: »paa disse L. J. skal reflecteres frem for andre«.

III Post angaar Befordring til Embeder.

Punkt 1 gør Examen til absolut Betingelse for Embedsansættelse; den er overstreget og fattes i Forordningen, en saadan Reform var af praktiske Grunde uigennemførlig.

Punkt 2 forudsætter, at det vil tage Tid, inden Emnerne findes, kan ustuderede ansættes i Underrets Prokurator og Underdommers Bestillinger, naar de er privat examinerede og fundet skikkede.

Videre foreslaas, at examinerede foretrækkes, at Overdommere skal have bedste Karakter, dog undtages Magistratsejendomsmand, at Højesteretsprokuratorerne skal have bedste Karakter, at Licentiat foretrækkes eller examinerede med bedste Karakter avancerer til Overdommerembeder, at Fuldmægtige hos Højesterets Advokater skal være examinerede og endelig en omstænde-

lig Opfordring til at raade Bod paa Underdommernes store Fatigdom og Trang.

Forordningen følger i alt væsentlig Henvendelsen, og fra 1736 er det en Forudsætning for at blive Prokurator, at der haves Kendskab til Jura og Examen i dette Studiefag.

60. EXAMENENS FØLGER. Det er en Selvfølge, at det gør et Skaar i juridisk Examens Betyggelse, at den danske juridiske Examens samtidig indførtes, men den var nødvendig for at faa de juridiske Stillinger besat.

Den juridiske Examens største Værdi var det, at den hurtigt skaffede Landet en Stab af Lovkyndige, der skabte en national Retsvidenskab.

Men dernæst fik den for Prokuratorernes Virkemaade den Betydning, at Højesteret fik en Stab Advokater, der paa Grund af Kravet om, at de skulde have bedste Karakter, allerede paa Forhaand var sigtet. Den fælles Prøve skabte en Følelse af Sammenhold indenfor Standen, og naar det i det attende Aarhundrede vedblivende skorter paa tilstrækkelig gode Kræfter indenfor Standen, skyldes dette, at man var nødt til af praktiske Grunde at slaa af paa de i Forordningen stillede Krav.

De studerede Prokuratorer blev ved at virke, det synes tillige som om kun faa underkastede sig Examen.

Det maa vel efter de anstillede Undersøgelser fastslaas som Resultat, at der ved Prokuratorstanden i det 18. Aarhundrede vedblev at hæfte betydelige Mangler, som ogsaa giver Anledning til alvorlige Klager, men det skete Fremskridt er umiskendeligt, og det viser sig da ogsaa, at kun den fuldt udrustede Jurist havde Betingelser for at kunne hævde sig som virkelig Prokurator.

Den Anke, som man kan rette mod Standen, er af en helt anden Beskaffenhed end før. Ulykken var nu den, at Kredsen af uddannede Jurister er for snæver, og at man derfor nødes til at lade Mænd praktisere som Prokuratorer, der burde udelukkes fra Skranken, ligesom det ogsaa har virket i uheldig Retning, at Lønnen for Prokuratorarbejdet i Almindelighed ikke var stor eller sikker nok til at kalde de virkelig dygtige til saadan Gerning.

Det kan tilsidst anføres, at Andreas Hojer i de Aar, i hvilke han holdt juridisk Examen, kun har examineret 12 juridiske Kandidater i seks Aar. Men samtidig er der givet en Række Ju-

rister Attest for privat Examen. Man var i det hele taget nødt til at slaa stærkt af paa Fordringerne, og der indførtes en Adgang til at afholde en juridisk Examen i Ansøgerens Hjemstavn, hvor det efterhaanden blev saa almindeligt, at Forordningen derved mistede sin Betydning, hvor det gjaldt Underretsprokuratorer og Underdommere.

I sin Stilling som Generalprokurør, til hvilket Embede Hojer udnævntes 5. Oktober 1735, efter at han allerede d. 3. Juni var udnævnt til Assessor i Højesteret, havde han efter den af ham fremkaldte nye Instrux for dette Embede rig Lejlighed til at træde i Forbindelse med den danske Prokuratorstand, og der er al Anledning til her at fremhæve, at Andreas Hojer i de femten Aar, i hvilke han virkede i det danske Retsvæsens Tjeneste, har indskrevet sit Navn blandt de mest fortjente, og at hans Minde altid bør leve med Taknemmelighed i den danske Sagførerstand. Det var af hans Sæd den Frugt modnedes, der gjorde Standen til det, den i de hundrede Aar under Enevælden, der hengik efter hans Død, blev og yderligere har udviklet sig til, under den frie konstitutionelle Forfatning.

61. HOJERS RETSENCYKLOPÆDI. I Hojers Skrift *Idea Juris consulti Danici* finder vi angivet, hvad han mener, en Jurist bør kende. Det er naturligvis ikke dermed givet, at selv de bedste Prokuratorer havde denne Viden, ja efter det foranførte kan det vel nok formodes, at meget af det, Hojer anfører, i Virkeligheden har været »Græsk for dem«. Bogen er en Retsencyklopædi, men Hojers Fremstilling rummer alligevel Stof til derfra at slutte, hvilke Tanker, der bevægede Tiden, og hvad dygtige Jurister maatte antages at ville beflitte sig paa at erfare. En Reform som den Hojerske bæres altid af en ufuldkommen Stræben i Tiden, og hans Bog giver os da ogsaa Fingerpeg til at bestemme, hvad de dygtige Prokuratorer vidste, og hvilken deres Jura var. Den blev oversat paa Dansk.

Hojer har selv approberet Oversættelsen under 2. Marts 1737, den er foretaget af Peder L. L. C., altsaa en Student ved Universitetet. Den behandler kun de tre første Afsnit af det af Hojer planlagte Værk, Fortsættelsen fik Hojer aldrig udgivet. Hans gamle Modstander Holberg udgyder sin Satire over Værket og gav et Udkast til en *Idea boni tutoris*, men Fader Holberg har i hvert Fald i Eftertiden ingen Meningsfæller faaet i sin Kritik over det i mange Henseender fortrinlige Arbejde.

Hojers Bog indledes med en Fortale, der fremhæver de Krav, som efter Indførelsen af juridisk Examen stilles til de vordende Dommere og Prokuratorer, han vil give »denne Forestilling paa en Dansk Jurist, der ikke skal fattes noget i nogen Videnskab, som kan »ziire« en Jurist. Han paapeger, hvorledes den tidligere Litteratur ved Syslen med fremmed Ret har optegnet meget, der i Norden er overflødigt. Studiet bør indrettes efter Omfanget af det Embede, den vedkommende vil naa, men en Oversigt er nødvendigt, Studiet maa ikke blive ufuldkomment og vanskabt«.

Forfatteren gennemgaar derefter de specielle Ting. Først Sprog: Dansk, Tysk, Latin og Fransk, men navnlig grundig Kendskab til Dansk, saa han med Eftertryk kan bruge sit Modersmaal, Tysk er nyttigt og — her mærkes Tiden — det er unødvendigt vidtløftigt at tale om det latinske Sprogs Nødvendighed. Det gælder særlig Terminologien. I sine Krav til Sprogstudium gaar Hojer ret vidt, medtager Islandsk, Svensk, Engelsk, Græsk og Hebraisk, han kræver Færdighed i Skrivekunsten og Skrifttydning, i Geografi, Historie, i Filosofi og Teologi, og dette, der særlig har irriteret Holberg, er i Virkeligheden kun et Krav paa den almindelige Dannelse, som for vor Tid er en Selvfølge.

Naar Hojer taler om Filosofi, Psykologi, Naturens Ret, staar dette i nøje Sammenhæng hermed, Filosofien, Historien anser han mere for et Zirat, han er bange for Plato, Aristoteles og Cicero, der har spøget fælt i det juridiske Fakultet. Han anbefaler praktisk Kendskab til Medicin, og er her inde paa den rigtige Tanke at indføre Faget Retsmedicin. Ogsaa Nationaløkonomi anbefales. I Spørgsmaalet om Teologien er Hojer et Barn af sin Tid, og han udtaler, at »Jurisprudenzen sætter Teologien forud«. Han slutter med at præcisere, at alle disse Ting er nyttige, men at Fremtidsmaalet stedse bør holdes for Øje.

Derefter gaar han over til den guddommelige Rets Studium. Det drejer sig her om Naturretten, der kræves af alle examinerede Jurister. Han anbefaler Pufendorfs Værk, Grotius, Thomasius Hobbes' Leviathan, derimod omtaler han slet ikke Holbergs Natur- og Folkeret, hvad der nok har bidraget ikke uvæsentlig til dennes haarde Kritik. Dernæst nævner han Folkeretten og den almindelige Statsret ved Huber, Böhmer, Friccius og andre.

Den aabenbarede guddommelige Ret var saa fastslaaet som Grundvold for al Jura, at Hojer anser det for fornødent at advare den studerende mod uden Forskel og Fornødenhed at anse alle guddommelige Love og derved ulyksaligen indføre Lovens Stand

og Trang under Evangelio. For ustuderede anfører han en rig tysk Litteratur.

Det sidste Kapitel i Bogen handler om den danske og norske Jurisprudents. Som tidligere paapeget er det særlig her, den nyere Retning fremtræder. Og Hojer slaar dette fast ved næsten som Programtale at fremhæve Maalet »at danne sig en Sammenhæng af vore indenlandske Lovkyndighed«.

»Hertil er det hverken fornøden, ej heller Umagen værd forud at have Kundskab om de Romerske Love og deres borgerlige Ret, da den Romerske Jurisprudenz er saa langt fra vores som Justiniani og Theodisii Tider er fra de vi lever udi Hvorfor den Romerske Ret intet hjælper til at lære den Danske Jurisprudenz men snarere hindrer et reent og acurat Begreb deraf og indvikler den i allehaande af den Romerske Ret laant unyttige Spidsfindigheder og Fictioner, som ellers stedse have været langt fra vor Nordens trohjertige og fra Alders Tid af eenfoldige Sæder«.

Derimod er Romerret nyttig for uddannede Jurister, den skærper Forstanden.

Han henvender sig til dem, der *begynder* at studere Jura, ved at nævne de Forfattere, de bør lægge sig efter; det er Nyttens af Lærdom og Erfaring, det gælder ikke tør Kendskab til Litteratur.

Den første Del hedder Forestilling paa en dansk Jurist og gennemgaar paragrafvis, hvad en saadan bør kende, da Hojer efter sin Plan gengiver et Minimum, tør vi vel antage, at Kendskaben til de af ham opgivne Materier i hvert Fald hos de bedste Prokuratorer har foreligget.

Det kræves af en Jurist, at han skal have Kendskab til Jurisprudenzten, der angives som en Kundskab paa de guddommelige og menneskelige Ting og en Videnskab og Ret og Uret. Det gælder om at sætte sig grundig ind i de Omraader af den vidtløftige Videnskab, man har særlig vil hellige sig, de der kan efterkomme sine Embeds Pligter, fortjener at æres. Studiet skal rettes paa den Stand, den vedkommende i Fremtiden kan komme i. Maalet maa have for Øje, som Midler bør den rette og nærmeste Vej bruges. At lære udenad paa Fingrene, hvad Lovene byder, skaber kun en blot og bar Ting-Stud. Thi siger Hojer: »det som fordem nogle gamle Jurisconsulti i Begyndelsen, da Studeringerne kom paa Fode igen, have behaget at sige, nemlig at en *Jern-Hoved*, en *Blye-Rumpe* og en *gylden Pung* var nok til at fuldføre det juridiske Studium lykkeligen er saa urigtige, at tvert imod, naar Gul-

det er fortæret saa bliver saadan een ikkun en bidsk Cerberus eller en dum Trætte-Bielde«. I disse Ord tegnes sikkert de ringe Dommere og Prokuratorer.

Hovedvægten bør lægges paa de danske Love. Dansk af 1683 og Norsk af 1687, med dem maa alle senere udgangne Love confereres om muligt bør ogsaa Rescripterne benyttes. Kendskab maa have til Privilegierne og til Islandsk Ret. Sædernes Ret maa agtes saavel som Retspræjudicater, hvorved det dog iagttages, at det er Prokuratorerne for Højesteret forbudt at allegere de forhen afsagte Domme (en ejendommelig Følge af den Regel, at en Dom kun gjaldt dem, der var Parter i den bestemte Sag). Det synes dog som Hojer her har misforstaaet Forordningens Ord.

Dernæst indskærper Hojer Nødvendigheden af Kendskab til specielle Love med deres egen specielle Rettergang, og her opregner han de specielle Retter.

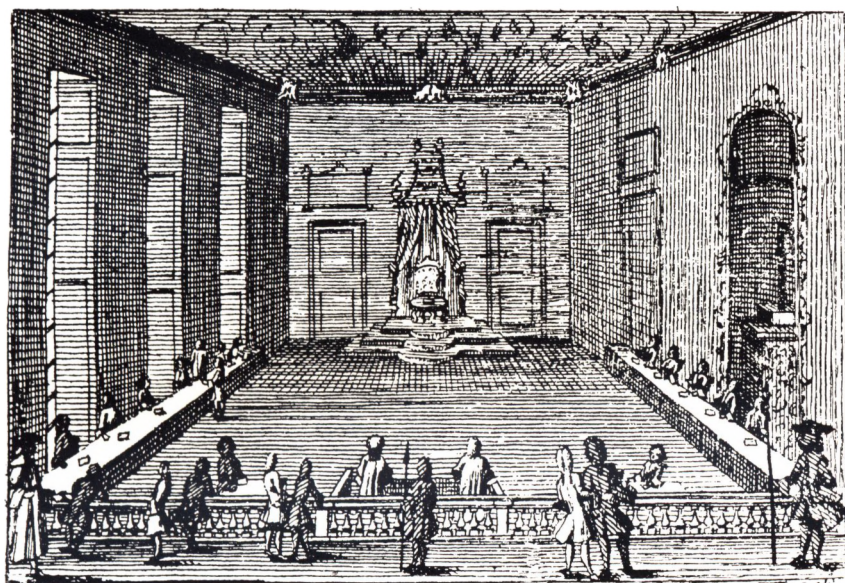
Hvad angaar Midlerne til at sammenfatte Fagene, anbefaler han Ostensen Veiles Glossarium, efterlyser et Register til Lovene, der forelaa ufuldstændige af Hoyelsen, Christian Leth og Lafrenzen. En Fortegnelse over Kilderne til danske Love, som Hojer lover, naaede han ikke at bringe. Han slutter med at anbefale de Studerende at benytte »den skønne Lejlighed som de dagligen kand have paa Højesteret og ved andre Ober- og Underretter at høre Sager agere og Domme at afsiges og saaledes bruge dem, at de deraf samlede sig korte Observationer, som af Videnskaben i Retten selv forekomme og bruges i Processen«.

Skulde det synes de Unge et haardt Arbejde, da maa de trøste sig med Lucretii Ord:

»Alt det, som skal blive et stort og ypperligt Værk, haver en besværlig Adgang og en langsom Fremvext.«

62. HENRIK STAMPE. Ved Hojers altfor tidlige Død led som sagt Videnskaben et Tab, men blandt hans Disciple var der de allerede nævnte Kofod Ancher og Henrik Stampe, der blev hans Efterfølgere i Lærestolen. Efter en »Konkurs« eller Kappelstrid, der varede et Aar, blev Kofod Ancher Professor tillige med Stampe.

Stampe var Professor i 12 Aar og forlod Universitetet for at overtage Embedet som Generalprokurør; han virkede oprindelig som Skolemand og var Conrektor i Aalborg, men forlod denne

Prospect af Højeste-Ret i Kong Frederich den Femtes Tid ^{Maad}

Efter Rothes Rescriptsamling.

HENRIK STAMPE

† 1789

Stilling for at studere Filosofi i Udlandet. Gennem Wolffs Filosofi førtes han over i Juraen og var som Professor den første, der ved Universitetet læste over Christian den Femtes borgerlige Ret. Interessant er det, at han i denne Gennemgang byggede paa Romerret og saa sammenholdt den i hvert Kapitels Udløb med dansk Ret. Det er ligesom Stampe her har villet danne Overgangen og føre den gamle Jura ind i den nye nationale; fra denne Periode stammer hans Responsa, som vi senere faar Lejlighed til at beskæftige os med.

Stampes Betydning for Prokuratorstanden viser sig væsentlig under hans Arbejde som Generalprokurør. Han havde, som vi skal se, en klar Forstaaelse af dens Betydning.

63. KOFOD ANCHER virkede til sin Død 1788 som Universitetslærer. Han var virksom i et halvt Aarhundrede og blev saaledes Lærer for alle den Tids studerende Prokuratorer. Hans Bryst var svagt, og han maatte i 1777 holde op med Forelæsninger, men gennem sine Værker fortsatte han fuldt ud Hojers Gerning. Hans Anvisning for en dansk Jurist af 1755 er sikkert Indholdet af hans gentagne praktiske Universitetsvejledning og har bidraget meget til Lovkyndigheds Fremme i Prokurator kredse. I Formen ligner den Hojers Idea, men den er langt fyldigere. En Anmærkning i anden Udgave 1777 pag. 55 bør paa Grund af dens ejendommelige Fastslaaen af den skiftende Tid blot berøres. Den gamle Jurist, der var opdragen i den Wolff'ske Filosofis Tid, siger med et Suk: »Dette — om Wolff — skrives her ligesom tilforn i den første Udgave, da den Wolffske Philosophie var endda i Mode. I vore Tider løber alt ud paa det skønne, hvortil behøves ikke saa megen Fornuft som en heed Opfindelses og Indbildningskraft. Fornuftig eller ikke det lader man staa hen«.

Ved disse Ord maales let det lange Spand af Tid, denne Mand var Juristernes Lærer. Hans Ungdomsstudier faldt i Pietismens og den tørre Videnskabs Tid, nu skriver han for en Ungdom som den, hvis Livsgerning falder i Revolutionstiden og Napoleonstiden, i den romantiske Tid, hvori Goethe digter.

Han hævder, at Praxis altid forudsætter Teori. Han viser, hvorledes Rabulisteri (Prokurator kneb) befordres ved Ukyndighed, og han advarer mod at tro, at man kan blive en dygtig Jurist ved blot og bar praktisk Øvelse. Hans Hovedværk er Danmarks Lovhistorie, et stort og dygtigt juridisk-historisk Værk.

Fra dette kan vi hente Udtrykket *Advocat*, hvoraf vort danske Ord *Foged* oprindelig er en Oversættelse.

64. HEDEGAARDS *ADVOCAT*. Der var nu kommen saa god Gænge i det juridiske Studium, at det med Sikkerhed kan siges, at Prokuratorerne havde let Adgang til at skaffe sig Kundskab i Lovkyndighed og virkelig ogsaa benyttede sig deraf. En Mand som Doktor Hedegaard, Udgiver af Hojers Collegium, virkede særlig for de praktiske Juristers Oplysning, og hans Værk: *Den retskafne Advocat* udgivet 1777 anonymt ved en Ærlig Mand, er en Gennemgang af *Qvintilians institutiones oratoriæ*.

Bogen angives at være skreven ikke for dem, der allerede er bleven *Advocater*, men for dem, der maatte trage efter at vorde det; det var Forfatteren kært, om den maatte blive et Skjoldmærke for de første og en Vejledning for de sidste.

Hedegaard fremhæver *Advocatens* Embede som ærværdigt og betydeligt og gennemgaar de Anker, der har været rettet mod Prokuratorer fra Hedenold. Han citerer Moores *Utopia*, hvori Sagførere betegnes som skadelige, minder om, at Jøderne ikke kendte dem, og dvæler udførligt ved de græske og romerske *Advocater*. Ogsaa han er tilbøjelig til at mene, at det var bedst, om der ingen Advokater var, fordi saa mange Misbrug præger deres Virksomhed, men er de dygtige og redelige, er Embedet nyttigt.

I Værket berøres alle de almindelige Spørgsmaal, der rejser sig med Hensyn til en Advokats Gerning, og ved Gennemlæsning bekræfter det sig, hvad der her oftere er fremsat, at de Anker, som rejses mod Prokuratorerne, kan rejses og er rejste til enhver given Tid, og at det ikke alene gælder om at undersøge Klager og Misbrug, men at søge fastslaaet, hvilket var Tidens Opfattelse af det ideelle i Gerningen. Af den historiske Gennemgang ser vi, hvorledes i Spanien og i Frankrig de selv samme Klager lød, som vi har hørt lyde hos os, de samme Klager vi finder fremsatte hos Holberg.

Han advarer mod altfor stor Veltalenhed. Lucian lærer, at paa Areopagos taalte Dommerne ikke fængende Veltalenhed, for at ikke Gemytterne skulde bringes i Oprør. Ak, i Danmark har der sikkert aldrig været Fare herfor! Han fremhæver, hvorledes det kun er tilladt at søge at gøre Dommerne ømhjertede, hvor det kommer an paa Naadesbevisninger. I Rom frem-

stillede saaledes Delinquenterne sig i Sørgedragt med nedslaget Haar og uraget Skæg, kyssede Dommernes Hænder for at bevæge dem til Medlidenhed.

Han ivrer mod Skældsord og Spottegloser, hvad der jo nok i vore hjemlige Retter kunde være rig Anledning til. Skældsordets Lyrik, som den blev forsvaret af Viggo Hørup, har altid været i en vis Kurs i dansk Diskussion. Og det har været drøjt nok i Danmark den Gang.

Hedegaard siger: Ikke desto mindre finder man fast ingensteds end ikke de offentlige Torve undtagen, hvor man mere giver sin Tunge Tøjlen, kaster om sig med Skielsdord, Gluffer og Gloser, betjener sig af bidende ærerørige Udtryk, satyriske Afmalinger etc., end i endeel dog mest nedrige Domhuse eller saakaldte Tingstuer, om hvilke en dansk Poet siunger:

Der er en Rettergang som i en Bondekroe
hvor Uforskommethed har Forbehold at boe.

Han advarer mod Slibrighed og Svælgen i saftige Historier. — Ak, herimod kunde vares endnu, thi sligt forlyster, — mod Svælgen i Ægteskabssager, og taler om for stor Bjergvornhed i Næringen, et meget ofte behandlet Spørgsmaal. Dog selv den gode Qvintilian under Advokaten et rimeligt Salær, selv om Idealet var, at en Advokat ikke burde have det Forsæt at ville vorde rig, men mere at forhverve at indlægge sig Ære, Yndest og berømmeligt Eftermæle.

Han slutter med at vise, hvad Ære Advokaturen kan føre til, og her nævnes vore hjemlige store Advokater med Ordene: »Hvem er det ikke bekendt, at hos os en Lawson, en Morgenstjerne, en Anchersen paa samme Maade har svinget sig op til højeste Ære og Værdighed og omsider er blevne værdige Lemmer af den Ret, hvor de forhen med Berømmelse havde plaideret etc.«

Anden Del af Værket omhandler Advokatens Pligter som Defensor i criminelle og Delinquent-Sager. — Og her siger Hedegaard den uomtvistelige Sandhed, at den, der sidder i Fængsel, han paaskønner Advokatens Embede.

I et Tillæg til Bogen dolerer Hedegaard over det underlige Forhold, at Prokuratorer er forbudt paa Landet ved Loven, men indirekte tillades ved Lov af 9. December 1735. Nu da Selvejrbønderne optræder i stort Antal, mener han, at der bør gøres noget for Sagførere paa Landet.

Hen ender satirisk med Ordene: Vi have den ypperlige og meget priselige Forordning af 13. Maj 1769.

Men — — — —

Vi har dvælet udførlig ved Hedegaards Bog, fordi den giver et Samfunds-Syn paa Prokuratorgerningen, Hedegaard gælder for at være en betydelig praktisk-juridisk Skribent. Den er skreven i et fortræffeligt Sprog og tjener derved, at den spænder over romerske Antikviteter, Renæssancens Filosofi, den lærde Tids Jura og samtidig dansk Praxis, mere end noget andet til at belyse, at vi har at gøre med en i alt væsentligt til alle Tider ensartet Virksomhed og en mærkelig lidt varieret gældende Ret, og at det derfor gælder om at holde de almenmenneskelige Svagheder ude fra den Brøst, der skyldes tidsbestemte Aarsager.

65. OVERGANGSTIDEN. Kravet til Examen var som angivet klart nok, men Forordningen indeholder ikke nogen Bestemmelse om, hvordan man skal gaa frem overfor Prokuratorerne, der virkede før Forordningen. Et lærerigt Tilfælde foreligger for den bekendte senere Politimester Horns Vedkommende.

FRIEDERICH HORN søgte Bevilling som Højesteretsprokurator, men fik Afslag 19. Marts 1739, søgte atter samme Aar og anførte da, at han, skønt Student, ikke har haft Lejlighed til at excercere sig i at tale Latin, at han, allerede før Forordningen om juridisk Examens Indførelse, var Prokurator for alle Over- og Underretter og »er den eneste Literatus iblandt dem, saa at ingen kan paa-beraabe sig paa hans Exempel«, at det har været ham tilladt at plaidere 7 Sager for Højesteret, hvoraf han har vundet de fire, at han i 5 Aar har praktiseret som Prokurator, uden at nogen har haft Anledning til at klage over ham, eller han for sine Kommissioner har haft mindste Proces. Skulde nu dette ikke være nok, beder han om Tilladelse loco Examinis et specimen practicum, som Justarius maatte ham forelægge, og naar samme blev approberet, ham da maatte bevilges at være Prokurator for Højesteret. Dette bevilgedes 22. Oktober, og 27. November indberetter Justarius Justitsraad Sechmann, at han har forelagt Horn en Materie at elaborere, og at Horn har forfærdiget dette Specimen saaledes, at intet med Føje derpaa er at udsætte.

10. December s. A. bevilges hans Ansøgning. Det drejer sig her om en af Standens fremragende Mænd.

I 1738 tilskriver Stiftamtet Magistraten i Helsingør, at en

vis Bredal ikke kan beskikkes for Skifte-Commissionen i Peter Barchmanns Dødsbo, da han selv er interesseret; og forlanger indberettet, om nogen anden Prokurator er i Byen, som kan beskikkes, »og om Assessor Krag's Søn og en vis Sølling ikke endnu haver erhholdet deres Attestatum juridicum, maae de tilholdes, ingenlunde at befatte sig med nogen Slags Procuratur førend de samme forevise og derpaa kongelig eller min Constitution til at være Procurator erholde«.

At man imidlertid som af det følgende vil ses efterhaanden tog sig Examenskravet lettere, fremgaar af efterfølgende Tilfælde.

Søren Henrik Lund, der 13. Oktober 1786 fik Bevill. for alle Over- og Underretter i Sjællands Stift (Kbhavn. undt.), var exam. jur. fra Juli s. A. Ikke desmindre havde han ifølge sit Udsagn haft Konstitution i seks Aar fra Stiftamtmanden. Endnu saa sent som i 1779 var Fordringen om, at Prokuratorerne skulde have Examen, ikke gennemført. Nævnte Aar søgte Knud Hee fra Nykjøbing p. M. Bevilling og oplyste da, at han i 12 Aar havde procederet i Dueholm, Ærum og Vestervig Klosters Amter efter Amtmandens Konstitution. 1771 søger Johannes Knudsen af Roskilde og udtaler da, at han har været beskikket som Procurator i Bratsberg Amt i Norge. Kancelliet udsætter Sagen, til han har faaet Examen.

66. EXAMEN I FARE. Den uomtvistelige Forbedring, Examenskravet havde indført i vort Retsvæsen, stod ved Christian den Syvendes Tronbestigelse i alvorlig Fare. I 1767 sendte det høje Krigsraad, der forestodes af St. Germain, et Promemoria til Cancelliet, som communicerede en Forestilling eller et Forslag med paategnet kongelig Approbation, der gik ud paa fortrinsvis at befordre pensionerede Officerer til Amtmænd, Gouvernører og juridiske Dommerembeder, saa de skiftevis med civile blev ansatte ved Vacancer.

Stampe blev forfærdet og skrev en udførlig Erklæring, hvori han fremfører en Række af de Indvendinger mod Militæret, der senere ofte er hørt i Antimilitaristers Mund. Han henviser her til Nyttens af den juridiske Viden, til den uhyre Gavn, den juridiske Examen har bragt, og viser hvor forfærdeligt et Tilbageskridt en saadan Bestemmelse vilde være. Han anfører i sin Fortvivlelse, at Rigens Forsvar mere hænger af og kommer

an paa Hans Majestæts Flaade og Sømagt end paa Landmagten, hvis store Krav paa Taknemlighed er anført, og slutter med at sige, at saadant et Forlangende er aldrig stillet fra Sømagtens Side. Baade Otto Thott, Geheimeraad Grev Reventlow og Grev Bernstorff opsatte Betænkninger over Forslaget temmelig overens med Stampe, og efter at det var Hans Majestæt forestillet, blev det sat paa forrige Fod.

Det forfærdelige blev afværget.

Blandt Stampes Argumenter er ogsaa dette, at de ustuderede Dommere vil jage Borgerne over til Prokuratorer og Tingstude paa Landet; man ser i Aanden den graanende Generalprokurør med alle Tegn paa Forfærdelse skyde fra sig alt det, der truer Hojers, hans og Kofod Anchers Værk, og hører ham sukke: det kan være galt nok som det er, men skal vi have Løjtnanter og afdankede Kaptajner til at dømme, Oberster til at være Amtmænd — han anfører i Erklæringen netop en vis Oberst, der ansaas for en kyndig og fornuftig Mand og som blev Stiftamtmand, efter nogle Aar mærkede man, at »han ikke var oplagt dertil« — saa se Herren i Naade til Danmark.

Det var jo overhovedet slet ikke saa forfærdelig bevendt med den juridiske Examen, hvad Stampe faar Lejlighed til at udtale sig om i Juni 1768, da der indkommer en Memorial fra Notarius ved det juridiske Fakultet Assessor Fogh, der klager over Indtægterne. I Erklæringen faar Stampe Lejlighed til at komme ind paa Spørgsmaalet om, hvem der indstiller sig til Examen publicum, og hvem der tager privat Examen, ja endog examine-res fraværende. I Følge Forord, af 1736 skal Notarius have 4 Mark for hver, der bliver privat examineret. Men han faar ingen Ting i de talløse Tilfælde, hvor fraværende examineres, og der skal han dog renskrive Kvæstioner, skrive Brev til dem, føre Protokol over Svarene og expedere Attest.

Han udtaler, at de fraværendes Examen er af liden Nytte, men bliver dog af en Slags Nødvendighed, fordi Embederne er saa slet lønnede; han nævner Summer som 16 à 24 Rdlr., saa der vilde medgaa 3 à 4 Aars Indkomster til en Rejse til København. Men dersom i Fremtiden disse Embeder kunde sættes paa en anden Fod — det kan ikke undre vor Tid, at vise Kadier ikke kan faas for 16 Rdlr. om Aaret — saa har han »derom engang for nogle Aar siden aabnet mine Tanker, da kunde og burde disse Examina rent afskaffes«.

Forordningens private Examinere for ustuderede burde ogsaa afskaffes, saasnaart der kunde findes bekvemme og velstuderede Subjecter om behøves til Dommer og Procuratorembeder og kun de offentlige Examina beholdes. Man kunde jo lade de Vedkommende svare paa Dansk og Latin mellem hinanden. Han slutter med at anbefale bedre Løn til Justitiens Betjente og anbefaler at slaa de smaa Embeder sammen, saa man rent kunde afskaffe de for Ustuderede tilladte private Examina.

Stampes Ønsker har været delte af de andre fremragende Retslærde i Aarhundredet og kommer idelig frem i Litteraturen. Kofod Ancher siger det i sin danske Jurist. Hojer siger det i selve sin Indstilling, og i Badens Lovkyndigheds Historie er Spørgsmaalet udførligt behandlet. Han ivrer særlig mod de adelige Birker med deres mange Smaaembeder, der nødvendigvis gør den danske juridiske Examen, der burde kunne hæves (1809) — den bestaar endnu! Men Baden oplyser tillige, at danske Jurister ansættes i Overøvrigheds- og Overdommer-Embeder. En særlig Reform for juridisk Examen er den saakaldte Kammerjunker Examen, der gav Standspersoner Ret til at absolvere privat Examen. »Unge Standspersoner skulde enten i Statsraadet eller i en Geheimeraad's Hus aflægge, ikke ved Examen men per modum colloqui, Beviser for deres juridiske Indsigter, hvortil om den højadelige Kandidat forlangte det endog skulde indbydes en Professor juris ved et trykt Program. »Hvad denne Kammerjunker Examen betyder,« siger Baden, »er begribeligt, uagtet den med stor Bram blev anmeldt endog i vore lærde Journaler. I 1769 hævdedes al privat Examen og »Junkereren, om han end er Greve eller Baron, maa altsaa underkaste sig den offentlige juridiske Examen, som den ringeste borgerlige Yngling«.

5. KAPITEL

De enkelte Prokuratorer, deres Stilling og Kaar.

67. MODSÆTNINGER. I Københavns Politidirektørs Forværelse hænger Portrætter af Frederik Horn og Haagen, begge en Tid Advokater. I intet skiller disse Billeder sig fra de naadige Herrers rundt paa vore Grevskabers og Baroniers Herresæder. Den røde Fløjls-Kjole, de fine Kniplinger om Halsen, den store hvide Paryk,

alt er det samme. Er Dannebrogordenen Insignier hos disse fhv. Advokater vel af ringere Grad end hos Naadigherrerne, saa er til Gengæld Bliket i Øjnene langt mere levende, langt mere intelligent; gennemtrængende klogt som hos Frederik Horn. Dog i et Billedglimt vil de virke lidet forskelligt fra Godsernes og Hof-fets Adel.

Her er det svært at bevare Kontinuiteten med Tingstuden og Bernardus Vogt. Og dog lever Bernardus endnu. Han lever i den Durup Degn Prokuratøren Rasmus Bondo i Salling, som Jeppe Aakjær saa levende skildrer i sine Degnehistorier fra Nordsalling. Scenen er henlagt til et Vinhus hos Peder Lund i Viborg, hvor Landsthingsdommer Hans Chr. Leth staar i dette sit Logis, mens Landsdommer Schinkel triner ind fulgt af Prokurator Rasmus Bondo. Leth kommer i Ordstrid med Schinkel, og denne farer løs paa ham med Ordene: I er en Skide Landsdommer, og giver ham mange vældige Ørefigen og Slag i Ansigtet, saa Peruquen flyver af hans Hoved, mens han raaber til Musikanterne: Blæs op! Saa griber Rasmus Bondo Degnen og Lovtrækkeren ind. Det er Ret, hvad I vederfares Landsdommer Leth, og jeg er ikke bange for Eder. Leth optræder koldsindigt, thi han vil for ingen Del den Skjændsel, at dette nederdrægtige Menneske skulde lægge Haand paa ham. Den arme Landsdommer tog med Anstand de Prygl, hans fornemme Kollega regalerede ham med, hans eneste Trøst er det, som Aakjær siger, at den lede Rasmus Bondo ikke fandt nogen Lejlighed til at lægge sin malpropre Prokuratørnæve paa ham.

Lidt ældre Jurister vil fra Firserne og Halvfemserne mindes Kolleger, der trampede i Gældskommissionens trøstesløse Huler og paa det gamle Domhus' Stengange, lyssky forfaldne Lovtrækere, værdige Brødre af Bernardus Vogt og Rasmus Bondo. Og skulde der vel ikke findes en enkelt saadan endnu? —

Fader Holberg har mere end nogen Christian eller Frederik præget en bestemt Periode af vort Fædrelands Historie, og hvert Barn i Landet kan kalde hans Tid frem for sine Tanker. De Aar, der hengaar fra Christian den Femtes Død 1699 til Christian den Syvendes Tronbestigelse i 1766, er for os danske den Tid, vi kalder for Holbergtiden. Og paa Baggrund af den Tids Mennesker, som er skildrede i Fader Holbergs Komedier, vil vi med Nødvendighed se Periodens Prokuratorer fra den fine aandfulde

Truels Smit, født 1708, til Rasmus Bondo, der Anno 1765 i Viborg hindrer Landsdommer Leth i at hjerpe sin Perouque.

Vi har i det foregaaende set, hvorledes under idelig Kævlerier, under langsommelig Skriftvexlen og nølende Landsfaderbud Reformerne i Prokuratorstanden er skredne frem, og det maa da ogsaa blive Prokuratoren i Holbergstidens sidste tyve Aar, der skal vise os, hvad der var naaet ved Reformerne, vil vise os, hvorledes man fra Bernardus Vogt kan naa frem til Orla Lehman og Højesteretsadvokat Liebe, — stadig med Bevarelsen af Rasmus Bondo i Standens yderste Periferi.

68. TRE KLASSER AF PROKURATORER. Til den Ende er det nødvendigt at opstille tre Klasser af Prokuratorer, efter først at have udeladt Tingstudene og de af Amtmanden beskikkede Nødhjælpsprokuratorer, hvorom der senere vil blive talt.

Den første Klasse er de københavnske Højesteretsprokuratorer, der udgjorde det største Antal af Hovedstadens Sagførere. Det er dem, der i alle de store og vigtige Sager træder frem i Højesteret, og af hvis Kreds en Række fremragende Embedsmænd henimod Slutningen af Aarhundredet udgaar, for som i første Række Chr. Colbjørnsen ved deres Arbejde at præge den danske Rettergang gennem et Hundrede Aar.

Den anden Klasse er Over- og Underretternes dygtige, praktiske Jurister, der virker rundt om i Landet ofte vel ret i Skjul, men som vi alligevel har Midler til at drage frem, og om hvem vi kan paavise, at de, efterhaanden som Aarene gik, fik mere og mere Indflydelse paa Provinsbyernes offentlige Liv.

Den tredie Klasse er endelig Standens Menige, den store Kreds, der paa Holbergs Tid sikkert ofte har været værdig til meget skarp Kritik, og hvis Kaars Ringhed har været den rimeligste Forklaring til deres Brøst's Mangfoldighed.

Om Prokuratorernes Forhold til det officielle Rangsvæsen vil det følgende give nogle Oplysninger.

69. I ANLEDNING AF JUBELFESTEN FOR REFORMATIONEN I 1736 skrev Hans Gram den 23. Juli til Fr. Rostgaard et Brev, der indeholder et vigtigt Fingerpeg i denne Retning. Gram fortæller, at Consistorium er blevet enig om at afholde en Fest, hvorunder der den 31. Oktober skal holdes en Række Taler. Det beløber sig til 12 Orationer, siger han, paa een Dag, med et Suk tilføjer han:

»Gud raade, hvor alle disse Orationer faar Aditores fra«! I Brevet omtales 12—13 Poster, den 11. angaar Promotion af Doktorer, og som Emner nævnes ogsaa Advocater ved Højesteret samt ved Overretten i Slesvig, Glückstadt og Oldenburg, hvis Prokuratorer altsaa maa have været erudite Folk.

Professorerne gør til Kongen Indstilling om, hvem der til skal og maa inviteres. Af Prokuratorer nævnes ikke færre end 8. Indstillingen lyder saaledes: Af Høyeste-Rettes Advocater, som kunde frem for andre ved deres Dexteritet og Videnskaber fortjene denne Værdighed, understaar vi os allerunderd. at nævne følgende: Cancelli R. Hans Scavenius forhen General Fiskal samt Assessor i Ober-Hof-Retten, Cancelliraad Morten Wesling, som dog tillige med foregaaende, i saa Henseende til deres store Alder moxen har forlad praxim. Cancelliraad Hans Ursin, nuværende General Fiskal, Hans Henrik Ermandinger, Andreas Lowson, Bredo Munthe med nærværende Cammer Advocat Caspar Vilhelm Smit. Derefter nævnes Advokaterne ved Ober-Retterne i Gottorp, Glückstad og Oldenburg.

Af de udstedte Indbydelser kan anføres Brevet til Andreas Lowson, kendt som Holbergs Modpart i vor berømte Komedieforfatters Kontrovers med Ridefogeden.

Den lyder saaledes:

Velædle, højstærede Hr. Lowson!

Det haver allernaadigst behaget Hans Kongelige Majestæt ved Rescript af 24. August sidstleden at befale os, at efterdi Hans Majestæt allernaadigst anordnede Danske Reformationen og Jubelfest skulde holdes een anseelig Doctor Promotion i de tvende Facultæter ved dette kgl. Universitet og derved saadanne Mænd alleene med Grader Doctoris af den hellige Skrift eller de guddommelige og verdslige Love skulde bæres, som med deres eyende grundige og nyttige Lærdom have gjort og endnu gjøre Kirke og Fædrelandet i Gejstlige og Justitz Embeder saadanne Tjenester, hvorved de frem for andre deris Ligemænd denne Værdighed meritere:

Da det paa det all Verden kand skønne, at der ey mindre i Hans Majestæts Riger og Lande, som hos andre omkringliggende Nationer, findes habile Mænd i Gejstlige og Verdslige Bestillinger, hvis Lærdom, Forstand og berømmelige Forhold fortjene med sligt et offentligt og anseeligt Ære Navn af Doctor

Teologiæ eller Juris at destingveris saa og for meget eftertrykkeligere at vise Hans Kongl. Majestæts allernaadigst intention helst Justitz Bestillinger at have dem i Særdeleshed i allernaadigst Ihukommelse som ved en sand og grundig Erudition har banet sig Adgang til Graderne Doctoris in Theologia eller Jure og i de dem betroede Foretninger anvender saadan deres Lærdom med Forstand og Retsindighed:

Thi var Hans Kongl. Mayestæts allernaadigste Vilie at Facultas Juridica til saadan Promotion Doctorum in Jure divine et humane, som 6. November nestkommende skal holdes skulde inviteres alle Assessorer saa og Procuratores i og ved deres højeste Retter, som have studeret og eye ere med nogen Charactere af de 4 øverste Classer benaadede, og dennem som dertil efter saadan Invitation sig maatte anmeldte, samme Gradum i følge og dette Kongelige Academies allernaadigste Foundation, samt Forordningen af 10. Februar 1736 conferere.

I allerunderdanigst Følge af saadan Hans Kongl. Mayestæts os tilkommen allernaadigst Befaling, kand Vi ey forbigaae at give Dennem, som een af de for Lærdom ey mindre end andre Meriter berømmelige Høyesterets Prokuratorer, denne Hans Kongl. Mayestæts allernaadigste Intention tilkende indstillende til Dennem self, os det ene forderligste at tilmælde, om De behage efter Deres af os billig høyagtede Capacité og Meriter, ved denne af hans Majestæt selv udvalte Lejlighed til Fædrelandets Ære og Deres eegen Glorie solemniter at modtage Titulum et Privilegia Doctoris Juris et divini et humani.

Vi ere i det øvrige med al ergivenhed

Høystærede Herr Lowsons
tjenstskyldigste tienere
C. Bagger. A. Højer.

Kiøbenhavn d. 4de
Sept. 1736.

Ingen af de nævnte danske Prokuratorer efterkom Indbydelsen. Af de talrige til Æren udsete var kun fire villige, og af disse var de to end ikke tilstede, de var hjemmehørende i Slesvig og Oldenburg, men blev dog udnævnte.

70. ENKELTE PROKURATORER. Ved at omtale enkelte af de mere fremragende Prokuratorer vil der kunne gives Momenter til at danne sig et Billedet af denne Kreds.

Frederik Horn, som vi allerede før har omtalt, en kendt Litterat, hvem Paludan yder Anerkendelse som Satiriker, og som i sin Ansøgning om Bevilling som Højesteretsprokurator anfører, at han er den eneste Literatus, der har søgt Bevilling, har i sit lange Liv udviklet sig til, hvad man nu med demokratisk Afsky vilde kalde en »Overklassetype«.

Han var til 1771 Politimester i København, og Dorthe Biehl giver i sine Breve et ret livagtigt Billede af ham. At han var en maadelig Politimester, siger hun, kunde hans bedste Venner ikke nægte. Han led af Podagra, og hans Fødder kunde lidet komme til Rette med Brostenene. Han havde været Højesterets Advokat i mange Aar, vant til at have Eftermiddagen fri og tilbringe den og Aftenen i Selskab, og denne Vane var blevet ham en Natur. Desuden var han mere Advokat end Politimand; selv forrettede han sit Embede med Ulyst, men det betalte sig godt, og han havde mange Børn. Som Hof- og Stadsrettens Justitiarius kom han paa den rette Hylde, ja Dorthe Biehl kalder ham endog i denne Stilling en af de nyttigste Embedsmænd for Kongen og Landet. Salign Horn har sikkert været en udpræget Bonviant, klædt med Elegance, vittig og velinstrueret, en ypperlig Selskabsmand, men samtidig en fortræffelig Dommer og Leder af en kollegial Ret. Han er oprindelig udgaaet fra et fattigt Hjem, Faderen var Toldkontrollør i Nykøbing paa Falster, er bleven Student og Fuldmægtig hos den ansete Advokat Bredo Munthe. Han er en Type paa Tidens lidt tungt kørende satiriske Skønaander, hvis Forbillede og Mester er Holberg. Hans Advokatperiode falder i Tiden fra 1739—1761, og han bliver som Svigersøn af Politimester Torm dennes Efterfølger i Embedet. Hans litterære Fortjeneste førte ham ind i Direktionen for det privilegerede Skuespil. Vi har altsaa i Horn den Type af Sagførere, der i vor Tid er bleven mere almindelig, en fint dannet Litterat, indgiftet i formaaende Embedskredse, velstaaende gennem et stort Klientel, men tillige anerkendt for personlig Dygtighed paa det Omraade, der var hans, Rettergangens Jura.

Ved Horns Bryllup 1744 med Mette Sophie Torm fejrede Poeten Bancke ham med »en Proces mellem Diana og Frederik Horn« og Digteren Wadskjær stemte ogsaa sin Lyre til Gratulation. Lærerne bør forskaanes for disse Udgydelser!

71. »ADVOKATER«. En fuldstændig Fortegnelse over de ved

Højesteret i det attende Aarhundrede virkende Prokuratorer giver 79 med Bevilling efter 1692. Hertil kommer af de tidligere nævnte Reinhold Wordemann, død 1708, Brostrup Albertin, der døde 1719 og Christian Gønge, som procederede i Begyndelsen af Aarhundredet.

Af disse virker 66 i den her behandlede Periode, og blandt dem er igen de 34 kendte Mænd, hvis Navne er overleverede til Eftertiden, og som i Samtiden spillede en betydelig Rolle og i flere Tilfælde steg til høje Stillinger i Statstjenesten.

Som saadanne kan kendetegnes Brostrup Albertin, Bertel Bjørnsen, Morten Wesling, Troels Smith, Andreas Bussæus, Svend Krag, Hans Henrik Ermandinger, Hans Ursin, Andreas Lawson, Bredo Munthe, Caspar Vilh. Smith, Frederik Horn, Isaac Andreas Cold, Johan Joachim Anchersen, Jørgen Riis, Frederik Vilh. Wivet og Olaf Lundt Bang, altsaa ikke mindre end 17.

Ganske vist overgaaes nævnte Advokater af de 16 i Aarhundredets sidste Trediedel udnævnte, thi disse hører paa en sørgelig Undtagelse nær til Danmarks berømteste Jurister, og mellem dem findes Mænd som Chr. Colbjørnsen, Jacob Edv. Colbjørnsen, Christian B. Brorson og Peder Rosenstand Goiske. Men da Grænsen er ret vilkaarlig valgt, følger det af sig selv, at en efter Sigende »ringeagtet« Stand ikke pludselig kan hidkalde nogle af Landets bedste Ungdom. Vendepunktet ligger allerede midt i Tredserne, efter det juridiske Facultets Omdannelse.

Det attende Aarhundrede har i en By af Københavns Størrelse, dens Indbyggerantal var ved 1700, 60—70,000, ved 1800, 100,000, frembragt 82 Højesteretsprokuratorer, jævnt beskikkede over det hele Aarhundrede, af hvilke 49 har været betydelige Mænd, og af disse igen 25 har hørt til Landets berømteste Jurister.

Betragter vi saa Reserven af Medaljen og forbigaar af de resterende 32 de mange, der har levet stille og skjult og udfyldt deres Plads uden Bram, finder vi af Standens sorte Faar kun ganske enkelte: den stakkels fattige Jens Espe, den noget vidtløftige fhv. Præst Jacob Hviid og den forhutlede Christen Braad.

Det synes herefter at være givet, at den københavnske Sagsførerstand, hvis Repræsentanter disse 82 Mænd har været, efter 1771 supplerede med et betydeligt Antal dygtige og ansete Prokuratorer ved Hof- og Stadsretten, med Bestemthed kan fra-

lægge sig Beskyldningen for i det attende Aarhundrede at have bestaaet af ringe Individder uden nogen Anseelse.

Og det gælder ogsaa den Periode, vi nu beskæftiger os med, Holbergtiden, med sine 36 ansete og dygtige Højesteretsadvokater.

Højesteret var i sig selv en lille Stat i Staten, og de til den knyttede Assessorer og Advokater har sikkert plejet livlig selskabelig Omgang. Det kan derfor ikke undre, at adskillige af de til Retter knyttede Advokater stod i Slægtskabs- eller Svogerskabsforhold til Assessorerne og hverandre indbyrdes. Hans Scavenius var gift med en Datter af Wordemann, Bredo Munthe med en Datter af Truels Smith, Caspar Smith er en Søn af Truels, Olaf Lundt Bang er gift med en Datter af Fr. Horn, hvis Efterfølger i Hof- og Stadsretten han bliver, Andreas Bruun er gift med en Datter af Højesteretsassessor Benzon, hans Svigersønner Chr. Wosemose og Geert Stenstrup er begge Prokuratorer, men dør unge, Fr. Vilh. Wivets Søn bliver efter Faderen Højesteretsprokurator, hans Hustru er en Søster til Advokat Bolt.

Vi har foran set, hvorledes Brostrup Albertin og Bertel Bjørnsen beherskede Proceduren i Retten. Brostrup Albertin roser sig, da han falder i Unaade, af, at det var ham, der havde indført den modus procedendi, der siden hans Tid er den, som bruges for Højesteret. Sikkert har han stiftet Skole. Den senere Kammeradvokat Ursin er af Brostrup Albertins Skole, og Andreas Lowson bliver Fuldmægtig hos Ursin. Lauritz Lunow er en af de mest benyttede Prokuratorer i Tyverne, havde ligeledes været Fuldmægtig hos Brostrup Albertin, han døde dog fattig efter mange Aars tiltagende Svaghed.

Munthe har sikkert ogsaa, da han forlod Teologien for at hellige sig Juraen, stiftet Bekendtskab med den Brostrup Albertin'ske modus procedendi, hos ham har Horn været Fuldmægtig og Bang har siden gaaet i Lære hos Horn. I Trediverne møder vi i Højesteretsprotokoller idelig Lowson, der har lært hos Ursin, Munthe og Caspar Vilh. Smith, hvis Fader Truels Smith, fra hvem Sønnen arvede en fortræffelig »Forretning«, der skabte en for Tiden usædvanlig Formue, sikkert har adopteret den Albertin'ske Metode, som i Begyndelsen af Aarhundredet var den florerende. Det er svært at sige nu, hvori Metoden bestod, og da vi kun har Voteringsprotokellerne, kan vi ikke følge Proceduren, men af de faa bevarede Domme kan vi slutte, at Brostrup Albertin hentyder til en skarpt sønderdelt Formali-

tetsprocedure, der idelig æsker Kendelser og ordner Exceptioner næsten skematisk for atter at sønderdele factum i Poster med særligt opsummerede Paastande, tildels en Levning fra den Wordeman'ske langtrukne Omstændelighed. Mod denne Vidtløftighed og denne Sønderdeling ser vi ogsaa Retten kæmpe i en senere Periode, og det er først henimod Slutningen af Aarhundredet i den mere romantiske Tid, at den smukke Udtale og den besnærende Veltalenhed finder sin Mester i den løfterige Yngling Peter Hersleb Aagaard, der trods sine seksogtyve Aar ved sin Død berømmes som en Talens ypperste.

Naar Hans Vilh. Kaalund, den berygtede »Poet udi Aabenraa« og forresten en Brodersøn af Højesteretsassessor Kaalund, i Anledning af Lowsons Død udgiver en »Comparatio inter M. T. Ciceronem et Andr. Lowsonium supr. Tribunalis Assessorem«, kan vi vel nogenledes af den afsatte Præsts latinske Udgydelse slutte os til Arten af den berømte Lowsons Veltalenhed.

Man tænke sig, hvad en Mand som Lowson kunde faa ud af en Action 21. November 1733 mod den sølle Mesterlektianer fra Fredericia Jens Jørgensen, der havde forskrevet sig til Satan og tegnet Brevet med sit Blod samt smædet Gud og vanæret det hellige Sacramente, og som Lowson paastod »levende at afskæres Tungen, Haand og Hoved at sættes paa en Stage«. Det lykkedes Munthe som Defensor ved at suplikere Dommerne »at Dommen ej maa komme Suplikanten til præjudice paa Liv eller Lemmer«, at faa Staklen benaadet til livsvarigt Arbejde paa Bremerholm, dog at det forfærdelige Aktstykke efter Dom opbrændtes af Bødlen. Vi befinder os jo i Abracadabras Tidsalder paa Trods af Fader Holbergs Snusfornuft og Hexeri og blind Allarm!

72. HANS ERMANDINGER. Et lille Stykke Romantik, en lille Komædie om Leonora og Leander møder os i Hans Heinrich Ermandingers Livshistorie. Han er Søn af kgl. Perlestikker og Dramant Henning Ermandinger. Naar han er født, vides ikke, saalidt som hvor han har gaaet i Skole, om han har studeret eller ej. Det er dog højst sandsynligt, at han har faaet en vis juridisk Uddannelse, da man ikke ret vel kunde tænke sig, at Professorerne ved det juridiske Fakultet, som det skete i Jubelaaret 1736, skulde proponere en ustuderet til Erhvervelsen af Doktorgraden ved Universitetet. Han foreslaaes jo af Fakultetet blandt de Høje-

sterets Advokater, der ved deres Dexteritet og Videnskaber for-tjener denne Værdighed.

Før 1718 han han gaaet i Rette for Magistraten, hvis Attest han fremlægger, da han i dette Aar søger Højesterets Proku-ratur.

I 1715 har han lært den adelige Jomfru Margrethe Trolle at kende. Hun var ældste Datter af Oberst Andreas Trolle til Trol-holm (nu Holsteinborg) og Hillestrup og Hustru Charlotte Ama-lie Holgersdatter Vind. »Paa underfundig Maade« havde han efter Forældrenes Fremstilling »tilpractiseret sig hendes affec-tion, forlokket hendes af hendes Hus hid til Staden, i det tyske Cancelli tilsneget sig et Copulationsbrev« og faaet den intet anende Dr. Henrik Dyrkopp ved Sct. Petri Kirke til at foretage Ægteforening.«

Ermandinger og den unge Pige havde udvist en Snedighed, der vilde have gjort den mest forslagne holbergske Henrik Ære. Han havde kaldt sig med Patronymicon Hans Henrich Hen-ningsen, og hun, formentlig klædt i Pernilles kokette Dragt, havde skjult sin adelige Byrd under Margrethe Andersdatters borger-lige Navn. Der er i dette lidt mere Prokuratur end man i Reglen finder hos Holberg. Navnene var korrekte og dog falske.

Den højbaarne Oberst blev vred som en Tysker, og General-fiskalen, vor tidligere Bekendt Brostrup Albertin, der i sin Ung-dom havde været saa haard mod en adelig Yngling, fik Ordre til at gaa frem mod den Formastelige. Kong Frederik den Tredies tidligere Yndling Geheimeraad Otto Krabbe og Sjællands Bisp Christen Worm sad i Commission til Doms over Ermandinger og dømte ham til at rømme Kongens Riger og Lande samt til at be-tale Brostrup Albertin 57 Rdlr. i Salarium.

Ermandinger appellerede Dommen til Højesteret, samtidig ind-ankedes en Sag, hvorved Charlotte Amalie Vind, Obersten var afgaaet ved Døden Aaret forud, paastaar Margrethe dømt til at have forspildt al Arv, fordi hun havde giftet sig mod sine For-ældres Villie, og samtidig retter Krav mod Ermandinger og nogle Kautionister.

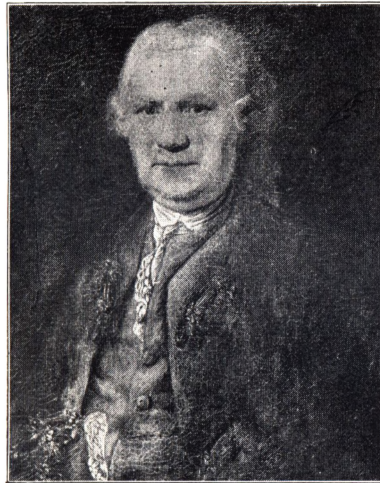
Ermandinger fører selv begge Sager, han undskylder sig paa det bedste. Han har ikke villet bedrage, det var lige godt, i hvil-ket Cancelli Brevet blev søgt. Brostrup Albertin var hans Mod-part i begge Sager. Det fremgaar af Voteringen, at Rettens Med-lemmer var den elskovssyge Leander meget venligt stemte. Straf-

BROSTRUP ALBERTIN
† 1726

BREDO MUNTHE
† 1757

ANDREAS BRUUN
† 1798

fes han, det var fraus, selv om den for Fru Venus' Domstol vilde være bleven kaldt fraus pia. En vældig Bøde paa 1000 Rdlr. fik han til den kgl. fiscus. Men Fru Charlotte Amalie opnaaede kun, at Hans Henrich's »Kjerriste« voldte sin Fædrearv til Værgen, d. v. s. at den underlagdes Mandens Værgemaal; iøvrigt frifandtes de indstævnte, og Sagens Omkostninger ophævedes ved Dom af 10. Juni 1717.

De to unge sad smaat i det, og i Aaret 1717 indgav Ermandinger et Andragende til Kongen om at faa $\frac{3}{4}$ af Bøden eftergivet, den ene Fjerdedel havde han betalt Brostrup Albertin mod dennes Kvittering. Ansøgningen anbefaledes enstemmigt af Rentekammeret, men Kong Frederik den Fjerde skrev kortelig paa Suplikken »Det maa forblive ved Højesterets Dom«.

Retfærdigheden var sket Fyldest, men da Ermandinger Aaret efter indgav Ansøgning om at blive Højesterets Prokurator og anførte, at han havde to Gange gaaet i Rette for Højesteret i egne Sager, blev hans Ansøgning af Justitiarius Caspar Schiøler forsynet med den Bemærkning, at han var dygtig nok til at gaa i Rette for alle Over- og Underretter.

Ermandinger levede et lykkeligt Familieliv og tilbragte Somrene i sit Landsted ved Hjortespring, hvor hans Billede endnu er bleven bevaret.

Ude af Idyllen, maaske lidt nærmere ved Holbergs Prokuratorer, er Ermandinger i 1730, da han møder for en haardt forurettet norsk Bonde Poul Christensen Berg, der var bleven fradømt sin Gaard og som personlig mødte i København og laa der i et Aar og ventede paa Sagen. Trods gentagne Paaraab kommer Ermandinger ikke tilstede, og Modparten Jørgen Brønlund hænder ved Prokurator Munthe Dom i den arme Poul Bergs Disfavør. Efter at Dommen er falden, dukker Ermandinger hinkende op og søger at undskylde sig med at have haft ondt i sin ene Fod (mon ikke denne slemme Podagra, der var efter hans Kollega Horn) »og ikke førre kunde komme op«. Slaget var tabt, men for første og eneste Gang i Højesterets Historie ændres Dommen. Kongen paalægger Geheimeraad Iver Rosenkrantz at lade Assessorerne for lukkede Døre examinere Sagen og tilkendegive Ermandinger, at Kongen »havde funden for godt«, at han for sin herud inden brugte Omgang til Vor Frelzers Kirke skulde bøde 100 Rdlr. — 2 Gange de berømte 50 Lod Sølv! Derefter ændredes Dommen i Henhold til kgl. Rescript, og den arme Nordmand reddede sine

Penge for at drage op til Norges Fjælde med Hjertet fuldt af Tak til den naadige Herre og Arvekonge og Hovedet fuldt af Had til de Skarns Prokuratorer.

Ermandinger er en af Holbergtidens mest kendte Prokuratorer; vi har allerede set, hvorledes Andreas Hojer tiltænkte ham Doktorværdigheden, som han altsaa ikke brød sig om. Han logerede standsmæssigt paa Slotsholmen. Hans Liv sluttede tragisk.

Ermandinger, der havde indskrevet en Sag til Underkendelse og var alene i Skranken fordulgte Contrapartens vigtigste Grunde, det opdagedes, og han blev afkrævet juramentum calumniæ, som han ikke turde aflægge, han fik da Bøde og Sagsomkostninger, en Begivenhed der knækkede hans Livskraft. Ermandinger døde i 1742, formodentlig i sin bedste Alder, for at jordes i den Kirke, hvor han i sin Leanderrolle var bleven viet til Leonora af de Trollers berømte Æt.

73. JENS ESPE. En Modsætning til Ermandinger er hans Kollega Jens Espe, Præstesøn fra Espe og Vantinge, der bliver Teolog og forgæves søger Præstekald 1712 for efter femten Aars Forløb at blive Højesteretsprokurator med Attest for god juridisk Viden og Testimonium om et anstændigt Levned. Lidet nyttede dette ham, han mødte kun et Par Gange i Retten, drog saa af Byen og levede hos sin Broder, der var Præst i Næraa. Han søger baade Herredsfogedembede og Prokuratorbevilling paa Landet, er stadig lige anstændig, men flakker fattig om med sin Viv fra Tranekær, en fattig Herredsfogeddatter. Da de to i deres høje Alder havner i Lyndelse, hvor hun dør 1764, han 1768, har de lejet et Værelse hos en Bonde og er saa fattige, at de næsten er tiggefærdige. Men anstændige har de været hele deres Liv! Et enestaaende Tilfælde af ussel Fattigdom hos en studeret Højesteretsprokurator i Holbergtiden.

74. ANDREAS NØRAGER er Exempel paa en Prokurator, der næppe har været »lempelig« og derfor paa en blid Maade er bleven skudt ud. Om hans Forhold vides intet udover, at han er født 1726, han tog Examen 1755 og fik Bevilling for alle Over- og Underretter 30. Januar 1756.

Den 13. Juli 1763 indgav Magistraten i København i Anledning af en Strid mellem Handskemagerlauget og en Svend, en

Ansøgning, hvori klagedes over, at Prokurator Nørager havde ophidset Mestrene og vildledt dem samt i Oldemandens Sted var mødt for Politikamret. Generalprokurør Stampe erklærer under 17. Oktober 1763: »Hvad Prokurator Nørager angaar, da skønt han er nok saa bekendt for at være et slet Menneske, og det er helt rimeligt at han har styrket Mestrene i deres Gienstridighed, saa dog, da han ikke er andet overbevist end at han har mødt paa Politikamret og der givet Erklæring paa Oldemandens Vegne, saa skulde jeg holde det for rettest, at om ham ikke blev meldt noget i Reskriptet, fornemmelig han ikke er af dem, som kunde forbedres ved en Irettesættelse.«

Allerede i 1764 faar Stampe atter Lejlighed til at beskæftige sig med Nørager, der ansøger om at blive Højesteretsprokurator, da han har Laudabilem og siden 1757 har virket som Prokurator. Lidt inkonsekvent, maaske dog efter nærmere Undersøgelse, indstiller Stampe, at Nørager faar Lov til at procedere paa Prøve ved Højesteret. Der kan have været noget at udsætte paa hans Forhold, men da han den Gang var ung, kan han siden have forbedret sig, og Magistraten, der den Gang klagede paa ham, anbefaler nu hans Ansøgning, ligesom han fremlægger gode Attester næsten fra alle Jurisdiktioner. Den 11. Marts 1764 fik Nørager Bevilling som Højesteretsprokurator. Men tre Aar efter, den 4. September 1767, er det atter galt. Byfoged Gether klager over Nørager, der har kaldt Gether en Prakker.

Stampe udtaler nu, at Nørager ganske vist er bekendt for et studs, egenraadigt og iilsindet Menneske, som lettelig støder og angriber Folk, derfor er han ogsaa tilforn bleven tilrettelagt og mulkteret. Byfogeden har i Sagen, der drejede sig om Udlæg, ikke fornærmet ham, men alligevel er Sagen ikke af den Beskaffenhed, at der bør anlægges Sag eller gives ham Mulkt eller Irettesættelse. At Nørager har bandet og sagt Prakker er ikke bevist, »Prakker er ikke noget virkeligt Skældsord«, og Nørager siger, at Gether og han i Grunden er gode Venner. Desuden har han til Protokollen gjort Undskyldning. »Jeg tror Byskriver Gether har gjort bedst i at have ladet det forblive derved«. Han kan jo anlægge privat Sag. Det faar blive ved Lands Lov og Ret og Sagen henlægges.

T 1775 bliver han Byfoged i Frederiksted paa St. Croix, ud-nævnes 1777 til Justitsraad og dør Aaret efter i Vestindien.

Han synes at have været en dygtig Mand, men Stampes Dom

om ham forklarer hans Skæbne, selv om han synes at have været en af de tre Højesteretsprokuratorer, der i 1771 havde saa godt som alle Sagerne anbetroede.

75. ANDREAS LOWSON. Den mest fremtrædende blandt de Advokater, der spillede en Rolle i Hovedstadens Liv i hin Tid, er dog sikkert Andreas Lowson. Han stammer fra Aalborg, født 25. Juli 1704. Holger Rørdam opstiller den Gisning, at han nedstammer fra en Skotte Andreas Lowson, der i 1549—50 immatrikuleredes ved Universitetet i Frankfurt an der Oder. Han er Student fra Aalborg, 16 Aar gammel, Alumne paa Walkendorffs Kollegium, er først Teolog, men bliver Fuldmægtig hos Højesteretsprokurator Ursin. To og tyve Aar gammel bliver han selv Advokat og virker til 1757 som saadan, derefter som Højesterets-assessor fra 1758, men døde kort efter i samme Aar.

Lowson har haft Vanskeligheder at kæmpe med i sin Ungdom, noget ufredelig har han vel været. I 1728 var han Defensor for en Mr. og Mme. Boyssset, blev arresteret tilligemed sin Fuldmægtig, beskyldt for at have understukket Breve og truet med Bremerholm trods sit Tilbud om Kaution. Kong Christian den Sjette, der meddeler Holstein dette i et Brev, synes ikke at føle større Medlidenhed med Lowson, hvis Klienter er farlige for Staten. I det hele synes Lowson at have mishaget Kongen; i en Sag 1737 med en Mester i Staden, der blev degraderet til Mestersvend, udtaler Kongen ligeledes til Holstein, at det gennem Commissionen, der har behandlet Sagen, skal betydes Lowson, at han skal afholde sig fra de Udtryk, han har brugt mod Kongens Betjente og Grev Danneskjold, hvis han ikke vil udsette sig for at blive berøvet sit Embede. Mod Holstein selv har Lowson i en Memorial været »impertinent« (1738), hvad baade Holstein og Kongen har Ret til at være vrede over, og Lowson faar en alvorlig Røffel af Holstein.

Bange har han ikke været og mægtig søgt som Advokat. Han blev en rig Mand gennem sin Praxis. Indbydelsen til Jubelfesten lader formode, at han ret tidlig har været anset som en fremragende Mand. Han ejede Friisholt i Jylland.

Friisholt er han sikkert traadt i Forbindelse med gennem de Processer, han førte for Geheimeraad Blume mod Grev Frijs og Geheimeraad Chr. Rosenkrantz. Her har han truffet den før omtalte Hans Rosborg, hvis Prokurator for Højesteret han var

i mange Sager, der rigtignok altid vakte Rettens Mishag og ofte foranledigede Mulkter for unødigt Trætte.

Lowson var den første egentlige Landligger i Nærum. Hans Indflydelse i Retten var meget stor, han var Vært for Assessorerne i sit rige Ungkarlehjem og har sikkert hørt til den københavnske Embedsstands selskabelige Spidser. Sine Ord vejede han ikke og blev ofte idømt Mulkter for sine »Expressioner«; han gik for at være en stor Satyrikus, og da der i Højesterets Procedure ofte var et taknemmeligt Auditorium, er det sandsynligt, at Lowson har været velkendt i Staden. Rothe meddeler i sine Eftermæler, at en kvindelig Ætling af den en Gang saa berømte Walkendorffske Slægt var Tjenestepige hos Lowson.

Til Belysning af den muntre Tone, der kunde komme til Orde i den hæderværdige Ret, tjener en Anekdote fra den Tid. En berøgtet Rufferske Anne Kyse var fremstillet i Retten, hvor Kongen maa have været tilstede. Hendes Defensor sagde henvendt til Majestæten: Jeg kan forsikre D. M. om, at Anne Kyse er en brav og ærlig Kone, (vendende sig om til hende) er det ikke sandt, Anne? — Anne Kyse svarede: Jo min Sjæl og Salighed er det saa. Og vendt mod Kongen udbød Advokaten: Se, der kan Deres Majestæt høre det af hendes egen Mund.

Anekdoten er desværre ikke tidsfæstet, men efter det Billede, vi har af Lowson, kunde den godt henføres til ham, hvis vi ikke tør henføre den til hans Kollega Fr. Vilh. Wivet.

Betegnende er det ogsaa, at Lowson er en af de første blandt Advokaterne, der under sin Sagførervirksomhed tages i udstrakt Tjeneste af Staten i andre Hverv. Han bliver Kirkeinspektør i Rytterdistrikterne paa Sjælland, indtræder 1757 i Brandforsikringen og overtager Lovrevisionen efter Bredo Munthes Død; faa Aar før sin Død faar han Rang af Etatsraad og udnævnes sluttelig til Assessor i Højesteret. Intet Under at han, der har gjort saa glimrende en Karriere, lader sig begrave i en pragtfuld Marmorsarkofag i et eget Kapel i Lyngby Kirke.

Hans Navn er gaaet over i vor Litteraturs Historie, hvor der berettes om et Sammenstød mellem Lowson og Holberg, idet Lowson var mødt for Højesteret i den under 6. til 10. Maj 1752 foretagne Sag, hvor en Dom var indanket fra Kommissionen mellem Holberg og Ridefogeden Winderslew, hvem Holberg havde beskyldt for Underslæb.

Lowson benyttede sig i sin Procedure af Komedien Jeppe paa

Bjergtet med Citat »Est du ikke Ridesfoged og spørger endda hvorfor du skal hænges«. Carl Deichmann, der i en Notits meddeler dette, føjer til, at Lowson ikke var Holberg noget godt skyldig, som saa ofte havde gennemheglet denne Profession især i hans Danmarks og Norges Beskrivelse, og slutter Notitsen med disse Bemærkninger: »Slutningen blev at Holberg tabte Sagen, med alle honores og ved den Lejlighed faldt adskillige allusioner til hans Baronværdighed«.

Kun een af Assessorerne voterede til bedste for Holberg, nemlig Falsen, de 9 andre stemte for Konfirmation af Kommissionsdommen. Assessor Munch voterede: at havde Baronen holdt de fornødne Folk, havde han vel kunnet profitere noget med de paa-klagede Emter.

Holberg, der havde begyndt en Kritik af Dommen i sine Epistler, udslettede det skrevne efter Højesteretsdommen og bar sin Krænkelser i Tavshed.

Lowson var oprindeligt udset til at deltage i Lovrevisionen, idet han i Reskript af 1746 tilligemed Prokurator Munthe og Sonne befaledes til at indsende »hvis de i Lovene kunde til Forbedring have observeret«, et Vidnesbyrd om hvilken Betydning man tillagde den praktiske Sagførererfaring. Men ingen af D'hr. tog sig af Sagen, »Advokaturet indbragte mere i Pungen«, siger en Historiker. Arbejdet havnede dog hos Munthe. Efter dennes Død fik Lowson 1757 igen Arbejdet med Lovrevisionen overdraget, men Aaret efter døde han. Samtiden satte paa hans Ligplade, at han med utrættelig Flid arbejdede paa dette Værk, men Baden anmærker med bidende Satire, »at han arbejdede sig ihjel paa det«. Sikkert er det, at Kofod Ancher, der arvede det efter Advokaten, skarpt kritiserede baade hans og Munthes Arbejde.

Vi har før omtalt Johs. Kaalunds Sammenligning mellem Cicero og Lowson.

Kaalund skriver som Motto: *Omnis comparatio certamen aubium sed non inter eos!* Herpaa følger en snurrig Opstilling med Marcus Tullius paa den ene Side, 17 Aar gammel, angivet iklædt den hvide Toga med romerske Ærestitler, og paa den anden Side af en lang Række fælles Egenskaber med pudsige latinske Benævnelser angives Lowson i sit 16. Aar som *Civis academicus, Alumnus paa Valkendorffs Collegium etc.* og hans danske Titler Højesteretsprokurator, Kancelliraad, »inspector tem-

plum« (Kirkeinspektør) modstillet Ciceros ærværdige romerske. Derpaa følger et Vers af de sædvanlige Hædersvers, der begynder saaledes:

»Ifør dig Sørgedragt, vor Themis og beklage
 Det smertefulde Tab, at Atropos for fage
 Skar Levetraaden af for Rettens store Tolk
 Hr. Lowson som var en Apollo blandt vort Folk.
 Hvad en Apollo! Ney! Hr. Lowson mer bør agtes
 Thi fra hiin Trefod kun tvetydigt Svar frembragtes,
 Men af Hr. Lowsons Mund var Talen Sole-klar.

— — —

Altid hans Dug var bredt for hver en værdig Gæst,
 Af Hofmand var han elkst, af Borger, Bonde, Præst.«

Hans godgørende Testament prises og Digtet slutter:

»See Kirkeinspecteur Hr. Lowson Lovens Søn
 Bør medens Lov er til, faa Lov og Roes til Løn.«

Vist forekommer Digtet os forfærdeligt, som Tidens Kvæder oftest gør, men det giver visse positive Oplysninger og passer godt med, hvad vi ellers har erfaret om Lowson. En Anekdote, der virkelig kan henføres til ham, bringer Baden i Kong Frederik den Femtes Regerings Aarvog.

I en Sag, der førtes for Højesteret, mødte Lowson for en Jødepige, som en Jøde, der var Enkemand, vilde ægte. Sagen havde været for Tamperretten, og der var givet den Dom, at Pigen ved sin Ed i Synagogen skulde rense sig for Beskyldningen for legemlig Omgang med Jødens Søn. Lowson anførte som et rimeligt Indicium for Pigens Uskyldighed, at hun ikke var køn, vi vilde vel sige saa farlig ud. Wivet, der procederede for Modparten og havde Ord for at være vittig, svarede »sandt min Vederpart er ikke køn, men hun har dog sin Næse«.

Lowson havde en Lækage paa Næsen ligesom Tyge Brahe og har næppe gouteret sin Kollegas Vittighed. Dette forhindrede imidlertid ikke, at Wivet, der var en ret anerkendt Litterat, skrev et Sørgedigt over sin Kollega.

Wivets Digt over Lowson er velment og venligt, men som Digt er det rædselsfuldt, man forstaar ikke, at Autor har kunnet gælde for Digter. Men det indeholder alligevel Træk, der sikkert trods

den sædvanemæssige Løbhudling er karakteristiske for Lowson. I 31 Aar, synger Wivet, har Lowson været Advokat, hans Mod var uforsagt, han blev ikke blid ved Gunst, men stod de fattige bi. Han talte med sit Hjerte, var ærlig. Ret var for ham Ret, og han hjalp de fattige. En Helt, synger Wivet, sagde en Gang, at om man skar ham op, vilde hele hans Krop kun rumme Hjerte, Lowsons Krop vilde være lutter Hjerne. Billedet er ikke smagfuldt! Hans Veltalenhed var stor, ogsaa her maa Cicero holde for og faar Domosthenes til at geleide sig. Trefoden optræder ogsaa hos denne Digter, hvor Lowsons store private Konsulent-Forretning omtales:

Naar en Forhindrings-Sten, var een i Veyen lagt
 Man søgte Hannem, som tilforne et Orachel
 Hvor Raad var ret som det, ex tripode var sagt
 Og mange blev oplyst ved dettes Visdoms Fakkell.

Digtet siger tilsidst, at Lowson var god mod sine Folk og gav dem rigeligt ved Testamentet, til sidst lader Wivet sin »Geist« daane ved Lowsons Leyested — velment men forfærdeligt. Men i hvert Fald har Episoden med Jødenæsen ikke svækket Venskabet mellem de to Kolleger.

Der er ingen Tvivl om, at Andreas Lowson er en af den danske Prokuratorstands mest typiske Skikkelser. Han er helt ud Sagfører, og selv om han kort før sin Død udnævnes til Højesteretsassessor, er det ikke sikkert, at denne Stilling vilde have passet hans Naturel. Han er aggressiv og impulsiv. Schwartzkopf fortæller i sine Notitser, at han som ganske ung paa Walkendorffs Kollegium geraadede i en skarp Pennefejde med Ephoren, den »snapsagtige« Rektor Frølund, hviaarsags han blev »exhuderet« og gav sig til Jura. Vi ser ham hyppig i Retten møde frem mod de store, han faar en alvorlig Bøde for at have udtrykt sig usømmeligt mod den mægtige Fru Ide Skeel, men med Aarene er han dæmpet af, hans Stilling som Kirkeinspektør har vel endogsaa givet ham en lidt gejstlig Tilsnit, der næppe helt har harmoneret med hans Væsen. Schwartzkopf slutter sin Notits, hvori han forøvrigt kalder Lowson et fortræffeligt, men tillige flygtigt Hoved,» han er stærk in jure Danico, en flydende Pen og Mund, men tillige satyrisk, de cætero cum vulpibus vul-

pinatur, hvilket vel er udlagt: man maa tude med de Ulve, man er imellem«.

Kort sagt Lowson har været en typisk Prokurator.

76. TROELS SMITH. Det samme gælder *Troels Smith*, født 1672, Søn af en Købmand og Hof-Retsassessor i Norge; han dimitteredes fra Aalborg 1688 og studerer i 13 Aar ved Universitetet, dernæst 6 Aar i Tyskland og i Oxford og vender saa hjem, hvor han 1702 faar Beskikkelse som Højesteretsprokurator og 1716 bliver Generalfiskal. Han erhvervede betydelig Formue, ejede Gaarden Darupgaard (Skippinge Herred) og Emdrupgaard samt flere Ejendomme i København. Smith hørte til den fornemste lærde Kreds i Hovedstaden og blev ved sit Ægteskab med Ellen Kaasbøll Stamfader til en Række af Landets berømte Jurister. To af hans Sønner blev Højesteretsprokuratorer, hans Svigersøn var den bekendte Bredo Ottosen Munthe.

I Munthe har vi ubetinget en af Standens første Mænd, en af dem, der drev det videst, omend en helt anden Skikkelse end de fornævnte.

77. BREDO MUNTHE er Præstesøn fra Norge, født 1701. Ogsaa han begyndte som Teolog og endte som Jurist. Dette Tilfælde er ikke sjældent. Munthes senere Svoger Caspar Vilh. Smith var ogsaa teologisk Kandidat og fra først af bestemt til Jurist. Munthe kom 17 Aar gammel i Huset hos Troels Smith, hvorfra han 28 Aar gammel tog sin Hustru. Troels Smiths Hus har været et fint Embedshjem. Sønnen Caspar Vilh. blev Højesteretsadvokat 20 Aar gammel, arvede Faderens Foretning, da denne døde i 1730, blev Generalfiskal, men døde allerede 1738, efterladende sig 22,000 Rdlr., en pæn Sum, da hans Husholdning hvert Aar kostede, som af ham egenhændig optegnet, 5000 Rdlr. Munthe var blandt dem, der arvede Caspar Vilh. Smith. Selv tjente han, en af de mest benyttede Advokater, gode Penge, i 1741 kunde han købe Bækkeskov for 17,000 Rdlr. med 5424 Rdlr. Udbetaling, og Gaarden blev i Slægten i 50 Aar.

Holberg og Munthe har kendt hinanden godt. Holbergs Mor moder var en Søster til Munthes Far moder. Holberg, der var 17 Aar ældre end Munthe, var, netop som Munthe kom til Universitetet, bleven udnævnt til Professor. Han havde i sin Ungdom nydt megen Gæstfrihed paa Froens Præstegaard hos Bredo Mun-

thes Fader. Man antager, at Holberg hyppig har været Gæst i Munthes Hus, man ved, at han kom meget sammen med Professor Caspar Munthe, det vidner den i 1797 afdøde Stiftprovst Hagerup, der som ung Student har lært Holberg at kende i Professorerne Anchersen og Munthes Huse. Det er nu en Gang en Sædvane i dansk Personalhistorieskrivning at knytte alle biograferede fra den Tid til Fader Holberg, og det er saamænd meget muligt, at Holberg ikke har kunnet fordrage Bredo Munthe, og at hele hans Had til Standen skyldes Kævlerier med sine norske Frænder. Hvad ved vi?

Snerten om tre Kurve fulde af onde Processer er sikkert rettet mod Munthe og Smith.

Om Munthes Personlighed ved vi kun lidt, han var en dygtig, praktisk Jurist, en god Husholder, hans Billede viser os et intelligent, lidt satirisk Ansigt. Han er bleven skældt Hæder og Ære fra for sit Arbejde med Lovbogen og har den 18. April 1731. altsaa i en ung Alder, paadraget sig en Mulkt paa 30 Rdlr. for sit uanstændige Forhold i Sagen og brugte Expressioner mod Generalfiskal Ursin — men det betyder jo, som vi har set, ingen Ting. I sine sene Aar har Munthe sikkert været en højst korrekt Embedsmand, der tog Rangstigen sindigt og endte med, under megen Skumlen fra Samtiden og fra G. L. Baden senere hen, at blive adlet under Slægtens gamle Navn Morgenstjerne; for sine Sønner og sin Søstersøn, den senere Højesteretsprokurator Otto Munthe Tobiesen, sørger han venligt. Han var kun 56 Aar gammel, da han døde, han har været en Standens Aristokrat, rig og anset med Tilslutning til Universitetet og Medlem af en Kreds af Byens bedste. Hans Ligplade, der findes i en herboende Descendents Eje, taler selvfølgelig kun pænt om ham; den udsiger intet, der bærer Præg af at være karakteristisk, han har alle de Egenskaber, en Advokat og en juridisk Embedsmand skal have, og den eneste Grund, der kunde være til at tage lidt forsigtigt paa Rosen, er den Omstændighed, at han højlig prises for sit Lovbogsarbejde, om hvilket Dommen er enslydende og bekendt. Han har været en god Ægtemand, det er sikkert. Det bedste Billede af ham faar vi af hans Portræt, rimeligvis malet af Wahl, et fint, smukt og klogt Ansigt med ganske venlige Øjne, men navnlig en typisk fin og herskevante Mund.

I Horn, Lowson, Ermandinger og Munthe, Troels og Caspar Vilh. Smith har vi udprægede fornemme Prokuratorer. Til den

lærde Kategori kan vi sikkert regne Andreas Bussæus, en Vice-
amtmandssøn fra Norge; ogsaa han var først Teolog, men blev
senere Historiker og for Levebrødets Skyld 30 Aar gl. i 1710 Høje-
steretssagfører; nogle Aar efter blev han uden Ansøgning beskik-
ket til Borgmester i Helsingør og virkede til sin Død der som
Litterat. Hans Biograf meddeler, at han var en smuk og statelig
Mand, men uhyre korpulent. Den samme Stub, der i sine Breve
til Gram er saa slem ved Holberg, levner ej heller Bussæus
Ære for to Skilling i samme Korrespondance.

78. ISAAC COLD. Lærd er Isaac Cold, en af Hojers mest lo-
vende Disciple. Han er Professorsøn, studerer i Tyskland og del-
tager i Holmgangen efter Hojers Død med Stampe og Kofod An-
cher; foruden at være Højesteretsadvokat fra 1741 bliver han Pro-
fessor i Sorø og ender som Justitiarius i den norske Over-Hofret.
Ham var det, der prøvede paa at faa Højesteretsinstruxerne ud-
givet, hvad der først lykkedes efter hans Død.

79. ANCHERSEN. Ogsaa Anchersen maa regnes til de lærde,
han er født i 1721, Søn af en Bisp, bliver Student, Kandidat og
Højesteretsprokurator 26 Aar gammel, virker som saadan i 23
Aar og bliver saa Assessor i Retten; han naar før sin Død Rang af
Konferentsraad.

80. PETER WARTBERG. Til de lærde kan ogsaa regnes Dr.
Peter Wartberg, der konkurrerer sammen med Cold til det juri-
diske Professorat; han blev af Professor Anchersen sammen med
Kofod Ancher fremhævet som den dygtigste, helt ringe kan den
Mand ikke have været, som man satte over Stampe! 1744 blev
han 31 Aar gl. Højesteretsprokurator, men dør samme Aar. Han
er en yngre Broder til Holbergs Ven, Teaterdirektøren og General-
prokurøren Jens Severin Wartberg, Hojers Efterfølger i dette Em-
bede.

81. HANS URSIN. En særlig Type var den dygtige senere Ge-
neralfiskal Hans Ursin. Han er Præstesøn, Faderen hed Lauritz
Bjørn, og der har sikkert været noget Bjørnenatur i Hans Ursin.
Han fik sin Uddannelse som Fuldmægtig hos Byfogeden i Kø-
benhavn, hvor han virkede i 10 Aar og erhvervede det Greb paa
Aktorat og Defensorat i Delinkventsager, der senere kom ham til-

gode i Højesterets-Skranken. 30 Aar gl. giftede han sig med en rig Bryggerenke, forøvrigt Moder til den bekendte Klevenfelt, og blev selv Brygger, hvilken Virksomhed han varetog sammen med sin Advokatur. Han var meget populær i Borgerskabet, en Mand af dets Midte, hvem man trygt kunde betro sine Sager, og en solid, meget velhavende Mand. Da han ved Branden i 1728 blev husvild, tog han Ophold hos Abraham Lehn, Vinhandleren i Strandstræde, der er Stamfader til tre Lensbesidderslægter i vore Dage.

Af Højesterets Voteringsprotokoller faar man det Indtryk, at han er en meget brugt Advokat, men tillige skarp og aggressiv. Der falder adskillige Mulkter i de Sager, hvor han procederer, men i Reglen til hans Modpart. Han har nok været haard og djærv, Mand for at brygge sin Kontrapart en bedsk Momme i Skranken. Han er en ypperlig Familiefader, af et bredt borgerligt Tilsnit. Han er iøvrigt Broder til Præsten Georg Ursin, der skrev et Digt til Geheimeraad Moth i 18 Tungemaal. Som de fleste af den Tids Prokuratorer døde Ursin ret tidlig, kun 55 Aar gl., men i Perioden fra 1719 til hans Død 1737 er hans Navn vel nok det hyppigst nævnte i Rettens Protokoller.

82. MATHIAS BRUUN, født 1702, er af en hel anden Art, han er Søn af en fattig Kone i Daubjerg, hjulpen frem af en Præst, blev Student, men samtidig prokurerer han og sælger som ægte Jyde Faare- og Lammeskind, Haar og Parykker. 33 Aar gl. bliver han Prokurator i Jylland, det kneb, fordi han havde Ry for at være stridbar og Slagsbroder, men det gik. Saa bliver han Forpagter, søger Embede som Landsfiskal og faar det Skudsmaal, at han er en snild, begavet Prokurator — med andre Ord han ligner Hans Rosborg. Det hagler ned over ham med Bøder, men 57 Aar gl. triner han frem i Højesteret og imponerer baade Levetzau og Stampe ved sin »Udtale«. Saa bliver han Højesteretsprokurator i en Alder, hvor hans Kolleger for Størsteparten er gaaet til den evige Hvile. Han flytter saa til København og lever der til sin Død 1770.

Det maa nu straks siges, at Mathias Bruun er enestaaende i denne Periode, og dygtig maa han have været, for hans Veje var ellers ikke Advokaturens, en sejt og stærk Jyde, næppe saa retsindig som den gamle Hans Knudsen, men lige saa dygtig og udholdende som han.

Det gælder om saa godt som alle af de nævnte, at de var velstaaende Mænd. Svend Krag, hvis Hus brændte 1728, havde som før berettet en Husstand paa 20 Personer, men han var vel ogsaa nok til Tider været den rigeste af dem alle. Selvfølgelig var der ogsaa fattige Folk mellem dem. Christian Broholm, der bør befries for de mod ham af Schwartzkopf udslyngede Beskyldninger, (der gælder hans Broder Henrik), der som Klokker i Ringkjøbing var Fuldmægtig hos Ursin, blev 1729 Højesteretsprokurator og døde en Snes Aar efter ludfattig. Det samme gælder Christian Braad, der havde været Fuldmægtig hos Troels Smith og efter mange Vanskeligheder i 1739 blev Højesteretsprokurator; han havde ikke megen Fornøjelse deraf, men fik dog købt sig en »Højesteretskjole«, der ved hans Død solgtes i en grøn Plydses Pose for 22 Rdlr.

83. PETER JACOB HVID. Af egentlige sorte Faar har Standen kun et enkelt at opvise, det er endda en Præst, den velærværdige Hr. Peter Jacob Hvid, der 1727 bliver Højesteretsprokurator uden anden Beføjelse end den, at han har gaaet i Rette for sig selv. Hvid er en af de interessanteste Skikkelser i Perioden, hans Liv er en Tragedie, men her er ikke Stedet til at berette den. Iøvrigt har Hjorth Nielsen i Vendsysselske Aarbøger 1919 fremstillet den Horn Asdal Præst, der blev Prokurator, og til dette Værk og Biografien kan henvises. »Hans Liv var indholdsrigt, fire Gange gift, to Gange dømt fra Æren, hans Hjem ødelagt ved Ild, og saa endda for Efterverdenen beskyldt for saa gruelig en Ting som at have kommet Urin i Nadvervinen«. At han blev Højesteretsprokurator synes ufatteligt. Den 3. Juni 1727 blev han, der var beskyldt for en Række Forbrydelser, af Svend Krag paa-staaet »enten at burde miste sit Liv i Galgen eller som Tyv stryges til Kaget, brændes ved Tyvsmærke i Panden og arbejde i Jern i sin Livstid«, frifunden af Højesteret med Nød og næppe. Assessor Sekmann skrev: »er nogen Tid en Tyv greben ved Tyveriet in flagranti, saa er det Peter Hvid, men derimod har nogen anholden Tyv syntes at være uskyldig, saa er det og ham«.

Hvid slap og blev d. 20. Okt. 1727 Højesteretsprokurator og var det i 3 Aar. Ved Christian d. VI's Tronbestigelse blev hans Bevilling ikke fornyet; han naaede fire Aar senere at faa Over- og Underretsbevilling, men i Højesteret kom han ikke igen. Efter et

Liv i Nød og undertiden Vanære døde han 70 Aar gl. i ussel Fattigdom.

84. FREDERIK VILHELM WIVET. Den oftere omtalte Fr. Vilh. Wivet hører forsaavidt snarere hjemme i en senere Periode. Han er født 1728, Søn af en Ritmester, bliver Student 1746 og Kandidat 1752. Fra 1755 virker han i Højesteret, og det er ham, der tyve Aar senere begynder Udgivelsen af en Art dansk Pitaval, hvori han fortæller om de mærkelige Sager, han har haft. Han hører til Højesterets mest benyttede Advokater, men var tillige Skønaand og Digter. 20 Aar gl. udgiver han en Komedie i holbergsk Stil, 3 Aar senere følger en Række Epigrammer, ligesom han udgiver en Efterligning af Peder Paars. Et Par af hans Komedier har været opførte paa den danske Skuesplads, og har desuden skrevet en Række Smaapjecer om Dagens Emner og en Del Lejlighedsvers.

Samtiden kalder Wivet et vittigt Hoved, selv om han af og til kunde blive lidt plump i sin Spøg. Han var jævnt velstillet og naar ret tidligt, allerede i 1763, til Generalfiskalembedet. Gennem hans Værker, særligt de livligt og vel skrevne Kriminalhistorier, bekræftes Dommen om ham; han nyder en lidt saftig Historie og benytter ofte Vendinger, der til alle Tider kendes fra den saakaldte »Mandfolkekonversation«. Han siger selv ikke uvittigt i Fortalen til Kriminalhistorierne: »Vil nogen sige, at Materierne eller Sagerne, som her ventileres er ubehagelige, da her handles om Manddrab, Barnemord, Barnefødsel i Dølgemaal, Tyveri og Utugt. Det er for Mandfolk til ingen Fornøjelse, og for Fruentimmer skræksomt Ney! det maa være fiint, indviklet og fuld af Intriguer som andre Fremmedes. Man maa have Processer imellem Hertuger og Grever om falske Testamenter, om nyfødte Comtessers Bortførelse med viidere, men dette her kommer frem er ikkun om gemene Folk«. Siden fortæller han en virkelig pudsig Historie om Maren, der giftede sig med Karen hos den berømte Mag. Iver Brinch. Denne Retssag, der virkelig passerede i København og endte med, at Karen for sin Mandfolke-rolle blev idømt Tugthus for Livstid, giver Wivet Anledning til smaa pudsige Bemærkninger, der lader os ane, at han i Retten har forstaaet at vinde Dommerens Øre med det, som den lærde Dr. Hedegaard i sin Afhandling om Qvintilian fraraader at svælge i. Ellers er Wivet ikke bange for at bukke ærbødig for Højadelen

og gøre den brugelige Reverentz for Kirken. Som den fnysende Aktor mod Struensee og Brandt, har han ret con amore kunnet udfolde sine Evner.

Der er næppe Tvivl om at denne vittige og veltalende Advokat, der ogsaa ved Giftermaal tilhørte Embedskredsen, har spillet en vis Rolle i det københavnske Selskabsliv fra Midten af Aarhundredet. Hans bedste Komædie »Datum in blanco«, er hvad Replikkerne angaar slet ikke ueffen, tidt endog rigtig vittig, men med Karakterisering kniber det unægtelig ikke lidt.

85. FR. WITH. Højesteretsprokurator Fr. With er bleven bemærkelsesværdig ikke for sine fremragende Egenskabers Skyld, men fordi han blev draget ind som Part i en celeber Sag.

With var bleven Højesteretsprokurator 1717, men levede i 1739 i Helsingør. Her mødte han for to Brandfolk i et Forhør hos Byfogeden og gjorde et Par Spørgsmaal. Amtmand Gersdorff blev opmærksom paa, at With ikke var anmeldt som Prokurator i Stiftet, og deciderede, at With ikke maatte gaa i Rette for nogen. With indsendte spagfærdigt sine Bevillinger og bad om godt Vejr. Det nægtedes, og With gik til Højesteret, — der var under Sagen sket ham den Tort, at han af 2 Vægttere var bleven slæbt op i Byretten for at høre Stiftamtmandens Decision — og vor Ven Lowson bliver Withs Prokurator. Som det var at vente, tog Lowson kraftig fat. Gersdorff havde irriteret Lowson ved at forlange, at han skulde aflægge juramentum credulitatis. Det blev af Retten afslaaet. Lowson var mere end almindelig grov mod Gersdorff. »Stiftamtmanden bildte sig vel ikke ind, at han var en Konge, det drejede sig vel om et nyt Paafund, maaske til den Ende at Prokuratorerne ligesom Bønderne udi Holsten, naar en ny Amtmand kommer, maa indfinde sig med en Recognition«. Det gjaldt Standens Ære og Lowson lagde sandelig ikke Fingrene imellem. Hans Paastand var dybt ydmygende for den kongelige Yndling og Stiftsbefalingsmand.

Højesteret holdt med With, og Gersdorff fik en knusende Dom efter Lowsons Paastand. Nu griber imidlertid Kongen ind, Præsidenten, Iver Rosenkrantz, faar Ordre til, at den fældede Dom ikke bliver bekendtgjort, og Sagen henstaar, skønt Dom er afsagt, in suspenso. Saa kommer et paa Tysk affattet Andragende fra Gersdorff, hvori han beklager sig over Dommen, idet han paastaar, at Sagen ikke kan paadømmes ved Domstolene.

Vedel mener, at denne Sag kostede Iver Rosenkrantz Embedet som Præsident i Højesteret; Aarsagen var dog formentlig nok en anden — men Justitiarius Sekman afgav en kærnefuld Erklæring, der findes aftrykt hos Vedel. Kong Christian d. VI stod ved sit, Dommen blev ophævet, men ikke et Ord herom blev indført i Højesteretsprotokollen.

Og Lowson maa gøre Gersdorff en skriftlig Afbigt for sine, under Proceduren fremsatte nærgaaende Ord og Expressioner, ikke efter Dom, men efter kgl. Rescript.

Hvad der maa undre mest er, at Vedel synes at anse den kgl. Afgørelse, som havde Støtte hos 3 af de voterende Assessorer, der stemte for Afvisning, for at være formel begrundet. Det følte i Tiden som et højst uheldigt Udslag af Enevoldsmagten, og for en Gangs Skyld har Stemningen sikkert været paa Prokuratorernes Side.

Fr. With var den Gang 60 Aar, han havde aldrig hørt til Stændens fremragende, ja der havde vel ogsaa en Gang været noget ret alvorligt at udsætte paa ham, som vil ses af følgende:

20. Oktbr. 1738 tilskrives Stiftamtmanden Byfogeden i Helsingør om at optage Politiforhør over Prokurator With, der, da Borgeren Jens Johansen og Hustru i Mindelighed affordrede ham 4 Mdr. Husleje, havde trukket sin Kaarde og, da Johansen vilde tilkalde Hjælp hos Naboerne, havde stukket hans Hustru i Laaret. 4. Nov. skriver Stiftamtmanden til Magistraten om at prøve paa at forlige Parterne, hvortil With »efter Beskaffenheden mest skal ville inclinere«, men vil Borgeren ikke indgaa Forlig, maa han søge Satisfaction ved Lands Lov og Ret.

Vi har sikkert her Begyndelsen til Withs Fejde med Stiftamtmanden. Han er ikke optaget paa Listen over Prokuratorer i Stiftet af 1742 og har vel slaaet sig ned i København, hvor han døde 1760 uden at efterlade sig noget.

86. FISKALER. Vi har set, at ved Enevældens Indførelse forblev Prokuratorerne udenfor Snoren, da Rangvæsenet indførtes, og det varede adskillige Aar, inden Prokuratorerne indlodes paa Rangforordningens grønne Enge.

Der var selvfølgelig enkelte med Rang forsynede Stillinger, der i hvert Fald smagte af Prokurator. Baden kalder saaledes i sin Ordbog Generalfiskalen for en kgl. Prokurator eller Aktor i alle Statsforbrydelser. Hans Instrux haves dateret 23. April 1751,

men Embedet er af langt tidligere Dato, det oprettedes allerede i 1660 jfr. Brorson til Lovens første Bog 1. Bd. pag. 10.

Landfiskaler indførtes ved Fr. af 31. Juni 1739; de sorterede under Generalfiskalen. En Skrivelse fra Stiftamtet i Viborg giver Oplysninger om, hvorledes man tidligere havde forholdt sig. Den lyder saaledes:

Til Kongen.

Deres kgl. Mayt.s allernaadigste Ordre og Befaling af 29. Aug. passato, anlangende at saa længe Generalfiskalembedet bliver delt, som det nu er, nemlig at 3de Højesteretsadvokater Kancelliraad Lauritz Munch, Andreas Lowson og Friederich Smit, ad interim allernaadigst ere beskikkede samme Embede vises at forrette og beoagte, jeg da paa enhver Generalfiskals constituti ansøgning skal beskikke ham en Fuldmægtig i den ansøgte Sag som gratis skal føre Sagen og alene nyde Reisepenge og bevislig Omkostning, som i Delinkventsager efter min foregaaende Moderation; haver jeg med sidste Post allerunderdanigst erholdet, som jeg til hørsommeligst Efterlevelse skal holde mig efterrettelig o. s. v.

Men den hele Institution fik aldrig særlig Betydning og døde hen. Generalfiskalen fungerer derimod gennem hele Perioden som den øverste offentlige Anklager.

87. RANG. Generalprokurøren omtales først i Fr. 30. Decbr. 1660 (Søren Kornerup var den første) og var den Gang tillige Kammeradvokat. Han var Cancelliets og Kongens juridiske Konsulent og skulde oprindeligt være tilstede i Højesteret. Kammeradvokatstillingen blev i 1720 skilt fra Generalprokurøren, og der blev givet en særlig Instrux. Det var da altid en Højesteretsadvokat, der beskikkedes af Kongen for at paatale Sager om de kgl. Indkomster og Rettigheder.

¹²/₁₀ 1705 udnævntes Højesteretsprokurator Hans Scavenius til »Kancelliadvokat«, en Stilling, der formentlig svarede til Kammeradvokat, saaledes, at som Kammeradvokaten varetog Rente-kamrets, de finansielle Sager, varetog Kancelliadvokaten Cancelliets Sager. Det er vist baade første og sidste Gang dette Embede blev besat.

Et enkeltstaaende Tilfælde er det, at Andreas Bruun 25. Juli 1717 fik Bestalling som Justitsadvokat i Nørrejylland (Jyske aabne Breve); om denne Stilling tales der ikke senere i de

foreliggende Kilder. Derimod er det oftere sket, at Prokuratorer har faaet Beskikkelse af Byens Øvrighed til Stadsprokuratorer eller lignende.

Ordet Prokurator er Lovens, Advokat er en udenlandsk Betegnelse, der imidlertid hyppig bruges i Lovgivningen om Højesteretsprokuratorer. Navnet Sagfører, der mødes første Gang i den juridiske Litteratur midt i Aarhundredet (Latin: *causidicus*), bruges aldrig i Lovsproget. Ikke heller kendes der Udtrykket Overretsprokurator eller andre Sammensætninger som Landsrets- eller Landstingsprokuratorer som Titel, ihvorvel Sammensætningerne oftere, især i Slutningen af Aarhundredet, forekommer i Tidsskrifts-Litteraturen og i den egentlige juridiske Litteratur.

Temmelig tidlig møder vi enkelte betitlede Prokuratorer; den første er vist nok Hans Knudsen, der bliver udnævnt til Assessor i Admiralitetscollegiet, Albertin er Cancelliraad, medens Wordemann ingen Titel har. Hans Scavenius er Cancelliraad, ligesaa Morten Wesling og Hans Ursin. Troels Smith stiger til Justitsraad, og Horn naar 1776 Konferentsraad Rang, ganske vist som Justitiarius i Hof- og Stadsretten. Munthe optages i Adelsstanden, som vi har set, og Uldall rigtignok langt senere i Tiden bliver ved Døden hindret, eller om man vil, befriet for at blive Baron.

De almindeligste Titler, der tillagdes Højesteretsprokuratorer for at give dem Rang, var Kancelliraad stigende til Justitsraad. O. L. Bang drev det til Etatsraad, men gik derefter over i Retten som Assessor. Chr. Colbjørnsen drev det i sin Advokattid kun til Justitsraad, han endte som bekendt i Excellencernes første Klasse som Geheimekonferensraad i 1813. Ikke faa af Højesteretsprokuratorerne opnaaede aldrig Rang, nogle benaaedes med Titler som Generalauditør eller lignende uden at gøre Tjeneste som saadanne, og andre som f. Exp. Rosenstand Goiske var tillige Auditør.

Prokuratorerne for Over- og Underretter var vel i Almindelighed ikke betitlede. Naar de havde tjent vel i en Række Aar, tillagdes der dem, om de ikke blev forfremmede i Embeder, vel ofte beskedne Titulaturer som Sekretærer, Kammerraader, og naar det gik højt Kancelliraader. Justitsraad var det højeste, der kunde times dem, men vistnok ogsaa kun med særlige gode Fortalere i Hoffets Nærhed, det hændte den arme Carl Gustav Schiøtt i Odense, der var uheldig med sin Kone i den bekendte Pingel'ske

Affære. Der er i Biografierne næppe nogen Over- eller Underretsprokuratorer med højere Rang.

Paa den Tid, da Rangen virkelig spillede en Rolle, blev den altsaa sjælden Prokuratorerne til Del; senere hen, da deres Betydning voksede, følte de første af dem mindre Trang til at lade sig betitle, og det blev Justitsraader og Kancelliraader i Provin- sen, der repræsenterede Sagførerne i Rangforordningen.

6. KAPITEL

Holberg og Prokuratorerne.

88. KOMEDIERNE. For al Eftertid vil den første Halvdel af det 18. Aarhundrede hos os bære Navnet Holbergtiden, og intet denne Tid vedrørende vil kunne behandles uden at nævne Fader Holbergs Navn og undersøge, hvorledes han stillede sig til de rejste Spørgsmaal. Saaledes ogsaa her, hvor det gælder Prokuratorstan- dens Historie. Og den, der gransker den store Holbergglitteratur, vil da ogsaa i den finde Bidrag til Bedømmelse af Standen paa den store Satyrikers Tid.

Der er Træk, der er Særtegn, som er fælles for alle Prokura- torer fra Demostenes over Cicero til Wordemann, Lehmann og op til vore Dage. Naar en nulevende Højesteretssagfører i Skran- ken forsvarede en Mand, der havde opnaaet at komme op og køre med en skikkelig Bondemand og derefter overfaldet ham bag fra, og Advokaten under denne Denfension skildrede Maleficanten som en iøvrigt ypperlig Mand, saa gjorde han kun sin Pligt, men Borgerskabet satte sig paa Halen af Forbavselse — og Holberg vilde have taget svære Kegler paa at lade denne Advokat optræde udi en lystig Komædie.

Med andre Ord: Prokuratoren staar gennem Tiderne som et Modsigelsens Tegn. Hvis Ret var objectiv Ret, saa var det hele en let Sag, men Processen er en Strid om, hvad der er Ret, ja egentlig vel om, hvad de dertil beskikkede vil erklære for Ret, og Menigmand, der er vant til at betragte Retten som een, vil aldrig kunne forstaa, at der med Føje kan hævdes Ret mod Ret.

Holberg var ikke Jurist. Det er dokumenteret, at hans Natur- og Folkeret er en ren Oversættelse af Pufendorf, hans Aplica- tioner paa dansk Lov dilettantisk. Af alle Videnskaber stod maa- ske Juraen ham fjernest, fordi han selv var en Hader af Forma-

liteten, der er uadskillelig fra al Jura, netop fordi Juraen skal bruges til Angreb og Forsvar for alle og derfor maa fastbindes i Former.

Holberg har selv sagt, at Intentionen med hans Komedier var at holde et Spejl for Samtiden, at vise den dens Brøst og castigare in ridendo. Derfor er de holbergske Komedier som de Molière'ske ypperlige Karakterkomedier, og netop fordi de afbilder Borgerskabet, har de uskatterlig kulturhistorisk Værdi.

Det er derfor ikke underligt, at den, der skriver om Prouratorstanden, tager til Holbergs Komedier for at finde det tidsypiske, det, der hos hans øvrige Figurer danner Baggrunden for det, der skal revses og fremholdes for Spectatorums Latter.

En Militæranekdote fortæller om en ung Løjtnant, at han spurgte en af sine Rekrutter om hans civile Beskæftigelse. Manden svarede: »Jeg er Rokkedrejer«. Hertil bemærkede Løjtnanten: »det er en ganske latterlig Bestilling«, og Rekrutten replicerede lunt: »er den værre end at være Sekundløjtnant?«

Holberg ser paa Prokuratoren i al Almindelighed, som Løjtnanten saa paa Rokkedrejeren. Hvad der i Holbergs Prokuratorfigurer harcelleres over, er Ting, som er Genstand for enhver Lægmands uforstaaende Uvillie. Der har sikkert været Stof nok i Tiden til at tegne kostelige almene Prokuratorfigurer, tidskolorerede og prægede saavel af almenneskelige Fejl som af Tidens specielle Fejl og Naragtigheder. Holberg har ikke valgt en Prokuratorsskikkelse som Hovedfigur i nogen af sine Komedier, det synes næsten, som om han har benyttet sine Prokuratorer som Rekvisiter, hvis Fejl og Dyder var Spectatores saa velbekendte, at Autor kunde spare sig enhver Dokumentation. Og det er denne aprioriske Selvfølgelighed vi i det følgende maa have for Øje.

Lad os nu en Gang gennemgaa Prokuratorerne i Holbergs Komedier.

De to Advokater i »Den politiske Kandestøber« er hidsatte i Komedien for at dokumentere den med den opnaaede Borgmesterstilling forbundne Fortrædelighed og Kravet til Evner og Viden. De bringer Bremenfeld ud for det almindelige Tilfælde, at det i Juraen gælder at afveje, hvilken af de to stridende Opfattelser, der i det foreliggende Tilfælde skal gives Medhold. Modstridende Autoriteter har altid vakt Publikums uforstaaende Munterhed, Juraen her kunde være Jura i vore Dage og er det

ogsaa, og naar Holberg lader Bremenfeld sige den uskatterlige Replik, der ender med de berømte Ord: »Gaar hen I Skabhalse og forliger Sagen«, saa faar han alle med sig, navnlig et Publikum, der ligesom han er overbevist om, at Advokater altid puster til Ilden og nærer Trætten. Scenen med Advokaterne i den politiske Kandestøber er god nok, og den kunde skrives til alle Tider, at Advokaterne taler Latin er naturligt, da Retstilfældet angaar Romersk Ret, og her anvendes Latinen til at hudflette den uvidende Pseudoborgmester, blandt hvis Fejl det er, at han ikke forstaar Latin. Den kan blot ikke benyttes til vort Formaal.

Ligedan gaar det med Advokaterne i »Jeppe«, der er til som Staffage for at fremstille den arme Bonde i Retten. Hvad enten de nu er Advokater eller spiller Advokater, saa giver de et ganske godt alment Billede af en Anklageprocedure, der ligesaa vel kunde udspilles i vore Dages Østre Landsret. Den latinske Terminologi er jo endnu bevaret. Den giver Holberg Anledning til den kapitale Replik, »tal Dansk din sorte Hund«, der endnu kan anvendes overfor Juristernes Terminologi med samme Ret og Virkning. At Advokaterne citerer Latinen er naturligt, ogsaa for Holberg, der selv ofte skrev Latin, og paa en Tid, da Videnskaben er Romerret, der citeres, og endelig er dette, at Advokaterne kommer op at slaas, et Teatertræk, der altid var sikker paa Publikums Bifald. Af Advokatscenen i »Jeppe« lærer vi altsaa dette, at Anklageproceduren med sit Defensorat ganske ligner vor, og at studerede Advokater citerer Romerret.

I »Barselstuen« optræder to Advokater, som er udrustede med akkurat de samme Fejl, der af vor Tid tillægges Sagførere. De skændes indbyrdes om deres Procedure og de Autoriteter, de støtter sig til, hvorpaa de faar hinanden i Haarene. Det samme kunde være hændet to Læger eller to Teaterkritici. Dernæst tilbyder de deres Tjeneste ved med Holbergs Opfattelse af Prokuratorernes skamløse Livsgerning at rose sig af, at de vinder uretfærdige Sager. Dette er ikke tidstypisk og næppe heller alment, selv om dette Syn paa Prokuratorer deles af det store Flertal af Nutidens Lægmænd. Derimod kan det siges, at en videre Udvikling af de to sidste fortræffelige Replikker »jeg kan forsvare hvilken Ting jeg vil paa tvende Maader« og »jeg er en af de stærkeste i Formaliteten«, jo netop er den største Ros, der kan gives en Prokurator, for hvem det er en Livsvirksomhed at

se en Sag fra alle Sider og kæmpe i Skranken for Formaliteter i sin Parts Favør.

I »11. Juni« optræder Knud Prokurator; han har Loven hos sig, hvad der er klogt, og maaske et virkeligt tidstypisk Træk, som vi med Udbytte kan notere os. Hvis Prokuratorerne den Gang virkede som ambulante Næringsdrivende, var et Bibliothek i Lommeformat ikke ilde at medføre. Vi kender jo fra Gældskommissionen i Halvfemserne saadanne ambulante Sagførere, der tjente deres daglige Brød ved tilfældigt Sjøv i Domhusets Korridorer. Af denne Type har Knud Prokurator mulig været, og vi bør derfor notere ham. At han vil prøve paa at klare sin Klient kan atter bringe ham i Lægmands Miskredit, hvis ikke netop denne Lægmand er den, hvis Hals det gælder. At han ikke vil snydes for Sagen er ret forstaaeligt og et almenyldigt Træk, der endnu den Dag i Dag fra Lægmands Hold lægges Sagføreren til Last. Knud er desuden Ironiker, og atter her lyser det fødte Komædie-Geni i den ubetalelige Replik: »Jeg har Sager at agere for fire godt Folk, som skal hænges foruden Jer Fætter«. Saadant er ikke let at staa for, og den gode Knud Prokurator har sikkert endnu Brødre.

Tilbage staar Tobias i den første fem Akts »Gert Westphaler«. I Litteraturen betegnes han som Holbergs ypperste Prokuratorfigur. Det er han ogsaa. Paa en vis Maade virker han tidstypisk. Han er tillige fælles for alle Tider, fordi han er til den Dag i Dag, men Standen som saadan bærer intet Ansvar for ham. At han er tegnet efter Naturen er meget sandsynligt, og som Figur er han fortræffelig, men han er alligevel for speciel til at kunne gælde for det, han ophøjes til, nemlig Prokuratoratype.

I et Skrift om den ædle Hesteavl er afbildet en stakkels Krikke, der lider af alle de Fejl, en Hest kan have. Den ser for Hestekendere forfærdelig ud, men den virker belærende, blot at den er saa fuld af Fejl, at den ikke længer tør gøre Krav paa at kaldes Hest, selv om alle de Fejl, den har, i ugunstige Tilfælde kan findes hos Heste. Saadan gaar det Tobias Prokurator. Lad os se lidt nærmere paa ham. *Han drikker*; det var der mangan fattige Prokuratorer, der gjorde, er der maaske endnu. *Han lever* af Processer og er utilbøjelig til at forlige Parterne. Hvis dette ikke havde været en almindelig Prokuratorfejl, vilde vise Lovgivere næppe saalænge have holdt Sagførere ude fra Forligsmæglingen. Hvor mangan brav Gæstgiver har ikke forsvaret sig med sin hæderlige

Næring mod fanatiske Afholdsprædikanter. *Han praler med sine juridiske Kundskaber og sin Latin*; endnu den Dag i Dag vil mangel god Sagfører overfor en Lægmand vifte med sine Studeringer. Det maa dog indskydes, at der i hele Formen for hans Fagtale til Lægmanden ligger det geniale, der har gjort Holberg til den enestaaende Figurtegner han er, og i Samtalens Form ligger der noget tidstypisk, der virkelig giver et Billede af, hvorledes en Jurist i hine Tider talte om juridiske Materier til en Klient.

Slutrepliken til Christoffer er atter pragtfuld: »Jeg raader ikke til Proces for det ringe Salarium, som jeg kan have deraf, men fordi I er min gode Ven, som jeg nødig vilde skulle vederfares nogen Skam.« En ægte Holbergs Guldfund, men det kunde siges, af enhver Husmægler, Hestehandler eller Vexelerer. *I kan aldrig tabe Sagen*, siger han; mangel uforsigtig og ivrig Sagfører siger den Dag i Dag det samme, i samme Hensigt mener Lægmand.

I Scenen med Gert folder Tobias sig videre ud.

Han overroser sin Næring. Tænk om Prokuratorer ikke var til. Hvilken god Forretningsmand anser ikke sin Næring for uundværlig? *Han er bange for at paatage sig Sager, der kunde bringe ham i Uvenskab med dem, han har Nytte af*. Hvor ofte er ikke den samme Indvending rejst af Lægmand mod de Sagførere, der kunde ønske sig et specielt Tilfælde, selv om de i Almindelighed beskylder Standen for at være gridsk efter Processer.

Han kan benytte sin Jura til alle Trick. Det beskyldes Sagførere altid for af dem, der ikke selv kan benytte Juraen til noget.

Og han taler Latin. Denne Gang kun for som Bas at sekundere Mester Gerts Diskantskvalder, og det er et Held, at Autor er velbevandret i Corpus juris' Sætninger, det er et fortræffelig og grundkomisk Akkompagnement.

Men i og for sig er han en klog og forstandig Fyr, naar han med sig selv i Fader Holbergs moraliserende Tunge taler om, hvorledes man skal stille Taaber tilfreds.

I Scenen med Byfogeden straalere han, og Satiren med Underdommerens Uvidenhed og Dumhed bør overlades den, der vil skrive Underdommerstandens Historie. Pudsigt er det, at Kommentatorer til Holberg gravalvorlig, og ved at citere Stampe har villet bebrejde Prokuratorerne, at de overfor Underdommerens Uvidenhed brugte en Krabat Mundfuld Latin; — se foran om Abel.

Han tjener for Betaling to Herrer. Hvor mangel mistroisk

Kværulant har ikke beskyldt sin Sagfører for dette. Og at han overfor Christoffer *lyver frækt* er kun, hvad Lægmænd til alle Tider har skyldt Sagførere for.

Han formerer Processer. Og hans sidste Replik er denne: »Det er det man fornemmeligen roser min Formand for, at han aldrig gik til Tinge med en Sag, han gik jo med fire tilbage.« Turde Sandheden ikke være den, at Forskellen mellem Advokater og Lægmænd altid har været denne, at medens Lægfolk i Reglen kun have Ulejlighed og Pengetab af Processer, havde Prokuratorerne i hvert Fald foruden Ulejligheden Indtægt, og vil ikke den samme Anke, der rettes mod Tobias, blive rettet mod Fremtidens Sagførere, nu da Procesivrigheden i Folket er uformindsket og Sagførerne endelig faar deres Arbejde godt betalt.

Saa meget om Tobias Prokurator. En skønsom Læser vil sige, men er det ikke netop ved denne Gennemgang bevist, hvor ypperligt tegnet denne Figur er. Hertil maa svares, vist er Figuren ypperlig tegnet, han viser netop alt det, som til alle Tider lægges Prokuratoren til Last, men netop derfor tør vi ikke tage ham som Tidstype, kun som et ypperligt dramatisk Fund. Med mindre man vil paastaa, at han er et til alle Tider gældende Paradigma for, hvorledes en Prokurator *ikke* skal være.

I Enaktskomedien er han dæmpet betydelig ned. Har han maa-ske virket paa Samtiden som Ritmesterens førømtalte fejlbebyrdede Hest?

Det er Holberg, der taler, naar han lader Tobias raade Gert saa kraftig til Proces, men udover dette siger den stakkels degraderede Tobias intet, og for ham har vi her slet ingen Brug.

De holbergske Komediens Prokuratorer kan saaledes ikke tjene vore Formaal, vi er endnu henvist til at søge Tidens Prokuratorer i Lovgivningen, i Klagerne, i Retsakterne og i de Biografier, der kan opstilles paa dette Grundlag. Vi finder dem med de Fejl, vi kender fra dette Materiale, men Fejlene er Abnormiteter, og vi finder ikke den dagligdags menneskelige Baggrund, der gør de andre Holbergfigurer saa værdifulde. Vi hører Prokuratorerne selv udtale sig om de Fejl, som gennem alle Tider har været dem tillagte, hører dem ligefrem prale dermed, og vi lader dette Materiale falde med det latinske Retsudtryk: *non liquet*. Man har Indtryk af at Holberg overhovedet ikke vil indrømme Prokuratorerne nogen Berettigelse.

At vi har Ret heri, og at Holberg aldrig vil kunne betragtes

som en upartisk Dommer over Prokuratorstanden, faar vi bekræftet, naar vi vender os til hans øvrige rige Produktion, hvor han saa ofte med genial Træfsikkerhed behandler sin Tids Fænomener. Jurister kunde han ikke lide. Naar Abrahams i sin Bog om Prokuratorerne siger, at Procesvæsnet med dets Spidsfindigheder var hans retsindige Natur imod, saa lyder det meget kønt, men det forklarer næppe alt. Holberg var Forfatter til den ofte omtalte Natur- og Folkeret, der opnaede stor Popularitet og behandlede et Emne, som netop ved juridisk Examens Indførelse blev gjort til uomgængeligt Fag. Samtidig med ham optræder Andreas Hojer, og det bliver ham, der, ladende selve den berømte Professor Holberg i Skygge, fører Juraen frem i det Høj-sæde ved Universitetet, den kommer til at indtage.

Det kan umuligt have glædet Holberg at se Foredragskataloget 1735, der indeholder følgende:

Lectiones Publicæ Professorum in Reg. Universit. Havniensi A Calend. Septembris Anno MDCCXXXV. ad Calend. August Anno MDCCXXXVI. Rectore Ludovico Holbergio.

Hora III.

Andreas Højer, *Juris Universalis & Publici P. P., Jus Naturæ nec non Moralis Philosophiæ Præcepta ex præscriptio Fundatoris Regiæ publice tradet.*

Det blev Hojer og ikke den populære Natur- og Folkerets Forfatter, der blev den juridiske Ungdoms første Lærer i dansk Lovkyndighed. Hojer var oprindelig Mediciner og en Polyhistor, der havde prøvet lidt af hvert. Var han mere berettiget end Holberg til at blive Professor juris?

Jo. — Holberg kunde ikke fordrage Juraen. Hans Had skyldtes maaske ikke ulykkelig Kærlighed til Themis. Men hvorfor da Interessen for Pufendorf og Applicationen af dansk Ret? Hvorfor døde den saa brat? Og hvorfor skulde det gaa ud over Prokuratorerne. Lowson var hans vittige Modpart, men det var i hans høje Alder, og i ingen af de mange Kontroverser, han har haft, optræder der som hans Antagonister kendte Prokuratorer. Efter hans Død har særlig den juridiske Stand været hans trofaste Beundrere og lønnet ondt med godt.

89. ANDRE VÆRKER. Men som sagt han kunde ikke lide Prokuratorerne. I »Peder Paars« træffer vi Jens Poulsen Sognefoged som Prokurator udstyret med alle de Lyder, en saadan skal have. Han drejer Loven, han smigrer Underdommeren og tager ham ved Næsen, ja, laaner ham endog sin Kone, som er tilfals, han var kort sagt en »typisk« Procurator. Man tilgiver gerne det guddommelige Heltekvads Digter denne Tingstud, men man benytter den ikke i Studiet om Tidens Retsvæsen.

I N. E. Øst's Nøgle til Peder Paars angives det, »at Sognefogeden paa Anholt, der virker som Prokurator, skal være afgangne Justitsraad Schmidt«, og at der sigtes tillige til hans Frue, der tilføjes: »eller rettere Ermandinger og Hustru«. Det tilføjes af Ud-giveren af det anonyme M. S., hvis Oprindelse ikke kendes, at der ved Justitsraad Schmidt maaske forstaas Justitsraad, Generalfiskal og Højesteretsadvokat Troels Smith, som døde i Christian d. VI. Tid, og at Ermandinger »skal og have været en Embedsmand i København paa de Tider«.

Troels Smith døde 31. Juli 1730; han var gift med Ellen Pedersdatter Kaarsbøll, Datter af Præsident og Amtsforvalter Peder Kaarsbøll i Trondhjem. Der er iøvrigt intet bekendt om noget Sammenstød mellem Holberg og Troels Smith, det er tidligere berørt, at Holberg kan have sigtet til ham i en Passus i Moralske Tanker, der anføres nedenfor.

Nøglen har øjensynlig ogsaa fæstnet sig ved Ermandingers Navn, thi senere, hvor der tales om Konen »Hans Sophi vil ej spinde, hun vil ved Roret staa den raffinerede Kvinde«, hedder det i Nøglen: Bemeldte Ermandingers Hustru som af slige Qvaliteter var bekjendt. Hans Henrich Ermandingers Ægteskab har vi omtalt ovenfor. Muligt er det, at denne højadelige Dame af en af Rigets berømteste Slægter er bleven foreviget i Peder Paars, men vilde det saa ikke have ligget nær at hentyde til det usædvanlige Giftermaal.

Satiren i Niels Klim er for haandgribelig til at være speciel, men ogsaa her fornægter Geniet sig ikke ved det ypperlige Billede, som distingverer mellem den brovtende gækkende Højesteretsadvokat, der tom og opblæst med løftet virrende, tomt Hoved rokker frem paa sine udadvendte Gaaseben (vi har set ham selv), og den essige, bjergsomme, skrattende Underretsprokurator, som geskæftig hopper rundt i sort og hvidt for at stjæle sig til Næring og Bjergning. Ogsaa ham kender vi af Selvsyn.

Der er vel nok Aarsag til at rose Holberg for hans Bifald til Landet Potu for de korte Prokurator-Taler dér; vi holder alle af en kort Præken. Men at forbyde Kritik af Lovene som Holberg sammesteds gør, vilde dog vist være en for al Fremskridt farlig Forholdsregel. Det er netop paa dette Punkt, hvor det gælder Advokatens Ret til frit under Ansvar at se alle Forhold fra alle Sider, at Holbergs Forstaaelse af Standen glipper.

I det berørte Epigram i »Moralske Tanker«:

Vallet causicus numerandi quator artes
litem addit liti, jurgia multiplicat etc.

og dets Forklaring gør Holberg det helt af med Prokuratorerne, han adderer sit Arbejde og faar sit Salær. Det gør vi vel alle. Han tager sig betalt af det, der vindes ved Subtraktion. Ogsaa det gør vi alle. Han formerer Sagerne som Tobias gør ved Multiplikation. Det var interessant om den Prokurator, til hvem han sigter, idet han fortæller om Advokaten, der gav sin Datter, som var forlovet med en Advokat, i Medgift tre Kurve af onde og velfunderede Processer, skulde være den foran omtalte Troels Smith, hvis Slægtskabsforhold til Holberg vi paa sit Sted har omtalt. Noget kunde tale derfor. Det vilde være højst interessant, om vi havde Midler til at trænge ind i Holbergs Forhold til Samtidens berømte Prokuratorer. Han gør her i en Note et forsigtigt Buk for retvise Prokuratorer, der findes.

Hvad endelig Divisionen angaar, saa er den særlig bidsk og indeholder det skarpe Udfald mod Prokuratorerne, at de skille Folk ad i Trætte og derved hersker, en vittig Travesti paa Udtrykket *divide et impera!*

Slutningen af Forklaringen er yderst interessant, den lyder saaledes: »Man ser heraf hvilken Overensstemmelse, der er mellem en Advokat og en Regnemester og at begge have et Studium item at de, der docere offentligen in jure gaa ikke ret tilværks, idet de forklarer for den juridiske Ungdom, Grotius, Pufendorf, Institutioner, Pandecta og andre deslige tørre og ufrugtbare Præcepta og derimod intet røre om det, som er Grundvolden til det juridiske Studium nemlig den ædle Regnekunst«.

Mærker man mon her Holbergs Lyst til at reformere Lovkyndigheden, han, der i Epistel 159 anbefaler den praktiske Prøve

for Advokater, en Tanke, som allerede Hojer prøver at føre ud i Livet?

I gejstlig og verdslig Stat betegner Holberg Prokuratorerne som »et Slags Gevæxt, som fremspirer af Chicaner og fødes og giødes af Formaliteter, ligesom Doctorer af Sygdomme«. Istedetfor disse Formaliteter: Stævninger, Vidner og Prokuratorer var den lykkelige Tid, da Lovene bestod i Undersaatternes Hukommelse mere end i skrevne Bøger, og da ingen Prokurator var, afgjordes Sagen i Mindelighed eller ved knyttede Næver, hvad han foretrækker for ved Mundstyrke!

Om disse Ting er Holbergs egne eller, som det meste af Værket, laant andetsteds fra vides ikke. Maaske skyldes de den lærde og misfornøjede Hr. Stub, der i sit Brev til Gram beklager sig over Holbergs »Laan«.

I Epistlerne er det samme Had fremme. Naar til Holbergs Ros er fremført, at det ikke saa meget er Personerne som selve Advokatvirksomheden, han vil til Livs, tjener dette saa lidt til Ros, at det tvertimod synes at vidne om et vist Snæversyn. Thi lad gaa, at Holberg revsede de daarlige Prokuratorer, der fandtes paa hans Tid, men naar en stor Satyrikus forfalder til en fuldkommen Lægmands-Uvillie mod en i et ordnet Samfund uundværlig Virksomhed, fordi den er farlig og vanskelig, saa mister hans Satire sin Baggrund, og dermed sin Vægt.

Humlen er den, at Holberg meget godt ved, at der paa hans Tid fandtes gode og dygtige Advokater. At der var flere daarlige og udygtige er en Mulighed, vi ikke tør benægte, og at han benytter disse Typer i sine Komedier, forstaar vi udmærket.

Men han kunde godt — ikke i Komedierne, thi der »bruger« han dem — men i sin omfattende »Opdragervirksomhed« have givet os Midler til at holde de gode Advokater op mod de daarlige i Stedet for at generalisere ud fra personlig Uvillie. Vi vilde der ved have været i Stand til gennem hans kloge og forstaaende Vurdering af Mennesker og Forhold at danne os et Billede af Prokuratorstanden med dens tidsbetingede Fejl og faaet et Genis Udtalelser om det, der til alle Tider maatte være en saadan Stands Fejl eller rettere de Farer, den havde at bekæmpe. Birkedommer Krans straalere paa Baggrund af den gode Dommer, hvis Billede Tilskueren bærer hos sig selv.

Naar der saa udførlig er dvælet ved Holbergs Behandling af Prokuratorstanden, saa er det, fordi man tidligere i Litteraturen

har været tilbøjelig til at gøre hans Dom til objektiv gældende Sandhed. Abrahams finder et fyldigt Udtryk herfor, der følger de tidligere Forfattere Werlauf, Baden, Bøye, Rahbech o. fl. Han sammenholder det Billede, Læserne af hans Bog har dannet sig af Prokuratorstanden paa Holbergs Tid, med de nye Typer, Holberg skildrer, som han kan have mødt paa Gader og Stræder, og han lader os vende os til Holberg for at faa denne Forestilling, vi har dannet os, fyldt med Kød og Blød og med Tidens egen Tale. »Paa denne Maade« siger han, »belyser vore Undersøgelser — over det virkelige Liv og over Litteraturen — vexelvis hinanden«. Vi finder de daarlige Prokuratorer aftegnede, men vi føler ikke, at Holberg har kendt et Ideal, fra hvilket de afviger og derved bliver latterlige. Det er alt Retsvæsen, der er latterligt!

Vi finder de sædvanlige Lægmands-Angreb paa en Stand, og en gnaven tilsidesat Ærgerrigheds Had til en bestemt Viden-skab og dens Dyrkere. Hvis vi ikke havde set, hvorledes andre, og da navnlig Hojer, arbejdede med det foreliggende Stof og det foreliggende Materiale for at bringe det mest mulige ud deraf og derved var bleven forvissede om, at man i den Tid som i alle kæmpede sig frem under de Kaar og Vanskeligheder, menneskelige Skrøbeligheder nu en Gang byder, saa vilde vi paa Holbergs Ord have troet, at vi i Prokuratorstanden befandt os i det Land Martinia, hvor Niels Klim traf sine Abekatte. Vi gik til ham for at finde Typer og fik kun Karikaturer, selv der, hvor han ikke er Satyriker.

Dog som en lærd Holbergforsker sagde under en Samtale om dette Emne, Holberg er god nok, han kan taale at refutes paa de Punkter, hvor han har Uret, og det er kun retfærdigt, at man i en Bog om Prokuratorstanden ærer og hylder hans Mod-stander Hojer og lader Holbergs Forhold til Prokuratorstanden vederfares den Retfærdighed, han ikke lod Standen vederfares. Han var som Aand stor nok til at kunne hæve sig over de Fejl, Lægmand til alle Tider begaar mod Stænder og Klasser; at han ikke gjorde det er kun menneskeligt. Naar vi saa endda var i Stand til at forklare os *hvorfor?* Her ligger en ny Opgave for den uudtømmelige Holbergforskning.

90. SPECTATORLITTERATUR. Paa Holbergs Tid optræder her-hjemme den egentlige Journalistik, der foruden at bringe faktiske Meddelelser tillige dels i generel dels i speciel Form behandler

Mennesker og Forhold. En Gennemgang af den populære moral- filosofiske Spectatorlitteratur har forsaavidt Interesse for vort Emne, som vi her finder udførlig behandlet af Forfatteren Jørgen Riis, i hvis »Den danske Spectator eller Sande- og Gransknings- mænd«, et periodisk Skrift begyndt 1744, vi finder en Afhandling om Prokuratorer, der i en Sum over denne Stand gyder al Tidens Gift og Galde. Jørgen Riis er citeret af Abrahams, af Werlauff og af Baden, tidt og ofte ført i Marken som Vidne om Prokurator- standens Forfærdelighed i Tiden. Det giver ikke meget at citere Riis — men da han saa ofte er paaberaabt, kan Lysthavere jo forsøge en Prøve. Betragtningerne er saa generelle, at de til alle Tider vil kunne føres i Marken mod daarlige Sagførere. — For at forstaa disse Betragtninger maa man gøre sig bekendt med, hvorledes hele Spectatorforeteelsen er vesteuropæisk, navnlig engelsk (et Navn som Swift kender alle), hvorledes man oversætter, overfører og tillæmper fremmede Arbejder, og hvorledes man ud fra en moralsk patriotisk Fægterstilling paa journalistisk Vis anbefaler Adel, Gejstlighed, Læger, Lærere kort sagt alle undtagen den usaarlige Arveherre og hans Regimente, saaledes at Mot- toet over det hele bliver det trøstesløse »*Sikken en Verden vi lever i*«, et Hjertesuk, der gælder for alle Tider. De store Spectatorer, hvortil ogsaa vor Holberg kan regnes, virker ved deres Talent og faar kulturhistorisk Betydning for Eftertiden, de smaa Spec- tatorer være overgivet den Glemsel, der alt længe har dækket dem; som Kilder til Forstaaelse af Tiden kan de kun med yderste Varsomhed benyttes.

91. TILBAGEBLIK. Og vi banker da atter paa Fader Holbergs Dør, vi siger til den gamle Satyrikus, maa vi laane et Par af Eders herlige Typer, at vi formedelst dem kan give Godtfolk i vor Tid et Skilderi af Eders Prokuratorer?

Vi laaner nogle Jeronimi af de bedst kendte, som vi har set dem agerede paa den danske Skueplads. Jeronimus i »Maskera- den« passer os godt, saaledes ogsaa Jeronimus i »Esramus«, i »Jean de France« og i »Henrik og Pernille«. Vi kan ogsaa godt bruge Vielgeschrey i »Den Stundesløse« og Jeronimus i »Det lykkelige Skibbrud«. — Kort sagt i sin daglige Færden er han den sindige, gode, snusfornuftige Borger, sin Kones Mand, undertiden hendes Tyran, og sine Borns moralske og omsigtsfulde Fader. Hans Syslen med allehaande Folks Sager har givet ham visse

moralske Grundsætninger, som han ynder at fremsætte, vi kan godt bruge Leonard i »Maskeraden« som en velagtet Landstingsprokurator. Vore Prokuratorers Hjem kender vi igen i Jeronimi, vi kender hans Datter Leonora, hans Søn Leander, en Gang i Fremtiden maaske Assessor i Overret eller Højesteret, men frem for alle kender vi hans Dreng, vi vil nu hellere kalde ham hans Fuldmægtig Henrich. Sagførerfuldmægtigen og den unge Prokurator er netop saadan en Henrich, særlig som vi kender ham fra »Maskeraden«. De smaa Historier, vi har kunnet berette om Iver Abel, om Andreas Nørager, er netop Henrich-Streger par excellence. De vilde kun suppleres med en Række flere, om Pladsen tillod det.

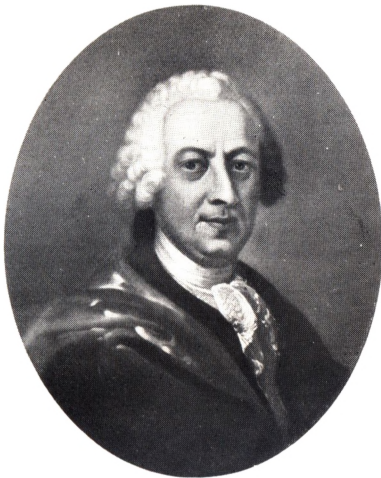
Vor Statistik viser os, at disse Prokuratorer var unge Mennesker. De havde et kvikt Hoved, Sans for nette Fruentimmer, for Dans og Musik, for et Glas Vin og et Slag Kort. Henrich i »Maskeraden« bør for os staa som Typen paa en ung Mand, »der havde Bevilling til at gaa i Rette for alle Retter, Højesteret dog undtagen«. Den berømte Tamperretsscene er det mest straalende Billede af en Procedure i Holbergtiden, vor Litteratur kender, saadan kunde Iver Abel og Andreas Nørager have plæderet, Lowson og Wivet for den Sags Skyld ogsaa; denne ene Henrich giver paa een Tid Dommer, Principaler og Prokuratores afspejlede i den store Humors klare Lys, det er det typiske Prokuratorbillede de i Holbergs Produktion, ham om hvem Leander siger — ligesom vi gjorde store Holberg! — »Du gjør Comoedier, som en Slyngel og forestiller ikke min Character ret«.

En snusfornuftig, bjergsom Jeronimus, en moraliserende efter fattig Tidens Lejlighed almindannet Leonard og en med maadelige juridiske Kundskaber udrustet rap og opvakt Skarnsknægt af en Henrich, det er indenfor disse Rammer, vi skal søge at levendegøre for os Holbergtidens Prokuratorer. Det siger sig selv, at hos Mænd som Lowson, Munthe og Ermandinger, som holdt Taffel for Højesteretsassessorerne, er der ikke lidt laant fra Rangens Naadigherrer, hvis Sager de førte, hvis Testamenter de skrev, og hvis Boer de, naar det kneb, bestyrede som curatores bonorum. De bliver da ogsaa selv i mindre Stil Naadigherrer med Gods, Bønder og Ridefogeder, som selve Baron Holberg blev det (Munthe blev jo adlet med Navnet Morgenstjerne og Herre til Bækkeskov) uden dog helt at stryge Professionen af sig. Hvad der gælder de rige Højesteretsprokuratorer, gæl-

der i mindre Stil Provinsens søgte Landstingsprokuratorer, vi kender dem fra Viborg, Odense og Lolland-Falster, ganske vist fra en noget senere Tid.

Vi kan endnu ikke tale om Stand, dertil er Enerne for faa, vi maa stadig sige Borgere prægede af en Profession, men iøvrigt efter deres Individualitet hjemmehørende i Borgerskabets forskellige Lag, Købmænd, Haandværksmestre, lærde Folk fra Universitetet, Embedsmænd glidende let over i kaade Studenter og Licentiatere med en god Bunke luvslidte, af Fattigdom prægede Aandens Daglejere i den yderste Periferi, og saa Tingstudene derude paa Bondelandet, de fordømte Tingstude, der bestandig ødelægger vore Circler!

I Tiden fra Christian den Syvendes Tronbestigelse til Napoleons-tiden er det saa, at Standen, baaret af Udviklingen og Lovgivningen, af de europæiske Strømninger, der naar vort Fædreland, udvikles og fastslaaes som en Stand, der i det nittende Aarhundrede faar sin store Opgave at løse i vort Samfunds Liv.

FREDERIK HORN
† 1781

ISAAC A. GOLD
† 1761

PETER GEORG BOLL
† 1814

TREDIE AFSNIT

PROKURATORERNE I SIDSTE HALVDEL AF DET 18. AARHUNDREDE

1. KAPITEL

*Statsmagten og Prokuratorerne i det attende Aarhundrede fra
1736—1810.*

92. TIDEN. I det attende Aarhundredes første Decennier fik den danske Stat den rette Enevældes Indretning, som lagde hele Centralledelsen i Monarkens Haand. Danmarks Rige var som et Herresæde, hvor een Mand tronedede og styrede alt i stort og smaat. Under Christian den Sjette var det i højere Grad end nogensinde før det landsfaderlige Regimente, der kom i Høj-sædet. Fjerde Christian havde haft et rebelsk Rigsraad og ustyrlige Svigersønner ved sin Side, Christian den Sjette styrede Riget med sine Ministre og sine Hofpræster og greb ind i alt.

Det var først under Frederik den Femte, at Regeringen gled over til Ministrene, for under hans Søn helt at gaa over i skiftende Statsmænds Hænder, til Kronprins Frederik tog Tøjlerne og genindførte Christian den Sjette's landsfaderlige Regimente.

Danmarks Centraladministration laa hos det danske Cancelli, oprettet i 1660.

Cancelliet fungerede blandt andet som Justitsministerium, og under dette hørte alle Justitien vedrørende Sager. I Cancelliet modtoges tillige Supliker, og Generalprokurøren samarbejdede med Cancelliet. Ham var efter den ved Hojers Udnævnelse ændrede Instrux Tilsynet med Embedsmændene underlagt, han skulde overvaage Justitien, holde flittig Correspondenz med Amtmændene, Dommerne og Magistraten i København, han skulde saa ofte som muligt være tilstede i Højesteret og staa i Forbindelse med Cancellierne og bør bl. a.: »intet overse Justitien eller vores kiære Undersaatters Conservation til aabenbare Afbæk og Skade«.

93. STAMPE SOM GENERALPROKURØR. Det følger af sig selv, at Generalprokurøren paa denne Maade blev den øverste Embedsmand, under hvem Retsvæsenet kom til at sortere, og at han fik en god Del med Prokuratorstanden at gøre, og det bliver da ogsaa fra denne Embedsmand, at de senere Reformer i Rets- og Prokuratorvæsenet udgaar.

I ganske særlig Grad bliver Generalprokurør-Embedet af Betydning for vort Retsvæsen derved, at det i Aarene fra 1753 til 1782 beklædtes af en mægtig Personlighed, Henrik Stampe, hvis Navn vil være alle Jurister bekendt, og om hvem det er uforment at sige meget. Det er Stampe, der med sin omfattende almindelige Dannelse, sin grundige Kendskab til Lovkyndighed som mangeaarig Universitetsprofessor og sin rige praktiske Erfaring fra Retter og Cancelli præger Retsvæsenet i en Menneskealder, og hvad der for Forskningen er af umaadelig Betydning, i et kraftigt kernefuldt Sprog, et ypperligt Dansk overleverer Efterslægten sine Eklæringer, der, udgivne af den bekendte Højesteretsadvokat J. L. Rottbøll i 1793 i seks svære Bind, giver Kilder til Bedømmelse af vort Lands Rets- og Administrationsvæsen, som i Rigdom og Grundighed næppe nogetsteds er overgaaet. Er der nogen, der har Æren af at højne Prokuratorstanden ved sin Forstaaelse af dens Betydning, sin Overvaagen af dens Rettigheder og sit Arbejde paa at dygtiggøre den, saa er det Henrik Stampe, og det er ikke mere end billigt, at det er et Medlem af denne Stand, der har udført hans sidste Villie og givet Efterslægten hans monumentale Værk i Hænde.

At Danmark i Løbet af hundrede Aar har haft fire Generalprokurører som Hojer, Stampe, Colbjørnsen og Anders Sandø Ørsted, giver maaske Forklaringen paa, at det danske Retsvæsen efter i Aarhundreder at have staaet paa samme Standpunkt, i det attende Aarhundrede og først i det nittende udvikler sig og naar den med det øvrige Europa jævnbyrdige Stilling, det i det nittende Aarhundrede faar.

Retterne var i alt væsentlig de samme som i det 17. Aarhundredes sidste Aar. Prokuratorernes Forhold til Domstolene er omtalt indgaaende i Hojers juridiske Collegium udgivet 1768 af C. D. Hedegaard. I Kapitel 4 tales om Prokuratorerne, og her er i kort Form indeholdt Regler, der samler de Reformer, som tidligere er berørt og giver et godt Billede af, hvad Tiden krævede af en Prokurator i Skranken.

94. HOJERS COLLEGIUM. Det anføres først, at der i Danmark ikke gøres Forskel paa Prokuratorer og Advokater. Da mange ikke kan gaa i Rette for sig selv, er det nødvendigt at beskikke duelige Folk dertil. Misbrug bør ikke lægges Embedet til Last. Prokuratorernes Embede er at udrede det, som andre søger at forvilde, forsvare Folks Liv og Velfærd, samt forhjælpe de Uretlidende til deres Ret, med et Ord at docere og udgøre *Factum*, hvorfor de ogsaa kaldes *Doctores facti*. De kaldes ogsaa Fuldmægtige, speciel Fuldmagt behøves ikke, de beskikkes af Øvrigheden, og det er Fuldmagt nok, at Dokumenterne er dem i Hænde. Dog kræves Fuldmagt til at slutte Forlig. Kongelig Beskikkelse er nu det sædvanlige, de kan beskikkes i særdeles Tilfælde af Øvrigheden i Købstæder og Amtmanden paa Landet. Højesterets Prokuratorer beskikkes alene af Cancelliet. De kan gaa i Rette for andre, hvad ellers kun Væрге, Frænde eller Tjener kan, dog behøver ingen at bruge Prokurator, der kan og vil selv udføre sin Sag. Der skal være højst tre i hver Købstad. Forbudet mod, at de bruges paa Landet, er faldet bort ved de kongelige Bevillinger til at møde ved alle Under- og Overretter. De tages i Ed efter Loven, skal staa Principalen til Rette for Overtrædelse af Fuldmagt, maa nyde billig Betaling, der beror enten paa Accord eller Dommerens Skøn, dog skal de tjene de fattige uden Betaling, ligesaa i Delinkventsager, de faar dog Kost og Tæring og nyder 1 Rdl. ved Indførselsforretninger.

Under Embedsfortabelse skal de afholde sig fra »Skielsord, Gluffer og Gloser og helst ærerørige Ord, hvor Æren ikke søges«, men i Særdeleshed ikke opholde eller forhale Sagerne. De bør paa Principalens Vegne modtage Stevning og vogte sig for Tyvsager, uden naar de dertil befales, Politisager med mindre Retten det for godt befinder, samt at tilhandle sig nogen Sag, hvorom endog baade Dommer og Vederpart kan æske deres Ed.

Ved Højesteret er det forbudt at antage sig Contrapartens Sag, naar de har eftersat den andens Dokumenter. Ligeledes skal Højesteretsprokuratorer i Sygdomstilfælde levere Dokumenterne fra sig til en anden Prokurator. Er han ej færdig, naar Sagen paaæskes, betaler han 50 Rdl. i Mulkt. Ved Højesteret maa ikke mødes ved Fuldmægtig; Proceduren ved denne Ret ses af Patentets 10. Artikel. Der skal betales Mulkt til gudelig Brug og ligesaa meget til Justitskassen, om han forseer sig mod sin Ed.

Ugild at staa i Rette bliver en Prokurator, naar han dømmes

til Mandebod eller 60 Lod Sølv Bøder og ej retter for sig, men ellers ikke, selv om han ikke retter for sig. Dette afhænger af Dommeren eller Contraparten. En Prokurator kan beholde Akterne og Dokumenterne, til han faar sin Betaling. Hans Forretning ophører, naar Sagen er paakendt, naar han selv frasiger sig Sagen, hvortil han er berettiget, naar Principalen tilbagekalder Fuldmagten, og naar Principalen dør, uden at Arvingerne vil fortsætte Processen.

Kapitlet slutter saaledes: For Resten forstaaer det sig selv, at han skal være lovkyndig, forstaa saavel Jus som Factum, være sin Principal tro og søge hans Bedste som sit eget.

Af særlige Procesregler vedrørende Prokuratorerne kan nævnes, at de kan benytte de almindelige lovlige Forfaldsaarsager, at der kan opnaas Opsættelse, naar de dør eller frasiger sig en Sag saa sildigt, at ingen anden Prokurator kan faas. Prokuratoren kan straffes, naar han fremmer et skammeligt Forlig.

Exceptioner mod Prokuratorerne er Exceptio mandati, naar de enten ikke har Fuldmagt eller ikke tilstrækkelig Fuldmagt, som dog kun kan æskes, naar der gøres Beskyldning paa en andens Ære og Lempe, og man tvivler om, at Fuldmagten gaar saa vidt. Eller ved Forlig.

Exceptio inhabilitatis, at han ikke er autoriseret til at gaa i Rette, ingen Constitution har eller er dømt ugild, eller Dom er overgaaet ham for Bøder, som ikke er betalte.

Advokatens eller Prokuratorens Tilstaaelse gælder i civile Sager imod Principalen. Vil han ikke være nøjet dermed, maa han holde sig til sin Fuldmægtig.

Prokuratorer kan mulkteres i Sagerne baade for deres Forhold til Principal, Contrapart og Retten selv. Om de raader til uretfærdig Proces eller forsvarer Uret, forlænger Sagerne, forleder Vidnerne, bruger Kroglove eller ikke handler redelig for Parten, kan de afsættes eller ansees med Bøder. I Højesteret medfører Nægtelse af juramentum calumniæ Bøde paa en, to eller flere hundrede Rigsdaler, Mulcter gives for at bruge Gluffer og nærgaaende Beskyldninger eller Talemaader mod Modparten eller hans Prokurator, for at hindre lovlig Forlig, tale ubeskedelig til eller for Retten, mod bedre Vidende fordreje Sagen for at forlede Retten, nægte aabenbar Sandhed eller fremføre aabenbar Usandhed i Omstændighederne, opholde Retten med Vidtløftighed, allegere fremmede Love og Præjudicater eller forældede

Domme. Med eet Ord naar Prokuratoren handler imod sin Prokurator-Ed eller den Respekt, han er Retten skyldig og for Ober Høj Retten (i Norge) eller Højesteret mod Instruxen eller Patentet.

Summen for Bøden retter sig efter Forseelsen eller Sagens Beskaffenhed, dog skal Prokuratorer haardere mulkteres end andre ved Højesteret, i det mindste 10 Rdl. Højere Mulkter er der for at tage Sag efter at have set Modpartens Dokumenter (se foran), det koster 100 Rdl. og Afvisning fra Retten. Naar Prokuratoren mulkteres, betaler han ligesaa meget til Justitskassen, en Højesteretsprokurator, der ikke er færdig, naar Sagen paaberaabes, betaler 50 Rdl. Ogsaa for Tamperretten kan Prokuratorer mulkteres. Det bemærkes ved denne Procedure, at Prokuratorer ofte kun har stævnet til at høre Vidner, fordi Tiden ellers vilde blive dem for knap, hvor der handles om fraværende og bortrømte, der skal ogsaa stævnes til at lide Dom. I Tamperretten maa Parten møde, selv om han har Prokurator, for Oplysnings Skyld. Prokuratoren nævnes i Indledningen som *a* blandt Processens Bipersoner, idet Hovedpersonerne er Actor, reus og judex.

95. OPFATTELSE AF PROKURATORER. Hvilket Syn man i Regeringskredse havde paa Prokuratorerne i det attende Aarhundrede, fremgaar med al ønskelig Tydelighed af en Erklæring fra Generalprokurør Henrik Stampe af 1. December 1755 vedrørende en Competencekonflikt, der havde affødt en Memorial fra Amtmand Adeler i Christianssand angaaende Suspension af Prokurator Andreas Wahr og Anmodning om Prokuratorens Afskedigelse. I denne Anledning giver Stampe en Oversigt over Prokuratorvæsnets Udvikling i Riget, der falder sammen med, hvad der i de foregaaende Afsnit er fremstillet og udviklet. Han fortsætter dernæst med Bemærkninger om, at Forholdene væsentlig er forandrede siden Christian den Fjerdes Reces og vores Lov, idet Lovkyndigheden og Rettergangsmaaden meget er forandret. Ved at Handelen er mere udbredt, ved idelig Omgang særlig med Tyske er de gamle simple Kontrakter og Maader at erhverve eller forpligte sig dels afskaffede dels forøgede, saa at det til at være Prokurator ikke er nok at være fornuftig og ærlig, men den, der skal være istand til »ei allene at anlægge og udføre andres Sager, men« — og her kommer noget nyt og vigtigt — »og at give dem et godt og sikkert Raad, ved at indgaa Contracter,

paadrage Forbindtligheder, erhverve Rettigheder og tage Forsikringer«, — med andre Ord hele den nu brugelige Sagfører-virksomhed som juridisk Konsulent — »bør ei allene være vel drevet i vores Love og Forordninger og deres Kilder, men og have saavel Naturrettens, som den almindelige Borgerlige Rets Grundsætninger inde, og ei være ukyndige i vore Naboers Love og Principia Juris. De som formene sig at have erhvervet denne Kyndighed i Lov og Ret og derom forskafe Vedkommendes Attester, plejer at søge deres kgl. Majestæts allernaadigste Bevilling paa at gaa i Rette, nu i et vist Stift eller en vis Province, nu for visse Retter allene, nu for alle Retter og ligesaa disse af Deres kongl. Majestæt selv allernaadigst beskikkede Prokuratorer alt mere og mere er komne i Brug, saa er det derimod gaaet af Moden, at Borgmestre og Raad antage Procuratorer. At det nu ikke ved Lovens 1—9—11 er Øvrigheden i Købstæderne tilladt at afsætte de af Deres kongl. Majestæt selv allernaadigst beskikkede Procuratorer, det viser Indholdet og Sammenhængen med den forestaaende Artikel, ligesom det og flyder af Tingens Natur og Beskaffenhed, at en Øvrigheds Person ikke paa egen Haand kan ophæve eller betage nogen den Bevilling, som af Deres kongl. Majestæt selv allernaadigst uden nogen saadan Indskrænkning er skænket og forundet. Den Bevilling, en Procurator af Deres kongl. Majestæt allernaadigst forundes paa at gaa i Rette, er af samme Kraft, som en kongelig Bestalling paa at nyde og forrette et Embede, men en kongelig Betjent eller Embedsmand, som forseer eller forgaar sig, kan ikke til Straf afsættes fra sit Embede uden paa een af tvende Maader nemlig ved Deres kongl. Majestæts egen allernaadigste Resolution eller ved Lands Lov og Ret og Dommerens Kjendelse. Deres kongl. Majestæts medfødte Naade og Mildhed og faderlige Ømhed over sine Undersaatter gjør, at den første blandt disse tvende Maader hos os kan ansees som ubekjendt (i Stampes af Tiden prægede Sprog en for tjent Anerkendelse af vores Enevoldskongers Opfattelse af deres Pligter), og at man saaledes trygt kan antage, at en Embedsmand, som forseer sig, ikke kan afsættes fra hans Embede til Straf, uden ved Lands Lov og Ret og Dommerens Kjendelse. Da nu det samme gælder om en Procurator, som har kongl. Bevilling paa at gaa i Rette og den suspenderede Procurator Andreas Wahr har saadan Bevilling, saa skjønnnes lettelig, at Stiftamtmanden for det første har taget fejl derudi, at han ved Lovens

1—9—11 har ment sig berettiget til at afsætte ham fra hans Procurator Embede«.

Erklæringen fortsætter med at vise, at ogsaa Suspensionen er ulovlig, og efter en nøje Gennemgang af den paagældende Sag slutter Stampe med at indstille, at Stiftamtmanden enten selv anlægger Sag mod Wahr eller jo før jo hellere tilbagekalder Suspensionen. Sagen, der iøvrigt ikke her interesserer os, endte med, at Stiftamtmand Adeler hævede Suspensionen, idet den mægtige Godsejer og Embedsmand, der havde lidt et betydeligt Nederlag i Sagens Realitet, efter Stampes værdige og hensynfulde Erklæring formelt dækkede sin Ære ved at indberette, at Ophævelsen var sket paa Wahrs Anmodning og Løfte om bedre Opførsel.

Hvad der her interesserer os, er som sagt ikke selve Sagen, der iøvrigt giver et godt Billede af Rettergangsforhold i Midten af det attende Aarhundrede, men den korte, fyldige Indledning, der er citeret foran, og som fastslaar to Ting, for det første *at de bedste Procuratorer nu er blevet Borgernes Raadgivere i Forretningstilivet, hvor Lovkyndighed kræves*, med andre Ord at Procesfuldmægtigen tillige er bleven juridisk Raadgiver i Livets Forhold, og for det andet *at Prokuratorstanden er hævdet som en særlig Del af Embedstanden, der virker uantastet, kun under Ansvar for Lands Lov og Ret og Dommerens Kiendelse*.

Hvad det første Punkt angaar, saa er det kun et naturligt Led i Udviklingen. Efterhaanden som Samfundstilivet bliver mere og mere udviklet, vokser Kravet til, at Restrætteerne undgaaes, der ved, at Samfundets Borgere indretter sig efter gældende Love og Sædvaner, og at alt bliver juridisk og forsvarligt gjort. Og efterhaanden som Tiden gaar, stiger Prokuratorernes Indflydelse paa Erhvervstilivet, saa man i vore Dage snart sagt overalt møder Sagførere ved alt, hvad der skal indstiftes og drives. Det er muligt, at denne Udvikling vil naa en Kulmination, og Bevægelsen saa vil gaa i modsat Retning, men det har for os her sin Betydning at faa fastslaet, fra hvilket Tidspunkt den ommeldte Bevægelse kan spores. At følge den i dens Udvikling lader sig ikke gøre, thi det vilde være at undersøge Erhvervstilivet i alle dets Forgreninger gennem Aarhundredet, og det vilde være svært at finde Udslag af denne Prokuratorernes Virksomhed udover de Tilfælde, hvor en bestemt Mand er knyttet til bestemte betydelige Foreteelser i Erhvervstilivet. Prokuratoren vil vi altid i det attende

Aarhundrede møde knyttet til Skranken, men vi ved altsaa nu, at selv om hans Virksomhed paa Kontoret og i de mægtige Mænds Arbejdsværelser har været skjult og beskeden, har den dog været der. Naar der kommer mere Orden og System i Erhvervslivet, saa skyldes det bl. a. det, der hos Stampe har fundet det prægnante Udtryk: »at give et godt og sikkert Raad«.

96. DOKUMENTSKRIVERI. Udfærdigelsen af Skøder, Panteobligationer eller lignende Dokumenter spiller i vore Dage en betydelig Rolle i Sagførernes Gerning, og inden Retsreformen muliggjorde en rimelig Betaling for det paa Procesførelsen anvendte Arbejde, var det Dokumentskriveriet, der sammen med Bobehandling og Ejendomsadministration gav Sagførerne de gode Indtægter. Midt i det attende Aarhundrede var Forholdet et helt andet, Dokumentskriveriet besørgedes af de saakaldte »Commissionairer«, om hvem Byfogeden i København, Justitsraad Larsen, udtaler, at de bedrager enfoldige Borgere og Enker ved at møde paa Skifterne for dem under Navn af Laugværger og ved at besørge Tinglæsning af Skøder og Obligationer. Magistraten begærer under 4. Marts 1757, at kun virkelige Borgere og Embedsmænd maa møde paa Skifter eller være Laugværger, og at kun de, der er berettigede til at møde for andre i Retten — altsaa særlig Prokuratorerne — maa indlevere Dokumenter til Tinglysning.

Ansøgningen bliver forelagt Generalprokurøren og den 6. Juli 1757 afgiver Stampe sin Erklæring. Han indrømmer, at det er muligt, at Commissionærerne bedrager enfoldige Borgere, det har han selv ved Selvsyn set i Retten, vel forfaren i praktisk Retsvæsen, som han er, peger han paa, hvor ugørligt det er ved Lov at tvinge Folk fra at lade sig bedrage. Man fraraader bestemt at udvide Prokuratorernes Eneret fra *jurisdictio contentiosa* til *jurisdictio voluntaria* særlig i Danmark, hvor Forholdene er saa simple, at enhver Lægmand let kan befatte sig med Dokumenter. Det har ofte været Skik, at Creditor besørgede Dokumenterne, selv om Omkostningerne paahviler Debitor. Det gaar ikke an at forbinde Folk til her at benytte sig af Prokuratorerne, idet saadan Bestemmelse vilde foranledige de slette Prokuratorer til at gaa paa Jagt efter disse Forretninger og i det hele medføre unødigt Udgift for Folk.

Det er ikke betryggende, fordi der findes — hvad Stampe i Cancelliet og i Højesteret har erfaret — Prokuratorer, der

ligesaa godt vilde »trække den op«, der faldt i deres Hænder, som Commissionairerne, og som er ligesaa insolvente og ude af Stand til at godtgøre forvoldt Tab. En bekendt ærlig og duelig Prokurator vilde ikke løbe om for at skaffe sig saadan ubetydelig Forretning. Man vilde kun opnaa, at de enfoldige Borgere blev optrukne af »priviligerede Bedragere« i Stedet for som nu af upriviligerede. Og, siger Stampe, »Underrets Prokuratorerne maa anderledes *driftes*, førend man med nogen Slags Sikkerhed kan til dem henvise de eenfoldige Folk, som man vil betrygge for at bedrages«.

Med Hensyn til Møde i Skifteretten henviser han til Øvrighedens Ret i 3—17—42 til at gribe ind. Myndighedernes Indseende med at Borgerne ikke bedrages i hvert enkelt Tilfælde, er vel et langsomt, men det bedste Middel. Ansøgningen afsloges i Henhold til Generalprokurørens »Mening«, der tilskreves Magistraten.

Selv om det ikke kan ses af denne Erklæring, hvorvidt det har været Skik ved vigtigere Dokumentskriverier at henvende sig til de duelige Prokuratorer, i København, paa denne Tid overvejende Højesteretsprokuratorerne, saa synes det dog af Erklæringen at fremgaa, at Dokumentskriveriet for Prokuratorerne maatte spille en ret underordnet Rolle.

97. TYPER AF PROKURATORER. Hvad dernæst angaar det andet Punkt. Prokuratorernes særlige Stilling som selvstændige Embedsmænd, saa er dette i Stampes Erklæring kun hævdet for Indehavere af kongelige Bevillinger. Vi har nu imidlertid set, at disse blev givet i stort Antal og anses for den mest virkelige Adgang til at blive en *rigtig* Prokurator. Men samtidig bestaar i stort Omfang Constitutionerne ved Overøvrigheden. Det drejer sig her om det overordentlig vanskelige Forhold at finde praktiske Jurister, der i Landjurisdiktionerne kunde varetage Prokuratorgerningen. Dette Spørgsmaal behandlede ligeledes af Stampe i en Erklæring af 10. Juli 1758 om Beskikkelse af en Ridefoged i en Vidnesag mod en fraværende. Det udtales her, at der paa Landet sjældent er ordentlig beskikkede Prokuratorer, de Prokuratorer, som har Bevilling paa at gaa i Rette for alle Over- og Underretter, bor som Regel i Købstæderne og vil ikke lyde en vis Amtmands Ordre eller Constitutioner. Amtmændene er derfor henviste til Forvaltere og Ridefogeder, der ved at møde for deres Principaler har erhvervet

en vis Færdighed i Rettergang. Spørgsmaalet er nu, om de paagældende er pligtige til at lade sig constituere. Der er nu en Adgang for Amtmændene til at meddele Beskikkelse til at gaa i Rette enten i en vis Sag eller et vist Distrikt, hvor den paagældende har Bopæl. Saadan Constitution meddeles enten paa Prokuratorens eller Partens Ansøgning og bør clausuleres saaledes, at Prokuratoren kan se, om han kun er berettiget eller tillige forpligtet til at paa tage sig Sag. Naar nu Amtmændene constituerer een eller anden der boende Birkedommer, Birkeskriver, Forvalter, Forpagter, Ridefoged etc. som for Underretterne i Amtet pleie at udføre private Folks Sager, synes det at fremgaa, at man i Stedet for Lovens Forbud mod Prokuratorer paa Landet ved Praxis satte en Adgang til der at benytte ikke Jurister eller ringe Jurister; om Landboerne derved kom fra Dynen i Halmen, tænkte man vel mindre paa i en Tid, da Omsorgen for Landbefolkningen hos de høje Herrer i Cancelliet var ringe.

Stampe henviser udtrykkelig til, at hvor der i Amterne var Proprietær-Godser, vilde en Amtmand sjælden komme i Forlegenhed.

Ordet Tingstud kommer — som det vil ses hos Holberg — atter til en vis Grad i Brug, og Prokuratorstanden belemres med det Slæng af vanskelige Personer, der til liden Ære for Standen bærer Prokuratornavnet og bidrager til den Miskredit, den maa føle saavel i Samtiden som i den senere Litteratur.

Forinden vi forlader dette Emne, bør Opmærksomheden henledes paa et Tilfælde fra 1768, hvor en Amtmand Barner i Kallundborg havde tilskrevet en Birkedommer, at han skulde forbyde en af Amtmanden selv constitueret Prokurator ved Navn Sølling at møde i Retten, da Amtmanden senere havde erfaret, at denne Sølling var »et slet og ondt« Menneske. Birkedommeren fældede en Kendelse, der gik Amtmanden imod, idet han bestemte, at Sølling kunde blive ved at virke i de Sager, hvor han var constitueret som Nødhjælp. Naar Amtmanden har constitueret en Ridefoged til at udføre dem uvedkommende Sager — d. v. s. Sager hvor de ikke møder for deres Husbond — hvorfor de faar Betaling, er man berettiget til at anse dem som »Folk der agerer Prokuratorer« og til at constituere dem som Actorer og Defensorer.

Det vil med andre Ord sige, at Forholdene har udviklet sig saaledes, at de foran nævnte tre Typer af Prokuratorer er blevet reduceret til to.

1. de med *kongelig Bevilling* forsynede Prokuratorer, der er berettigede til
 - a) at møde ved alle Retter,
 - b) ved Over- og Underretter,
 - c) ved Underretter alene.

Disse er at anse for en Art Embedsmænd, hvis Bevillinger kun kan fortabes ved Dom.
2. de af Øvrigheden *constituerede* Prokuratorer, hvis Virksomhed enten er indskrænket til bestemte Sager eller bestemte Øvrigheden underlagte Steder.

(De i Loven fastsatte Udnævnelsesmetoder er bortfaldne ved non usu, og vi møder dem ikke mere).

De efter Punkt 2 beskikkede Prokuratorer var iøvrigt indenfor deres Constitution ikke ligestillede med Bevillingshaverne, og deres ringere Grad af Betydenhed kunde afstedkomme Konflikter. En saadan forelaa i en Sag, der omtales i Forestilling fra Stiftamtmand Rantzau i Viborg 15. Januar 1761; den giver et klart Billede af Forholdet mellem de to Grupper af Prokuratorer.

Spørgsmaalet er meget indviklet. Stiftamtmanden har efter kgl. Befaling beskikket en Defensor for Bonden Jens Jensen imod hans Husbond, den fra Rasmus Bondos Sag bekendte eller rettere berygtede Landsdommer Schinckel; da nu Sagen kommer for Landstinget, formener Dommerne her Prokuratoren at gaa i Rette for Bonden, fordi han ikke var berettiget til at møde for Landstinget og beskikker i Stedet Landstingsprokurator Lerager. Stiftamtmanden protesterer herimod. Han henviser til 1—9—2 og 7, som vi tidligere har set de Lovbud, paa hvilke Adgangen til at møde for Overretter tidligere er støttet, anfører, at Dommeren ikke kan beskikke Defensor, da dette er Amtmandens Sag. Han ønsker Spørgsmaalet afgjort. Jens Jensen ønsker — af let forklarlige Grunde, naar Schinckel er hans Husbond — at beholde den ham beskikkede Defensor. Og endelig henviser Landsdommerne til, at Stiftamtmanden ikke kan give Constitution udenfor den ham underlagte Jurisdiktion.

Stampe udtaler, at Landsdommerne nogenlunde er i Stand til at retfærdiggøre deres Opførsel. Øvrigheden kan beskikke Prokuratorer, i Praxis er det Stiftamtmandene eller Amtmændene, der gør det. Dog kan disse Prokuratorer kun virke i Stiftet eller i Amtet. Stiftamtmandenes Constitution giver Adgang til Birker

og Herred samt i Købstæderne Byting og Raadstueretter, ligesom de næppe bliver afvist i Stiftets ham ikke underlagte Amter. Amtmændenes Prokuratorer kan kun møde i Birker og Herreder.

Men Landstinget er ikke Stiftamtmanden underlagt, en af ham constitueret Prokurator er ikke berettiget til at møde der, dertil kræves kongelig Bevilling. Da Landstingsdommerne ikke bør modtage andre end udnævnte Prokuratorer, er de berettigede til at afvise en Prokurator, der kun har Stiftamtets Constitution.

Gjaldt det en civil Sag, var Sagen i Orden ved Afvisningen. Men nu er det en befalet Sag. Stiftamtmanden har faaet Ordre til at beskikke, han kan kun beskikke en Mand, der er pligtig til at lyde hans Befaling, ellers risikerer han, at den vedkommende sender Beskikkelsen tilbage. Det kan ske, at der ikke findes nogen Prokurator, som har kgl. Bevilling, det træffer sig i Jylland, at en saadan ikke findes i et helt Stift.

Hvad skal Stiftamtmanden saa gøre? Han skal besørge Sagen for Overretten, først ved Højesteretsproducenten tager Cancelliet Affærer. Defensionen for Overret eller Landsting paahviler ham. Han har ingen Landstingsprokurator i Amtet; gaar han udenfor, bliver han ikke adlydt; beskikker han en ikke adgangsberettiget, risikere han, at Landsdommeren afviser ham.

Enten maa Landstingsdommerne altsaa modtage den beskikkede, eller Amtmanden maa fritages for sit Hverv i denne Henseende.

Stampe har undersøgt Forholdene i de andre Provinser og kan meddele, at man paa Sjælland, Lolland og Fyen uden Vægning antager den i slige Tilfælde af Stiftamtmand og Amtmand beskikkede Aktør eller Defensor, selv om han ikke er Landstingsprokurator. medens det i Jylland jævnlig har været Brug, at Amtmanden oversendte Sagen til Landstinget, som selv beskikkede en af sine Prokuratorer.

Det kan gøres i Jylland, hvor fire Stifter høre under et Landsting og hvor der findes flere Landstingsprokuratorer, men hvor der kun er et Par som f. Ex. paa Lolland, lader det sig ikke gøre. Desuden er det ulovligt, da Landsdommerne kun er Dommere uden *jurisdictio voluntaria*, hvortil Beskikkelser bør henregnes, de er ikke Øvrighedspersoner.

Ad Lovens Vej kan Spørgsmaalet ikke løses, det foreslaas derfor løst ved et Reskript, der udkom 29. Oktober 1762 og gik ud paa, at den af Stiftamtmand eller Amtmand i en Sag beskikkede

Aktor eller Defensor, omendskønt han ikke havde kgl. Bevilling paa at gaa i Rette for Over- og Underretter, dog maatte have Ret til at møde i samme Sag for Landstinget, om den dertil blev indstævnet.

Det fremgaar yderligere af en Erklæring i Anledning af en Forestilling fra Amtmand Gersdorff i Kalø, at Generalprokurøren har anset det for Cancelliets Pligt at vaage over, at Amtmændene ikke bebyrdede »Oberrets-Prokuratorer« med Stiftets Aktorer og Defensorater, da disse lettelig kunde blive saa bebyrdede med offentlige Sager, at de ikke fik Tid til ved at udføre private Sager at fortjene Underholdning »for sig og sine«. Han bortsaar her fra Amtmandens Motivering: »at det overalt paa Landet (hvor Loven ikke antager ordentlige Prokuratorer) er brugeligt, at en Amtmand til at udføre de der forefaldne Sager konstituerer Aktor og Defensor som han dog senere kunde vente vilde blive afviste«. Herover beklagede Amtmanden sig.

I Tilslutning til de brugte Udtryk erklærer Stampe (4—490), at »naar Øvrighedspersoner ville paastaa at deres Befalinger af vedkommende skulde efterleves, saa maa de og passe paa ikke at befale uden i de Tilfælde, hvor de virkelig har Ret til at befale«.

Det drejer sig her om det vigtige Spørgsmaal om Øvrigheds og Dommerembedes Grænser. Dommeren kan i et Tilfælde som dette »tilsidesætte saa at sige underkiende« Befalingen.

En Amtmand kan konstituere eller nægte at gøre det, men kalde Konstitutionen tilbage, naar den er fremlagt i Retten, det kan han ikke. Dommeren dømmer efter Loven under Ansvar for Overret, han staar ikke under Øvrigheden.

Heraf kan det ses, at de konstituerede havde en noget lignende Stilling som de kgl. beskikkede, for saa vidt man vaagede over, at de ikke vilkaarlig afsattes under Udførelsen af deres Hverv.

98. DELINKVENTSAGER OG BESKIKKELSER VED AMTERNE. Prokuratorernes Stilling i Rettergangen er i Midten af Aarhundredet ret fastslaaet og fremtræder i en Erklæring af Stampe fra 1754 med stor Tydelighed.

En Militær, General Numsen, har til Krigskollegiet indgivet en Fremstilling, hvori han beklager sig over, at Prokuratorer møder ved Politiforhør. Det var Lovens Regel, at Sager mellem civile og militære afgjordes ved Politiretten. Nu fik Prokuratoren ofte for let Spil mod de ofte i Sproget og Retsvæsen ukyndige Of-

ficerer, der repræsenterede Militæret. Instrux af 23. Marts 1708 forbyder Prokuratorer at møde i Politiretten, ligesom Prokuratorer er udelukkede fra at møde i militære Retter. Andragendet gaar ud paa enten helt at udelukke Prokuratorer fra Politiforhør og kun tillade dem at møde i Politicollegiet under Domsforhandlingerne, eller ogsaa ligeledes at beskikke de militære en Prokurator.

Stampe tager i sin Erklæring det hele Spørgsmaal op til en indgaende Drøftelse, hvis Hovedpunkter er følgende:

Den summariske Proces og delvis den inkvisitoriske forudsætter, at Parterne ikke betjener sig af Prokuratorer. Nu er den inkvisitoriske Proces vore Love fremmed. D. L. forudsætter altid, ogsaa i Straffesager, at der skal være en, der »giver Sag«. Vore Dommere er mest vante til, at Prokuratorerne skal udfinde, hvad der kan oplyse Sagen, og forsømmes noget heri, gaar Dommerne ud fra, at det ikke er til. Dommerne sigter det oplyste, Prokuratorerne skal oplyse og udføre Sagen. I den rent inkvisitoriske Proces har Prokuratoren intet at gøre, Dommeren besørger det hele, men, siger Stampe, denne Procesform er hos os lidet brugeligt, formodes ikke i vore Love og — hvad der harmonerer med hvad ofte forud er udtalt — de fleste Dommere hos os er ikke i Stand til at præstere det Arbejde, hvorfor Aktor og Defensor er indførte, for at Sagen ikke ved Dommernes Ukyndighed i Inkvisitionsproces skal staa i Fare. Almuen klynger sig til Prokuratorernes Assistance, og Stampe forstaar meget vel, at »Etatsraad og Politimester Torm ej gierne har villet afvise de Prokuratorer, som Borgerne og de civile er vante til at lade møde for sig i de Sager, som de have mod de militaire for Politiretten«; særlig gælder det de Sager, der ikke er Politisager, skønt henlagte under Politiretten. Dette synes ogsaa at have været Praxis i disse civile Politisager.

Vel er den rene Inkvisitionsproces mere romersk end dansk, den er hurtigere, og har, naar Dommeren besidder de fornødne Egenskaber, mange Fordele m. H. t. særlig Sandhedens Fremskaffelse; den er derfor ogsaa undertiden og med god Virkning indført i Danmark. Dette gælder særlig Instrux for Politicommerce-Collegiet af 25. Marts 1708 og Politimesterens Instruktion af 24. Marts 1741, saa Prokuratorer ikke maa tilstedes for Politiretten udenfor enkelte Sager. Instruktionen siger Politiretten og ikke Politisager, og General Numsen har derfor formel Ret.

Erklæringen gaar derfor ud paa at i alle Sager for Politiretten maa Prokuratorer ikke tilstedes under Forhør, Tilladelse kan gives til at møde for civile senere i Politi- og Commerse-Collegiet, men saa skal der ogsaa beskikkes den militære en Prokurator.

I Fr. 24. Juli 1789 indeholdes Regler om Prokuratorers Befordring. De skal ikke have Udgifter af deres befalede Sager, og Bønderne, de fører Sager for, skal køre for dem, hvis ikke de tillige har private Sager at passe paa Tinget, saa skal de selv betale; for fattige Parter gælder Reglerne fra Justitssager, Udgifterne skal efter Attest fra Dommeren forevises Amtmanden, Prokuratorerne skal fremlægge nøjagtige Regninger over Udgifter, Dommeren skal paakende, at Vederparten, naar han har aabenbar Uret, betaler disse med en billig Belønning til den befalede Prokurator for hans Møje.

Regler om Diætpenge i Delinkventsager indeholdes i Fr. 5. April 1793 LL § 5. Amtmændene skal efterse, om Diætpengene er rettelig anførte, dette skal være attesteret af Retsbetjentene: om Aktorer og Defensorer ved højere Ret er bleven tilpligtede til at tage Del i Omkostningerne, at der ikke tilfalder Prokuratorer Diætpenge, naar de blot har sendt Indlæg, at kun Prokuratorer faar Diætpenge, at Møderne ikke har været ufofnødne, at Befordring sker in natura som fastsat i Fr. 13. Jan. 1747 § 5.

Som man vil se, gives der Amtmændene et betydeligt Indseende med Rettergangens Detailler.

I Fr. af 25. Marts 1791 om Politivæsnet paa Landet bestemmes det i § 23, at Dommeren efter Forlig er forsøgt uden Prokuratorers Mellekomst skal tilendebringe Sagen. Forbudet mod Prokuratorers Møde i Politiretter forudsættes i Fr. 8. Marts 1799. Man ser af denne Forordning, at Dommerne, naar Prokuratorer ikke var berettigede til Møde, af Vane behandlede Parterne paa samme Maade, som i de Sager, hvori de var berettigede til at møde, og Fr. paalægger netop Dommerne en Vejledningspligt og en Ledelse af Sagen, der giver Indtryk af, at det har set underligt ud under saadanne Sager, hvor »Uskyldighed er udsat for Fare«, naar den ene af Parterne var et »enfoldigt Menneske«, men den anden »havde Forstand og Klogskab til at benytte sig af alle Fordele«.

For Sjællands Stiftamts Vedkommende foreligger en Række Expeditioner, som dels angaar Beskikkelser, dels Spørgsmaal om Møde ved Fuldmægtig eller Salærspørgsmaal. En enkelt af dem

er særlig karakteristisk. I 1737 skriver Sjællands Stiftamt saaledes i en ikke meget »akademisk« Stil:

Eftersom er blevet bragt i Erfaring, hvorledes en Person navnlig Christen Braad Sig udi Steege paa Møen alt nogen Tid opholder og der saavel som ved Møenboe Herreds Ting icke alleene gaar i Rette for dem, det af hannem maatte forlange, men endog lader Sig finde porteret en Borger mod en anden til Proces at anføre, uden alligevel paa min foranstaltede Undersøgning, hvad Hand var for en Procurator? Hvis Constitution Hand til Embedet havde? Hvor Hand havde aflagt sin Procurator Ed? Hvo der havde tilladt Ham her i Stiftet at gaae i Rette og hvor Hands Boepæl var, at give mig for Raadstue Protocollen om Hands Procurator anden Oplysning, end Simplement at lade tilføre Hand var Høyeste Rættes Advocati Mr. Schmittes Fuldmægtig, hvis Constitution hand havde at udføre alle de Ham der betroede Sager, hvilke han dog icke nævner men ellers vil være erbødig for hver en Sag at aflægge Hands Procurator Eed, og slige dicentes meere, der af Jeg ligesaa uvidende, som forhen, angaaende dend Oplysning af Ham er blevet fordret; Da siden jeg bør vide, hvilke Personer udi det mig allernaadigst anbetroede Stift ere autoriserede for Andre at kunde gaae i Rætte, og denne Christen Braad icke fremlagt Nogen Sin Constitution eller Fuldmagt, saa Hand i at meddele mig dend forlangte Forklaring, gjør Sig selv mistænkelig:

Thi vorde Hand hermed alvorligen forbuddet, icke for Nogen i Steege og ved Møenboe Herreds Ting, paa dend paaberaabte Constitution, at gaae i Rætte, før end han for mig gotgiør, virkelig som Fuldmægtig at staa i bestandig Tienneste hos Høyeste Rættes Advocat Mr. Schmidt samt indsender fidemerede Copie af Hands Fuldmagt, paa det kand sees, hvilke Sager Hand paa sin Principals Vegne der haver at udføre, og mand kan vide, til hvem mand Sig kan have at holde; hvilket mit Forbud Kongelige Mayestæts Bye Foged Jens Ponick i Steege ommeldte Christen Braad straxen lovligen at lade forkynde og Copie, om Hand det forlanger, deraf meddeele og Hand saavel som Rættens Betienter paa Landet vedbørligen derefter at forholde. Men ellers i det øvrige at have i bestandig Observance at naar En eller anden Høyeste Rættes Advocati Fuldmagt opviises, dend saaledes bør være beskaffen, at derudi Sagen og Personerne nævnes, for hvilke og imod hvilke Fuldmægtigen paa Hands Vegne skal udføre Sagen, thi som icke noget derfor at deres generale Fuldmagter

FR. VILH. WIVET
† 1790

PAUL FREDERIK SKIBSTED
† 1822 (1812)

CHRISTIAN COLBJØRNSEN
† 1814

eller Constitutioner hvorudi ingen vis Sag og Personer nævnes og hvilcken bemeldte Christen Braad icke utydelig foregiver at have, skal antages; saa bør ey nogen derefter agtes authoriseret for andre i paakommende Tilfælde at kunne gaa i Rætte.

Saa kommer et kongeligt Reskript af 10. April 1739, der bestemmer: at det skal forblive ved Stiftamtmandens Resol. af 14. Marts, hvorved Christen Braad blev forbudet indtil videre icke at maatte gaae i Steege eller ved Møenbo Ting i Rætte.

Paa Ansøgn. om Bevilling saavel for Højesteret som for alle Over- og Underretter i begge Riger svarede Cancelliet 16. April 1739, at Sagen udsattes til videre. 23. s. M. indgav han en nye Memorial, men fik 30. s. M. atter Afslag. 16. Juli 1739 søger han atter og beviser med Attest fra Sjæll. Stiftamtmand, at dennes Forbud af 14. Marts ikke tilsigter at skade Supplikantens Lykke, men alene er sket, fordi han ikke havde Konstitution, og Stiftamtmanden ønsker ikke, at Forbudet skal staa Supplikanten i Vejen. Andragendet bevilges saa d. 23. Juli 1739 af Cancelliet.

Spørgsmaalet om Mangel paa Prokuratorer, som paa denne Tid har været ret følelig, formodentlig som en Følge af Examensfordringerne, rejses ofte for Amtmændene.

Som et Exempel paa, hvor nødvendig »Prokuratorers Hævelse« kunde være, tjener Peder Riis i Kjøge, der 1738 var kommen i Strid med en Borger der i Byen. Da Riis var Byens eneste Prokurator, kom Borgeren i Knibe, idet han enten selv maatte føre sin Sag eller forskaffe sig en Prokurator udenbys fra. Stiftamtmanden gav Ordre til, at Byen, om Borgeren ikke magtede dette, skulde skaffe ham en Dannemand til at føre sin Sag.

1737 havde Amtmanden i Antvorskov og Korsør Amter, Kristen Berregaard, udtalt sig til Stiftamtmanden over, at han ønskede der fandtes en eller anden bekvem Person, som vilde paatage sig derudi Amterne at gaa i Rette, siden de nu ikke har nogen, men i paakommende Tilfælde altid med Anmodning maa formaa Prokurator Lintrup i Slagelse dertil. Stiftamtmanden svarede, at det er Lintrups Pligt, naar han er nærmest boende. I 1733 søger Søren Seidelin paa Fyen Bevilling, og Stiftamtmanden siger, at der er stor Mangel i Fyen paa Prokuratorer. — I 1731, da Anders Hansen i Odense søgte sin Bevill. extenderet, udtalte Stiftamtmanden, at han fandt det mærkeligt, at uden Provinsen boende søgte Hjælp af Provinsens Prokuratorer, men siden det sker, maa han slutte, at Prokuratorernes Udygtighed eller Mangel

af dem maa dertil være Grunden, hvorvel det sidste fast skulde være utroligt, i alt Fald i Odense er der »god Forraad af dem«. I 1749 udtaler Fyens Stiftamtmand, at der der i Stiftet ikke er Mangel paa Prokuratorer, men da Supplicanten har godt Skudsmaal henstiller han, at Ansøgn. bevilges. I 1751 protesterer Peder Rønnow mod, at der kommer flere Prokuratorer der i Stiftet, thi i Odense By er der fem, og i hele Stiftet tolv. I 1761 erklærer Stiftamtmanden i Fyn, at der ikke er Mangel paa Prokuratorer der i Stiftet. I 1764 erklærer Fyens Stiftamtmand, at der ingen Prokuratorer er i Assens eller der i Nærheden, og 1765 gælder den samme Udtalelse Middelfart. I 1769 udtaler samme Stiftamtmand, at der for nærværende Tid nok kan behøves en retsindig Prokurator i Stiftet!

Imidlertid har Forholdene nok været længere tilbage i Jylland end paa Sjælland og Fyen, hvorfor et senere Andragende kunde synes at tale. I sit Petikum af $24/4$ 1760 oplyser Nicolaus Stabell, at han fra Michaelis 1757 til 1760 opholdt sig hos Mag. Peder Borch i Greis Præstegaard ved Veile og omtaler Præsten som »en bekendt lovkyndig Mand«. Stabell siger, at han under sit Ophold her beskæftigede sig med at procedere for Folk, i hvilket Øjemed han erhvervede sig to Konstitutioner, den ene dateret $6/12$ 1758 af Magistraten i Randers, den anden af Amtmand von Woida i Skanderborg og Aakær Amter, dateret $7/4$ 1759. Da Stabell ikke havde juridisk Examen før 1760, synes Forholdet mærkværdigt indviklet. Har han været i Lære hos den lovkyndige Præst, eller har denne ført Sagerne ved Stabells Hjælp?

Saa sent som 1790 kæmpes der her mod Tingstude. Nedenstaaende Skrivelse fra Herredsfoged Tolstrup synes at give et godt Indblik i, hvor svage Rammerne endnu i Slutningen af det 18. Aarh. har været for Prokuratorernes Virkeomraader, hvor ofte de af Kongen beskikkede Prokuratorer maatte lide Indpas af andre, vel ofte ganske uberettigede Personer. Skrivelsen lyder:

Det Højkongelige danske Cancelli!

Jeg har altid betragtet det som en Misbrug, at nogle Underdommere have ved de dem anbettede Retter tilstedet uberettigede Personer at gaa i Rette for andre. At slige autoriserede fornærmede af hans Majestæt beskikkede Procuratorer, der maa bære de offentlige Byrder, som hine ej kunne paalægges, er ikke den eneste Følge af saadan Slendrian, thi som oftest forvildes eller

forsømmes den retfærdigste Sag, naar dens Anlæg og Udførsel betroes en ukyndig eller vindesyg Vinkelskriver, hvis Hovedmaal er Fordel forenet med Lyst til Chicane.

Fra mit Herredsfogedembedes Tiltrædelse har jeg derfor nøje holdet over de kongelige Reskripter af 31. Oktober 1732 og 9. December 1735. Men sidste 9. August har Prokurator Jørgen Linnet i Clausholm ved Lysgaard-Hids Herreders Ret mødt som Sagfører for Beboerne i Frausing By i en Sag for Proprietær Hansen til Winderslefgaard mod disse har anlagt. Citantens Advokat Raadmand Wissing af Viborg har exciperet mod bnte Linnet som uberettiget til Sagføring for andre, paa Grund af han, skjønt bevilget Overretsprocurator ikke skal være forsynet med kongelig Bevilling til at procedere ved andre Underretter end de i Viborg Stift værende. Linnet har derimod forment, at siden han var beskikket til at gaa i Rette ved Landstinget, kunde der ikke være Tvivl om, at han jo og kunde tilstedes at procedere ved Underretterne, ligesom han allerede i nogle Aar har gaaet i Rette ved Lysgaard-Hids Herreders Ting og gratis udført en Del befalede og beneficerede Sager.

Denne Exception har jeg ikke dristet mig til finaliter at paa-kende uden det høje Collegii Resolution. Men for ikke at spille Linnets Principalers Sag, har jeg bevilget den af ham paa deres Vegne begærede Opsættelse til førstkommende 20. September, tilkendegivende, at jeg herom vilde forinden gøre allerunderdanigst Forestilling.

Jeg giver mig derfor den Frihed underdanigst at udbede mig, om muligt inden Opsættelsestiden, det højkongelige danske Kancellis Resolution.

Om Procurator Jørgen Linnet som Advokat ved Landstinget og i Viborg Stift, kan tillades at gaa i Rette for andre i Aarhus Stift eller den i samme Stift værende Lysgaard-Hids Herreders Ret, siden den ham forundte Bestalling, som han maaske ej har ansøgt for Aarhus Stift ikke er videre extenderet.

(sign.) *W. Tolstrup.*

12. August 1790.

Kancelliets Svar faldt 8. Oktober s. A. og bestod uden Kommentarer i en Bevilling for Linnet, hvorved hans tidligere Bevill. extendedes til Aarhus Stift.

2. KAPITEL

Domstolene.

99. HØJESTERET. Ved Reskript af 1784 indførtes den vigtige Ordning i Højesteret, at der i Sager, hvor den ene Part udebliver, skal indføres skriftlig Procedure og Sagen circulere i Retten, for at det kan undgaas, at Omstændigheder, der tjener til den Udeblivendes Ret og Velfærd, forholdes Retten. Det paagældende Reskript er behandlet meget indgaaende hos Vedel, og det er i en Note hertil, han oplyser den af Justiarus Osten mod Chr. Colbjørnsen fremsatte Beskyldning for, ligesom vi før har set om Ermandinger, at have lagt Dølgsmal paa et Hoveddokument og derover grundet en Paastand, der, da ingen Kontrapart var tilstede, ikke kunde gendrives. Extrakten blev ham affordret, og han undskyldte sig med en ham paakommen Svaghed, hvorved han havde forglemt at dokumentere Sagen rigtig. »Af denne Aarsag blev hans Forseelse og overset, skriver Osten (Promemoria af 30. Juni 1785 til Kongen), men for at undgaa videre saadanne Forglemmelser, der kunde have skadelige Følger, forestillede jeg D. Maj. de Omstændigheder, som foranledigede Reskriptet«. Osten siger om Colbjørnsen: han allene er Aarsag til Reskriptet af 7. April 1784.

Sagen er som bemærket omtalt af Vedel pag. 384 og i Kildehenvisning 165 til 6. Periode. Naar hensees til den fjendtlige Holdning, Osten indtog til Colbjørnsen, bør man være forsigtig med at lægge for megen Vægt paa det anførte, der aabenbart har forbavset Vedel meget. Det er kun Skade, at Prof. Holm ikke i sin Afhandling i Hist. Tidsskr. 6. Række 1. S. 426 ff er kommet ind paa denne Sag, som Retten »oversaa« af Hensyn til Advokatens Forklaring, der utvivlsonst har været overbevisende, men som dog i den Form, i hvilken den er refereret, efterlader en Skygge over en af Højesteretsskrankens største Mænd, vel nok den allerstørste.

I 1791 skete der en Henvendelse til Advokaterne ved Højesteret om en Erklæring sigtende til at faa de resterende Sager tilendebragte. Det er første Gang, man henvender sig til Prokuratorerne om deres Mening om Statens Sagers Indretning, og det er sikkert bleven opfattet som en stor Ære. Velfortjent var den, thi dels var det fremragende Mænd, der afgav Erklæringen, dels er denne i sig selv et ypperligt Arbejde. Den afgivne Erklæring findes af-

trykt hos Vedel. Den er meget udførlig og saglig og udgør 11 omfangsrige Punkter. Den er undertegnet af P. Uldall, J. M. Schönheyder, Skibsted, Schmidt, Haagen, Lange, Wivet (den yngre), Hoftved, P. Rosenstand Goiske, C. B. Brorson og P. Hersleb Aagaard.

Retten sluttede sig i alt væsentligt til Advokaternes Erklæring. At man endnu i Slutningen af Aarhundredet fra Højesterets Side øvede en skarp Kontrol med Advokaterne fremgaar af, at der i 1771 paalagdes Advokaterne Nørager og Balling en skarp Irette-sættelse, fordi de havde forlagt en Akt, i 1775 udtaltes en skarp Fordømmelse af, at Prokurator Colbjørnsen havde forsinket en Stævning i en Sag mod Præsten Professor Pingel for et Forhold, der havde vakt Forargelse i Menigheden, samt at *Justitarius Urne* i 1795 havde givet Prokurator *Wivet* et Tilhold om for Fremtiden uden nogen Forsømmelse at udføre de ham anbefalede Sager for Højesteret. *Justitarius* har ikke været særlig begejstret for *Wivet*, om hvem han i en Erklæring af 1793 udtaler, at en Sag, hvori *Wivet* skal tale, ikke egner sig til Foretagelse ved Kongens Nærværelse i Retten, da *Wivet* ikke har nogen behagelig Udtale eller de bedste Talegaver.

At det nu heller ikke altid har været en lige lukrativ Forretning at være Højesterets-Procurator, fremgaar af *Justitarius* Erklæring af 1. December 1787. I 1777 var saa godt som alt det indbringende Arbejde i Hænderne paa faa. Commissionen for Højesterets Instruxer nævner, at der kun er tre og sigter derved sikkert til *Uldall, J. E. Colbjørnsen* og *Nørager*, der trods sine Fejl har haft et stort Klientel. Men Forholdet er det samme i 1778, hvor det udtales i Anledning af en Ansøgning fra Auditor i Vestindien Friis, at Bevilgelse fraraades, da der alt ved Retten fandtes saa mange Advokater, »der havde søgt i nogle Aar at tilvende sig Publici Fortrolighed og de nødvendige Talenter«. I 1789 og 1790 siges omtrent det samme. I Erklæring af 1790 tales der endog om et altfor stort Antal af maadelige Advokater. Maaske har man fæstet sig lidt for meget ved »Udtalen«, thi den fremragende Jurist *Chr. Brorson* gør i 1788 en Indstilling, der tilkendegiver, at han ikke har skilt sig altfor godt fra Prøven, selv om det uheldige Resultat kan skyldes »Blufærdighed og Mangel af Øvelse«. Derimod faar *Aagaard* samme Aar en ubetinget Ros i Sprogets mest blomstrende Udtryk. Han blev i de faa Aar, han virkede, en »første Rangs Advokat« og fik saa meget Arbejde, at han ved sin

tidlige bratte Død sad inde med henved 100 til ham betroede Sager.

100. KØBENHAVNS BYTING. Igennem det attende Aarhundrede fortsættes Øvrighedens Bestræbelser for at regulere Prokuratorernes Forhold særlig med Henblik til Borgernes Tarv. Hvad Hovedstaden angaar, foreligger Reskript af 1. April 1740 til Københavns Magistrat om, hvorledes de ved Københavns Byting forekommende Tingsvidnesager herefter til Endskaab skal befordres. Byfoged Jenstoft giver en Fremstilling af Vidnesager i Byretten.

Udi allerydmygst og hørsommeligst Følge af deres Excellences naadige Ordre, følger herefter anført de Aarsager, som forvolder, at ved Bytingsretten her i Staden, en stor Del Vidnesager uafgjorte henhviler. —

Andre passe vel paa, naar de ved, at andre Vidner afhøres, og melde dem for at lade se, de have været til Stede, men førend de afhørende Vidner er expederede, have de andre sig absenteret, og ere den Dag ej mere at antræffe, hvilket og vel undertiden sker efter en Del Procuratorers information, naar han er porteret for at vil have Hovedsagen forhalet. Og naar Dom Sagerne er igennemgaaede, som formedelst Antallets Ringhed, ordinairement kommer til Ende imellem 12 og 2 slet, er oftest ingen Procuratores, mindre Vidner, mere at antræffe, hvorover Retten saa tidlig maa ophæves.

Kan ikke nægtes at jo en Del af Procuratorerne og ere Aarsager udi de foregaaende Ophold, dels at de ei ere tilstede, naar Vidneprotokollen bliver ledig, dels at de ikke med tilbørlig Flid forcerer Vidnerne at møde, dels at de ofte med unyttige vidtløftige Spørgsmaal opholde baade Vidnerne og Retten, samt følgende andres Vidner at blive afhørte, da Retten i deslige Tilfælde ikke haver den Myndighed, at hindre saadan Ubillighed, eller faa det forandret, da det strax vil hedde, man beskar dem deres Principalers Ret. Undertiden er af Parternes Procuratorer udi kongl. eller andre Forretninger, uden Byen. Ofte ere visse Procuratorer, naar Principalernes Sag lidet eller intet duer, mere for at opholde end at befordre Vidnernes Afhørelse, ja, ofte stævnes til Vidners Førelse, alene for at udsætte Hovedsagen desto længere, vel vidende, at Dommeren ej tør understaa sig at optage Hovedsagen til Doms, saalænge en af Parterne har indstævnet Vidner, som denne Sag concernerer.

I Tilslutning til foranstaaende fremsender Magistraten en Erklæring, dateret Københavns Raadstue 21. Jan. 1740, hvor det under Punkt 4 hedder:

Det er altfor vel bekendt, at Prokuratorerne (desværre) gøre mangan unyttig og fordærvelig Ophold udi Sagerne, og vide vi ingen anden Raad derimod, end at Dommeren befales at holde over Lovens Pag. 50 Art. 7 og Pag. 90—91 Art. 10 og 11 dog, at Dommeren først paamine dem nogle Gange, som kunde indføres i Protokollerne og siden mulkterede dem, inden forberørte Lovens Artikuler Pag. 90—91 bleve eksekverede over dem.

101. HOF- OG STADSRETEN. Det er i det foregaaende ofte hævdet, at det var Højesteret, der gennem de til den knyttede Advokater bidrog til at de en Gang saa ringeagtede Procuratorer efterhaanden steg i Anseelse og Indflydelse, saa at flere af Aarhundredets første Jurister fremgik af denne Stand. Det blev Højesterets Advokaterne, der kom til at danne Kernen i den danske Prokuratorstand.

Men ligesaa sikkert er det, at Oprettelsen af Hof- og Stadsretten førte Standen endnu et Skridt fremad, udvidede Kredsen om Kernen og muliggjorde en Udvikling af Standen, der førte den frem til at være en meget vigtig Faktor i det danske Samfunds Liv.

Overretten i København vil i den danske Sagførerstands Historie altid staa som den Domstol, om hvilken den danske Sagførerstands store, dygtige Arbejderstab er bleven samlet, og under hvis Auspicier den har vundet sit gode Navn og indtaget sit store Arbejdsfelt.

Desværre foreligger Hof- og Stadsrettens Historie ikke, den burde skrives nu, da man forsømte det paa Hundredeaarsdagen; nu er den stedet til Hvile, men for vor Tids Jurister vil den altid leve i et smukt af Pietet omgærdet Minde. Enkelthederne i dens Oprettelsehistorie lader sig ikke give kort og klart, fordi dens Oprindelses Kilder venter paa en Bearbejder, og det bliver da kun mangelfuldt, hvad der her kan siges, mens det paa den anden Side kun er simpel Skyldighed mod den hensøvede ærværdige Ret at give saa meget, at det kan bedømmes, hvad dens Oprettelse alene betød.

Hof- og Stadsretten skylder *Struensee* sin Oprettelse, sin Struktur og sin Virkemaade skylder den *Stampe*.

Paa Grund af de forvirrede Forhold under den nydannede Kabinetsregering, som Stampe skildrer, er selve Generalprokurørens Forslag, der ved det danske Cancellis 1. Departements Skrivelse af 24. Maj 1771 i allerunderdanigst Forestilling tilgik Kongen, ikke optaget i Stampes Erklæringer. Til Betænkningen foreligger intet Koncept, den foreligger i Original i Hof- og Stadsrettens Arkiv. Forslaget gaar uforandret igen i Forordningen af 15. Juni 1771 Nr. 102.

Det gik hurtigt. Stampe fortæller, »at det den 26. April 1771 blev befalet ved en Kabinetsordre til det danske Cancelli, at der i København skulde være en eneste almindelig Jurisdiktion og alle andre Jurisdiktioner afskaffes, at alle Processer skulde afgøres i tvende Instanser og alle Sportler bortfalde, og at Cancelliet havde at indkomme med Forslag til alt dette, med videre«. Man kan tænke sig de gode Cancelliherrers Forfærdelse. »Cancelliet«, siger Stampe videre. »vidste forhen ikke det allermindste deraf, havde ej heller enten middelbart eller umiddelbart givet Anledning dertil; men da det engang var befalet holdt Cancelliet, og i Særdeleshed Generalprokurøren (man føler den beskedne berettigede Stolt-hed i disse Ord »i Særdeleshed«), til hvem Cancelliet overdrog at forfatte dette Forslag med derhen hørende Instruction, Reglement, Anordning og Forestilling, det for sin Pligt, at see det iværksat paa den bedste bequemeste og fornuftigste Maade, der var at ud-finde. Det var ikke tilladt denne i Forvejen at correspondere med vedkommende Departements, som det fandtes at angaae, Ti-den taalte det ei heller, thi skønt Cabinettsordren først kom til Cancelliet den 26. April og man saaledes ilede dermed, at Forordningen og Reglementet for Hof- og Stadsretten, uanset de adskillige endog fra Cabinetts Side derved mødende Vanskeligheder udkom den 15. Juni, saa blev dog i indeværende Tid nogle Gange erindret derom især af daværende Overpræsident siden *Grev Holstein*, som meget ønskede, at Magistraten maatte blive befriet fra at have med *jurisdictio contentiosa* at bestille«.

Paa den forbløffende korte Tid er et saa helstøbt Værk blevet til, naar man sammenligner hermed Hof- og Stadsrettens Afløseres vanskelige og langsomme Tilblivelseshistorie, saa griber man sig i at ønske Enevælden — og Stampe tilbage.

Det er derfor heller ikke noget Under, at Stampe i den foran citerende Erklæring, hvori Hof- og Stadsrettens Fødselshistorie kortelig gengives, kæmper som en Løve for Bevarelsen af sit

Storværk overfor den senere Periodes Trang til at fjerne alt, hvad der mindede om den faldne Højforræder. Det lykkedes ham i alt væsentligt; Pl. af 10. Juni 1778 gør kun nogle Ændringer for den militære Retsplejes Vedkommende.

Stampe siger: »Skiønt Forordningen og Reglementet for Hof- og Stadsretten udkom den 15. Juni 1771, saa gik dog det hele Aar 1771 forbi, uden at man enten fra noget Departement eller nogen Betjent mærkede til nogen Klage, Erindring eller Forestilling derimod.

I det Sted syntes Publikum og alle Vedkommende at være ganske fornøjet dermed, og man kan sige, at iblandt de mange Forandringer og nye Indretninger, som samme Tid blev foretagne, var denne noget nær det eneste, som i Almindelighed fandt Publikums Bifald, og af alle blev anset som gavnlige og nyttige.

Men hvad Stampe her har sagt, beskedent fordi det var ham, hvem Forslaget i sin endelige Form skyldtes, er i den fuldeste Tilslutning til den Dom, der er bleven gjort til Højesterets i en Erklæring af 19. Juli 1799, hvor det udtaltes, at denne Sammenlutning af Jurisdiktioner »var saa god og rigtig, at der ej uden den højeste Nødvendighed bør skee Forandring eller Undtagelse fra samme«.

For en Ordens Skyld bemærkes det her blot, at de Jurisdiktioner, der er nævnt i det foregaaende, og som ved Fr. af 15. Juni 1771 bortfaldt, var Borgretten og Hofretten, Under- og Overadmiralitets-Retten, Magistraten, Politi- og Commerce-Collegiet og Consistorium, men iøvrigt lagdes ind under Hof- og Stadsretten en Mængde Sager, som enkelte Betjente tidligere havde besørget. Særlig var det Skiftevæsenet, der fik en ensartet og mere betryggende Karakter.

Det er en Selvfølge, at man med Højesteret for Øje strax tænkte paa at skabe en særlig Kreds af Prokuratorer, det hedder herom i Forslaget:

»I Henseende til Prokuratorerne forstaar det sig selv, at de som hidtil have været berettigede til at gaa i Rette for Bytinget og Raadstuen etc., fremdeles bliver berettigede til at gaa i Rette for Hof- og Stadsretten, men da der iblandt de her i Byen værende mange saakaldte Underrets Prokuratorer er adskillige, som kuns have maadelig Credit, dels af Redelighed, dels af Duelighed og Agtsomhed, saa skulle Vi, for saa vidt muligt at skille Publikum ved saadanne, indstille om et Antal af 12 à 16 Prokuratorer

kunde fastsættes og nævnes saaledes, at det skulle være dem alene og ingen andre tilladt at gaa i Rette for Hof- og Stadsretten nemlig de paa Tabula A. anførte«.

Tabula A. indeholder følgende Navne: C. M. Holm, Niels Wendelin, Th. Jac. Flindt, Rasmus Friis, Hans Bjørn, Hans Hansen, Iver Elkjær, Chr. Wosemose, Friderich Gram, Lauritz Prau, Peter Møller, Carl Schrøder og Hans Eller.

Der foreligger ikke nogen Bestemmelse om, at disse Prokuratorer gøres til Hof- og Stadsretprokuratorer, og der har vel næppe ved denne Foranstaltning været tilsigtet andet end at benytte sig af Lejligheden til at blive de daarlige Elementer kvit.

En Indskrækning i Prokuratorernes Antal og en Bestræbelse for at rejse større Krav til deres Uddannelse fik forøvrigt Udslag i en anonym Pjece, der udkom i 1771 under Navnet Forslag til Justitiens bedre Administration, et Forslag, der i sit Princip har noget tilfælles med Hof- og Stadsretten, idet to Instanser foreslaas i Stedet for tre. Det indeholder en Del Betragtninger over Prokuratorerne, der imidlertid ikke frembyder noget nyt.

102. FORLIGSVÆSENET. Det attende Aarhundredes anden store Nyskabning paa Rettergangens Omraade var Forligsinstitutionen, der skabtes ved Lov af 10. Juli 1795, ogsaa den skyldes en af Prokuratorstandens Ypperste, daværende Generalprokurør *Chr. Colbjørnsen*, og det er pudsigt at se, hvorledes han, den af alle saa højt ærede, maa høre ilde for dens Bestemmelse om, at ingen Prokurator maa møde til Forlig. I § 38 bestemmes det, at Prokuratorer ikke maa møde, og Bestemmelsen vakte Forbitrelse i den københavnske Sagførerstand. Fem af Hof- og Stadsrettens Prokuratorer (en Betegnelse der altsaa Mand og Mand imellem, skønt ikke lovfæstet, maa have været i Brug) fremsendte en Ansøgning, hvori de ytrede, at samtlige Prokuratorer ved §'en blev udsatte for Haan hos deres Medborgere, og for at forekomme dette begærede de, at denne Paragraf maatte forklares saaledes, at hverken Misforstand eller Ondskab skal kunne benytte sig af samme mod dem. Dette er vist nok det første Udslag af den i vore demokratiske Dage saa udbredte Trang til Fælleshævdelse af en Stands Ære, der er at notere fra Prokuratorstandens Side. Det blev saare ugunstigt modtaget. I Følge Kancelliskrivelse af 3. Oktober 1795 til Hof- og Stadsretten resolverede Kongen som følger: Vort Cancelli haver at tilkendegive de Procuratorer, som

har underskrevet denne Os foredragne Ansøgning, at samme ei kan komme i Betragtning og at vor velgiørende Lovgivning om Forligelsesvæsenet ei taaler saadan urigtig og vrang Forklaring, som de i deres Andragende til Os har ytret«.

I Referatet af Aarets Love i Assessor *I. Bärens* juridiske Lommebog kommenteres, maaske med fordulgt Ironi, den landsfaderlige Tilbagevisning og Brodden rettes mod Colbjørnsen. Det hedder: Den Forklaring maatte i al Sandhed og være urigtig ved hvilken man infererede af denne Lovgivning, *at ingen Prokurator er en god Mand*. Man kunde (jeg forbigaar alle andre Grunde) dog vel ikke antage, at Regjeringen skulle være overbevist om, og dog for Fremtiden taale en Stand, hvis Særtegn var dette, at dens Medlemmer alle var onde, eller at Cancelliets talentfulde Generalprokurør, der een Gang som Sagfører udmærkede sig ikke mindre ved Vittighed, Kundskab og Erfaring end ved Retsskaffenhed, Redelighed og enhver anden Hjertets og den gode Mands Egenskab, skulde, der han skrev hiin Lovgivning have tænkt paa at haane en Stand, hvis *Erskine* han var, og blandt hvilken Publikum med Erkiendtlighed tæller saa mange retskafne og gode Mænd.

Vi møder her for første Gang uden Forbehold Sagfører-Selvfølelse paa Standens Vegne, og selv om der endnu hakkes paa Standen, saa er der himmelvid Forskel paa denne Tone og Tonen i saa velvilligt et Skrift som *Frederik Horns*.

Nogen egentlig Indvending mod, at Prokuratorerne forbydes Møde, rejses ikke i Recensionen. Man frygter Vinkelskriverne i Prokuratorernes Sted, men den Sagførerne ellers tillagte Frygt for at gaa Glip af Processer spores ikke her. Som Kurator i Boer kunde de møde (Canc. Skr. af 2. April 1796 o. a.), ligesom de kunde møde for Parter, der boede fire Mil fra Forligelseskommissionen og som Værger for umyndige, og i deres egne Sager, ligesom det senere fastsloges, at det ikke var deres Livsvirksomhed som Prokuratorer, der hindrede Mødet, men deres særlige Stilling som specielle Procesfuldmægtige.

Man kunde fristes til at citere Baggesen: *naturam furca pellas ex etc.* Thi Forligsinstitutet, der udelukkede Sagførere fra Møde, blev siden ved den i Kancelli-Skr. af 23. Juni 1798 o. fl. senere aabnede Adgang til Ratihaberingsforligene Anledning til en meget væsentlig Indtægt for Sagførere var Oprettelse af de frivillige Forlig, der endte med at være det eneste virkelig nyttige i den med saa stor Glæde modtagne summariske Procesafgørelse.

103. FORORDNING AF 23. DECEMBER 1796. Aarhundredets sidste store Begivenhed paa Procesvæsenets Omraade, som ogsaa fik Betydning for Prokuratorstanden, er Fr. af 23. December 1796 om Rettens vedbørlige Pleje. Ogsaa den skyldes Colbjørnsen, og den rummer i sig selv et Opgør med hele Aarhundredets Rettergang uden at reformere radikalt. Colbjørnsens Forslag, der paa to enkelte Smaapunkter nær, nøje blev fulgt, er i hele sit Væsen sindig dansk, ikke et radikalt Reformforslag, som vore Tider kender dem, men en Udvikling af det bestaaende mere ved at fjerne Mangler end ved at skabe noget nyt.

Det er næsten for meget forlangt, at Læseren skal blive ved at med at døje de saa ofte gentagne Jeremiader over Prokuratorernes Mangler og Brøst, det bliver saa noget nær sidste Gang det sker, og af Colbjørnsens Mund kan man vel taale at høre dem.

Rettergangen var langsom, men ærligt talt er det saa forfærdeligt? Hurtig, god og billig er Løsnet for Rettergang. Men desværre, hvad der er hurtigt, er ikke altid godt, saalidt som det, der er billigt, og enhver Ting faar tage sin Tid. Der høres fra besindige Mænd i vore Dage Klager nok over den i Rettergangen indførte Jernbanefart, der tager Telefoner i Brug til Konferencer under Retsforhandlinger. Vore Oldefædre var betydelig sindigere.

Men det gik langsomt, for langsomt mener Colbjørnsen.

Klagerne lyder her, de lyder fra andre Lande ogsaa, siger han, dog fleres Uheld er en svag Trøst. Trættekærlighed (Parterne), Underfundighed (Procuratorerne) og Lunkenhed (Dommerne) har foranlediget den. Lavdagene maa afskaffes, de kunde ypperlig undværes, men alligevel drager Assessor Bärens i sin Omtale af Loven i juridisk Lommebog af 1797 til Felts mod deres Afskaffelse. Den alle Jurister bekendte Pasmus om, at de er bortfaldne, paabydes ved Loven. Saa kommer Generalprokurøren til Misbrug af Anstandene, der vist nok med stor Ret tillægges Procuratorerne. Saa sent som i 1890'erne mindes sikkert nulevende Jurister det Billede Lands-Over samt Hof- og Stadsretten frembød paa en tung graa Mandag Morgen. I en skummel Sal sad den gamle Justitssekretær Eiermann og noterede, mens en Assessor, overvaaget af Justarius, lod en Kopist tilføre Protokollen, at to af de tilstedeværende fire Overretssagførere, der intet kendte til den foreliggende Sag, efter høflig Opfordring fra halvtredsindstyve Fuldmægtige to ad Gangen begærede 14 Dages Anstand af »forrige Grund«. Det vil være samme Jurister i Minde, at forrige

Grund, en Gang, da en nyudnævnt Assessor ihærdigt undersøgte Grunden, i den lyse Maj viste sig at være Istransport over Storebælt en halv Snes Aar før den paagældende Tingdag.

Alligevel har Colbjørnsen sikkert Ret, naar han dadler Prokuratorerne for deres Langsomhed og som Midler mod den til at befordre Retten vedbørlige og hurtige Pleje anfører følgende:

- a) at den Fremgangsmaade, som af Parterne iagtages, forskrives saa nøje som mulig,
- b) at dertil føjes passende Tvangsmidler, saa at den retskafne Dommer ved Hjælp af disse kan være i Stand til at sætte Skranker for Lovtrækkeriets Krumveje,
- c) at en Dommers Pligter paa lige Maade bestemmes paa det, at han, støttende sig til disse Regler kan haandhæve Orden med Tryghed og Kraft,
- d) at de underordnede Retters Betjente sættes saaledes under Overdomstolenes Opsigt og Kontrol, at deres Straf maa blive uundgaaelig, dersom de vover at ynde Kroglove og spille Medborgernes Ret.

Det vil altsaa sige, at Ansvarret maa lægges i alt væsentligt over paa Dommerne.

I Bärens Recension gøres der opmærksom paa, at det gælder om at faa de bedste Dommere. Men det var maaske rigtigt at til-lade enhver myndig Mand i Staden at lade sin Sag føre, af hvem han vilde, og enhver Lovkyndig at udføre den. Statens Formyn-derskab er ikke nødvendigt, undertiden skadeligt. Kommer Ju-stitsvæsnet paa en bedre Fod, sker der vel en Forandring deri. Dog bør Regeringen ansætte Prokuratorer, der for Betaling paa-tager sig de Fattiges Sager.

Forordningen er i sig selv vel bekendt for alle Jurister, den kræver nøjagtig Opgivelse af Udsættelsesgrunden (forrige Grund), den forbyder »den onde Glæde«, enkelte Prokuratorer har ved at frasige sig Sagen og saaledes skabe en Kæde af Udsættelser.

En Prokurator, der fornedrer sit Kald »ved at lade sig leje« (dette Udtryk er Forslagets, i Loven er det ændret til »ved at op-finde«) til at opfinde Rænker og Udflugter, bør uden videre Søgs-maal have sin Bevilling forbrudt. De skriftlige Vidnespørgsmaal skal bøde paa de brugelige Chikaner ved Vidneførslen.

Dernæst forbydes de langvarige Protokollationer, og det be-rømte Kvarter indføres, den mundtlige Sagsfremstilling afløses

af en befalet skriftlig, naar der mødes ved Sagfører, Stævnevidnerne indføres, i gamle Dage paahvilede det Prokuratorerne at udmelde Stævningmænd. Alle Delinkventsager skal behandles ved Extra Ret. Forsømmelser i Sagførelsen skal ommeldes i Dommen, tillige at den har været lovlig, og Højesterets Advokater skal oplyses om ulovligt Ophold er bleven forvoldt ved tidligere Embedsmænds Behandling af Sagen.

En særlig vigtig Regel er Indførelsen af Prøveprokuratorer; det bestemmes, at ingen maa antages til Procurator uden efter Examen med mindste Karakter haud illaudabilis eller Bekvem efter Examens Art, samt fremlægge Sædelighedsattest, og have ført Sager paa Prøve i et vist Distrikt i to Aar til Tilfredshed. Prokuratorer, der udmærker sig, skal efter nogle Aar (i Erklæringen staar 6 Aar) fortrinligvis befordres til Dommerembeder og andre Justitiebetjeninge. Endelig træffes der den ganske nødvendige Forbedring af Prokuratorernes Kaar, at der indrømmes dem et Salær i offentlige Sager, naar disse vindes, betalt af den tabende efter Dommens Fastsættelse.

Det er vist det rigtige Udtryk, Assessor Bärens bruger om denne Forordning, naar han siger: Uagtet næppe alle ville være enige med Generalprokurøren, at denne Anordning er en *fuldstændig* Lovgivning i Henseende til Rettergangen og Sagførelsen, . . . saa vil dog enhver sagkyndig Mand tilstaa, at han, ved sit Forslag, har indlagt sig Ære og forøget sin Hæder som retskaffen og duelig Lovkyndig«.

Med Forordningen af 1796 er det Reformarbejde afsluttet, der har optaget de Lovkyndige lige siden Lovens Tid. Domstolene er bleven ordnede og forsynede med Regler og Instruxer, Rettergangen er i alt væsentligt fastsat, Dommeres, Prokuratorer og Parters Pligter bestemt. Men samtidig er der i den juridiske Verden rejst en ivrig Diskussion, der omsider fører til en Nyordning af Prokuratorvæsenet.

I det nittende Aarhundredes første Aartier skete den bekendte Udvidelse af Hof- og Stadsretten ved Fr. af 25. Jan. 1805, der afskaffede alle Landstingene og underlagde Øerne Lands-Over-samt Hof- og Stadsretten i København og Jylland Viborg Overret; men iøvrigt bør de i dette Aarhundrede fra Statsmagtens Side iværksatte Reforme og Ændringer, der berører Prokuratorstanden, behandles i en Skildring af Prokuratorerne i det 19. Aarhundrede.

104. STRAFFESAGER. Vi har i det foregaaende set, hvorledes Prokuratorernes Stilling i Straffeprocessen gennem Tiderne udvikledes derhen, at der beskikkedes den anklagede en Medhjælp. Strafferetsplejen var hos os accusatorisk, det var Aktor, der forestod Paatalen. Han kunde som Anklager optræde for den private, der navnlig i ældre Tider havde Paataleret i vidt Omfang, eller for det offentlige. Midt i det attende Aarhundrede blev det ved Forordn. af 26. September 1732 og And. 31. Juli 1739 fastslaaet, at der skulde beskikkes Defensorer i Delinkventsager, og ved Fr. af 21. Maj 1759 blev Procuratorernes Pligter i denne Henseende i vidt Omfang fastslaaet.

Det accusatoriske Princip i dansk Strafferetspleje er overvejende, indtil man ved Fr. af 3. Juni 1796 Cap. 9 indførte den judiciel inkvisitoriske Forundersøgelse, der lægger hele Forundersøgelsen i Dommerens Haand, men bevarer Aktor og Defensor under Domsforhandlingen. Sagførernes Stilling til Kriminalprocessen blev ved Fr. af 13. Oktober 1819 trængt tilbage til den beskeden Virksomhed, vi kender fra vor Strafferetspleje, indtil den for nylig omordnedes.

Der har saaledes under det accusatoriske Princip i det attende Aarhundrede været et vidt Spillerum for Prokuratorer i kriminelle Sager, og det er ganske sikkert, at Advokater saavel for Højesteret som i Underinstancerne har indlagt sig Hæder af at føre Forsvar for anklagede i de celebre Sager, vi har set Exempler fra det 17. Aarhundrede Wordemann og Albertin, i det attende Aarhundrede vil Sager paa sit Sted blive fremdragne, her mindes kun om Uldalls Forsvar for Struensee og Dronning Caroline Mathilde. Men selvfølgelig var det smaat bevendt med Forsvaret for de »smaa Tyve«, Delinkventsager skulde udføres gratis, man søgte at knibe fra dem og gjorde vel heller ikke stort ud af dem, naar man nødtes til at tage sig af dem.

For Højesteret var Sagen en anden, her udkæmpedes Kampen mellem Aktor og Defensor saa at sige paa et Teater, og vi finder, hvorledes det accusatoriske Princip ogsaa hos os skabte de store Retsdramaer, der har forlystet og spændt Publikum i dets Trang til at svælge i Forbrydelsens Enkeltheder og de tragiske Skæbner.

105. PROKURATORFULDMÆGTIGE. Abrahams har i sit Værk om Prokuratorstanden anstillet en Række Undersøgelser om Bru-

gen af Fuldmægtige, idet man ad denne Vej maatte komme til Klarhed over, hvorvidt Standen rekruteredes som andre Stænder derved, at unge Mennesker betraadte denne Løbebane ved at give sig i Lære hos en Prokurator, paa samme Maade som Forholdet var i andre Livsvirksomheder. Hans Undersøgelser gaar tilbage til det syttende Aarhundrede, og han mener, at det har været Brug, at Prokuratorer allerede da holdt Fuldmægtige. Han har truffet dem i Raadstuerettens Domsprotokoller fra 1685. Han anfører et Exempel fra 1687 paa, at Prokurator Synderborg ansøgte Kongen om Tilladelse til at benytte en skikkelig og dygtig Person i sin Fraværelse. Dette Tilfælde anses dog ikke for almindeligt, snarest opfattedes det som en Selvfølge, at man lod en Prokurator's Tjener give Møde for ham. I 1685 træffer han dog kun to af tolv Procuratorer, der har ladet møde ved Fuldmægtig, i 1704—06 fem af tolv, og i 1710 tilkommer atter to.

I 1685 siges det, som vi har set, at Prokuratorerne ikke maatte skikke Tjenere eller Drengene i Retten for sig. i Forfald maa de kun benytte sig af Folk, Magistraten anser for dygtige nok til at forklare Sagerne. I Amtmand Sehesteds foran omtalte Betænkning omtales Forholdet ligeledes, der ønskes Tilladelse for Folk, som tjener Prokuratorer for Kost og Løn. Det samme Forhold omtales for Højesteretssagførernes Vedkommende i 1752, der udtrykkelig havde Lov til at benytte Fuldmægtige, dog at disse skulde tjene dem for Kost og Løn.

Spørgsmaalet om Højesteretsadvokaternes Adgang til Møde ved andre er, som vi har set, bestemt i Fr. 10. Februar 1736, 3 Art. 5, udenfor Højesteret kan man altid møde ved Fuldmægtig, der kun behøver at være examinatus juris. I Højesteret maa han kun møde ved en Kollega. Reskr. af 9. Decemb. 1735 cfr. Fr. 19. Aug. 1735 fastslaar som Regel, at Prokuratorer skal møde selv, og for Hof- og Stadsretten gælder det, at hver Prokurator kun kan have een Fuldmægtig, der skal have juridisk Examen.

Naturligvis har Spørgsmaalet om Møde ved Fuldmægtig af født en Del Afgørelser i Provinsprokuratorernes indbyrdes Strid og Uoverensstemmelser med Amtmændene. Gennemgang af Landstingets Rettergang giver meget faa Tilfælde, hvor Fuldmægtig er benyttet, men muligt er det jo, at man har indskrænket sig til at angive Prokuratorernes Navn, skønt meget lidt taler derfor. Indtrykket bliver, at Prokuratorerne paa Tinge mødte personligt eller ved Kolleger.

Vi har bevaret enkelte Amtmandsafgørelser. Saaledes skriver Stiftamtmanden paa Sjælland 27. November 1734:

Paa en Klage fra Assessor Svend Krag over Byfoged Joen Gad fordi han udi en Sag, som Assessor Krag havde antaget, fra Retten afviste hans Søn, som paa hans Vegne mødte, og i hans Sted tillod en uautoriseret Person navnlig Unger at gaa i Rette for Contraparten, blev resolveret:

Det var uden Føje at Byfoged Sr. Gad ei ville tillade Højesteretsprocurator Hr. Assessor Krags Søn at tale udi denne af hans Fader antagne Sag; thi en Højesterets-Procurators Fuldmægtig, som møder ved Retten paa sin Principals Vegne kan ikke forbydes at tale udi en Sag, og ligeledes burde Hr. Assessor Krags egen Søn ikke nægtes sligt. Og maa derfor hverken Byfoged Gad eller andre Underrettsdommere her i Stiftet fra Retten afvise Højesteretsprocuratorernes udsendte Fuldmægtige, naar de med deres Principalers Fuldmagt fremkommer, og ville tale udi de af deres Pricipaler antagne Sager.

Ellers tilmeldes Hr. Assessor Krag, at Peder Christian Unger er af mig beskikket til at gaa i Rette for Folk, saa at Byfoged Gad ingen Forseelse i den Post haver begaaet.

Samme Stiftamtmand skriver 7. Novbr. 1735:

Paa Procurator Sr. Gynges Memorial at hans Fuldmægtig udi hans Fraværelse maatte procedere og Sager at udføre er resolveret:

Paa Supplicantens egen Til- og Ansvar, maa indbemeldte Jens Bondorff for Retterne udi dette mig allernaadigst anbetroede Stift procedere og Folks Sager udi hans Principals Fraværelse udføre, hvorved han sig da efter Loven og Forordningerne saaledes haver at forholde, som det en retsindig Procuratori sømmer og anstaar.

En hel anden Sag er det, at Fuldmægtigforholdet først meget sent fik den Karakter, det nu har, af en ligefrem nødvendig Opdragelse til en Livsvirksomhed. G. L. Baden behandler dette Forhold i en Note til sin Omtale af de af Professor Cold paa Sorø begyndte praktiske Udarbejdelser for studerende Jurister, og det synes virkelig som om juridiske Kandidater ofte har begyndt deres Virksomhed uden praktiske Læreaar, selv om vi tidligere, for Højesteretsadvokaternes Vedkommende, hyppig har set, hvorledes de unge gik i Lære hos de alt virkende ældre.

Badens Note, som indgaaende behandler et Forhold, der selv saa sent som i Slutningen af forrige Aarhundrede behandlede under nogenlunde de samme Synspunkter i Spørgsmaalet examinati juris mod Kandidater, er saa interessant, at den bør aftrykkes i sin Helhed.

Han skriver følgende: »Uden at modsige saadanne Øvelers store Nytte, saa tillade man mig dog ved denne Lejlighed at bemærke deres Utilstrækkelighed, og spørge, hvi unge juridiske Studenter ikke ligesaa vel som de medicinske strax anføres til den egentlige Praxis? Med Færdighed at kunne diktere til en Protokol — at kunne optage et Forhør — føre et Tingsvidne — læres saa lidet af hine Øvelser, at jeg paa min nogle og tyve Aars praktiske Bane har truffen paa dem, der skønt de ellers ikke manglede gode teoretiske Kundskaber, dog heri naar de bleve Embedsmænd vare ganske fremmede, ja, naar de allerede var af nogen Alder, inden de kom i det praktiske, hel vanskelig have kunnet have naaet Færdigheden i den Grad, som den besiddes af mangan Skrивerdreng, der snart møder for sin Principal i Retten, snart staar bag hans Karet, eller gør andre Tiener-Opvartninger, som vanlig Maade er at holde Tjenere paa hos os juridiske Embedsmænd, der glemme at vi i disse vore Tienere opdrage, naar Lykken føjer dem, vore Overdommere ja Overøvrigheder. Som derfor den unge Lægevidenskabers Dyrker strax søger en Læge, under hvis Anførsel han kan besøge Hospitalerne og andre Sygestuer, saaledes formener jeg og den unge Lovstuderende skulle opmuntres ja paalægges som Volontør at gøre sig dels hos en Procurator dels i selve Retternes Kontorer det praktiske bekendt. Mere Rede for det praktiske burde da og fordres til Examen, og en Kandidatus juris, som ikke strax kan blive befordret i Kongens Tjeneste, ville da ikke, som nu oftest er Tilfældet, komme til ved private Tjenester som Fuldmægtige hos Justitsbetjente, at staa tilbage for hine omtalte Skrивerdreng. Disse vilde da heller ikke som — Højesteretsadvokaturerne undtagne — hidtil har været og end i Dag er Tilfældet, udelukkende kunne bemægtige sig i Fremtiden de mest lukrative juridiske Kommissioner og Forretninger. Thi man gennemgaa vore Prokuratorer ligefra Hovedstaden og giennemgaa alle Rigernes Provinser, og man skal finde, at de mest søgte, og derfor de der have samlet sig noget, ofte endog betydelige Midler, ere ustuderede, eller, som Auditor Troiel, i sin Tilskuur kalder dem, praktiske Jurister.

Vist nok findes imellem disse Mænd, enkelte, man ikke lettelig i Praxis skiller fra Troiels teoretiske Jurister. Vist nok gøre og stundom vi teoretiske Jurister os formeget til af det Latin og Græsk, som vi endda oftest forlængst have glemt. Vist og er det, at jeg selv paa min juridiske nu mangeaarige Bane, just i en saadan ustuderet eller praktisk Jurist har truffen paa det mest praktiske Geni jeg iblandt alle Praktikere nogensinde har kænt. Det var en Lyst at bivaane Retten, naar han som Sagfører optog et Tingsvidne, en Fornøjelse at læse en Deduktion fra ham i en intrikat Sag, og ingen søgte ham lettelig, uden han vidste at hielpe, naar Hielp nogensinde var mulig; men og at i en Proces eller juridisk Handel, hvor han havde Partes, maatte baade Dommeren og Vederpartens Fuldmægtig være paa deres Post, da han ellers kunde løbe med dem; thi med latinske Brokker og Allegorier af jus romanum eller canonicum, som vi teoretiske Jurister saa gjerne ville udkramme, kom man ikke vidt mod denne Praktiker. Men slige Exempler gives og kun enkelte af.

Ved Colbjørnsens Reform og Forordningen af 1795 blev Forholdet angaaende Fuldmægtige ordnet og optoges senere i den samlede Lovgivning om Prokuratorer, men forinden den udkom Pl. af 23. Februar 1785, der bestemmer, at Prokuratorer i København skal være tilstede i Hof- og Stadsretten hver Mandag Kl. 9, naar Sagerne raabes op. Den giver Regler om Adgang til Reasumption mod at betale 1 eller 2 Rdlr. efter som Sagføreren møder før eller efter de nye Sager er begyndt, og tillader Prokuratorerne at holde *een* mødeberettiget Fudmægtig der autoriseres af Retten og skal have juridisk Examen.

3. KAPITEL

Prokuratorernes personlige Forhold og Procedure i den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede.

106. DET ATTENDE AARHUNDREDES SIDSTE HALVDEL. Den 28. Januar 1754 stedtes *Ludvig Holberg* til Hvile i Sorø Kirke, og med ham gik i Graven den stræbende, søgende Tid, den snusfornuftige, nyttige, arbejdsomme, filosoferende og reflekterende Tid, i hvilken han havde skabt en Litteratur, der omfattede alt — kun ikke den lille rislende Kilde, hvis Sølvklang faar Kinder til at blusse og Hjerter til at bæve.

Men den Tid skulde komme, da Kilden sprang; klar og spin-
kel var den sprunget i Ambrosius Stubs faa ensomme Stro-
fer, nu rislede den 10 Aar efter Holbergs Død sikker og krystal-
klar i Johannes Ewalds Sang for at blive en Strøm, der, mens
Aarene gik, bar en hel Tidsalder paa sine Bølger langt bort fra
den faste Jord, helt ud i det blaaeste blaa. Og hvor den kloge,
kyndige og snusfornuftige Satyriker en Gang stod, der blev der
stillet en Øjeblikkets og Inspirationens Galgenfugl, en *Johan
Herman Wessel*, hvis Spot og Skæmt fødtes uden at han selv
anede noget derom eller rørte sig derfor.

Følelser og Stemninger blev det, der prægede den nye Tid, i
Alvor som i Skæmt, langt borte fra Tanker og Gransken.

I Juristernes Kreds staar nu vor Prokurator fast og uanfægtet.
Vi har set, hvorledes han fik Foden indenfor, hvorledes han er
gaaet frem i Stuen, og hvorledes han nu efter et godt Hundrede
Aars Forløb har vundet uantastet Borgerret i Lauget.

Men et har han forud for de andre Jurister, de høje Dom-
mere og Cancelliets Embedsmænd. *Han er fri*. Han tjener ingen
bestemt Herre, og enhver kan frit søge ham. Hans egen person-
lige Dygtighed, ikke Protektion og formaaende Venner, skaber
hans Ry. Han færdes mellem Folk, sidder ikke gemt ved Pult
eller bag Skranke. Hvad Under da, at det bliver ham, der i
Tidens Rørelser bringer fra Lovkyndighedens Forraadskammer
Værktøj og Vaaben til Tidens Kampe. Et helt nyt Felt bliver
hans, han træder ikke alene frem i den snævre Skranke, hvor
stive Dommere deler Retten, nej han fører Borgernes Sag med
Rettens Midler og Lovkyndigheds Vaaben for den langt videre
Domstol, den der dømmer Fyrster og Dommere ved Folkets Dom.
Det var ingen Tilfældighed, at den store franske Revolutions
Folkeførere var Advokater, det blev da ogsaa herhjemme en nød-
vendig Følge af Statens og Statslivets Struktur, at det blev
gennem Advokater, at det store og nye blev baaret frem. Og det
var da efter sindig nordisk Sæd den varmtfølende, evnerige *Chr.
Colbjørnsen*, som blev Sjælen i den store omvæltende Landbo-
reform, der skabte det danske Folk, som brød Enevælden og
gjorde Danmark til det Land, vi kender.

Det blev de frie Jurister, der i Skrift og Tale arbejdede for
den kommende Tid, ikke mindst fordi det herhjemme, hvor
Sejren ikke vandtes i blodig Kamp, altid gjaldt om at holde sig
inden for Lovens Grænser, at aabne Udveje uden Vold, at bane

Stier ved Kløgt og sindigt at skyde Modstand til Side med Lempe og fjerne Hindringer af Vej. Vi skal faa det at se siden, naar vi kommer til det nittende Aarhundredes sejge Stræben mod fri Forfatning, Trykke- og Tænkefrihed, men vi bør allerede nu gøre os klart, at den Kreds af praktiske, frie Jurister, der i det attende Aarhundrede udgør Prokuratorstandens Kerne, langsomt og næsten umærkeligt bereder sig til den Tid, da Stænderforsamlingen og grundlovgivende Forsamling kalder paa frie Børgeres Førere, som er skolede i praktisk Lovkyndighed, kan bedømme hvad man *kan*, og hvad man ikke *maa*.

Vi mærker det allerede saa smaat i Midten af Aarhundredet. Ewalds og Wessels Tid er inde, Juristerne er nu Holbergs Arvtagere, den lærde, snusfornuftige Tids Repræsentanter overfor det nye. Stive sidder Dommerne med deres Parykker i Højesteret og senere i Hof- og Stadsretten, endnu dømmer deres Karikaturer de forhenværende Lakajer i Birkerne og de usseltlønnede Fogeder i Herrederne, men Skrankens Mænd er langt mere i Kontakt med Ewald og Wessel end med Holberg. Mænd som Christian Colbjørnsen, Johan Martin Schönheyder, Uldall, Peder Rosenstand Goiske, efter Peter Hersleb Aagaard og Henrik Dreyer er Mænd af Ewalds og Wessels Tid, medens Højesterets-Assessorer og Dommere i Hof- og Stadsretten endnu langt inde i det nittende Aarhundrede staar fast i Holbergs og Grams Dage, ja Kancelliets Embedsmænd bliver staaende der saa længe, at selv vi, der fødtes efter den anden slesvigske Krig, kun kan forestille os en Cancelliembedsmand fra vor Ungdoms Tid i Grams og Holbergs Lignelse.

Derfor er det, at den danske Prokuratorstand, hvis tunge, besværlige Gang vi har fulgt gennem Hundrede Aar efter Midten af det attende Aarhundrede, bærer Præget af den Rolle, der i det nittende Aarhundrede skal blive den tildelt, at gaa foran og føre Folkets politiske og økonomiske Krav frem, som Chr. Colbjørnsen allerede i 1785 førte Bondestandens retfærdige Krav frem til Sejr, — ikke fordi han var Advokat, men fordi han gennem sin Skole i Skranken havde lært at supplere sine fremragende, medfødte Evner med en ny Evne, den *fyndigt at kunne tale den fortryktes Sag, ikke blot med varm Følelse, men ogsaa med den kloge, klare, skolede Forstand, der vælger Midlerne og derved naar Maalet*.

Vi har maaske lidt pedantisk sat Holbergtidens Punktum

ved Aaret 1766. Det var i dette Aar, ved Frederik den Femtes Død, at Ewald gjorde sit Navn kendt og berømt med sit dejlige Sørgedigt »Hold Taare op at trille«. — Sex Aar senere blev »Kærlighed uden Strømper« til. Men selvfølgelig var den Ændring i Smag og Anskuelse, der muliggjorde de to Digteres pludselige Gennembrud, ikke en Dags eller sex Aars Værk.

Hele Frederik den Femtes Regeringstid, i hvert Fald de tolv Aar efter Holbergs Død, havde baaret henimod en Ændring af den gamle Kurs, hvis Tab vi har hørt *Kofod Ancher* beklage.

Strukturen i Staten var den samme, Kongen var Landets Herre og Fader, om ham stod Conseillet og Cancellierne. Mænd som Holstein Ledreborg, v. Osten, Otto Thott i Centraladministrationen, Stampe som Generalprokurør, Reventlow, Levetzau og Bartholin i Højesteret er gamle Bekendte, Gersdorff var endnu Stiftamtmand paa Sjælland, alle var Mænd af den gamle Tid, og selv om Hernhutteriet blev fortrængt og den danske Skueplads aabnet, saa skulde der dog hengaa en Række Aar, før Sporene af det gamle forsvandt. Sofia Magdalena sad endnu i sit Enkedronning-Sæde og vaagede over Tugt og Ærbarhed, over Fromhed og Kirkeskik, medens Kong Frederik forlystede sig med at smaase med Købmand Andreas Bjørn i det kongelige Skydeselskab paa Vesterbroe. Men af denne Smaus fødtes det almindelige Handelskompagni, de ostindiske og vestindiske Compagniers Formue steg, og man begyndte at lægge alvorlig Vind paa Handel og Skibsfart.

Lidt efter lidt sporer man nye Mænd; Kongens Yndling Grev Adam Gottlob Moltke, der var for klog til selv at ville spille Statsmand, fik i 1750 Johan Hartvig Ernst Bernstorff ind i Cancelliet, og med ham begynder en ny Æra i den indre Administration. København bliver en Handelsstad med driftige, rige Købmænd, og Hoffets Sands for Skuespil og Fester breder sig til Folket, mens Kæderne, der spærrede for det kongelige Slot, fjernes til Borgernes Glæde. Det er i disse Aar, Schimmelmann begynder sine Fabriksanlæg, og Johan Frederik Classen grundlægger en betydelig dansk Industri. Man prøvede sig frem paa alle Felter, lidt efter lidt forandredes Smag og Sædvaner, og man gled i de mange Fredens Aar under Hoffets Førerskab langt bort fra Pietismen og dens sædelige Orden hen imod den løsslupne Nydelsernes Tid, der kendetegnes af Caroline Mathildes og Chr. d. VII'des Hof, af Staden, hvor Centrum var det kgl. Teater og

Tidens Heltinder smukke Aktricer med deres galante Eventyr. I 1760 holdt Enevælden sit Hundrede Aars Jubilæum; pudsig nok fejrede Kongen det ikke i den Stad, hvis Borgere havde staaet Frederik den Tredie saa trofast bi i 1660, det københavnske Børgerkab var under Enevælden helt bleven glemmt, men netop i de Aar begynder dets Mænd at træde ind i de Stillinger, der ene var forbeholdt Adelen, og Staden København bereder sig paa atter at blive Borgernes By, med de djærve 32 Mænd til at vaage over dens Rettigheder.

Det kan ikke nægtes, at Landet i økonomisk Henseende ikke under Frederik den Femtes Regerings gik frem, tværtimod. Statsgælden forøgedes, Hoffet med dets Bygninger, Anlæg og store Stab af Embedsmænd tyngede paa det fattige Land, der ikke kunde udnytte sine Rigdomskilder, Lovgivningen hæmmede Udviklingen i Stedet for at fremme den. Skatten steg og Pengevæsnet var elendigt, men ikke destomindre rørte der sig i Hovedstaden et Erhvervs- og Forretningsliv, der bød en god Arbejdsager for bjergsomme Mænd.

Under Chr. d. VII blev Skattevæsnet ikke bedre. Med Glæde hilste Folket ham og hans unge Dronning, men Skuffelsen kom, da Skattetyngden voksede, Erhvervene truedes, og det rundt omkring gærede i Samfundets nederste Lag. Feudalvæsnets Afløsning af Enevælden havde blot bragt Bønderne fra Asken i Ilden. Rangadelen og Hofembedsmændene var ringere end de gamle adelige Jorddrotter, i Byerne bredte Embeds- og Rangvæsnet sig over alle Bredder, og saa gjorde den fremmede Indflydelse sig overalt gældende, saa den tilsidst traadte Borgerne for nær og vakte Nationalfølelsen, der til Slut fejede alt det tyske og franske Væsen væk, for at danske Borgere kunde blive retmæssige Herrer i det danske Hus.

Struensees Reformere, der har Sidestykke i Preussen og Østrig, strandede i Danmark uhjælpeligt, fordi Struensee reformerede paa Galop-Tysk. Og efter hans Fald kom den Guldbærgske Periode, der med alle sine Fejl dog var dansk. Støttet til denne vaagnende Følelse af Danskhed lykkedes det Frederik den Sjette som Kronprins og Konge at blæse nyt Liv i Enevælden og forlænge dens Liv med et halvthundrede Aar. Støttet til fremragende Statsmænd og Embedsmænd red han Napoleonskrigenes Storme af, men Børgerkabet voksede sig stærkt og modtog nu Støtte for den nye Stand, den fri Bondestand, der, da Køben-

havns Borgere havde kæmpet Kampen mod det landsfaderlige Styre, traadte til og tog Broderparten af Sejrens Frugter.

De sidste halvtredsindstyve Aar af den Periode, vi her beskæftiger os med, udgøres af femogtyve Aar, i hvilket det gamle ebber ud, og femogtyve Aar, i hvilke det Borgerskab opstaar, der gør det af med den danske ancien régime.

For Prokuratorstanden betyder disse halvtredssindstyve Aar en mægtig Fremdrift. Højesteretsprokuratorerne suppleres med Hof- og Stadsretsprokuratorerne og slutter sig sammen med de juridiske Videnskabsmænd og Embedsmænd til en juridisk Stat i Staten, gennem hvilken Lovreformerne føres frem og Administrationen tilpasses. Og da Perioden slutter, bliver det, der sætter Punktum, Statsmagtens Indrømmelse af, at Prokuratorhvervet bør være et Embedshverv, hvad der føres ud i Livet i 1810.

Prokuratorernes Overgang til Embedsmænd er i Virkeligheden den samme Bevægelse som den, vi kender i vore Dage, blot gaar den i modsat Retning nu. Man afskaffer nu kongelige Borgmestre, som man afskaffer Embedsprokuratorer i 1868, man udvider det kommunale Selvstyre og gør Næring fri — for maaske om ikke længe at vende tilbage til Embedsvæsnet under en anden Form, den vi kender fra socialistiske Utopi-Stater og Bolschevismens Rusland.

Hvad vi i det følgende særlig skal beskæftige os med, er Prokuratorernes Forhold til Retterne, Rettergangen som den fremgaar af det os bevarede Stof, dernæst deres Forhold til Publikum, til Litteraturen og deres Stilling i Statens daglige Liv.

107. RETTERNE: HØJESTERET. For at give et Snit af Prokuratorernes Virksomhed i Retterne bliver det nødvendigt i Glimt at give enkelte Sager i Lighed med hvad der er gjort for en tidligere Periodes Vedkommende. Hvad Højesteret angaar, saa har vi allerede haft nogen Anledning til at kaste Strejflys ind over Prokuratorernes Virksomhed for dette Forum. Vi kan supplere det vi har set, ved at tage vor Tilflugt til Højesteretsadvokat *Wivets* udgivne Samling, hvor han meddeler sin egen Procedure i enkelte Sager. Dernæst kan vi dvæle ved enkelte senere Sager, der er saa velkendte, at de kan danne Baggrund for en Beskrivelse af de paagældende Advokaters Virksomhed i Sagerne. Hvad Landstingene angaar, kan vi gennemgaa Oversigter over deres Virksomheder, forsaavidt saadanne foreligger, og deraf danne os et

nogenlunde almindeligt Billede af hvad der foregik. Det samme gælder den i 1771 oprettede Hof- og Stadsret.

For Underdomstolenes Vedkommende maa vi lade os nøje med, hvad vi af Overinstansbehandlingen erfarer, og det maa staa enhver klart, at den følgende Skildring mere indeholder Opfordring til ved Selvstudium at lære de lettilgængelige Kilders overstrømmende Rigdom af Enkeltheder at kende, end den indeholder noget virkeligt Forsøg paa at forme en almindelig Historie, der ved Findeling kan specialiseres.

Vi vender os altsaa først til Højesteretsprokurator Frederik Willh. Wivets »Forsøg paa Fortælling om mærkværdige danske og norske Sager udført i Højesteret.«

Wivet siger selv om sit Værk, at det er det første i sin Slags, han minder om, at der findes Taler holdne i betydelige Sager i Athen og det gamle Rom. Han tænker sikkert paa vore Skoledages Fryd: Demostenes og Cicero. Han erindrer om Parlaments Advokat Gajott Pitaval, hvis Samling af Kriminalhistorier er verdensberømt, om Thistedes Besættelses Sager og Køge Huskors, om Natmandens Karl og en fjerde om en Kvindes »uhørlige Gerninger«. Selv har han siden han i 1755 blev bevilget at maatte ernære sig som Advokat i Højesteret skrevet ned forud hvad han i Delinkvent Sager vilde sige, for at det kunde blive saa omhyggeligt som muligt. *Grev Otto Thott* opmuntrede ham til Udgivelsen og nu foreligger de altsaa i 1774.

Som Bog betragtet er Udgaven ualmindelig stilfuld og smuk; herlige Typer, læselig og elegant udstyret, det kongelige Bibliotheks Exemplar i Maroquin med Guldsnit er en udsøgt lille »Bog-Lækkerbidsken« for Bogvenner. Og Indholdet svarer til det ydre. Stilen er kauserende, elegant og letløbende, den vidner om Almindelse, om betydelig juridisk Skarpsindighed og en god Portion Selvfølelse. Maaske er der stundom lidt vel meget af det, vi vilde kalde »Kaffe, Kognac og Havannacigar« i Ræsonnementerne og lidt vel meget Pikanteri i Stofvalget, men de refererede Aktioner og Defensioner giver os et ypperligt Billede af Advokatens Virksomhed i Skranken, hvor Talen rettedes til »*Stormægtigste allernaadigste Arve-Konge og Herre*«.

Det anbefales Læseren paa det varmeste at gøre sig bekendt med disse lettilgængelige Bidrag til Bedømmelse af denne Skranketalekunst i Midten af det attende Aarhundrede. At referere vilde være for vidtløftigt, der skal kun kortelig berøres en enkelt

Sag, idet det jo paa dette Sted er Proceduren og ikke Sagerne reelle Indhold, der har Interesse.

Den pudsigste af alle Sagerne har den efter *Quintilians* Mønster optagne Titel »Den af sin Mand i Syv Aar forladede og siden for Horerie beskyldte Hustru« og angaar en Landsbyhistorie fra Benzoneje paa Sjælland. En Kone forlades af sin Mand i Aaret 1757, tager Tjeneste hos en Husmand, bliver hans Veninde og føder ham to Børn efter i 3 Aar at have levet skikkelig og vel. De to beslutter at gifte sig. Hun faar ogsaa Tamperrets Dom og bliver gift, men parallelt hermed løber en af Præsten foranlediget Horsag, hvorved begge dømmes, han til 24 Rdlr., hun paa yderste Formue. Sagen indstævnes for Landstinget, samtidig med Tamperretsproceduren, og ved Landstingets Dom falder ligeledes alvorlige Lejermaals Bøder 12 Rdlr. til Manden og yderste Formue til hende. Wivet paatager sig Sagen for hende og procederer den *con amore*.

Der procederes ikke for Bødernes Skyld, selv om de er haarde, men fordi Kristine Jensdatter ikke vil passere for en Hore og ikke vil, at deres i Oprigtighed og ren Kærlighed samavlede Børn skal anses for Horebørn.

Og nu kommer en virkelig sublim Opstilling af Reglerne om Horebørn og de kendte Regler om ægte Børn, der skønt fødte udenfor Ægteskab legitimeres per subsequens matrimonium.

Wivet giver Definition paa Hor som Samleje med en, stridende imod den Ægtepagt som med en anden er indgaaet.

Naar Manden ikke holder sin Pagt, er Kvinden ikke heller pligtig at holde sin, men skulde man her gaa efter 5—1—1, vilde kun faa Ægteskaber staa længe ved Magt! Derfor giver Loven Regler for Ægteskabs Ophævelse, og her gælder det navnlig den Bestemmelse, at en Person tre Aar efter at være forladt kan faa Lov at gifte sig igen. Dette er Kristines Tilfælde, hun burde have stævnet til Tamperret, inden hun indlod sig med sin nuværende Mand.

Nu siger Wivet: Der paaligger Ægtefolk tvende Pligter i Særdeleshed, som ere Ægteskabets Øjemed, nemlig Indbyrdes Hjælp og Børneavl. Manden har lovet Hustruen at blive ved hende. Konen har lovet at besørge hans Hus og igen at hjælpe ham saavidt det staar til hende. Børne-Avlingen falder af sig selv, naar det kan ske.

Nu har Manden forladt Konen, saa kan hun alligevel straffes,

om hun forseer sig inden de tre Aar er forbi. Hun kan ikke gifte sig med den, med hvem hun i disse tre Aar har forseet sig. Men i Kristines Tilfælde gælder dette ikke, der er gaaet 3 Aar, og hun kan godt gifte sig med den, der har besvangret hende. Men saa er det ikke Hor.

Stævningen til Tamperretten angaar kun den bortrømte, betyder intet for den forladdes Stilling til en anden. Loven siger, at hun skal bevise, at hun *imidlertid* har levet ærlig og vel.

Saa siger Wivet: »Jeg maatte højligens forse mig, om jeg dri-stede mig til at forklare *Eders kongelige Majestæt Lov*. Men *Deres kongelige Majestæts* Naade og Retfærdighed tillader mig at tilkendegive mine allerunderdanigste ringe Tanker om det Ord, der findes: *Imidlertid*.

Og med denne Ansøgning om Tilladelse til at fortolke Loven gaar han videre. »*Imidlertid*« kan betyde to Ting, en Tidsbestemmelse, noget der er passeret mellem to Tidspunkter og: »Al-ligevel«, »ikke desto mindre«. Wivet vælger den sidste Betydning, da han finder det absurd, der skulde kunne gives en bortrømt Person skellig Grund til at rømme to Aar efter, naar denne Grund fattedes, da han rømte.

Endelig hævder han, at Consistoriums Dom foreligger; ganske vist viser Aktor, at Consistorium var uvidende om nærværende Sag. Men hertil svarer Wivet:

- 1) Man tager nu Sagen som den er.
- 2) Da Aktor ved Hjemtinget blev forevist Tamperretsstævningen, burde han have standset Sagen ved Hjemtinget og mødt i Consistorio.
- 3) Er Stævningen læst ved Hjemtinget og Landstinget og mine Parter skal ikke agere imod dem selv.

Det hele, der kan gøres ved dem, er at de skal bøde efter 6—13—1 for for tidligt Samleje. Saadant er de villige til, og har allerede betalt.

Dommen faldt 6. Febr. 1767: Naar Niels Jensen og Kirstine Jensdatter bøder for for tidligt Samleje, han 4½ Lod Sølv, hun halvt saa meget, bør de for Aktors videre Tiltale i denne Sag fri at være.

Advokatens Gymnastik med D. L.s enkelte Lovbud har vel næppe overbevist de høje Dommere; det er snarere de to Almue-folks gode Vandel og deres oprigtige rene Kærlighed, der har be-

virket at de høje Dommere undte dem Fred i den hellige Ægtestand.

Med Henvisning til Wivets Bog og det lille Uddrag derfra maa vi lade os nøje, hvad Højesteretsproceduren angaar; blot kan der endnu som Modsætning gives en Prøve paa Proceduren i en Højesteretssag fra Periodens sidste Aar.

Ved Forordning af 14. September 1770 indførtes Trykkefriheden i Danmark, al Censur afskaffedes og Forfatterens Ansvar for det skrevne faldt ogsaa bort. Landet oversvømmedes med et Syndflod af Tryksager, Pjecer og Brochurer af den gemeneste Art væltede ud fra Bogtrykkerpresserne, og først da Uvæsenet vendte sig mod Forordningens Ophavsmand Struensee, blev det standset ved Reskript af 7. Oktober 1771, der paabød hver Forfatter at staa til Ansvar for det trykte og forlangte Offentliggørelse i det trykte af Forfatterens eller Bogtrykkerens Navn. Nu var Borgerskabet imidlertid kommen i Gang med at skrive, og alt mellem Himmel og Jord blev diskuteret i Flyveskrifter og Aviser, den offentlige Mening blev nedfældet paa Tryk og vandt større og større Magt. I 1772 begynder Regeringen at overveje, men man var selv i de højeste Embedskontorer klar over, at Trykkefriheden var et Gode, selv Stampe, der ellers var konservativ nok, hindrede ved sine Indstillinger de Skridt, der var planlagte, og Tiden gik, uden at der blev foretaget noget. Saa kom paa Arveprins Frederiks Foranledning Reskript af 20. Oktober 1773, hvorved der sattes Straf for visse Udgivelser i Aviser og Ugeblade, senere udvidet til Kobberstik og Bekendtgørelser og tillige rettet mod Forfatterne. Nu begynder Pressesagerne, der efterhaanden kommer til at spille en umaadelig Rolle i vor Rettergang.

Efter Guldbergs Fald kom der igen Liv i Offentliggørelsen af Meninger paa Tryk, og Forholdet blev ordnet ved Forordning af 3. December 1790, der regulerer Straffebestemmelserne for Trykkefrihedens Overskridelse og henlagde Sagerne til de almindelige Domstole, idet de før havde sorteret under Politimesteren. Censur var endnu ikke genindført, og Tidsskrifterne blomstrede. Vi kan her nævne Minerva, Rahbeks Tidsskrift, Riegels Københavns Skilderier, Bärens juridiske Lommebog, Wolfs Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab, Samleren og flere. I Aarhundredets sidste Aar optræder saa Malthe Conrad Bruun med Vækkeren, Jerusalems Skomagerejsen til Maanen, ligesom P. A. Heibergs Virksomhed vil være alle bekendt. Trykkefriheden

kom atter paa Dagsordenen, og Frd. af 27. September 1799 indførte strenge Straffe for Trykkefrihedens Overskridelse, Indskrænkninger i den og Censur overfor dem, der en Gang har været dømt efter denne Lov.

Det siger sig selv, at en saa vigtig Faktor i det offentlige Liv maatte faa betydelig Indflydelse paa Prokuratorernes Stilling og Forhold. Dels bliver allehaande juridiske Emner diskuterede, Domme kritiserede og Reformer diskuterede, dels benytter enhver sig af Trykkefriheden til at angribe den, der har fortræddiget ham, og Prokuratorerne faar deres rigelige Lod af disse Angreb. Nu er der et nyt Forum for den offentlige Kritik: Pressen, og hvad der foregaar i Domsalenes hellige Haller, diskuteres i Bladenes og Tidsskrifternes Spalter. Advokaterne opnaar Berømmelse eller det modsatte, og ganske særlig aabnes der dem en Arena, hvor de som Frihedens Forkæmperer kan anvende Lov og jus paa at forsvare de for Presseforsøelser tiltalte Skribenter og Bogtrykkere.

De herhen hørende Sager finder rettelig deres Behandling i Trykkefrihedens og overhovedet i Litteraturens Historie, men for at se, hvilke Sagførere der ved Aarhundredskiftet i denne Henseende traadte særlig frem, skal vi beskæftige os med enkelte af de mange celebre Pressesager fra denne Tid.

KLINGBERG CTR. SKIBSSTED. Generalfiskalen, Advokat, Skibssted, havde aktioneret Bogtrykkerenke Mad. Svarre og hendes Svigersøn studiosus Winding for de første tre Numre af »Vækkeren«; Klingbergs Defension er en varm Hymne til Trykkefriheden, han citerer ikke uden Malice Voltaires berømte Brev til Kongen af Danmark af 1770. Anklagen drejede sig om Opfordring til Oprør, Professor Nørregaard førtes i Marken med Definition, Bladet er skrevet for den menige Mand, det betyder »enhver Mand«, ikke den uoplyste Almue. Hof- og Stadsretten nærer det skændige Princip »Almuen skal bedrages«, en uretfærdig Øvrighed er ikke Lov og ikke Øvrighed; naar det er saaledes indrettet, at nogle lever i Pragt og Ødselhed, medens andre maa sulte og tørste, saa er det ikke som det bør være, ethvert Slags Fortrin grundet paa Fødsel og Arverettigheder er uretfærdigt og gælder intet, mod Uret bør Borgerne gøre Modstand, Sandhed indprentes kun ved Fornuft, ikke ved Næver eller Bajonetter o. s. fr., saaledes gennemgaas de oprørske Sætninger, og deres Natur forklares, de er rigtige og ikke oprørske.

Advokaten prøver saa paa at bevise Forfatterens Borgersind af hans Ytringer. Den almindelige Villie maa jo være til det almindelige Bedste, Folkets Pligt er Føjelighed og Mildhed mod Øvrigheden, der er Mangel af Kærlighed mellem de forskellige Stænder, mit Valgsprog er det samme som min Konges: Kærlighed til Fædrelandet. Advokaten anfører saa Kejserinde Catharina af Ruslands Instrux for Lovkommissionen af 1767 i sin Parts Favør, bl. a. hedder det i § 520 saaledes: »Vi holder for og anser det som en Roes for os, at vi er skabt for vort Folk, og er derfor forbundne at tale om Tingene som de skulle være«. Derefter kører Klingberg frem med Nørregaard, Bernstorff og Christian Colbjørnsen, af hvem en Tale citeres, og gaar saa løs paa den positive Ret D. L. 1—1, 6—4, 2—21—4. Han sammenholder Loven med Trykkefriheds Forordningen af 14. September 1770 og de dertil sig sluttende Reskripter, kører frem med Struve, som er en Yndlings Skribent for alle Frihedens Venner, og kommer nu ind paa Spørgsmaalet om, hvem der er Forfatteren. Som vi ved, var det Conrad Malthes Bruun. Winding har ikke *villet* opgive Forfatterens Navn. Han slutter med Citat af Voltaires versificerede Brev. Han ser Tribunalet sidde mange oplyste Mænd, en der i sin Lovtale over Erkebisp Absalon, for Censuren hævedes, har tiltalt Adelen med følgende Ord: I velbyrdige og Ædle, Eders Navne maa fortjenes og ikke blot æres — og det er væmmeligt at se Uduelighed bryste sig bag Forfædres Skjolde«. Han ser en anden Mand, der i Skrifter reklamerede Bondestandens Rettigheder længe førend Anno 1788; en tredie, som beviste Norges Ret til et Academi. Han er glad ved at tale for Mænd, der selv ville og kunne stille sig hen paa de Tiltaltes Sted, da de selv have vidst at agte og bruge Skrivefriheden!

Sagen plæderedes den 30. og 31. Marts, den 1. April faldt Dommen, der stadfæstede Hof- og Stadsretsdommen, hvorved de Tiltalte fik en moderat Bøde paa 200 Rdl., og Generalfiskalens Opørspaastand blev ikke taget til Følge.

108. HOF- OG STADSRETSPROCEDURE. Som bemærket, er Rettergangen bleven ført ud i den almindelige Samtale, i Borgernes Møder, i Klubberne og i Aviserne. Vi ser det ejendommelige Fænomen, at Folk skriver Pjecer om deres Retssager, holder skriftligt Opgør med de Sagførere, der har generet dem. Titlerne paa

disse Pjecer var saa lange som et ondt Aar. Vi har en fra 1787 kaldet »Brev til en Ven, indeholdende Stof til Menneske Kundskab eller Procurator Konduite i Anledning af en Executions Forretning passeret 31. Martii 1787 hos de Herrer Etats-Raader de Coninck & Reyersen som Directeurer for Expeditionen med Skibet Enigheden. Lites lex divimitat Rabula. Holb. Epistl. Lib. IV. 84.« (vi kender Epig. fra de Moralske Tanker.

En Mand spørger, hvilken Prokurator hans Ven holder for den bedste i Byen, »og i Særdeleshed om jeg i en Velfærdssag raader dig til at bruge Hof- og Stadsrets Prokurator Beyer, om hvem du har hørt, at han har næsten hele Byens Sager, eller Højesterets Advocat Skibsted, hvis Flid og Duelighed Du og har hørt tale om«. Dette fingerede Spørgsmaal besvares først derhen, at adspurgte ikke kender meget til Prokuratorer, imidlertid vil han dog give Besked om dem: *laudantur ab his, culpantur ab illis* er deres *Testimonium publicum*. Det hele er en lidt søgt Anledning til at gaa løs paa de to nævnte Sagførere. Nu kommer Historien: Den handler om Kaptajn Høyer, der havde faret med de Coninck og Reyersens Skib »Enigheden«, der blev opbragt af de Franske 1778, han kom med hjem 1781, stævner Firmaet ved Skibsted, det møder ved Beyer, han faar Dom 666 Rdlr. 5 Mk. og 4 Sk., hvis han tør aflægge Ed. Han møder og aflægger Ed. I Stedet for Penge faar Skibsted et Brev fra Beyer, der trækker henimod Halvdelen fra og siger, at han kan hente Resten eller Høyer vilde hente dem mod Kvittering paa Domsakten.

Skibsted bliver arrig og skriver til Etatsraaden. Da Tanken om, at han skulde gaa ind paa det, vilde forudsætte større Grad af Enfoldighed, end han ønsker man skal tiltro ham, finder han det ikke passende derpaa at give Prokurator Beyer noget Svar. Han vender sig til Etatsraaden selv og forlanger Betaling. Beyer foreslaar Voldgift, men Skibsted bliver ved sit, han mente Execution var den bedste Voldgift. Skibsted gaar til Underfoged Grønlund for at gøre Execution for 730 Rdl. 38 Sk. hos Etatsraaden. Beyer møder, gør gældende at Dommen er et Maximum, men at Etatsraaden har et Krav paa Høyer, der skal trækkes fra. Der procederes nu for Fogeden, der eragter, at Etatsraadens Krav maa fremsættes paa lovlig Maade, men ikke her kan gøres gældende.

Beyer deponerer for at undgaa Execution — dette foregaar paa Fogedens Kontor, hvor Beyer var kommet til Stede — 730

Rdl. 38 Sk. og forbeholder Etatsraadens Ret. Advokat Skibsted forlanger Execution og faar den under Forbehold af Etatsraadens lovlige Ret. Skibsted kvitterer og betaler Hoyer 663 Rdlr. 27 Sk. Skibsteds Regning er 67 Rdlr.

Etatsraaden stævner nu Fogeden og Skibsted, Hoyer lader de helt udenfor. Sagen procederes for Hof- og Stadsretten til Underkendelse af Fogedkendelsen. Hans Grund er den, at Etatsraaden forud af de 667 Rdlr. har ydet Hoyer 1254 Livres til 22 Sk. Dansk. Han dadler Skibsted for hans Uhøflighed og Paagaahed.

Skibsted er vred som en Tysker.

»At Mulcten for temere litigantes ikke er i Stand til at afholde Citanterne disse Millionairs fra at chicanere Medborgere med utidige Processer og at Hr. Procurator Beyer er en Mand, der uagtet Lovens 1—9—10 (maaske fordi ingen Dommer i den Tid han har practiseret hidtil har ladet det falde ind paa saa alvorlig Maade som denne Lovens Art. tillader, at fordre hans sandfærdige Dom om nogen enkelt af ham forfulgt Sag) ikke gjør sig nogen Samvittighed over at assistere ja vel og at lægge Plan ved sliq Lejlighed, derom man vel mumlet har, tør jeg sikkert provocere til denne Sag, en Sag, der, om den gjorde Citanterne og deres Consulents Geni eller Invention, dog gjør deres Hjerter eller om man vil deres Tænkemaade, større Skam.«

Beyer har selv procederet Sagen mod Hoyer, hans Brev viser, at han har fundet paa Disputen, en Mand, der saalidt mangler Sager, kunde have afstaaet fra denne. Alt er jo afgjort ved denne samme Ret. o. s. fr. Nu til Sagen selv.

Derefter gaar Skibsted vidtløftig ind paa Forholdet, det vigtige er, at dette Krav ikke er fremsat i de 14 Maaneder, Sagen stod paa. Og Paastand nedlægges herefter. Omkostningerne, Mulkt efter 1735, alt efter Rettens Skøn.

Beyer svarer med P. M.

Hr. Advokat Skibsted har ved sit Indlæg haft den Godhed at aabne eller blotte sit Hjerte, at ingen Fordægtighed eller Skiul længere kan siges at være det omgiven.

Endeel Medborgere har vel længe hemmelig hvasket et og andet om Hr. Skibsteds Character — villet miskende ham for det Asiatiske Compagnies Historier — han er kommen frem der som Decisor — har villet sælge Aktier og fordret dobbelt Salarium af Køberne — han er ingen trængende Mand, har Arvemidler efter

Faderen, — jeg indlader mig ikke i Detail — men et almindeligt Rygte bedrager sjældent.

Indlægget bestaar af pure Ondskab mod mig — han er vel vant til slikt som Decisor i Asiatisk Compagni — man kan ikke gratulere Compagniet til ham, hellere til en Ernst og en Kirketerp — han optræder som Fugleskræmsel — han har selv faaet Mulker i Højesteret. Det er og bør være forglemt, vil han ventelig svare. Min Herre, vil jeg da svare, forglem da ogsaa saadanne Erindringer og Bebrejdelser til Din Næste, i Fald Du ikke vil røbe dit sorte Hjerte, og i Fald Du ikke til Gengæld vil have lige Erindring, thi ligesom Du raaber i Skoven, skal Du have Svar efter et gammelt Ordsprog. Nu (ligesom Hr. Advocat Skibsted har udtrykket sig efter en lang Ramse af Ondt) til Sagen selv.

Først kræver han Skibsteds overdrevne Udsvævelser, Ondskaber og Fornærmelser mod Citanterne og ham mortificerede Impertinancen med det ubesvarede Brev etc.

Skibsted regierer ikke, ham har ingen nødig at frygte synderlig for. I Højesteret har hans Magtsprog ingen Gehør, og han er endnu intet Orakel blevet der.

Nej han skulde tale vel om sin Næste, det har Gud sagt.

Hoyer tilkom ikke mere end han ved sin Ed bekræftede at have udgivet. Skibsted var nu ogsaa nedrig at disputere Afkortningen under Executionen, og naar Exekutor handlede lidt partisk (som let kunde hænde), maa Citanterne søge Pengene tilbage.

Skibsteds Indlæg med fornærmelige Vittigheder er bestrøet om ikke besudlet med Uartigheder. Hvorefter exciperes og indlades.

Advokat Skibsted replicerer udelukkende rettet mod Beyer — skurrende Stemme og falske Toner, hedder det — han vil gøre sig til Rygtets Basuner — med tilbørlig Roelighed og Foragt har han læst Indlægget — en Mand er i sin Færd, som han er hjemme lærd. — Beyers Skrivemaade kan ikke fornærme ham paa Ære og Reputation — overflødigt at justificere sig — det vil være at gøre ham for megen Ære at paastaa Mortifikation — o. s. fr. endende med, at Retten ex officio taxerer de *uretvise* Forhold for at han kan lære, endskjønt han ikke kan forlange mere af et Menneske, end der er i Mennesket, et Menneske som han, dog altid om ikke for sin egen saa dog for andres Skyld bør holde Raade med det Pund, af hvilket alene Naturen synes at have meddelt ham saa overflødigt Forraad, at man skulde tro han ej er sat paa rette Sted.

Om Sagen ikke et Ord, inklades »i Henhold til mit Forrige«. Beyer exciperede, Fogden Grønlund har til Protokollen nedlagt Paastand paa Frifindelse, Kost og Tæring. Sagen blev optaget til Doms 6. August.

Pjecen slutter: At læse dette paa Prent behøver vel i vore Dage neppe nogen Undskyldning. Blev jeg imidlertid spurgt om Aarsagen, skulde Svaret være dette:

I. At jeg dermed forskaanes for den kedsommelige Afskrift

II. At jeg holder for at en Procurator, saa meget som nogen Embedsmand i Staten i Henseende til sine Arbejder hører Publikum til, og

III. At jeg antager, at Publiciteten her hverken kan være uinteressant for de flere Læsere eller modbydelig for de to Mænd, hvis Arbejder her fremstilles til Skue for det Publicum, til hvilket de selv under Sagen har provoceret.

Dommen er trykt paa samme Papir som Bogen, men upagineret vedføjet. Den lyder paa, at de 3 Livres i 418 Dage er tilstaaet af den franske Regering til Underholdning, ikke udlagt af Citanten, de er fremdragne (hvad der tydeligt fremgaar af et i den forrige Sag fremlagt Regnskabs Bilag). Sagen er aldeles upassende og temerair. Indestævnte frifindes, Citanterne faar Mulkt som temere litigantes, Beyer Mulkt for Skrivemaade og for aldeles at have forglempt den Agtelse og Ærbødighed, han er Retten skyldig (Mulkten blev to Gange 10 Rdl.) til Beyer, 12 Rdlr. + saameget som Dom og Seigl koster for Citanterne.

Umiddelbart efter Pjecen kommer en ny Pjece: Upartisk Betænkning over Brevet til en Ven angaaende o. s. v. med Motto: Hvi var din Mund ei syet.

Wessel.

Det udsiges, at Udgiveren kun har bevist de Herrer Skibsted og Beyer og især den første en slet Tjeneste. Man har villet give Skibsted et Forsvar, men den, der tror at gøre det saaledes, har usle eller ingen Begreber om Prokuratorkonduite. Han maa være en Fjende af begge Parter i denne Hanekamp. Sagen burde være begravet. Det nylig udkomne Aftryk af Dommen mulktter Beyer for uden Anledning at have brugt utilbørlige Udtryk. Men Skibsted? Copisten eller Sætteren maa have begaaet Vildelser.

Saa gennemgaaes Sagen og der findes ud af, at Hof- og Stads-

rettens første Dom er urigtig, da den ene paalægger Høyer at aflægge Ed paa, hvad han har *udgivet*, ikke hvad han havde tilgode, og har han kun udgivet 667 Rdlr. maa de 1254 Livres trækkes fra (Det lyder unægtelig rigtigt).

Om Prokuratorernes Skænderier faar vi at vide, at de ikke kan bifaldes. Skibsted er uhøflig, han fornærmer Etatsraaderne og Beyer. De har begge Uret. Lad dette være glemt og overgivet til Urtekræmmeres og Tobakshandleres snarest mulige Om-sorg.

Tredie Pjece kalder sig Oplysninger i Anledning af Brevet til en Ven. Processen gør hverken Skibsted eller Beyer Ære; Realiteten maa oplyses. Høyers Udlæg er 4165 Livres, den franske Regering har godtgjort ham 1254 Livres. Rest 2911 Livres. Det havde været bedre at lade Høyer gøre Ed paa de forskellige Poster, og at han havde 2911 Livres tilgode. De 2911 Livres er kun 444 Rdlr. 4 Mk. 7 Sk. Dansk Courant.

Hoyers Ed er altsaa falsk, han kan ikke klage over, at der er sket ham Uret. Etatsraaderne vil ikke fortsætte Sagen, den første Sag var ærlig nok.

Sagen giver et godt Billede af Forholdene i Tiden. Den viser, at man fulgte med i Rettergangen, at Hanekampe ikke vandt Bifald og at Prokuratorernes Virksomhed interesserede Borger-skabet.

109. OVERRETSPROKURATORER. I 1796 begynder Hof- og Stadsretsassessor Bredo Henrik Munthe Morgenstjerne Udgivelsen af et Tidsskrift kaldet Kiøbenhavns juridiske-praktiske Maa-nedstidende, hvori udelukkende er optaget Hof- og Stadsretssa-ger. I sin Fortale bemærker Morgenstjerne udtrykkelig, at Hen-sigten er den at give Publikum Kendskab til de »duelige og ret-skafne Sagførere« og advare mod »den slettænkende, skjødes-løse men duelige Sagfører«, der derigennem drives til at opfylde sine Forpligtelser af Frygt for at miste sit Levebrød.

Samlingen naar ikke længere end til 7 Hefter i 2 Bind og slut-ter 1798 med en Sag, hvori Morgenstjerne kuriøst nok selv var Part og fragik en Caution, fordi Debitor var umyndig. Morgen-stjerne frifindes og Injurier mod ham mortificeres — men maa-ske er det alligevel denne Sag, der har standset Tidsskriftet, thi i Fortalen taler Morgenstjerne — uden at ane hvad senere skal ramme ham — netop om Offentliggørelsens Hensigt at modvir-

ke »Uanstændige Exceptioner, som endskjøndt de ere hjemlede i den positive Lovgivning dog stride imod Moraliteten og den finere Følelse af Ære«.

Bredo Henrik Morgenstjerne blev iøvrigt 1802 tillige udnævnt til Højesteretsadvokat, uagtet han var Assessor, men blev kort efter fradømt begge Bestillinger ved Højesteretsdom for, hvad *Anders Sandøe Ørsted* kalder: en Ligeegyldighed i Formen, der in concreto var uskadelig, men derfor vel in abstracto kunde for tjene at recenseres«, selv om *Ørsted* ogsaa finder Dommen vel haard. *Morgenstjerne* var iøvrigt en fremragende Dygtighed, der efter sit Uheld fik Reparation i 1810 og kom til at spille en betydelig Rolle som Jurist i Norge efter Adskillelsen fra Danmark.

Disse to enkeltstaaende Bind er højst interessante derved, at de giver Hof- og Stadsretsproceduren netop før og umiddelbart efter Fr. af 23. Dec. 1795. Vi kan følge Proceduren, Indlæg, Paa-stande, Præmisser og Domme, de virker behageligt ved Sprog og den anvendte Omhu. Tre Sager er mere bekendte, en Eftertryks-sag anlagt af *Schuboths* Forlag mod *Gyldendals* Forlag, hvor Agent *Gyldendal* vinder en stor Sejr, frifindes for ulovligt Eftertryk og Modparten paalægges en Bøde paa hele 1000 Rdlr. For *Gyldendal* møder den ansete Højesteretsprokurator *Klingberg*, for *Schuboths* den kendte Advokat *Rottbøll*. Iøvrigt ser vi i celebre Sager Højesteretsprokuratorer møde og kaldes »Advocater«, *Klingberg* møder i en Sag ved en Prokurator *Wilse*, der er hans Fuldmægtig.

De andre Sager er *Odin Wolffs* bekendte Sag mod Fakultet i Anledning af hans Doktordisputats, hvori de seksten Alen lange »Pro-Memoria«, som Indlæggene nu kaldes, mellem *Wolff*, Overauditor *Knudsen* og Auditor *Steenstrup*, der var *Wolffs* Sagfører men døde under Sagen. Den tredie er den af Cancelliraad *Holm* mod Dommeren i den berømte *Brabandske* Sag anlagte Proces. Sagen findes omtalt i *Carl Bruuns* København og angik en Række alvorlige Optøjer, som Porcellænshandler *Braband* anstiftede i København i Aarhundredets sidste Aar. Sagen afvistes.

Proceduren adskiller sig meget lidt fra vor Tids Procedure før Retsreformen. Indlæggene er velskrevne, vidner om gode juridiske Kundskaber og Almendannelse hos Sagførerne. Disse kaldes Prokuratorer, men i de sidste Par Sager benyttes Titlen »Hof- og Stads Prokurator«. Det drejer sig om et Udvalg af

mere interessante Sager, og vi stifter Bekendtskab med enkelte Højesteretsadvokater og en Række Prokuratorer i de ca. 40 Sager hele 20, nemlig Peter Daniel Brandt, Palle, Fugl, Wosemose, der er Raadmand, Torst, Møller, Hyllested, Schellerup, Weidemann, Haagen, Andersen, Rosenfeldt Brønlund, Severin, Ritter, Sandberg, Thrige, Clausen, Wilse og »Forstadvokat« Beyer. I fem Sager er givet Mulkter fra 1 til 10 Rdlr. for uanstændig Skrivemaade.

Som alt tidligere bemærket har der ikke kunnet foretages en Gennemgang af Protokoller og Indlæg, hvad der kunde have været interessant for derved at konstatere Udviklingen af Prokuratorernes Procedure. Men der er i Slutningen af det attende Aarhundrede Lejlighed til at gøre sig bekendt med Proceduren, dels ved de efterhaanden talrige Pjecer om Rettergang, der fremkommer efter Trykkefrihedsloven, og alt som Interessen i Publikum for Retsvæsenet vokser fortsattes i Tidsskrifter, til de egentlige Domsamlinger optræder i det nittende Aarhundrede.

110. SJÆLLANDS LANDSTING. Fra Sjællands Landsting foreligger der — langt senere udgivet, nemlig i 1875 — Efterretninger i Registrantform ved Emil Schjøtz, uddragne af Hof- og Stadsrettens Arkiv. Samlingen gaar helt tilbage til 1676 og beskæftiger sig væsentligst med processuelle Spørgsmaal af almindelig Interesse; efterhaanden, som Aarene skrider frem, bliver Excerpterne fyldigere, vi faar et Indtryk af Proceduren i Underinstansen, og i enkelte Tilfælde oplyses noget om selve Sagførelsen, dog særligt Anstandsspørgsmaal og Bevisspørgsmaal. De Sagførere, der nævnes, er i det attende Aarhundrede dem, vi kender: Lowson, Ermandinger og en Række Provinsprokuratorer, der i et ganske overvejende Antal Tilfælde er Herredsfogeder eller Birkedommere, d. v. s. forhenværende Prokuratorer, der efter nogle Aars god Tjeneste i Skranken er bleven befordrede til Embeder og vedbliver at drive Sagførerforretninger udenfor deres egen Jurisdiktion.

Et Par enkelte Tilfælde angaar specielt Prokuratorer, saaledes en Dom af 5. November 1710, hvor Prokurator Fugl idømmes en Bøde af 4 Rdlr. for først i et Stervbq at have erhvervet et Tingsvidne og dernæst at have mødt baade for Hjemting og Landsting imod Boet i en Sag, hvor Tingsvidnet skulde benyttes. Det ses heraf, at det kun er paa det holbergske Teatrum, at en

Sagfører kan møde for begge Parter, jfr. vor Ven Tobias Prokurator. Det andet Tilfælde er af 7. December 1701, hvor en Herredsfoged mulkteres for at have afvist Prokurator Hans Fuglede, der ikke havde Fuldmagt for sin Part, idet Landstinget hævder, at det var tilstrækkeligt, at Fuglede var »forordnet Prokurator«.

Først over Midten af Aarhundredet begynder de trykte Efterretninger fra Tingene at optræde. Vi har set, hvorledes man i Højesteret vaagede over, at intet publiceredes, man var i det hele bange for det Indgreb i Privatlivet, som Offentliggørelsen af Retsforhandlingerne kunde betyde.

Derfor er den trykte Litteratur af denne Art saa sparsom, og det, der er os overleveret, er Curiosa, enkelte abnorme Tilfælde, medens vi savner Adgang til at se det jævne daglige Arbejde og danne os Forestillinger om dets Udførelse.

For Sjællands Landstings Vedkommende begynder trykte Ekstrakter af læste Dokumenter, Stævninger og Domme at udkomme i 1758 trykte i Sorø, hvor Landstinget var til Huse. Til 1772 eksisterer de kun i et eneste Exemplar paa Universitetsbibliotheket. Ekstrakten giver kun et svagt Billede paa Rettergangen, men indeholder en Mængde Prokuratornavne. Vi finder en Skiftelysning dat. 19. Jan. 1761 efter afd. Højesterets Prokurator With og erfarer, at Skiftet forrettes af Præsident Ortwed i København. Vi bliver Vidner til et regulært Slagsmaal i Underretten mellem Forvalter Rose og Prokurator Staal, hvilket alligevel synes at tale for, at det kunde gaa hedt til, idet der ikke ses at være foretaget noget mod nogen af Parterne. Vi erfarer, at Højesterets-Advokat Balling fra København har været konstitueret som Underrettsdommer i Helsingør, og at en Sag ved Dom er bleven hjemvist, fordi den Prokurator, Hr. Aarup, der havde udtaget Stævningen, ikke var autoriseret.

Extract af Sjællandsfars Lands-Tings Sager foreligger samlet fra Aaret 1773 til 1789 og giver Lejlighed til en Oversigt over, hvad der paa dette fredelige Ting i Sorø er passeret. Det drejer sig om Appelsager fra samtlige sjællandske og møenske Ting, og der er rig Anledning til at gøre sig bekendt med det Stof, som Retterne i denne Tid havde til Behandling, deres Personer og de mødende Parter. Korte Extracter af de fældede Domme angiver deres væsentligste Indhold, og vi erfarer de mødendes Navne for begge Instanser.

I Delinkventsager optræder mærkelig nok hyppigt Forvaltere

fra Stiftelser og Godser; der var dog nu paa Sjælland en stor Kreds af Prokuratorer, men Delinkventsagerne har aldrig haft stor Tilløkkelse for Fagfolk, de gav stor Ulejlighed og blev stadig skammelig daarligt aflagte.

Vi ser ofte Prokuratorer mulkterede med Smaabøder for ufor-svarligt Forhold dels ved Forhaling, dels ved Vidneførsler og dels for usømmelig Adfærd mod andre under Proceduren. Af og til møder for Tinget københavnske Højesterets-Prokuratorer, vi træffer Kammeradvokat Bang (Aktor mod Dronning Caroline Mathilde), Højesteretsadvokat Boll (Wivets Svoger) og General-auditor Bruun, de paagældende møder for større Jordegodsejere, hvis Sager de altsaa formentlig har haft. Saa sent som 1775 træf-fer vi et Tilfælde, hvor en Mand ved Landstinget dømmes til Halshugning ved Sværd og en Kvinde til at stoppes i en Sæk og druknes for aabenbar ublu Omgængelse i mange Aar.

I 1776 træffer vi *Tolder* og Prokurator Hr. Thøger Schott af Køge som Laugværge for en Enke. Samme Schott laa i Klameri med Borgerkaptajn Toxen af Køge, der krænkede ham i Politiretten og blev dømt til at staa ham til Ansvar. Medens Forholdet ved de sjællandske Retter i det hele synes at have været godt og fredeligt mellem Dommere og Prokuratorer, møder vi i 1779 et Tilfælde, hvor Prokurator Hansen fra Holbæk klagede over Birkedommer Ingstrup af Nørre Jernløse, Løvenborg Birk. Dommen af 8. November 1780 statuerer, at Løvenborg Birke-tingsret under Citantens Administration er uordentlig og utibør- lig, dels ved Rettens dels ved Protokollens Misbrug, og at Pro- kurator Hansen er i sin fulde Ret til at klage, han har to Gange tilbudt Birkedommeren Forlig, denne har affattet upasselige og æreskændende Paastande over Sr. Hansen, og den af Byfoged Stampe afsagte Dom bør ved Magt at stande. Hansen faar i Reparation 120 Rdlr. samt alle Omkostningerne tillagt. Hansen i Holbæk er en anset Prokurator, der i mange Aar møder ved Landstinget, og man tænker her paa Stampes Erklæring om, at Prokuratorer er nødvendige ved Retter, hvor Dommerne ikke kan klare sig — som Stampe sagde »maa anderledes driftes«.

Fra 1780 bliver det næsten udelukkende Prokuratorer, der mø- der i offentlige Sager, og det synes, som om det bedre har kun- net betale sig at være Prokurator paa Sjælland, idet vi sjældnere finder Prokuratorerne benævnte »Birkedommere«, end Tilfældet er paa Fyen. Et andet Factum, der falder i Øjnene, er dette,

at det for Størstedelen drejer sig om Ejendomssager og Handels-sager særlig fra Helsingør, at Forbrydelserne er faa og ringe, og at Kævlerier under Sagerne er langt sjældnere end paa Fyen.

En Dom af 7. Februar 1781 tilkender Prokurator Staal et Salær af 30 Rdlr., som han har akkorderet med en Hr. Goische i Slagelse. Det er sjældent, vi ser Sager om Sagførersalær paa-dømte ved Retten. Prokuratoren havde behæftet Citanten paa hans lovlige Rejse med Ridehest, Sadel, Dække og Tømmer. Det kostede Goische ialt 75 Rdlr. at have været uvillig til at betale Salæret.

Det hænder ofte, at Sager, der ikke er rettelig behandlede ved Underretterne, hjemsendes til ny lovlig Behandling, og i saa Tilfælde maa de skyldige, Aktor, Defensor eller Dommer, under-tiden alle tre, betale, hvad det koster, derunder ogsaa Arrestantens Underhold. De københavnske Sagførere, der her altid benævnes Hof- og Stadsrets Prokuratorer, begynder nu ret ofte at optræde for Landstinget, ligesom Prokurator Schau i Lyngby synes at være en der meget benyttet Sagfører i civile Sager.

Samtidig ser vi nu hyppig Prokurator-Bevillinger læste paa Tingene. Det ses af flere Sager, at de adelige Godsejere benyt-tede de af dem paa disse Godser ansatte Birkedommere som Procesfuldmægtige for Landstinget.

I 1787 møder vi Uldall som Generalfiskal i en Sag mod en Proprietær Hviid til Mørkgaard, der har fornærmet sin Amt-mand Baron Løvenskjold paa det groveste. Generalfiskalen er optraadt for Underretten og har nedlagt en drabelig Paastand om Straf paa Ære og Boeslod. Auditor Trojel, Uldalls Fuldmæg-tig, kommer med en Salær- og Udgifts Regning paa 189 Rdlr. 2 Mk. 8 Skilling, som han havde forglemt at paastaa ved Hjemting-et, men faaet kgl. Befaling til Landsdommeren om at paakende, samt 40 Rdlr. i Salær for Landstinget. Hviid fik en Bøde paa 200 Rdlr. til Slagelse Hospital. Uldalls Fordring blev »rabat-teret« til 89 Rdlr. 2 Mk. 8 Sk. og hans Salær til 30 Rdlr.

Auditor Trojel synes at have været en urolig Herre, der oftere er i Klammeri med Justitsraad, Landsdommer, By- og Birkefoged Bartholin i Nykøbing S. Om det nu er Kollegialitet eller virkelig Indignation, Trojel faar den 6. April 1788 en dundrende Dom med stærke Udtryk, 16 Rdlr. til Justitsraaden, 4 Rdlr. til Lands-tingshuset, 8 Rdlr. i Kost og Tæring og tildømtes for sit udviste Forhold og Trættekærhed at betale Mulkt 5 Rdlr. til Nykøbing

Bys Fattige og lige Summa til Justitskassen, ialt den artige Sum af 38 Rdlr. for at have klaget over nogle Poster paa et Skifte.

Som det altid gaar, fortsættes Fejden. Kort efter ser vi igen Trojel og Bartholin oppe at nappes. Trojel har for Sr. Joachim Erich Kloumann gjort Exekution hos Justitsraaden. Trojel var Sættefoged, men hans Exekution kendes af Landstinget lovstridig og aldeles uefterrettelig at være. De to indestævnte skal levere Godset, en Kareth og en Arbejdsvogn tilbage eller erstatte den, betale Justitsraaden i Reparation 200 Rdlr., 10 Rdlr. til Justitskassen, ligesaa meget til Nykøbing Bys Fattige, 30 Rdlr. i Sagsomkostninger og 4 Rdlr. til Landstinget, denne Gang altsaa in solidum 254 Rdlr.

Vi sporer nu den begyndende Ufred mellem Prokuratorer, dels i deres Egenskab som Sættedommere, dels som faste Dommere, det giver af og til Bøde for utilbørligt Forhold.

I denne Periode dør den forrige Landstingshører Kammerraad Thor Hansen Wederkinch, og Thomas Eichel Bartholin fortsætter Extrakter for Stervboet i Vacancen. 7. Oktober 1789 tiltræder Landstingshører Kraft, der strax bringer Extrakten i en mere udvidet og overskuelig Form. Vi faar nu Dommernes Navne. Det er d'Herrer Landsdommer Etatsraad Brink Seidelin, Assessor Galschiøtt og Justitsraad Bartholin, Justitsraad, Landsdommer og Landtingshører Kraft. Brink Seidelin er Godsejer til Eriks-holm, Kraft til Ødegaard.

Der er en vis Fornemhed over denne Ret og megen Universitetsjura i dens Retsafgørelser.

Grunden er selvfølgelig den, at Sorø paa en vis Maade var Universitets By, idet der ved Akademiet fandtes en Skole for juridiske Studerende, der lededes af fremragende Jurister. Disse var naturligvis alle knyttede til Domstolene, og deres Interesse skyldes det, at Rettergangsvæsnet ved Landstinget kom til Offentlighedens Kundskab i vel bearbejdet juridisk Form.

En fyldig Række af sjællandske Retssager og Domme har vi i det af Professor ved Sorø Akademi Hans Nikolaj Nissen i 1796 begyndte Tidsskrift »Themis«. Det indeholder kun sjællandske og møenske Landstingsdomme fra 1796 og Højesteretsdomme i Sager fra disse Landsting fra 1791 iblandet enkelte Smaating.

Samlingen fortsættes udover November Maaned 1805, da Lands-overretten er oprettet og træder i Landstingenes Sted, men er ikke ført videre end til 7. Marts 1806. Hermed ophører Tidsskrif-

tet. Efterkrigen med England i 1807, hvor Nissen gjorde Tjeneste som Felt-Generalauditor, ansættes han fra 1808—1810 i Odense Overkriminalret, og hermed er formodentlig hans Arbejde afbrudt; han dør først i 1815. I 10. Bind siger Nissen selv, at Landstingstidenden ophører med Landstinget. Og selve Tidsskriftets Ophør stilles i vemodig Udsigt.

Det følger af sig selv, at denne overordentlig righoldige Samling af Domme giver den bedste Lejlighed til at følge Procedurens Art for Underinstanserne, Arten af Exceptioner og Paastande, Prokuratorernes personlige Optræden, den Tillid de nyder hos Befolkningen, og den Kredit de har hos Dommerne, deres Kontroverser med Dommere og Parter, Mulker og Irettesættelser o. s. fr. Men en Gennemgang af de enkelte Sager, der er foretagne, beviser bedst, hvor umuligt det vilde være at basere Prokuratorstandens Historie paa en Gennemgang af Proceduren. Enkeltheder lader sig slet ikke anføre, da de vilde brede sig i altfor uoverkommelig Grad.

Der kan blot gives visse Hovedindtryk af Gennemgangen af disse 10 Aars Landstingsprocedure med særlig Henblik paa Prokuratorernes Personligheder og Sagernes almindelige Art. Efter Dommenes Datoer vil de let kunne findes i Samlingen, der er ordnet kronologisk.

Det afgøres den 28. Oktober 1795 ved Dom, at det er imod Loven, naar en Herredsfoged har paalagt Prokurator Henneberg at indkalde sine Parter for Retten i en civil Sag mellem Ejeren af Basnæs og Herredsfoged Egholm mod Generalmajor Castenskjold til Borreby og hans Bønder. Herredsfoged Jørgen Engholm, der havde villet være behagelig mod sin Godsejer, fik Tidsaanden at føle, idet han blev dømt til at »forfriske« Sagen paa sin egen Bekostning, at staa Bønderne til Rette for den Skade, han havde voldet dem, betale 60 Lod Sølv til Justitskassen og 2 Rdlr. »pro meliori informatione«, 24 Rdlr. i Kost og Tæring og til Landstingshuset 4 Rdlr. Det var en alvorlig Omgang!

Vi møder Sagen igen i 4. Bind af Themis, hvor den opføres under Højesteretsdomme. Landstingsdommen stadfæstes, men den uheldige Herredsfoged slipper for Bøden pro meliori informatione.

Den samme Vanskæbne overgaar samme Engholm samme Dag i en Sag mellem de samme Parter om samme Emne. Ved Apellen slipper den uheldige Herredsfoged ikke for nogen af Bøderne.

Under 23. September 1795 ser vi en Prokurator Hansen af Holbæk blive idømt Kost og Tæring af 12 Rdlr. in solidum med Parterne for at have indstævnet en Sag til Landstinget, der rettelig hørte under første Instans samt Mulkt 4 Rdlr. til Landstingshuset.

I alle de i 1795 omhandlede Sager er der mødt Prokuratorer; af disse har flere tillige været Retsbetjente. Proceduren har været rolig og lovlig, kun i et enkelt Tilfælde er Modpartens Sagfører bleven angrebet, uden at der dog af Retten er blevet taget Hensyn dertil. Sagen angaar de forskelligste Tilfælde lige fra komplicerede Ejendomssager, Hoveri- og Fiscal-Sager til smaa Injuriesager og Sager om Grøfter og Plankeværker. Mærkværdig faa Handelssager og egentlige Gældssager er mellem de refererede. Den kriminelle Retspleje er meget sparsomt repræsenteret.

Den 16. November 1796 dømmes Landstingshørerens Justitsraad Kraft i Sorø til at betale Aktor Prokurator Møller alle hans Udgifter i Anledning af en beordret Sag, fordi Kraft har undladt at gøre Rede for Justitskassens Intrader. Kraft har vel betalt dem under Sagen, men Møller vilde ikke hæve dem, før han fik sin Kost og Tæring, og disse blev Kraft dømt til at betale. Prokuratoren skal betale, hvis Indstævnte skal slippe!

Den samme Dag statueres det, at Prokurator Beyer som Fuldmægtig for en udenlandsk Kaptajn er pligtig til at udrede, hvad der ved Dommen paalægges denne, der refereres til den foran omtalte Bestemmelse i Højesterets Instruktion 1771 § 31.

En ganske ejendommelig Scene, der ikke ret vel kunde tænkes at foregaa i vore Dage, er hændet inden Kalundborg Byret, hvor en Købmand Hans Fuglede lod læse en Deklaration og et Promemoria, hvori han injurierede Prokurator Neergaard og beskyldte ham for i en Ansøgning at have ærefornærmet ham. Landstinget, til hvilket de samme Dokumenter blev indsendt for der ogsaa at læses, nægtede paa Prokuratorens Protest at lade dem læse, og ved Dommen kendtes den i Byretten skete Protokollation uefterrettelig og Prokurator Neergaard fik 16 Rdlr. i Kost og Tæring.

I en Dom af 8. Marts 1797 mærker vi Virkningerne af Fr. 23. December 1795, idet Prokurator Overgaard idømmes en Bøde paa 10 Rdlr. til Præstø By for at have smølet med et befalet Sagsanlæg i en Sag om Ansvar for Arvelodder. Byfogeden fik en Bøde paa 200 Lod Sølv!

Det hænder undertiden, for Resten meget sjældent, at Prokuratorerne i deres Sagsfremstillinger bliver malende og livlige. Ganske pudsig er Prokurator Møllers Fremstilling af en stor Batalje og Tumult i Slagelse i Aaret 1800, hvor en Mængde Haandværksvende tiltales, og Møller defenderer dem for Landstinget. I den livlige Skildring af Bataljen løber disse Ord med: »I det samme Øjeblik sprang den i Fredstider tapre Vagtmester Teilgaard frem og besvarer Anklagedes Spørgsmaal om hvorfor hans Kammerat var arresteret med nogle vældige Slag af den blottede Sabel, hvorpaa Maler Hansen, der var ubevæbnet, tog Flugten«. En arm Snedkersvend fik alligevel en Maanedes Forbedringshus sammen med hele Selskabet. Det er overhovedet sjældent nu, at Sagførere mulkteres, dog slipper Prokurator Beyer ikke for en Mulkt i en Rendestenssag fra Helsingør, fordi han om Glarmester Gædeken har brugt de Udtryk: »en Tysker, der som en meget fattig ussel Stymper for nogle Aar siden kom hertil Lands, hvor han har erhvervet sig en meget betydelig Formue, dels som Glarmester ved de kongelige Slotte, og dels ved nu i Sidstningen at hjælpe sin trængende Næste med Pengelaan«, det kalder Dommen »Gluffer«, og Beyer faar en Mulkt paa 5 Rdlr.

Det er et almindeligt Indtryk, at saavel Aktor som Defensor i Delinkvent-Sager udfører et stort og samvittighedsfuldt Arbejde, der meget hyppigt præger Domsafsigtelsen og foranlediger enten Hjemvisning eller Ændring i Underrettsdommene.

I 1802 exciperer Auditor Ortwed i Helsingør i en Gældssag mod civilt Forum, hvor vi baade har Garnisonsauditor, Birkedommer, Skriver og Prokurator boende i Helsingør. Underretten holdt med ham, men Landstinget ændrede Kendelsen og idømte ham 12 Rdlr. i Sagsomkostninger.

I 1803 dømmes den meget benyttede Prokurator Hansen i Holbæk til en Bøde paa 20 Rdlr. og Sagsomkostningerne for at have undladt at benytte Stempelpapir for Landstinget i en Sag, hvor beneficium kun var givet for Underret. Dommen udtaler, at det er aggraverende, at Hansen »selv er ansat til at vejlede andre i Rettergang«. Samme Aar dømmes Prokurator Heboe for Forhaling og Udeblivelse fra Retten til Bøde 15 Rdlr. til Vordingborg Bys Fattige. Samme Dom faar han samtidig i en Sag, hvori han har været Aktor, men det maa iøvrigt bemærkes, at det er yderst sjældent, Fr. 23. December 1795 har været paakrævet overfor Sagførere. Af en Dom 21. September 1803 ser vi, at det er be-

rettiget at forlange speciel Fuldmagt af en Prokurator, der møder i et Dødsbo.

Det kan bemærkes, at de for Landstinget mødende Prokuratorer næsten altid er Prokuratorer fra Provinsen, i Almindelighed fra de omliggende Købstæder; kun ganske faa Gange møder Højesteretsprokuratorer. Møderne synes saa godt som altid at have været personlige. Man faar det bestemte Indtryk, at Retsmøderne og Rettergangen ved Aarhundredskiftet har faaet den Form, der bevares i 100 Aar, dog at Underretsdommerne endnu lader en Del tilbage at ønske i Uddannelse og judicium, selv om de nu væsentlig rekruteres af Prokuratorstanden, de dygtigste Prokuratorer bliver antagelig ved Næringen, der sikkert ogsaa gav større Indtægter end Underdommerembederne paa Landet.

111. FYENS LANDSTING. Vore Prokuratorers Virksomhed kan vi følge paa det fyenske Landsting i Odense fra Januar 1750, idet Landstingshører og Skriver Bruun har udsendt Extrakter af, hvad der er læst og passeret paa Tinget.

De er meget kortfattede, men der har overhovedet ikke været stort at gøre, en Del Dokumenter vedrørende de adelige Godser er læst, og en Række Ejendomssager, Hoverisager og lignende er afgjorte. I Aarene til 1772 er det meget lidt ud over de sædvanlige Trætter og Barnemordssager, enkelte Tyverier og Krybskytterisager. Om selve Proceduren erfarer vi kun lidt; vi træffer i 1750 Prokuratorerne Buus og Peder Rønnow, undertiden Prokurator Forbus og Jørgen-Kastrup, Landsdommere har været Conferentsraad, Landsdommer Bille og Justitsraad, Landsdommer Holst. Der har vel altid været to faste Landsdommere, men disse har saa faaet adjungeret Herredsfogeder fra Omegnen som Vice-Landsdommere, saaledes at der efterhaanden, som Sagerne tiltager, bliver fire à fem voterende Dommere.

Lidt efter lidt dukker saa Prokuratorernes Navne frem. Vi møder Landsfiscal Holm, Prokurator Bless, der har virket over hele Landet, Prokuratorerne Svend og Jens Nyborg, Hans Jespersen og Christian Bagge. Rønnow virker endnu 1762. Samme Aar møder vi for første Gang en Bøde paa 10 Rdlr. idømt Prokurator Møller for grove Beskyldninger. Jespersen er død 1763, Rønnow bliver Aaret efter Birkedommer og Prokurator. Carl Gustav Schiøtt, kendt fra Provst Pingels Sag, optræder for første Gang paa Landstinget den 26. Oktober 1764 for at blive

den mest benyttede Prokurator; han var en velstillet Mand, der kom til at spille en stor Rolle i Borgerskabet og beboede en stor Gaard paa Vestergade. I 1767 optræder den sørgelig berømte Prokurator Hieronymus. 1766 faar Prokurator Busch en Bøde paa 30 Lod Sølv, den eneste store Bøde i Perioden.

Den 27. Maj 1767 begyndte Landstingshører P. Rasmussen at virke, lidt efter lidt udvider han Extrakten og benytter den til at avertere Prioriteter til Udlaan. Han udgiver Extrakten ligetil 1805, da Tinget ophæves. I Aaret 1772 møder vi den senere saa benyttede Prokurator Toftgaard første Gang, og samme Aar træffer vi Herredsfoged Mylius, der kort efter bliver Vice-Landsdommer. Aaret efter begynder Johs. Uldall som Prokurator, han bliver senere Byfoged i Svendborg og Vice-Landsdommer, og samme Dag som han optræder den 24. Marts 1773 den bekendte Prokurator Hans Jørgen Trojel, i en Menneskealder Standens første Repræsentant i Odense. Ved denne Tid udvidedes Extrakten til at omfatte andet end Læsninger og Domme, der indføres korte Uddrag af det til Protokollen passerede, de »orddelte« Sager. Man begynder ogsaa nu at mulkttere, en Gang imellem.

Den $\frac{31}{5}$ 75 møder vi første Gang studiosus Sr. Hans Holm, den senere saa meget benyttede Prokurator.

Imidlertid har Landstingshører Rasmussen, vel nærmest paa-virket af den sjællandske Landstingstidende, besluttet at udvide Extrakterne. Domsreferaterne bliver mere udførlige, og fra 1776 foreligger et smukt Værk, der ganske anderledes end før tillader os at følge vore Prokuratorers Virksomhed.

Det synes ogsaa, som om der kommer mere Liv i Retsvæsenet. Ikke egentlig for det gode, medens de første fem og tyve Aar af Aarhundredets anden Halvdel har været meget fredelig, vokser Arbejdet ved Tinget, som vi skal se, op til 1803, saaledes at vi forstaaer, at det var nødvendigt at reformere og se at komme ud af Forhold, der var alt andet end gode og behagelige.

Paa den anden Side bliver Extrakterne nu yderst indholds-rige og fornøjelige at læse for Eftertiden; den stræbsomme Landstingshører har haft en fremragende Evne til at sammendrage uden at spilde Stoffet, og vi skal prøve at følge ham.

I en Sag af 26. August 1778, hvori den bekendte Prokurator Carl Gustav Schiøtt er Aktor mod en Gaardmand i Lumby, udtaler Retten: »I denne med stoer Nidkiærhed, Nøyagtighed og Flittighed saavel af Aktor som af Herredsfoged drevne Sag«.

I de fyenske Sager varieres et Utal af Ejendomsstridigheder

mellem de store adelige Godsejere med nogle afskyelige Mord-sager; det synes virkelig, som om Retstilstanden paa Fyen har været betydelig slettere end paa Sjælland. De mødende Prokuratorer er i Halvfjerserne og Firserne Prokurator Schiøtt, Prokurator og Birkedommer Trojel og Prokurator Toftegaard fra Thorseng, Prokurator Johannes Uldall, Prokurator Mads Thomsen Lund og Prokurator Bagge. Vi træffer ved Fyens Landsting hyppig de af Amtmanden beskikkede Aktorer og Defensorer for Underretterne, der ikke optræder en eneste Gang paa Sjællands Landsting i denne Periode. Mulkter til Prokuratorer forekommer lidt hyppigere end paa Sjælland, men er ganske smaa 2 til 5 Rdlr.

Midt i Firserne synes Prokurator Faber i Odense at være den mest benyttede Sagfører. Uldall er imidlertid bleven Dommer i Retten, samtidig optræder ret hyppigt Prokurator Corfitz Bergmann i Odense og Prokurator Petersen i Faaborg. Vi ser her som overalt det samme Forhold, at Prokuratorerne efter nogle Aars Virken forfremmes til Birkedommere, men beholder deres Prokuratur. Samtidig optræder dog nye Navne som i Halvfemserne Prokuratorerne Larsen og Svitzer i Odense.

Et alvorligt Skænderi er opstaaet mellem Prokuratorerne Faber og Bagge; det afgøres ved Kendelse af 2. Juli 1791, idet Retten fritager Faber for at aflægge den førømtalte Ed i Retten om ikke at have tilforhandlet sig Sagen, samtidig har Bagge faaet Anstand til at fremkomme med nye Beviser, som han *udenretlig* har omtalt at sidde inde med.

Midt i Halvfemserne optræder af de tidligere Prokuratorer kun Toftegaard, Bergmann og Trojel hyppigt. Nye tilkomne er Friis, der jævnlig møder i Delinkventsager, og Prokurator Holm fra Lykkesholm. Ved det fyenske Landsting er der i disse Aar meget sjældent i Dommenes Bemærkninger om Sagførelsen, og Prokuratorerne saavel ved Underretterne som ved Landstinget synes at have staaet paa en god Fod med Dommerne.

Fr. af 23. December 1795 sætter sig enkelte Spor og hyppige Mulkter for unødigt Trætte. Opsigtsvækkende er en Dom af 25. Juli 1798. Den ærværdige Landsdommer Mylius har holdt Auktion over en Arrestants Bo, som han behandlede i sin Egenskab af Herredsfoged. Disse Forretninger bestyredes af hans haabefulde Søn Studiosus Johan Caspar Mylius. Defensor Raadmand Trojel stævnedes Landsdommeren og Søn. Der maa have været

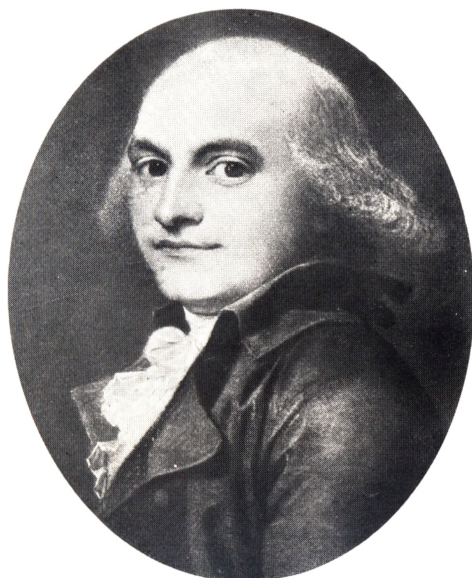
noget Pikanteri imellem Landsdommeren og Raadmanden, for den unge Mylius nægtede at møde, fordi han boede i København og havde faaet for kort Varsel. Landstinget holder med Raadmanden og Prokuratoren. Den unge Mylius havde ogsaa opholdt Retten uforsvarligt længe, nemlig fra Juli Landsting til Oktober Landsting, og i denne Tid kun fremlagt eet Indlæg. Han fik en Mulkt paa 10 Rdlr., og Sættedommerens Kendelse i Hovedsagen — Sættedommeren var Landsdommer Mylius' Kollega Bendz, da Mylius selv var Herredsfoged for Herredet — blev stadfæstet af Landstinget. Mon det skulde være en Følge af det passerede, at Landsdommer Bendz i de følgende Extrakter kaldes Landsdommer, mens Mylius betitles Vice-Landsdommer og Kammerjunker?

De hyggelige Forhold i Retten er i hvert Fald forstyrrede, thi kort efter faar Landsdommer Uldall Bøder og Mulκτη paa over 200 Rdlr. for usømmelige Udtryk mod det danske Kancelli af sine Kolleger i Landstinget. Aktor er Birkedommer, Prokurator Toftgaard, der paa en Maade er Uldalls Kollega, da Uldall er Byfoged i Svendborg. Embedskumulationerne er ved at blive generede, ser man. Den 28. August 1799 underkendte Kollegerne igen en af Uldalls Domme, og under en under 25. September 1795 behandlet Sag, hvor Cancelliraad Mylius — Kammerjunkertitlen har nu generet den bedagede Dommer — optræder som »Sagfører«, faar han en Bøde paa 10 Rdlr. Den samme Skæbne overgaar Sættedommeren, med hvem han under Sagen har ligget i Kævleri, — denne Sættedommer er *Prokurator Friis!*

Den 26. Juli kommer Raadmand Trojels Sag mod Landsdommer Mylius og Søn for, den behandlede med stor Udførlighed opløst i Punkter efter salig Brostrup Alberthins Metode. Den endte med et knusende Nederlag for Mylius. Arrestanten Rasmus Olsen blev frikendt, Mylius blev dømt til at gøre ham Rede og Rigtighed for Auktionsbeløbet, betale 100 Rdlr. til ham, Arrestantens Varetægtspenge og 20 Rdlr. i Bøde til Odense Fattige. En ringe Trøst var det, at Arrestanten for Sigtelserne mod Mylius blev idømt 10 Rdlr. i Bøde.

Muligt er det denne Sag, der har bevirket, at Caspar Johan Mylius forlod den juridiske Vej, som baade hans Fader og Bedstefader havde valgt, blev Officer i 1801 og endte som en af Danmarks største Godsejere.

Samme Aar møder Trojel mod Prokurator Rasmus Faber. der

CHRISTIAN KLINGBERG
† 1821

PETER ROSENSTAND GISKE
† 1850

skal føre Vidner om, at Mylius bør vige sit Sæde i den Faber'ske Commission, fordi Faber har beskyldt ham for at være en uredelig Dommer, og Mylius er Fabers Avindsmand. Trojel protesterede, men Byfoged Lindner tillod Vidneførslen. I en usædvanlig omstændelig motiveret Kendelse gaar Etatsraad Kofoed og Landsdommer Bendz denne Gang med Mylius, og Prokurator Faber dømmes til at betale Trojel 10 Rdlr. Men samme Retsdag faar Mylius en Bøde paa 10 Rdlr. in solidum med en af ham i hans Sted valgt Sættedommer Prokurator Larsen.

Paa dette Tidspunkt bliver den os velbekendte Gustav Ludvig Baden Herredsfoged og Vice-Landsdommer paa Fyen, hvad der efter Badens Naturel næppe har fremmet Freden. Det hagler nu ned over Underdommerne med Bøder; saaledes faar Landsdommer Uldall sammen med Aktor 10 Rdlr. i Mulkt i en Delinkvent-sag, faar en Skifteretssag kendt uefterrettelig, paalægges at udbetale 734 Rdlr., »saavidt deraf ei er betalt«.

Prokurator Bille v. Mensing er i Aaret 1800 bleven beskikket til Sættedommer ved Salling Herredsting, men kommer i Klammeri med Prokurator Petersen af Faaborg, der klager over ham; han erstattes af Prokurator og Birkedommer Toftgaard, og der rejses nu for Retten Klager over Mensing, bl. a. at Dommeren røger Tobak og drikker Øl under Rettens Administration. Mensing slap med en Bøde paa 10 Rdlr.

For Fyens Vedkommende foreligger et saa urimeligt Antal Tilfælde af Beskikkelser af Sættedommere, at snart hveranden Sag i dette Tidsrum angaar Sættedommere. Baden kommer midt ind i Uvejret. 28. Oktober 1801 møder Prokurator Holm som Aktor i en Sag mod tre Tiltalte, der har truet Baden under en Udlægsforretning, skaaret Tobak, saa Bordet rystede — vi befinder os jo i det danske Havanna — og Retten ikke kunde skrive. De slap med 3 Lod Sølv, Badens Kolleger mente, at han havde været for nervøs.

25. November kommer en Sag for, hvor Prokurator Lund indstævner Birkedommer Lauritz Offer Hansen. Lund har under en Sag for Birket mødt for nogle af Birkedommerens indstævnede Bønder, der havde nægtet at yde Birkedommeren skyldig Mælk og Ost. Lund forlangte Kost og Tæring, da der ingen Sættedommer var, men Hansen tilførte Protokollen: »Retten advarer Prokurator Lund at entholde sig fra lovstridige Protokollationer (dette er Fr. af 23. December 1795). Lund saa Luft, hvor Birke-

dommeren var, og dikterede videre. Saa eragtede Retten, at Prokurator Lund paa Hesselagergaard for dette Forhold bør bøde 5 Rdlr. til Hesselagers Sogns Fattiges Kasse og ligesaa meget til Justitskassen, der efter Anordningen strax betales.

Lund stævnedes saa Hansen til Landstinget. Dette holdt fuldt ud med Lund. Det pudsige Tilfælde var indtraadt, at Birkedommeren havde været Citant og Prokurator, saa der ingen Dommer var, og til denne »ingen Dommer« havde Prokurator Lund henvendt sit Protokollat. Hansen faldt selv for Fr. af 23. December 1735 § 4, fik Mulkt pro meliori informatione for sit ulovskikkede Forhold; den fremlagte Stævning var end ikke under det fatale Møde original, men kun en Afskrift. Kendelsen blev kendt uefterrettelig og Hansen idømt 12 Rdlr. i Omkostninger til Lund. 24. Februar er der atter Sag mellem de to Parter, Hansen faar paany Bøde og 12 Rdlr. til Lund. Hansen havde ladet Lund indkalde til et Politiforhør for at undersøge Misligheden ved en Stævning, Lund som Prokurator for Parterne havde udtaget. Der har været Krig mellem Birkedommer Hansen og Ejeren af Hesselagergaard Overkrigskommissær Friis, hos hvem Lund var ansat. 22. December 1801 stævner Friis Birkedommer Hansen for at faa oplyst de Trusler, Hansen skulde have fremkommet med, at han vilde skille Friis af med Hesselagergaard. Sættedommeren, Prokurator Toftgaard, fremmer Vidneførslen. Hansen appellerer »for voldsom Tvang«. Landstinget kender under 24. Februar 1802, at Kendelsen bør ved Magt stande. Hansen var end ikke mødt for Landstinget.

Vi møder nu ret hyppigt Prokurator Heilmann i Delinkvent-sager sammen med den velkendte Bergmann, der paa den Tid er Raadmand, og Friis. 25. Maj 1803 faar Doktor Baden en Bøde paa 20 Rdlr. for Efterladenhed; men der synes nu at være falden noget mere Ro over de fyenske Dommere og Prokuratorer, Landstinget beskæftiger sig mere med Parterne end med Retspersonerne. I Foraaret 1804 afgaar Landsdommer Mylius ved Døden, men selv efter denne optræder han paa Tinget, idet »Sagfører« Christian Møller i Odense stævner Fru Cancelliraadinde Mylius for Løn, som ved Odense Byting 10. Januar s. A. er ham frakendt. Møller kaldes »Sagfører«, en Benævnelse der ikke ses tidligere at være brugt officielt som Titulatur. I samme Extrakt kaldes Sagførerne ved det gamle Navn »Prokurator«. Sagen synes at staa under Forlig.

Vi møder atter Birkedommer Hansen fra Hesselager, der for utilbørligt Forhold dømmes til at bøde 5 Rdlr. til St. Hans Kirke i Odense, og den 25. November 1804 hører vi for sidste Gang om Landsdommer Mylius. Hans Enke dømmes til at betale »Sagfører« Møller, der har været Fuldmægtig hos Mylius i hans Egenkab af Herredsfoged og Skriver 200 Rdlr. i Stedet for de paa-stævnte 260 Rdlr.

Den 27. Februar 1805 læses paa Fyens Landsting en Forordning, dateret 25. Januar 1805, hvorved der i Danmark beskikkes Lands-Over-Retter i Landstingenes og Raadstueretternes Sted.

Herefter afholdes der en Række extra Landsting for at afvikle Sagerne. Den 12. Juni 1805 kendes i en Sag mellem Christen Andersen af Strandlyst contra Henrik Duck af Østergaard Mølle, og efter at den indankede Birketingsdom er kendt ved Magt at stande og Processens Omkostninger ophævede af de to faste Dommere Etatsraad Kofoed og Landsdommer Bendz, tilføjer den trofaste Landstingshører og Skriver R. Rasmussen, hvem vi skylder alle disse Referater — vemodig tør vi tro — følgende:

»Ende paa Fynboe Landstings Extrakter«.

med tavs Hovedrysten over at de indbringende smaa Meddelelser om at han kan »give Anslag paa hvor 20,000 Rdlr. er mod Prioritet at bekomme maa henvises til den stedlige Avis!

Krigsforholdene i 1807 hindrede Postgangen mellem Landene, og det ansaas for nødvendigt for Sagernes hurtigere Tilendebringelse at oprette en Over-Kriminalret, der i sidste Instans kan paakende Delinkventsager fra Jylland, Fyen og Langeland. Som Præses blev ansat Stiftamtmand Gersdorff, der afgik 1809, den fra Fyens Landsting os bekendte Etatsraad Kofoed blev konstitueret som Stiftamtmand og Præses indtil Grev G. Moltke i 1809 tog Sæde som Præses, han var Excellence og Geheimeconferentsraad samt Stiftamtmand paa Fyen. Den ligeledes kendte forhenværende Vice-Landsdommer Benzon, der havde været Højesteretsassessor og Amtmand, indtraadte i Retten sammen med Kammerjunker Petersdorff til Kjørup, Højesteretsassessor Rafn og vor gamle Bekendt Lansdommer Bendz, der var Auktionsdirektør i Odense. Ogsaa Sager fra Viborg Lands-Overret indankedes for denne Domstol.

Dette blev udtrykkelig bestemt, at Dommen skulde forsynes med Præmisser, i Livssager skulde Dommen indsendes til Kancelliet. Retten virkede til 13. Januar 1810, da den ophævedes med

Kongens Tilkendegivelse af hans Tilfredshed med dens Virksomhed og Hurtighed. Den holdtes paa Odense Slot, medens Gersdorff boede der, senere flyttedes den formedelst de franske Troppers Indkvartering til Amtmand Benzons Gaard og senere til Raadhuset i Odense. 30. December 1807 blev Professor Nissen fra Sorø udnævnt til at være Medlem af Retten i Stedet for Højsteretsassessor Rafn, og han udgav i 1810 et Skrift kaldet Nemesis, der i Lighed med hans sjællandske Themis indeholder Oversigt over den jysk-fyenske Kriminal-Højesterets treaarige Arbejde.

Det synes, som om kun en begrænset Kreds af Prokuratorer har mødt for denne Ret. Vi møder igen de fra Landstinget bekendte: Raadmand, Prokurator Trojel, Prokurator Hans Friis, Raadmand, Prokurator Bergmann, Prokurator Heilmann og desuden Birkedommer Møller, Prokurator Frederik Ludvig Friis. Andre Prokuratorer har ikke mødt. Hans Friis er i Perioden fremmet til Birkedommer, men møder stadig som Prokurator.

Professor Nissen har benyttet sin Virksomhed ved Retten til at opstille dens Sager som et Bidrag til dansk Rets Casuistik og anvendt megen Omhu paa Referaterne, der er overordentlig udførligt behandlede, men ved de behandlede Sager er der ingen særlig Interesse, og Sagførelsen ved Retten har været exemplarisk. Vi har her et ejendommeligt Tilfælde, hvor seks Prokuratorer i Provinsen faktisk virker som Højesteretsadvokater.

Salærerne var i Forhold hertil; der tilkendtes i en Bedragerisag Aktor ved Underretten 18 Rdlr. i Diætpenge, 24 Rdlr. i Salær, og Defensor 18 Rdlr. i Diætpenge og 15 Rdlr. Salær foruden 12 Rdlr. til Aktor for Over-Kriminalretten og 5 Rdlr. til Defensor i Salær.

Efter Pengenes daværende Værdi var det meget betydelige Salærer, de stiger i en Sag til 30 Rdlr. og 16 Rdlr.; i samme Sag mister Prokuratorerne for Underretten Krav paa deres Udgifter og Salærer for Mangler ved deres Procedure.

En ejendommelig Sag, der viser Forskellighed i Opfattelsen i de forskellige Instanser, paadømmes 7. November 1808. Et mindreaarigt Pigebarn, Bella Moses, havde stjaalet i Viborg, den constituerede Byfoged, Prokurator Buxlund, dømte hende til 9 Slag Ris og hendes Fader Abraham Moses til 5 Rdlr. Bøde for under fordægtige Forhold at have ladet hende rejse til København. Lands-Overretten dømte Bella til 2 Maaneders Arbejde i

Viborg Tugthus, men frifandt Abraham Moses. Over-Kriminalretten indlader sig nu paa en lang Undersøgelse af Bellas Alder. Hun siger selv hun er atten Aar og kunde se saadan ud, men hun er vist under femten. Jødernes Pigebørns Alder bliver ikke antegnet, men Samson Moses opgiver, at Bella er 14 Dage ældre end hans Datter Breine, der fyldte 16 i 1807. Bella har altsaa været 14 Aar gammel, da hun stjal, og slipper med Ris. Retten miskender ikke en Faders naturlige Æmhed og tilregner ingenlunde Abraham Moses, at han ikke standsede sin Datter og leverede hende i Justitiens Hænder, allerhelst da hun for ham nægtede, men da han ikke sørgede for Kosternes Aflevering, maa han deltage i Sagsomkostningerne.

Man mærker i denne Periodes Rettergang den romantiske Tidsalders Sprog og følelsesfulde Opfattelse af Mennesker og Handlinger, i stærk Modsætning til den tørre summariske Behandling af Sagerne midt i det attende Aarhundrede. Ligeledes rettes Definitionen altid paa Undersøgelse af de Paagældendes Sindstilstand og Tilregnelighed, og der appelleres ustandselig til »Følelser«. I Barnemordssager, der før behandlede koldt og forretningsmæssigt, indstilles indtrængende til Formildelse, hvortil Kancelliet i Almindelighed er beredvilligt. Vi hører i en Sag 17. April 1809 Ord som disse: »Delinkventinden har gode Vidnesbyrd om sit Forhold og at have viist sig som en øm og kjerlig Moder mod sine Børn«. Overhovedet er denne Domstols Domme milde og forstaaende, ja man gaar endogsaa saa vidt, at man ansøger om Formildelse i den barbariske Morderstraf for en Mand, der har dræbt sin Hustru, fordi hun har rettet Bebrejdelser mod ham. Ganske vist slipper han kun med at blive halshugget ved Øxe. Vi træffer de letfærdige »Spanioler«, der bliver Aarsag til, at en Skrædder og hans Hustru straffes for Rufferi, og ser endelig en Livsstraf for Mordbrand indstillet til Benaadning paa Livet, fordi Aarsagen til Ildspaaættelsen har været ringe.

Det er derfor med en vis Vemod, vi tager Afsked med Odense Over-Kriminalret, der betegner et stort Fremskridt paa Humanitetens Bane og afviger ikke ubetydeligt fra Aanden i den kriminelle Rettergang først i det nittende Aarhundrede.

112. VIBORG LANDSTING. For Jyllands Vedkommende savner vi ganske de trykte Domssamlinger, der kan give os Adgang til en let Oversigt over Landstingets Virksomhed, og vi indskræn-

ker os til nogle Meddelelser fra Aarene 1805 og 6, som uddrages af Nørre Jyllands Themis, udgivet af den kendte Thomas Eichel Bartholin, første Assessor i den i 1805 oprettede Lands-Overret i Viborg. Der foreligger kun 4 Hefter af dette Værk, der fik et ret betydeligt Antal Subskribenter med Kongen, Kronprinsen og Arveprinsen i Spidsen. Men da Bartholin allerede i 1806 fik sin Afsked, ophørte Themis at udkomme.

Blandt de talrige, der findes opførte paa Subskriptionslisten, kan anføres Prokuratorerne Asp i Aalborg, Buxlund i Viborg, Faaborg i Vejle, Fohlmann i Fredericia, Hasselbalch i Aalborg, Juul i Viborg, Lykke i Viborg, Nølvus i Kolding, Petersen i Viborg, Laus Risom i Kolding, Roed i Hjørring og Thisted i Randers.

I Oversigten er gengivet meget udførligt Procedure i Sagerne. Hyppigt optræder i Delinkventsager Prokurator Buxlund, Prokurator, Kaptajn Fogh, Prokurator Juul, Prokurator Møller og Prokurator Lykke.

Sagerne selv er ikke af større Interesse. Pudsigt virker en Sag, hvor Prokurator Bastrup aktionerer Arrestant Mathias Jensen for *attenteret Selvmord*. Defensor Prokurator Buxlund forsvarer ham med, at ingen ved sin Forstands fulde Brug kan tænkes at ville berøve sig Livet; desuden er Gerningen ikke bevist. Det sidste finder Retten modsagt af Arrestantens egen Tilstaaelse og det, at han hængte i sine Seler, da han blev skaaren ned! Vidnerne er ikke taget i Ed, men herfor er undskyldende Omstændigheder. Den uheldige Selvmorder frifindes for Straf, hans Frænder bør tilbydes at tage sig af ham.

Anders Sandøe Ørsted behandler Spørgsmaalet om Straf for Selvmord i 1805 i juridisk Arkiv VI pag. 205 og finder den urimelig. Der henvises her til en nylig afsagt Højesterets-Dom; den 16. Juni 1807 (Ørsted juridisk Ark. XIII pag. 167) synes Overretten i sin Dom at have antaget det modsatte. I Colbjørnsens Fragment til forbedret Criminal Lov (jur. Ark. XIX pag. 13) gøres den samme Hovedopfattelse gældende som hos Ørsted, men dennes Betragtninger er langt dybere og interessantere. Overhovedet er det, som om man, naar man læser Ørsted, føres hundrede Aar frem i Tiden.

Den poetiske Tidsalder giver sig Udtryk i Prokurator Roeds Defension i en Tyvssag. Han udraaber: »Ulykkelige Gamle, af

din Kraftløshed vil man skabe dig en Brøde«. Den arme fik sin Dom formildet fra Livstid til to Aars Tugthus.

Prokurator Møller faar en Mulkt for uforvarlig Procedure i en Delinkventsag paa ialt 4 Rdlr.

Vi træffer et Udslag af Poesi hos Kapt. Fogh, der defenderer en Delinkventinde. Han udraaber: »Hvad angaar den arme elendige Johanne Margrethe Pedersdatter, da maatte man være haard som Staal og hærdet for alle blide menneskelige Følelser, naar man skulde kunne opfordre Lovene til at se hende dømt med yderste Straf«

»Det er en evig Sandhed at Nød bryder alle Love, at Naturens Krav er det ældste og helligste, at det er lige saa stærkt hos den Arme som den Rige. Hvad var der da, jeg spørger atter, tilbage for hende? Frimodig svarer jeg »kun det at stjæle«, jeg veed det, i en velindrettet Stat, og in Specie i vores, gives der intet nødvendigt Tyveri — men naar de, der skulde vaage over de velgørende Indretninger, tie, naar den Armes Nød og Skrig er som dens, der raaber i Ørken, hvad hjælper da? Johanne Margrethe er et beklageligt Bevis paa, at hun har været stedt i den Nødvendighed enten at stjæle eller sulte ihjel«.

»Tungt vil det da — jeg veed det, vorde dette værdige Tribunal at dømme hende, og min Vished for, at Omstændighederne byde, at hun maa dømmes til 3 Aars Tugthusarbejde, bedrøver mig — aldrig følte jeg dybere mit Medmenneskes sørgelige Stilling end i et Tilfælde som nærværende.

— — —
Dermed være da denne Ulykkeliges Forsvar ført, som giver mig Adgang til den Paastand« etc.

Dommerne var haarde som Staal, det var saalidt det værdige Tribunal tungt at give den arme Margrethe tre Aars Tugthus, som der ødselt tilmaalt hende fire!

Og Højesteret kom til samme Resultat.

Kaptajn Fogh er i det hele et blødt og poetisk Gemyt. Han appellerer altid til Følelsen og taler om Jernhaardhed og Ulykke og undertiden lykkes det ham ogsaa at formilde Dommerne. En Bødkerdreng, der for at have frataget en Dreng 8 Rdlr. og var dømt til livsvarigt Fæstningsarbejde, slipper efter et meget poetisk Forsvar af Kapt. Fogh med en Bøde paa 40 Lod Sølv.

Naar Kaptajnen optræder som Aktor, glemmer han ikke at anføre, at Tiltaltes Fattigdom og ringe Løn ikke kan tjene til fuld-

kommen Undskyldning for et Tyveri af Huder fra hans Mester, en jødisk Garver, som denne i den jødiske Synagoge edelig har ansat til 499 Rdlr.'s Værdi.

Prokurator Buxlund, der var saa haard ved Bella Moses, er ogsaa en Mand, som kan bruge digteriske Vendinger. Han aktionerer Jens Christensen Skræder bl. a. for at have »slaget sin kjødelige Moder. En Gjerning hvorover Naturen gyser«.

Nu har imidlertid Distrikts-Chirurgen givet Jens Attest for, at »han er ondartet vanvittig«. Med vaagnende Sands for det sproglige harcellerer Prokurator Møller over, at Underdommen har brugt Udtrykket, at Delinkventen ikke har handlet som »*moralisk Frimand*«. Møller hæver sig til poetisk Højde: Held vor ulykkelige Medbroder (Jens Christensen Skræder), at han nu skal dømmes af et Tribunal, der ikke anvender Lovens Strengthed, hvor det ikke behøves.

Retten kommer til det Resultat, at den ulykkelige Medbroder nok kan tiltroes en Slags Vanvittighed, men det er alligevel galt at lade være med at straffe ham. Han fik 4 Mdrs. Tugthus i Viborg.

Højesteret gav ham tre Aars taaleligt Arbejde i Viborg Tugthus, men Jens Christensen Skræder forekom den højeste jordiske Retfærdighed og døde i Arresten, inden Højesteretsdommen faldt.

I denne lille Domssamling er ingen betydelige Sager, ingen Kontroverser mellem Prokuratorer og Dommere, men den giver alligevel et ret talende Vidnesbyrd om den nye Aand i Rettergangen, Følelsernes Vaagnen, Veltalenheden og Omhu i Bedømmelsen af, hvad der kan tale til de Sigtedes Forsvar.

Retstilstanden i Jylland har i Aaret 1805 været taalelig god. To Tilfælde af Mordbrand, et attenteret Mord, en Blodskamssag, 3 grove Tyverier, to simple Tyverier, tolv Tilfælde af Hæleri, Vold og Betleri, i alle fire Stifter kun 21 Delinkventsager.

113. FRA LOLLAND-FALSTERS LANDSTING har vi en Journal fra 1796, der skyldes den utrættelige G. L. Baden, som paa dette Tidspunkt var Byfoged i Nakskov, Herredsfoged i Lollands Sønderherred og Vice-Landsdommer.

Han indleder den med en Fortale, hvori han slaar til Lyd for sin gamle Idé Landstingenes Ophævelse som unyttige, og hvori han drager artigt tilfelts mod Adelen, som han har for Skik. Den indeholder meget lidt af Interesse. Vi træffer Prokuratorerne

Birkedommer og Prokurator Herrested, Hof- og Stadsrets Prokurator Foss i Nørre Alslev som Aktor i en Mordsag, hvor Landvæsens Kommissær Prokurator Høfer er Defensor, og Prokurator Dall af Sakskjøbing. At der ikke har været »nok« Prokuratorer i Stiftet ses deraf, at Landstinget admitterer Landstingshørerer Dahlstrøm som Procesfuldmægtig i en Sag for Landstinget.

Vi ser Prokurator Holk fungere som Sættedommer og møder Raadmand, Birkedommer og Prokurator Bentzen af Nakskov, Prokurator Fugl af Nakskov og Prokurator Raae af Maribo. Baden har som Underdommer været indstævnet et Par Gange og er da aftraadt. Han synes at være gaaet rigelig haardt frem mod Jøden Levin Josef af Nakskov, der er arresteret, men sættes paa fri Fod og frifindes samt faar 50 Rdlr. til Rejser. Ligeledes er Baden indviklet i en Proces mod den stedlige Postbestyrelse, som han i sin Indledning klager stærkt over. Her faar han ogsaa Ret. Men iøvrigt byder Journalen som sagt kun ringe Interesse.

114. DE ENKELTES STILLING. Af de Besøg, vi nu har aflagt dels i Højesteret, dels i Hof- og Stadsret, i Landstingenes og Underretternes smaa skumle Stuer, vil Læserne faa et stærkt første Indtryk: hvor umuligt det er at gaa systematisk og dybt ind paa Rettergangen i Tiden. Hvor tilfældigt er ikke alt det, vi har set, og hvor' har vi ikke faaet Indtryk af, at det, der her er forelagt, kun er en ringe Brøkdel af et stort og overordentlig interessant Stof.

Den, der har gennemgaaet det ringe Udsnit af Kilder, den her benyttede Litteratur repræsenterer, har idelig grebet sig i at ville »tage med«. Tage med snart det ene snart det andet lille Træk, det var dog saa levende, saa karakteristisk. For slet ikke at tale om den Fristelse, der laa i at gaa til Bunds i Enkelthederne, at søge videre fra det foreliggende til andre trykte Kilder, og om disse ikke var udtømmende, saa til det skrevne, det utrykte, disse Rigdomme, der endnu venter paa at blive bearbejdede. Af det gennemgaaende er igen kun en ringe Del taget med.

Vi har før talt om Wivet. Hans Nekrolog skrives af Bäreus i 1794 i et Tidsskrift, hvor Gudenrath docerer nyere franske Ideer, hvor Steenstrups »Kætterier« trykkes med Honnør, og hvor Trykkefrihedens Helte bekranses og besynges.

I saadanne Mænd føler vi Kontinuiteten, og som vi før har sagt, en hel Stab af Jurister, Colbjørnsen, Stemann, der frejdigt hæd-
rer Vækkeren, Anders Sandøe Ørsted, det nye Lys, der skulde
tændes i dansk Lovkyndighed, blev ved at være »gamle« i Hol-
bergs Aand. Men netop i Aarhundredets sidste Aar og i Tiden
til de ulykkelige Aar efter Napoleonskrigene er Farven over Ju-
risterne en anden, Skellet mellem før og nu er sat af Eventyreren
Struensee og hans tilfældige Reformere, mest af alt Trykkefri-
hedsreformen.

Medens vi før maatte lede frem fra skjulte Kildesteder Bidrag
til de enkelte Prokuratorers Karakteristik, saa har vi nu paa
Tryk i det store Antal af Tidsskrifter det ene Bidrag efter det
andet til Belysning af disse Mænds Personligheder, hvad de selv
har skrevet, og hvad deres Venner og Beundrere har skrevet om
dem.

Det var ret naturligt, at Prokuratorerne, der skrev Indlæg og
saaledes erhvervmæssigt blev Skribenter, kastede sig ind i den
tykt flydende Litteratur og efter Tidens Trang skrev og skrev.
Advokat Klingberg f. Ex. udsendte i P. A. Heibergs Teaterfejde
mod Grev Ahlefeldt et Flyveskrift »Quid juris?«, som gjorde
mægtig Lykke i 1794. Ved at gennemgaa Litteraturfortegnelser
i Halvfemserner møder vi Gang paa Gang skrivende Prokuratorer.
I 1793 alene finder vi følgende Prokuratorer: J. Hansen: Tanker
om den danske Bondestands Oplysning, et meget antiklerikalt
Værk. H. R. Adv. Christian Brorsons Fortolkning af norske Lov,
H. R. Adv. Rottbølls Udgaver af Stampes Erklæringer, en Række
af Hof- og Stadsretssager med Indlæg i 1795. Adv. Klingbergs
Forsvar for Svarres Enke, Procedure i Sagen mod P. A. Hei-
berg, Procedure i Willum Stephansens Sag, Procedure i Sagen
Amtmand Helfried mod Capellan Rørbye, og ikke mindre end
otte Pjecer i Vækkersager, væsentligst fra Jurister. I 1797 Kling-
berg for Malthe Bruun mod Skibsted og Kongens Foged, Sagen
mod Bogtrykker Holm, i Isis og Hebe indeholdes Tanker om Jø-
dernes borgerlige Stilling af Prokurator Albertsen, foruden en
Sværm af anonyme Pjecer og Artikler, hvor Sager og Jurister be-
handles. En Oversigt over dansk juridisk Litteratur fra 1797—
1803 viser en svulmende Velstand af Skrifter, der fylder 150 Si-
der i Høst's juridiske Lommebogs lille Oktavformat, hvis For-
fattere spænder over Navne fra A. S. Ørsted, Brødrene Col-
bjørnsen, Schlegel, over Dommere, Prokuratorer, Politiembeds-

mænd ned til anonyme, der behandler Brabrands Proces og en Sang om Cancelliraad Holm i Fængslet og hans Undertrykkere. Det er en Selvfølge, at der i denne Mængde af Litteratur findes talrige Indlæg og Referater af Procedure, der vilde give ypperlige Bidrag til Karakterisering af Tidens fremragende Sagførere. Vi finder Hof- og Stadsrettens Dom i Sagen Generalfiskal Skibsted mod M. C. Bruun 1798, Proceduren i samme Sag, Skibsteds Sag mod Seidelin i 1799 (det var under denne Sag for Højesteret, at Generalfiskalen paastod, at man ikke maatte rose hans Maje-stæt). Proceduren mod Heiberg 1799. Akter i Københavns Amts Birkeret mod Kromand Jochum Jensen i Nærum af Heiberg 1799, et Par Ord om Generalfiskal Skibsted 1799. Stævning i Sagen mellem Skibsted og Kofoed og Indlæg i denne Sag, der udførlig er behandlet i Minerva 1799 pag. 242 af Nyerup, Prokurator Andersens Sag mod Rose og Iversen med Indlæg. Sagerne mod Frodin Jørgensen, mod Øst og Seidelins Sag mod Raadmand Baadt. Højesterets-Advokat Dreyer mod Plejestiftelsen, Klingbergs Procedure i Sagen mod Malthe Bruun, Rottbøll og Schønheyders Procedure i Sagen Robsahm ctr. Holm 1800. Schønheyders Indlæg i Sagen Daniel Cullemore og Uldalls Replik, for blot at nævne et Udvalg, der direkte angaar Procedure paa en Tid, da Domssamlinger ikke eksisterer. Flimrende og uroligt som Tiden selv, bliver Billedet og ingen Sagfører med historiske Interesser vil fortryde Læsningen af alt dette, der skyder op i et Land, hvis Litteratur først spirer frem 400 Aar efter de europæiske Kulturlandes.

Naturligt samler Interessen sig om de store Sagførere, Mænd som Skibsted, der stod i en udsat Post som en konservativ Regerings betroede Aktor mod Trykkefrihedens Syndflod og mod Radikalismen. Skibsted, hvem Nationens vittigste Skribent i hine Tider P. A. Heiberg for at bruge Thaarups Ord har omgivet med en Glorie af Latterlighed og kaldt Colbjørnsens Bulbider. Om Mænd som Klingberg og Aagaard, der veltalende traadte i Skranken paa den anden Side. Om impulsive Mænd som Rosenstand Goiske og andre, som vi har lært at kende, Uldall, hvis Personlighed indgød Respekt, Brorson, hvis Lærdom gjorde ham agtet af alle Jurister. For ikke at glemme de to Brødre Colbjørnsen, der ganske vist ophørte at virke som Advokater allerede paa et langt tidligere Tidspunkt. Jacob Edvard Colbjørnsen er Højesterets Prokurator fra 1771—73, saa bliver han Professor, Chri-

stian Colbjørnsen virker fra 1773 til 1783, de sidste Aar som Kammeradvokat, men hans betydeligste Virksomhed ligger udenfor Skranken i den Gerning, der har gjort hans Navn til et af Danmarks berømteste og knytter det uløseligt til Bondestandens Fri-gørelse.

115. HJEMLIGE JACOBINERE. Den franske Revolution sendte ogsaa sine Bølger til vor lille Hovedstad. Om Punchebollerne samledes vore hjemlige Jacobinere og afsang de vittige Heibergske Viser. De havde endogsaa deres »Maratolus«, den lille Marat, Schönheyders Fuldmægtig, den senere Prokurator Niels Christian Bjerring, som Steffens kalder den lille »Wütherich«, der vist nok har et meget svagt Lammehjerte under Ulvepelsen. Bjerring var en Ven af Malthe Conrad Bruun, hans Devise var Robespierres: »I vil have en Konstitution, men I maa først have en Revolution«. Og blandt de yngre Sagførerfuldmægtige og Prokuratorer, helst de lidt forsultne af dem, har der vel nok været en Del urolige Hoveder. Men ligesom det endnu er muligt at føre en Diskussion om, hvorvidt P. A. Heiberg var Royalist eller Republikaner, er det næppe tvivlsomt, at Tidens Prokuratorer har været »vor ædle Kronprins,« lydige Undersaattere.

Med Rette har Bernstorff og Colbjørnsen smilet ad disse Revolutionære, og kun naar de satte Staten i indbildt eller virkelig Fare og kaldte engelske og russiske Ambassadører frem, blev man i Ledelsen urolig. Heller ikke bør man bringe Prokuratorstanden i Regning den berygtede Cancelliraad Holm, tidligere Prokurator paa Langeland, der ved sin Optræden i Brabrandts Sag foranledigede selve Hofmarskal Bülow's Fald. Liberalismen gav sig som sagt nærmest Udslag i Klubberne og i Flyveskrifter og Tidsskrifter med de deraf forvoldte Pressesager.

Advokat Schönheyder gik haardt frem mod Heiberg i den berømte Proces i Anledning af Kromanden i Nærum, Aarsagen til Heibergs Sammenstød med Colbjørnsen, den Proces, der forvoldte Heibergs Landsforvisning; han havde været Heibergs Defensor i Sagen i Anledning af Sagen om King George, men haanes af Heiberg i Aktstykker i Sagen mod Jokum Jensen. Der er overhovedet en pudsig Modsætning mellem Kronprins Frederik og hans hidsige Ord mod Jakobinerne, hans rolige Statsmænd, blandt hvilke Colbjørnsen staar som Frihedsmanden, der

er bleven Renegat, og saa Punche- og Tryksværte-Jakobinerne, med Lammehjerter, delvis Lammehoveder i Ulvepelse.

Det vilde være fristende her at stille Chr. Colbjørnsen frem som den Skikkelse han var, udgaet af den danske Advokatstand, krænket af højadelige Dommere, sluttende sig til fremragende højadelige Administrationsebedsmænd og Statsmænd, klog og forsigtig, men opfyldt af Varme for sit store Værk, Bondestandens Frigørelse, og sikker paa, at Ytringsfriheden var et umisteligt Gode, men alligevel fast i den øverste Ledelse og helt igennem et Menneske, med menneskelige Fejl.

P. A. Heiberg, hvis tunge Skæbne har gjort ham til en Liberalismens Helteskikkelse, for hvem der over et Aarhundrede er ofret Virak, har givet en Karakteristik af Colbjørnsen, der vilde have berøvet denne Mand hans Glorie, hvis den ikke skyldtes selve den hellige Bondestands Frigørelse. Heiberg siger, at Colbjørnsen var Nationens Øjsten, dens Afgud, men ulykkeligvis kun et Menneske, der troede, han ustraffet kunde foretage alt. Hans Fod stødte mod en Sten, der gav ham et ulægeligt Saar — Kromanden i Nærum. Hele dette Forhold, behandlet af Christen Thaarup og af H. Schwanenflügel i deres Værker om P. A. Heiberg, er udredet til Colbjørnsens Oprejsning af Professor E. Holm. At Heiberg samtidig fremhæver den blide, stilfærdige og lærde Jacob Edvard Colbjørnsen paa Broderens Bekostning, er en Selvfølge. For Heibergs Beskyldninger om at have været en personlig Fjende og Forfølger, der hindrede Heibergs Ansættelse i Notarialembedet og drev ham i Landflygtighed, maa Colbjørnsen siges at være rensat; paa hans »blanke Skjold« er altsaa ikke denne Plet. Har man forsøgt at sætte den, er den fjernet med Rette.

Og som vi lejlighedsvis har antydet heller ikke Poul Skibsted bør lide noget paa Navn og Rygte ved Heibergs Latterliggørelse af ham. Hans Redelighed, Samvittighedsfuldhed og Duelighed anerkendes af alle. Han var stejl, hvas og haard, som vi har set en Advokat af den Art, der turrer og ophidser sin Modpart, men han var en ypperlig Repræsentant for sin Stand. Retfærdigheden byder at tilføje, at Heiberg selv siger, at han ikke hader disse sine Modstandere.

Den eneste Mand, Heiberg hader og foragter, er ham, han kalder Dydens, Moralens og Venskabets Tartuffe — Frederik Guldberg, en Mand hvis Navn nu ingen kender.

Hvor fristende det end kunde være her at fremdrage enkelte Skikkelser blandt Tidens Prokuratorer, ligger det dog nærmere at henvise til Biografierne, hvor Stoffet foreligger samlet. Kun ganske enkelte Ting skal fremhæves, der er hentede fra de trykte Kilder.

Saaledes giver Baden i Chr. VII.'s Regeringsaarbog en smuk Karakteristik af Advokat Schönheyder. Hans Bedstefader var en døbt Jøde, Faderen en meget heldig og duelig Læge. Advokaten faar af Baden det Skudsmaal »at han i over et halvt Sekel ved sine Talenter, Kundskaber og fast mageløse Uegennyttighed er een af Højesterets udmærkede Advokater«.

De Ord, der udtales ved Jacob Edvard Colbjørnsens Død, vidner om den enestaaende Stilling, han indtog i Juristernes Kreds. Det siges af Assessor I. K. Høst om ham: »ham kan ikke nægtes Plads iblandt de ypperste Lovkyndige, som nogensinde har levet«. Hvor almindelig elsket og højt agtet han var, derom vidner den offentlige Sorg ved hans Død. Dr. theol. Bloch talte over hans Kiste, Minerva hædrede ham. Rahbek lovprieste ham, Professor Schlegel udgav et Mindeskrift over ham og Joh. Vinding fremlagde Aaret efter hans Død et Prøveskrift i det pædagogiske Seminarium. Vidt forskellige i Karakter var de to Brødre, men de hørte begge til deres Fædrelands bedste Sønner.

Det vilde være urigtigt ikke her at tale om nogle enkelte af Standens sorte Faar, hvis Meriter iøvrigt vil fremgaa af de paa-gældende Biografier. Deres Antal er ikke stort. Den værste er den berygtede Jacob Christian Bie, som det gik meget galt; han endte som Straffefange, deporteret til Vestindien i 1772 efter en æreløs Virksomhed som Skribent og et jammerligt Liv som Prokurator. Eskild Dich blev for Pengeafpresning dømt til at have sin Bevilling forbrudt i 1804. Johan Dethmar fik livsvarigt Tugthus for Falsk i 1797, Peter Esben dømtes i 1784 fra Bevillingen for et falsk Bevis. Højesteretsadvokat Carl Heinrich Wilster, en af Standens mest lovende Ynglinge er sørgelig berømt for sin Kærlighedshistorie, sin forbryderiske Flugt og sin Giftmordsproces, som behandles i den nye Pitaval, en af de mest spændende Giftmordsprocesser i den Cyklus af nervepirrende Kriminalhistorier. Wilster, der kaldte sig Baron v. Essen, blev straffet med femten Aars Fængsel. Han var Fader til Homers ufor-glemmelige Oversætter.

116. PROKURATORERNES LIVSVILKAAR. Spørger vi nu, hvorledes den Tids Prokuratorer levede, saa vil Svaret blive, at de betydelige københavnske Sagførere ved Aarhundredskiftet tilhørte de borgerlige Embedsmænds Kreds, lidet forskellig ved deres Stilling fra den, vi kender fra Halvfjerserne og Firserne i det nittende Aarhundrede. Med Struensee-Katastrofen var Hofadelens og den adelige Embedsstands Rolle ikke helt udspillet. Vi finder endnu betitlede og adelige Ministre, vi finder Amtmænd af de gamle og nye Adelsslægter som før, og særlig efter Guldbergs Fald bliver det Bernstorff med Schimmelmänn og Reventlow ved sin Side og med Bülow som Kronprinsens Hofmarchal og egentlige Kabinetssekretær, der kommer til at lede Regeringen. Men der skabes tillige en helt ny Overklasse, der slutter sig til det sparsommelige, lidet straalende Hof, saa at sige ex officio. Det er den juridiske Embedsstand med dens Højesterets-Assessorer, Departementschefer, Professorer i Lovkyndighed og høje juridiske Administrationsembedsmænd, hvor de borgerlige Elementer er de langt overvejende, og dertil slutter sig den nye Militæradel, hvis Tilsnit i sig selv var yderst borgerligt og vidt forskelligt fra den gamle Hofadel, der dør ud og forsvinder. Et Sørgekvad over den er den gamle Kammerherres Betragtninger i Carl Bernhards »Gamle Minder«.

Samtidig kommer en ny Stand frem, det københavnske Handels-Aristokrati med de store Navne og de rige Handelshuse, der præger Livet i Byen med det Patricier-Præg, vi kender fra Hansastædernes Historie. Imellem Embedsstanden og disse Patriciere tager de fremragende Advokater og Prokuratorer Plads. Deres Indflydelse vokser med Embedsstandens, den herskende Klasse i det nittende Aarhundredes første Aartier, deres økonomiske Kaar bedres med Handelsstandens, hvis juridiske Konsulenter de er, i hvis Compagnier og Selskabers Bestyrelse de tager Sæde, hvis Sager de fører, og hvis Boer de behandler.

Allerede i de sidste Aartier af det attende Aarhundrede er denne Advokaternes og Prokuratorernes Samfundsstilling bestemt. Vi træffer Wivet og Uldall i Skydeselskabet og i den juridisk praktiske Forening, vi ser i de juridiske Foreninger Rosenstand Goiske og Aagaard hædrede, vi træffer i de talrige Klubber Sagførere som Ledere, vi finder Uldall paa det asiatiske Compagnis store Generalforsamling og hører Beyer haane Skibsted, fordi

han glider ind i Kompagniet og bliver dets Jurist, vi hører Baden dolere over Advokater og Jurister i Asiatisk Kompagni.

Medens de første Hverv, vi saa Prokuratorerne tildelte, og det endda kun de aller første af dem, var Hverv i Brandkasserne midt i det attende Aarhundrede, saa viser Biografierne os, hvorledes henimod Slutningen af Aarhundredet de fremragende Prokuratorer knyttes til Selskaber og Institutioner.

Rasmus Lange, der 1781 bliver Højesteretsadvokat, knyttes til Brandforsikringen, bliver Direktør der, Forvalter ved det vestindiske Pakhus, Raadmand i København, Medlem af Direktionen for Frederiks Hospital, af Havnevæsnet og Københavns Lygtevæsen.

Oluf Lundt Bang indtræder i Kancellikollegiet, i Bankdirektionen, i Brandforsikringen, i Landbo Kommissionen og Kommissionen for Fattigvæsnets Ordning, han ender som Justitiarius i Hof- og Stadsretten.

Frederik Horn bliver Direktør for Fattigvæsnet i Danmark, Andreas Bruun Direktør for Pensionskassen og Kommitteret i Brandforsikringen.

Wivet tilkendes af Baden Æren for, at Statens Indkomster ved Stempeloven forøges.

De efter 1770 udnævnte Højesteretsadvokater træder paa faa Undtagelser nær ind i en Række offentlige Hverv allerede omkring Aarhundredskiftet. Det samme gælder en stor Del af Hof- og Stadsretsprokuratorerne, der navnlig kommer til at spille en Rolle i de kommunale Institutioner, knyttede til Borgerrepræsentationen og i Stillinger som Raadmænd, for ikke at tale om den Virksomhed, der naturligt tilfalder dem i de talrige Klubber og borgerlige Selskaber, hvor de, vante til at tale og kendte med Lov og Ret, var selvskrevne til at indtræde i Bestyrelser.

Hvad der gælder København, gælder ogsaa de større Provinsbyer. Vi træffer Prokuratorer som Raadmænd overalt i Provinsens Byer, og vi finder dem Side om Side med Borgerskabets ypperste i de velgørende og selskabelige Foreninger og Klubber, der dannes rundt i Købstæderne efter Hovedstadens Mønstre. Men det tør vel nok siges, at ledende bliver de ikke. Vel ser vi overalt den gamle Fordom mod Prokuratorerne svinde, deres Indflydelse vokse og Standen samle sig som Stand, men der gaar lang Tid, før den gamle Mistillid helt forsvinder, og den Periode i vort Fædrelands Historie, der betegnes ved Slaget paa Rheden,

PETER ULDALL CHR. COLBJØRNSEN JOHAN M. SCHÖNHEYDER J. L. ROTTBØLL O. E. HOEGH GULDBERG
† 1798 † 1814 † 1831 † 1824 † 1843

Efter et Maleri fra 1846. - Konstrueret Gruppe.

er ikke just juridisk stemt i sin Grundtone. I Kampen om Tryk-kefriheden ser vi Prokuratorerne staa imod hinanden som Aktor og Defensor, søgte hvor det gælder Forsvar og gennemhaanede i deres offentlige Hverv som Anklager.

Det vil næppe lykkes os at paapege, at Prokuratorerne i det attende Aarhundrede som Stand har gjort en betydelig Indsats i vort danske Samfunds Udvikling. Afgjort ikke som Politikere. Statsmandsrollerne var i det attende Aarhundredes Midte Adelen og da navnlig tyske Adelsmænd forbeholdt. Administrationen laa hos den samme Klasse, og efter Struenseeperioden en Tid hos en Kreds af Jurister samlet om Guldberg, senere blev det Mænd som A. P. Bernstorff, C. D. Reventlow og Colbjørnsen, Kronprins Frederiks Hjælpere ved den store Landboreform, og efter Aarhundredskiftet og A. P. Bernstorffs Død bevarede Statsmandskredsen endnu ved Kr. G. Bernstorffs og Kaj Bernstorffs Indtræden det Bernstorff-Reventlow-Schimmelmänn'ske Præg.

I den højere Ledelse af Staten og Administrationen kom med Undtagelse af Chr. Colbjørnsen ingen Prokurator ind. Og naar man ikke var ledende i de Tider, saa var det klogt at holde sig helt borte fra Politik. Staten tog sig meget rigeligt af Handel og Fabriksdrift, navnlig under Schimmelmänn's Ledelse; vi har set, hvorledes enkelte Advokater er traadt i Forbindelse med de store Handelshuse, men ledende var de sikkert ikke. Retsvidenskaben laa hos Professorerne, og ganske vist er Advokat Brorson ledende i sine Udgivelser af gamle Love, men han er her enestaaende, vi vil ikke kunne paapege en eneste Person indenfor Sagførerstanden, end mindre Standen som saadan som Faktor i Statens eller Samfundets Udvikling hverken i Skrift, Tale eller Handling. Som Borgere er Prokuratorerne endnu Menige, men Tiden er ikke fjern, da den Rolle, der er dem bestemt, ligger for dem parat til deres Indgriben. Med Hensyn til den juridisk praktiske Forening og dens Betydning for Dommere og Prokuratorer henvises til Hjorth Nielsen i Tidsskrift for Retsvidenskab 1926 pag. 84—130.

Vor Periode, der begyndte i en Fredens og Opgangens Tid, ender med de tungeste Aar, Danmark længe havde set. Tiden efter Frederik den Sjettes Tronbestigelse er en fattig, sorgfuld og ydmygende Tid, værre Tider kommer, og det synes, som om alle de Strømninger, der var steget frem i Aarhundredets sidste Aar, skulde glide ud og fortørres i Sandet, som skulde alt skrues tilbage

til den landsfaderlige Enevældes Tørke. Vi slutter Perioden, som vi begyndte den, med en flittig, ærlig og arbejdsom Landsfader, hvis første Skridt overfor Prokuratorstanden var en Fortsættelse af Oldefaderens Værk. Kong Christian den Sjette gænnede Prokuratorerne ind i Themis' Forgaard og gjorde dem til Jurister, Kong Frederik den Sjette uniformerede dem aandeligt og gjorde dem til Embedsmænd.

INDHOLD.

KILDER OG HENVISNINGER.

	Side
Prokuratorerne i det 17. og 18. Aarhundrede	9
Første Afsnit. De ustuderede Prokuratorer	15—81
Første Kapitel	15—26
1. <i>Fr. af 9. September 1638</i> , efter Originaludgaven	9
2. <i>Rettergang i Danmark i Middelalderen</i>	15
P. I. Jørgensen's Retshistorie. — V. Secher: om Vitterlighed og Vidnebevis. — H. Matzen: Univ. Progr. 1893. — Sylow: den materielle Bevisteori. — Poul Helgesen: danske Skrifter.	
3. <i>Udenlandske Forbilleder</i>	19
Med Hensyn til Forhold i den romerske Oldtid og i Mellemeuropa henvises til Adolf Weizler: <i>Geschichte der Rechtsanwaltschaft</i> , Kritiseret af I. C. Schwartz i <i>Kritische Vierteljahrsschrift für Gesetzgeb. und Rechtsw.</i> 46 Bind (1905) og Alfr. Schultze i <i>Zeitschrift der Savignystiftung XXVII</i> (1906). Om romersk Ret se Bethmann-Hollweg: <i>Handbuch der Zivilprocisser I, II og III</i> .	
4. <i>Christian den andens Reformer</i>	21
Se Allen: <i>Danmarks Historie</i> , Chr. d. II. Chr. d. II's gejstlig og verdslig Lov. Abrahams, pag. 15 ff.	
5. <i>Tingstude</i>	23
Se N. Abrahams: <i>Prokuratorstanden i Danmark</i> (fremtidig kaldet Abrahams). Ostersen Vejles <i>Glossarium</i> . G. L. Baden: <i>Lovkyndigheds Historie</i> (fremtidig kaldet Baden).	
6. <i>Prokuratorer autoriseres</i>	24
Med Hensyn til Samfundsforhold og Historie i Danmark i Beg. af det 17. Aarhundrede henvises særlig til I. A. Fredericia: <i>Adelsvældens sidste Dage</i> . Om Landboforhold, se P. Bjerger og T. Søgaard: <i>Vider og Vedtægter</i> (1908—20).	
Andet Kapitel: Rets- og Samfundsforhold i det 17. Aarhundrede	26—31
7. <i>Konge og Stænder</i>	26
8. <i>Den enevældige Konge</i>	27
9. <i>Fornemhed</i>	28
Tredie Kapitel: Domstole og Rettergang i det 17. Aarhundrede	31—40
10. <i>Underdomstole</i>	31
Utrykte Foredrag af Prof. P. I. Jørgensen. — Fridericia: <i>Adelsvældens sidste Dage</i> .	

	Side
11. <i>Danske Lov og Underdomstolene</i>	35
se Chr. V.s Danske Lov.	
12. <i>Landstingene</i>	37
P. I. Jørgensen: utrykte Foredrag.	
13. <i>Højesteret</i>	39
S. Vedel: Den danske og norske Højesterets Historie (fremtidig kaldet Vedel).	
 Fjerde Kapitel: Statsmagten og Prokuratorerne i det	
17. Aarhundrede	40—51
14. <i>Fr. af 1638</i>	40
15. <i>Senere Lovbud</i>	40
16. <i>Chr. V's danske Lov</i>	41
V. Secher og Stöckel: Forarbejder til Danske Lov. — Chr. V's D. L.	
17. <i>Udnævnelser</i>	43
I Hjorth Niensens Prokuratorbiografier er et stort Antal Bevillinger behandlede. Dette Værk er Grundlag for Behandling af de enkelte Prokuratorer.	
18. <i>Typer af Udnævnelser</i>	44
19. <i>Kongelig Udnævnelse</i>	45
Bevillinger i Sjællands aabne Breve B. 23, 68, 72, 308 og 509. Sjællandske, jyske og smaalandske Registre.	
20. <i>Overøvrighedsudnævnelser</i>	47
21. <i>Underøvrigheds Udnævnelse</i>	47
Kopskatsmandtal 1645. — Grundskatsmandtal 1661.— Hübertz: Aarhus By Aktstykker I—II.	
22. <i>Tilfældige Kilder</i>	48
Personalhistorisk Tidsskrift I R. S. 326. — Fra Ribe Amt V S 78. Fynske Samlinger II 356. — Nykøbing Tingbog 1700. Sjællandske Tegnelser 1644, N. 264.	
23. <i>Lovbud om Prokuratorer efter D. L.</i>	50
Se Vedel forsaauidt Højesteret angaar.	
 Femte Kapitel: Livsvilkaar, Salærer og Formueforhold	
.....	52—61
24. <i>Hvorfra rekruteres Prokuratorerne</i>	52
Se Abrahams. — Hjort Nielsen: Utrykte Biografier. Hovedkilde til dette Kapitel.	
25. <i>Bekendte Højesteretsprokuratorer</i>	53
Hjorth Nielsen. — Bricka: Biografisk Leksikon.	
26. <i>Ægteskaber</i>	54
Hjorth Nielsen.	
27. <i>Formueforhold</i>	55
Mandtal over Københavns Indvaanere 1728.	
28. <i>Andre Erhverv</i>	56
29. <i>Salærer</i>	57
Højesteretsdokumenter 1665 I Litr. L. (Sagførerkontrakt). — Kaj Lykkes Kommission 1661—64 II c Bilag N. 376. — Abrahams, p. 94. Reskript. 1. Oktbr. 1734.	
30. <i>Kumulation af Embeder</i>	59
V. Lütken: Langelands Historie, S. 181. Sjæll. Stiftamts Kopibog, 4. Novbr. 1730—29. Decbr. 1731, Side 255. — Sj. St. Kpbog 3. Jan. 1730—10. Marts 1732. Ribe Amts Kopibog 1733—1735, S. 272 og S. 275. — Sj. St. Kopibog 1733, S. 231. — Sj. St. Kopibog	

	19. Okbtr. 1730—31. Decbr. 1735, S. 20. Sj. St. Kopibog 1734—1735, S. 281 (Bornholm).	
31.	<i>Suplikskriveri</i>	60
	Abrahams, pag. 89 flg. Om Rejser. Abrahams, pag. 91 flg.	
32.	<i>Tilbageblik</i>	60
Sjette Kapitel: Procedure i det 17. Aarhundrede .. 62—81		
33.	<i>Procedure i Atmindelighed</i>	62
	Abrahams pag. 77.	
34.	<i>Dina Vinhofers Sag</i>	63
	Ulfeldts Æresforsvar 1651. Den trykte Proces 1651. Korfitz Ulfeldts fasc. 13—15 og 22 i Rigsarkivet. — O. Sperlings Selvfbiografi, pag. 161. Birket Smith: Leonora Christina Ulfeldt, I, pag. 200 ff. Processen behandlet i Palle Rosenkrantz: Dina.	
35.	<i>Højesteretsprocedure</i>	66
	Se Vedel. 1. Periode, der her er Hovedkilde.	
36.	<i>Gabriel Milans Sag</i>	70
	Personalhiistorisk Tidsskrift III R. 3. Bind. Højesteretsprotokol 1688, pag. 208.	
37.	<i>Hans Knudsen</i>	74
	Se Hjorth Nielsen. Rostgaards Erindringer.	
38.	<i>Reinhold Wordemann</i>	75
	Se Hjorth Nielsen.	
39.	<i>Brostrup Albertin</i>	76
	Se Hjorth Nielsen. Bricka, Danske Herregaarde ved 1920. Selchausdal og Tølløse, i I. Bind.	
40.	<i>Axel Juels Sag</i>	76
	Musæum 1894. Højesteretsprotokol 1689 og 1690.	
41.	<i>Tilbageblik</i>	79
	Fr. Horn: Meditationer over Prokuratorprofessionen 1737.	
Andet Afsnit. Prokuratorerne i Holbergtiden..... 82—160		
Første Kapitel: Mangel paa Prokuratorer og Overflod paa samme		
	82—88	
42.	<i>Hoffet</i>	82
	Om alm. Forhold se E. Holm: Danmarks Historie.	
43.	<i>Overflod eller Mangel paa Prokuratorer</i>	83
	Det overvældende Antal af Expeditioner vedrørende Prokuratorernes Forhold, hvoraf kun en ringe Del er medtaget her, vil findes i Arkiverne (cfr. under Nr. 29 og 30 foran). De vigtigste Kildsteder anføres her: Sjællands Stiftamts Kopibog 3. Jan. 1732—10. Marts 1733, S. 145 f. — 1733—1734, S. 306 f, S. 339—389 f, — S. 289—291, — S. 304, — S. 89, — S. 154 f, — S. 31, S. 40, — S. 43. Sj. St. Kopibog 4. Jan. 1730—29. Decbr. 1731, S. 255, — S. 42, — S. 26 f. Sj. St. Kopibog 19. Oktbr. 1733—31. Decbr. 1735, S. 20. Alle her citerede Expeditioner haves i Afskrifter optagne i første Udkast (1920) af nærv. Bog. Maskinskreven i Universitetets Bibliotek.	
44.	<i>Rostgaards Erklæring</i>	83
	Sjællandske Missiver 87—88. Kgl. Resolutioner af 7. Juni og 26. Juli 1719, communiceret 13. Jan. 1720 med Indlæg.	
45.	<i>Preben Langsted m. fl.</i>	84
	Denne Sag findes med vidtløftige Bilag. Suplik. 1. Halvaar 1732. T. T. T. Nr. 606 og 1733. V. V. V. Nr. 873 (jfr. Supl. 2. Halvaar 1735). Fynske Missiver Nr. 97 9. Decbr. 1735. — Abrahams, pag. 39.	

46. <i>Forhold paa Sjælland</i>	84
En overordentlig betydelig Række herhenhørende Expeditioner findes i Sjællands Stiftamts Kopibøger.	
Holsteini Skr. i Sjællandske Missiver 430 Indlæg. Iøvrigt om disse Forhold. Sj. St. Kopibog 3. Jan. 1732—10. Marts 1733, S. 206 f, S. 366, — S. 370, — S. 117, — S. 347, — S. 353, — S. 343, — S. 344, — S. 448 f, — S. 342, — S. 354. I Sj. St. Kopibog 1737, 5. Marts. — I Sj. St. Kopibog 19. Oktbr. 1734—27. Decbr. 1735, S. 44, i Sj. St. Kopibog under Dato 9. Febr. 1732, 4. Novbr. 1732, 15. Aug. 1737. I Sj. St. Kopibog 19. Oktbr. 1734—31. Decbr. 1735, S. 435 til 465 og S. 198. Sj. St. Kopibog under Dato 15. Aug. 1737 og 23. Marts 1737, samt 23. Juni 1734, S. 433. Reskripter af 1. Oktbr. 1734. — 23. Juli 1734, — 25. Decbr. 1734 og 10. Maj 1734 omhandler ogsaa disse Forhold (cfr. ad. 43).	
47. <i>Lolland Falster</i>	87
Falsters Landstingsprotokol 9. Jan. 1678. Lolland Falsters Kopibog N. 85 N. 18, L.-F. St. Kopibog 14. Decbr. 1722—9. April 1785, Nr. 83.	
48. <i>Jylland</i>	87
Ribe St. Amt. Kopibog 1731—1733, 8. Novbr. 1732. Kgl. 1733—1735 28. Aug. 1734, 10. Novbr. 1734, sam. S. 204, S. 426—28, sam. Kopibog. — Aarhus By Breve. 1735—1736 vedrørende Jacob Krog og Rasmus Randleff. Desuden i Jyske Samlinger. 4 R. 1. 268.	
Andet Kapitel: Rettergang og Domstole	
49. <i>Anker over Rettergang</i>	89—95
Se Vedel p. 168, Sjæll. Tegnelser 115, Vedel pag. 174 og 173, 175.	
50. <i>Geheime Inkvisitions Kommissionen</i>	91
Danske Kancelli henlagte Sager 21. Februar 1726. Vedel pag. 173.	
51. <i>Reformer</i>	94
Jfr. Suplik. Prot. 1734 II N 852, ikke omtalt i Teksten.	
Tredie Kapitel: Økonomiske Forhold og Kaar	
52. <i>Salærer</i>	95—98
Se Preben Langsted: Citater. Abrahams pag. 39. Om Delinkvent-sager se Abrahams pag. 99. Reskripter 1. Oktober 1734, 23. Juli 1734, 25. December 1734 og 10. Maj 1734. Sjæll. St. Kpbog. 3. Jan. 1732—10. Marts 1733, dateret 11. Oktober 1732. Hundrup: Lærerstanden ved Aalborg Katedralskole, II S. 145 f. Sammenholdt med de under 46 citerede Amtmandsskrivelser.	
53. <i>Jens Schiøtts Forslag</i>	96
Conseillet 3. Febr. 1706. Om en Prokurator Jens Skjøtt se Jyske Saml. 2. R. 1, S. 483 (var ikke den samme som forn.).	
54. <i>Livsvilkaar og Forhold</i>	98
Se Hjorth Nielsen og Kbhvns Mandtal 1728.	
Fjerde Kapitel: Prokuratorernes Jura og Rets-sprog	
55. <i>Lovkyndighed</i>	99—119
Med Hensyn til Studiet af Retsvidenskab i denne Periode, et Spørgsmaal, der endnu ikke er samlet behandlet i Litteraturen, henvises til H. Rørdam: Universitetets Historie, H. Matzen: Universitetets Retshistorie, G. L. Baden, Rørdam: Historiske Samlinger og Studier, samt Biografier af Fz. Dahl i Dahl og Engelse-toft: Dansk biografisk Haandleksikon, særlig de der optagne Kildehenvisninger.	

	Side
56. <i>Retssproget</i>	101
J. Paludan: Fremmed Indvirkning paa dansk Literatur II, pag. 143. Aakjær: Degnehistorier fra Salling. Fra Ribe Amt 1916, IV B., 411 ff.	
57. <i>Prokurator Abels Latin</i>	103
Stampe: Erklæringer V, 78—82. Bricka: Biogr. Leks. I.	
58. <i>Andreas Hojer</i>	105
Se Kilder, D og E Haandleks. Bricka: Biograf. Lexikon. Holger Rørdam: Chr. d. VI.s Breve til Holstein.	
59. <i>Juridisk Eksamen</i>	105
Se Rørdam: Hist. Saml. og Stnd. III, pag. 452 ff., IV pag. 151. Baden pag. 70 ff. Matzen II, pag. 87 ff.	
60. <i>Eksamens Følger</i>	108
60. <i>Hojers Retsencyklopædi</i>	109
62. <i>Henrik Stampe</i>	112
Se Bricka: Biogr. Leksikon. Deuntzer: H. Stampe.	
63. <i>Kofod Ancher</i>	113
64. <i>Hedegaards Advocat</i>	114
Se Fz. Dahl: D. og E. Haandleks.	
65. <i>Overgangstiden</i>	116
Suplik. Prot. 1739, II S. 633. — Supl. Prot. 1758, I S. 235 (Hans Ad. Tanck). Sjæll. Stiftamts Kopibog 9. April 1737, 15. Febr. 26 S. 26, 27. Aug. 1738, Sjællands Registre LXXXVII Nr. 863 og Indlæg.	
66. <i>Eksamen i Fare</i>	117
Stampe: Erkl. V, 433 og flg., V 527. Baden pag. 75 flg., pag. 80.	

Femte Kapitel: Enkelte Prokuratorer, social Stil-	
ling og Kaar	119—160
67. <i>Modsætninger</i>	119
Stampe: Erklæringer IV, pag. 454.	
68. <i>Tre Klasser af Prokuratorer</i>	121
69. <i>I Anledning af Jubelfesten 1736</i>	121
Rørdam: Saml. og St. III pag. 452.	
70. <i>Enkelte Prokuratorer. Horn</i>	123
Dorthe Biehls Breve ved Bobé pag. 75. — Hjorth Nielsen.	
71. <i>»Advokater«</i>	125
Se vedf. Liste bagest over Højesteretsprokuratorer.	
72. <i>Hans Ermandinger</i>	127
Kbhvn.s Dipl. VIII, S. 350. Sjæll. Tegn. LX, 131—32. Vedel pag. 218. Rørdam: Hist. Saml. og St. II, 208 (Chr. d. VI.s Breve). Iøvrigt Hjorth Nielsen.	
73. <i>Jens Espe</i>	130
Hjorth Nielsen.	
74. <i>Andreas Nøramer</i>	130
Hjorth Nielsen, Stampe: Erkl. IV 122—23, VI 80—82.	
75. <i>Andreas Lowson</i>	132
Rørdam: Saml. og Studier I 439, 465, II 252, 266, 448, 450 og 66, 218. (Chr. VI.s Breve). Anekdote i Bärens juridiske Lommebog 1797, pag. 37, Højesterets Protokol 1732, 1734, 1741 o. flg. Dorthe Biehls Breve. Hist. Tidsskrift 6. R., 4. B., pag. 368 (Holberg). Baden: Frederik V Aarvog pag. 14, 173, 186, 216. Kaalund: Comparatio, Wivet Digt, Schwarzkopf: Danske Samlinger I, 4 Side 106, Bricka, D. og E. Haandleks. Hjorth Nielsen.	

	Side
76. <i>Troels Smith</i>	137
Hjorth Nielsen.	
77. <i>Bredo Munthe</i>	137
Hartvig Munthe: Efterretninger om Familien Munthe S. 370 ff.	
78. <i>Isaac Cold</i>	139
Hjorth Nielsen, Bricka: Leks., D. og E. Haandleks.	
79. <i>Anchersen</i>	139
Hjorth Nielsen, Bricka. Leks., særlig D. og E. Haandl. Kilder.	
80. <i>Peter Wartberg</i>	139
Hjorth Nielsen, Bricka: Leks., D. og E. Haandl. — Grev Oertz Proces: Wedell Neergaard, Svenstrup. Rørdam: Hist. Saml. og St. II (Chr. VI.s Breve). Danske Herregaarde ved 1920, Svenstrup.	
81. <i>Hans Ursin</i>	139
Hjorth Nielsen.	
82. <i>Mathias Bruun</i>	140
Hjorth Nielsen.	
83. <i>Peter Jacob Huid</i>	141
Hjorth Nielsen. Vendsyssel Aarbøger 1919.	
84. <i>Fr. V. Wivet</i>	141
Forsøg til Fortælling om mærkværdige danske og norske Sager ved Højesteret 1774, 1.—5. Bind, Skuespil. Om Struensee-Proces- sen, se Tidsskrift for Retsvæsen 4. Aarg. 1891, 5. Aarg. (N. Lassen og Thoresen). E. Holm: Danmarks og Norges Historie under Chr. VII. P. Uldalls efterladte Optegnelser. Flamand: Struensee. Wittich: Struensee. Aug. Fjelstrup: Chr. VII og Caroline Ma- thilde. Viggo Christiansen: Chr. VII.s Sindssyge. Deuntzer: Hen- rik Stampe p. 61. Nekrolog over Wivet. Statistisk juridisk Biblio- tek 1792. Iøvrigt Hjorth Nielsen og Bricka: Leks.	
85. <i>Fr. With</i>	143
Vedel pag. 232. Sjællands Stiftamts Kopibog 20. Okt. 1738.	
86. <i>Fiskaler</i>	144
Viborg Stiftamts Kopibog 1739.	
87. <i>Rang</i>	145
Jul. Clausen: En dansk Tartuffe. (Schiøtt).	

Tredie Afsnit. Prokuratorerne i sidste Halvdel af det 18. Aarh. 161—242

Første Kapitel: Statsmagten og Prokuratorerne fra 1736—1810	161—179
92. <i>Tiden</i>	161
Se E. Holm. Badens Aarboeg.	
93. <i>Henrik Stampe som Generalprokurør</i>	162
Deuntzer: H. Stampe. Stampes Erkl. I—VI ved Rottbøll.	
94. <i>Hojers Collegium</i>	163
Hojers Coll. ved Hedegaard (om denne se Fz. Dahl i D. og E. Haandleks.).	
95. <i>Opfattelse af Prokuratorer</i>	165
Stampes Erklæringer om Prokuratorssp. findes i Erkl. I pag. 483 ff., 274 ff., II pag. 46, 300 ff., III pag. 627—31, IV pag. 454 ff., V pag. 490, 527 flg., 433 flg. En samlet Fremstilling af Prokura- torerne i Proces findes i Nørregaard: Forelæsn. over Privatret V 1790.	
96. <i>Dokumentskriveri</i>	168
Stp. Erkl. II 46.	

	Side
97. <i>Typer af Prokuratorer</i>	168
Stp. Erkl. II 300 flg., V 490, III 627—31, V 39—40.	
98. <i>Delinkventsager m. v.</i>	173
Stp. Erkl. I 274 flg. Abrahams pag. 74. Reskripter af 18. Jan. 1737, 9. Decbr. 1735, 5. Juni 1739, 28. Juni 1754, 6. Oktbr. 1787, 29. Oktbr. 1791. Sjæll. Stf. Kpbg. 1737 14. Marts (Braad). Supl. Prot. 1761 II 805. Supl. Prot. 1739 I N. 592 (Braad). Sjællands Stiftamts Kpbg. 25. Oktbr. 1738. Viborg Stiftamts Kopibog 1738 S. 201. — Indlæg til jyske aabne Breve 1790 N. 516 (Tolstrup). Jyske Samlinger VIII S. 40. Højesterets paadømte Sager 17. Okt. 1796. — Hald og Skivehus Journalsager 1786. — Ribe Amts Kopibog 1738—40 S. 656. Iøvrigt findes en hel Række Uddrag af lignende Sager i 1. Udkast til nærv. Bog. M. S. Universitets Bibl.	
Andet Kapitel: Domstolene	180—195
99. <i>Højesteret</i>	180
Se Vedel pag. 247, 301 flg., 317, 326, 335.	
100. <i>Københavns Byting</i>	182
101. <i>Hof- og Stadsretten</i>	183
Stampes Erkl. VI 325 flg. Vedel 295 flg. 1. Departements aabne Breve 1771	
102. <i>Forligsvæsenet</i>	186
Bärens juridiske Lommebog 1797 pag. 92 flg.	
103. <i>Fr. af 23. December 1796</i>	188
Astræa I pag. 1 flg. Bärens 1797 p. 138.	
104. <i>Straffesager</i>	191
Vedel pag. 329. Abrahams pag. 63. C. Goos i Univ. Progr. 1880.	
105. <i>Prokuratorfuldmægtige</i>	191
Sjæll. Stft. Kpbg. 1734 og 1735. Baden pag. 39. Note. Abrahams pag. 63.	
Tredie Kapitel: Prokuratorernes personlige Forhold og Procedure til 1810	195—242
106. <i>Det attende Aarhundredes sidste Halvdel</i>	195
Jfr. Holm, Badens Aarbøger, men iøvrigt en omfattende Literatur om Tiden.	
107. <i>Retterne. Højesteret</i>	200
Wivet, se under 84. E. Holm: Danmarks og Norges Historie, VI Bd., 2. Del 207—220, 660—654 og 698 flg. Carl Bruun: København III. Statistisk juridisk literarisk Bibl. 1795 pag. 124. Sagen mod William Stephansen smstds. 1794 pag. 327. Prøver paa købenravnse Processer i Munthe Morgenstjernes Københavns juridiske praktiske Maanedstidende I pag. 198, II 130, II 2 104.	
108. <i>Hof- og Stadsretsprocedure</i>	206
Brev til en Ven. Kbrvn. 1787. Reyersens og de Conincks Sager mod Urbrand. Bogholder Lyckes Indl. og Rosenstand Goiskes Indlæg. (Universitetsbibl. 1. Bind).	
109. <i>Overretsprokuratorer</i>	211
Københavns juridiske-praktiske Maanedstidende.	
110. <i>Sjællands Landsting</i>	213
Schjøtz fra Sjællandsfars Landsting. Nr. 234 og 340. Sjællandske Landstingsextracter. — Themis.	
111. <i>Fyens Landsting</i>	221
Landstingsextrakter. — Nemesis. Cit. pag. 56, 134, 162.	
112. <i>Viborg Landsting</i>	229
Nørre Jyllands Themis pag. 90, 105, 159, 232, 292.	

	Side
113. <i>Lolland Falsters Landsting</i>	232
Badens Journal.	
114. <i>De enkeltes Stilling</i>	233
115. <i>Hjemlige Jakobinere</i>	236
Om disse Forhold se foruden Kilder under 106 om Colbjørnsen og Heiberg, Christen Thaarup: P. A. Heiberg pag. 116 og 494. E. Holm i Historisk Tidsskrift 6. R. III, Schwanenflügel: P. A. Heiberg pag. 475. Høst om J. E. Colbjørnsen, Juridisk Lommebog 1804 pag. 279. Fra Arkiv og Museum. I 1899 pag. 496. Men iøvrigt maa Kilder søges i Biografiernes Kildehenvisninger i Leksika og Personalhistoriske Oversigter. Stoffet fra denne Tid forsaavidt Prokuratorerne angaar er overordentlig righoldigt i Modsætning til de tidligere Perioders Sparsomhed.	
116. <i>Prokuratorernes Livsvilkaar</i>	239
Hjorth Nielsen, Biografier, Leksika, Nekrologer, Tidsskrifter under de paagældendes Navne.	

Det bemærkes, at medens de utrykte Kilder og Dømssamlingerne er ret udførligt citerede, gør Udvalget af citeret trykt Literatur i ingen Henseende Fordring paa at være blot nogenlunde udtømmende.

Sluttelig henledes Opmærksomheden endnu en Gang paa, at der for den danske Prokuratorstands Vedkommende foreligger en fuldstændig og efter de bedste personalhistoriske Principer, udarbejdet Række Biografier, hvor Forfatteren Hr. Hjorth Nielsen, har samlet alt tilgængeligt Stof om de enkelte Prokuratorer, fra de største og berømteste, til de ganske ubetydelige og ukendte.

Dette Værk venter — underligt nok — snart paa 10. Aar paa danske Sagsføreres Interesse for et Værk om deres Stand!

Det burde ikke vente længere!!!

FORTEGNELSE

OVER

HØJESTERETSPROKURATORER I DET

18. AARHUNDREDE

Udnævnt

- Reinhold Wordemann
 1686 Brostrup Albertin, Portræt pag. 128.
 1692 Thomas Bruun
 1693 Bertel Biørnsen
 Hans Scavenius
 Oluf Lund
 Jørgen Jensen Bramming
 Peder Nielsen Flyng
 1696 Kield Krag
 Jens Grønbech
 Ove Schielderup
 Sigismund Derschow
 1697 Hieronimus Bringhmann
 1698 Jens Ducke
 1699 Thomas Schrøder
 Peder Henrichsen Hoff
 1700 Alexander Bringhmann
 1701 Jens Mikkelsen Gude
 Morten Wesling
 Truels Smith
 1703 Andreas Lykke
 1705 Jens Schiøt
 1708 Thomas Bredal
 1710 Dines Leth
 Andreas Bussæus
 1714 Svend Krag
 1715 Lauritz Opdal
 1716 Jens Gram
 1717 Frederik With
 Hans Ducke
 Niels Kaasbøll

Udnævnt

- Lauritz Lunow
 1718 Hans Henr. Ermandinger
 Peder Jacobsen Borch
 1719 Hans Ursin
 Hans Jacob Hetlund
 1724 Claus Holm
 1726 Andreas Lowson
 1727 Mathias Lykke
 Jens Espe
 Peder Jacob Hvid
 1728 Lauritz Munch
 Bredo Munthe, Portræt pag. 128.
 1729 Christian Broholm
 1729 Poul Conrad Bøchmann
 1730 Christian Rasch
 1730 Caspar Vilh. Smith
 1735 Heinrich Gultzau
 1735 Jens Michael Sonne
 1738 Frederik Smith
 1739 Christen Braad
 Frederik Horn, Portræt pag. 160.
 1741 Isaac Andreas Cold, Portræt pag. 160.
 1744 Peter Wartberg
 1745 Andreas Bruun, Portræt pag. 128.
 1747 Johan Joachim Anchersen
 1748 Otto Munthe Tobiesen
 Jørgen Riis
 1752 Gothard Fursmann
 1755 Frederik Vilh. Wivet, Portræt pag. 208.

Udnævnt

- 1757 Henrik Flindt
 1758 Peter Severin Balling
 Oluf Lundt Bang
 1759 Mathias Bruun
 1764 Andreas Nørager
 1767 Torkild Fielsted
 1769 Peter Uldall, Portræt pag. 240.
 1770 Jacob Edvard Colbjørnsen
 1772 Peter Georg Boll, Portræt pag.
 160.
 1773 Christian Colbjørnsen, Portræt
 pag. 208.
 1774 Johan Martin Schönheyder, Por-
 træt pag. 240.

Udnævnt

- 1776 Poul Frederik Skibsted, Portræt
 pag. 208.
 1778 Caspar Gottlob Schmidt
 1781 Rasmus Lange
 1783 Peter Boll Wivet
 Peter Rosenstand Goiske, Por-
 træt pag. 224.
 1788 Peter Hersleb Aagaard
 Christian Bagger Brorson
 1791 Jens Laasbye Rottbøll, Portræt
 pag. 240.
 1792 Christian Klingberg, Portræt pag.
 224.
 1794 Carl Heinrich Wilster
 1795 Henrik Dreyer